

e-issn: 2602-3806

Econder
International Academic Journal

Econder

Econder

Cilt/Volume: 4- Sayı/Issue : 2
Aralık/ December- 2020

Econder International Academic Journal

Econder Uluslararası Akademik Dergi

Cilt/Volume:4 Sayı/ Issue: 2

Aralık/ December 2020

ISSN: 2602-3806

Editör/ Editor

Hayrettin KESGİNGÖZ

Alan Editörü

Serkan DİLEK

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof.Dr. JoseRamosPires MANSO, Prof.Dr. JoseLuis MIRALLO, Prof.Dr. Jaime De Pablo VALENCIANO, Prof.Dr. Georgi MARINOV, Doç.Dr. Maciej MILCZANOWSKI, Dr. Aradhana KUMARI, Dr. Nadia MANSOUR, Prof.Dr. Abdullah KARAKAYA, Prof.Dr. Levent AYTEMİZ, Prof. Dr. Gülay GÜNAY, Prof.Dr. Ahmet GÜRBÜZ, Prof.Dr. Ali Fuat ERSOY, Prof.Dr. Kemal YILDIRIM

Adres/Address

Merkez- KAHRAMANMARAŞ

e-posta:econderjournal@gmail.com

“Econder International AcademicJournal yılda iki kez yayınlanan hakemli, akademik uluslararası bir dergidir. Econder’de yayınlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın dili Türkçe olmakla beraber diğer dillerde de yazılar yayınlanmaktadır. Yayınlanan yazıların bütün yayın hakları Econder’e ait olup, yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz. Yazıların yayınlanıp yayınlanmamasından yayın kurulu sorumludur.”

Dergimizin tarandığı uluslararası endeksler;

**EBSCO,ERIH PLUS, ScientificIndexing Services, SOBIAD, BielefeldAcademicSearch Engine
(BASE), ResearchBib, idealonline**

Danışma Kurulu/ Advisory Board

- Abdülkadir ATAR, Dr. Öğretim Üyesi, (Karabük Üniversitesi)
- Ahmet İNKAYA, Dr. Öğretim Üyesi, (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
- Ahmet KAMACI, Doç. Dr, (Bartın Üniversitesi)
- Ali BAŞARAN, Dr. Öğretim Üyesi, (Karabük Üniversitesi)
- Arif Selim EREN, Dr. Öğretim Üyesi, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- Benizaed, Ayyad ZAED, Dr. Öğretim Üyesi (Higher Institute of Marine Sciences Techniques Sabratha)
- Bülent ALTAY, Dr. Öğretim Üyesi, (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
- Burcu BERKE, Doç. Dr. (Niğde Halisdemir Üniversitesi)
- Duygu KIZILDAĞ, Prof. Dr. (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
- Ekrem GÜL, Prof. Dr. (Sakarya Üniversitesi)
- Ersin MÜEZZİNOĞLU, Doç. Dr. (Karabük Üniversitesi)
- Esmail ABOUNOORI, Prof. Dr. (Mazarandaran University)
- Erol KUTLU, Prof. Dr. (Anadolu Üniversitesi)
- Feridun KAYA, Doç. Dr. (İzzet Baysal Üniversitesi)
- Georgi MARINOV, Prof. Dr. (University of Economics Varna)
- Hüseyin KARAMELİKLİ, Doç. Dr. (Karabük Üniversitesi)
- İsmail AYDOĞUŞ, Prof. Dr. (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
- Kemal YAMAN, Doç. Dr. (Karabük Üniversitesi)
- Latif PINAR, Doç. Dr. (Karabük Üniversitesi)
- Mahmut Nevfel ELGÜN, Dr. Öğretim Üyesi (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
- Mehmet Murat TUNÇBİLEK, Dr. Öğretim Üyesi, (Karabük Üniversitesi)
- Meltem KILIÇ, Dr. Öğretim Üyesi, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- Mohammad ORAYF, Prof. Dr. (King Abdulaziz University)
- Nagmi AIMAR, Dr. Öğretim Üyesi (Higher Institute of Marine Sciences Techniques Sabratha)
- Naib ALAKBAROV, Dr. Öğretim Üyesi, (Uşak Üniversitesi)
- Nurettin AYAZ, Doç. Dr. (Karabük Üniversitesi)
- Nusret GÖKSU, Prof. Dr. (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- Oğuz YILDIRIM, Prof. Dr. (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
- Orhan KÜÇÜK, Prof. Dr. (Kastamonu Üniversitesi)
- Ozodbeg KARAMATOV Doç. Dr. (Kastamonu Üniversitesi)
- Pınar Altıok GÜREL Doç. Dr. (Nişantaşı Üniversitesi)

Rui Alexandre CASTANHO, Prof. Dr. (University of Extremaduro)

Salih YEŞİL, Prof. Dr. (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Selim Adem HATIRLI, Prof. Dr. (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Selim İNANÇLI, Prof. Dr. (Sakarya Üniversitesi)

Serkan DİLEK, Prof. Dr. (Kastamonu Üniversitesi)

Taner AKÇACI, Prof. Dr. (Gaziantep Üniversitesi)

Yusuf BOZGEYİK, Dr. Öğretim Üyesi, (Gaziantep Üniversitesi)

Zafer KANBEROĞLU, Prof. Dr. (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Yabancı Dil Editörü/English Editor

Serkan DİLEK, Prof. Dr. (Kastamonu Üniversitesi)

İçindekiler/Contents

297 | Jenerik/Generic
-
303

Makaleler/Articles

304 | Mustafa EĞİLMEZ, Özcan OĞUR, Hasret TUTUŞ
- | [XVII. Yüzyılın Sonları İle XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu'da Mevcut Vakıf Külliyesi](#)
325 | The First Half of the Century XVII with the end of The Century XIX The Existing Foundation Complexes in Kastamonu

326 | Özer ÖZÇELİK, Cihat ERDEM
- | [İşsizlik ve Ekonomik Çıktı İlişkisi: Türkiye İçin Okun Yasası ile İncelenmesi](#)
341 | The Relationship Between Unemployment and Economic Output: An Examination of The Okun Law For Turkey

342 | Mehmet Murat TUNÇBİLEK, Ahmet CİNKARA
- | [Solar Sistemlerin Yerel İşletmelerde Kullanımı: Safranbolu Turizm İşletmeleri İçin Bir Öneri](#)
362 | Use of Solar Systems in Local Businesses: A Suggestion for Safranbolu Tourism Enterprises

363 | Murat ÖZ, Mustafa KAZAK
- | [Pazarlama 4.0 Ekseninde Webrooming Uygulaması](#)
374 | Webrooming Application On Marketing 4.0 Axis

375 | Yılmaz BARDAK
- | [DP İktidarıyla Birlikte 1950 Yılında Yaşanan Ekonomik Gelişmelerin Kastamonu Doğrusöz Gazetesindeki Yansımaları](#)
388 | The Reflections of Economic Developments in Kastamonu Doğrusöz Newspaper Living in 1950 with The Exploration of DP

389 | Eniz GÖKÇEK, Ömer KARAKAYA
- | [Karar Vermede Yönetimsel Raporlamanın Etkisi](#)
400 | Effect of Managerial Reporting in Decision Making

401 | Muhammed Ali YETGİN
- | [Amerika Birleşik Devletleri'nin Stratejik Pandemi Yönetimi ve Covid-19 ile İlgili Bir Araştırma](#)
420 | United States of America's Strategic Pandemic Management And A Research About Covid-19

- 421 | Ayhan KOÇ, Samet GÜRSOY
- | [Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı](#)
447 | American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence
- 448 | Esra YILMAZ, Abdullah KARAKAYA
- | [Güvence Hizmetlerinin Denetimi](#)
461 | Audit of Assurance Services
- 462 | Abdulgaffar ÇİFTÇİ
- | [Çevre Sorunları ve Liberalizm](#)
478 | Environmental Issues and Liberalism
- 479 | Şerife Merve KOŞAROĞLU, Esra AYDIN ÜNAL, İlkay NOYAN YALMAN
- | [Covid-19 Salgınının Tüketicilerin Talep Yapısı Üzerindeki Etkileri](#)
503 | The Effects of Covid-19 Pandemic on Consumers' Demand Structure
- 504 | Ömer Faruk HABERGETİREN
- | [Bakara Suresi 273. Ayet Bağlamında Kur'an'da Gerçek Fakirlerin Nitelikleri](#)
517 | The Qualities of the Real Poor in the Quran in the Context of Verse 273 of Surat al-Baqara
- 518 | Oğuz YILDIRIM
- | [Türkiye Ekonomisinde Katılım Bankacılığı](#)
529 | Participation Banking in Turkish Economy
- 530 | Huriye Gonca DİLER
- | [Türkiye'de Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Enflasyonun Kurumlar Vergisi Geliri Üzerindeki Etkisi](#)
550 | Impact of Economic Freedom Index and Inflation on Corporate Income Tax Revenue in Turkey
- 551 | Selim İNANÇLI, Aylın AKI
- | [Türkiye'nin Enerji İthalatı ve Yenilenebilir Enerji Arasındaki İlişkinin Ampirik Olarak İncelenmesi](#)
565 | The Empirical Analysis of the Relationship Between Energy Imports and Renewable Energy in Turkey

Yayın Esasları/Publishing Policies

566	Yayın Esasları/Writing and Publishing Policies
-	
571	Publication Principles & Representation of Footnotes and Reference

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2020, 4 (2): 304/325

XVII. Yüzyılın Sonları ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu'da Mevcut
Vakıf Külliyesi

&

The First Half of the Century XVII. With The End of The Century XIX. The
Existing Foundation Complexes in Kastamonu

Mustafa EĞİLMEZ

Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü

megilmez@kastamonu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-1135-2928

Özcan OĞUR

Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Tarihi Bölümü

ozcanogur@hakkari.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-3022-8076

Hasret TUTUŞ

Öğr. Gör. Artvin Çoruh Üniversitesi, Arhavi MYO

hasrettutus@artvin.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-2438-6230

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 29.07.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 17.12.2020

Yayın Tarihi / Published : 22.12.2020

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 304-325

Atf/Cite as: Eğilmez, M, Oğur, Ö, Tutuş, H . (2020). XVII. Yüzyılın Sonları ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu'da Mevcut Vakıf Külliyyeleri. Econder International Academic Journal, Econder, 10-32. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/57015/775643>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

XVII. Yüzyılın Sonları İle XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu'da Mevcut Vakıf Külliyyeleri

Öz

Bu çalışma, Türk kültür tarihinin önemli kültür merkezlerinden Kastamonu Şehrinin XVIII. ve XIX. Yüzyılın ilk yarısındaki yapısını, gelişimini ve vakıf kurumlarını konu edinmektedir. Bu amaçla söz konusu dönemde Kastamonu şehrinin dini eğitim kurumları, ibadet mekânları, hayır kurumları ve çarşı merkezini oluşturan ticari yapılar, Osmanlı arşiv belgelerinden Hurufat Defterleri esas alınarak incelenmiştir. Bilindiği gibi Hurufat Defterleri XVIII. ve XIX. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı bürokrasisi düzeninde önemli bir yer tutan kazaları kapsadığından, bu çalışmanın kapsamı da bu dönemle sınırlandırılmıştır. Nitekim Hurufat defterleri kaza merkezli tutuldukları için, Osmanlı tarihinin yaklaşık 150 yıllık merkez-taşra ilişkilerini irdelenmesi açısından da kayda değer bilgiler sunmaktadır. Bu çalışma ile söz konusu dönem itibarıyla Kastamonu şehir organizasyonu, vakıf kurumları ve bu kurumların şehir hayatındaki fonksiyonları hakkında önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, XVIII. yüzyıl, Hurufat Defterleri, Vakıflar, Osmanlı Vakıf Kurumları.

The First Half of the Century XVII. With The End of The Century XIX. The Existing Foundation Complexes in Kastamonu

Abstract

This study focuses on Kastamonu City in XVIII and the first half of the XIX centuries as one of the important cultural centers in the Turkish cultural history, with its structure, development and its foundation institutions. For this purpose, in that period, religious education institutions, places of worship, charities and commercial buildings that constitute the bazaar center of Kastamonu city are elaborated on the basis of Hurufat Notebooks from the Ottoman archive documents. As it is known, since Hurufat Notebooks having an important place in the Ottoman bureaucracy in XVIII and the first half of the XIX centuries consist of small administrative units; the scope of this study was limited to this period. As a matter of fact, since Hurufat notebooks are kept on the basis of the small administrative units, they also provide remarkable information in terms of examining the center-rural relations of the Ottoman history for about 150 years. This study aims to reveal some important results about Kastamonu city with its organization, foundation institutions and the functions of these institutions in the city life.

Keywords: Kastamonu, XVIII Centuries, Hurufat Notebooks, Foundation, Institutions in the Ottoman.

Giriş

Ülkemiz üniversitelerinde yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarına bakıldığında, özellikle sosyal bilimler alanında, şehir tarihi çalışmalarının belirli bir yekûn oluşturduğu görülmektedir. Türkiye'deki tarih algısının siyasi tarihten yerel tarihe kaydığını gösteren bir gösterge olarak bu çalışmaların hız kazanması, çok önemli olan arşiv malzemelerin kıymetini daha da arttırmıştır. Bilindiği gibi şehir tarihlerinde esas olan, şehrin geçmişini bir bütün olarak ortaya koymaktır. Ancak şehir tarihinin sosyo-kültürel özelliklerinin ve şehir organizasyonunun aydınlatılmasında çok önemli bir işlev gören müesseselerin müruru zamanla yıkılması, ya da yıktırılmış olması, şehrin tarihi geçmişinin aydınlatılmasında büyük dezavantaj oluşturmaktadır. Eğer söz konusu şehirle ilgili arşiv belgeleri ve tarihi vesika niteliğindeki basılı kaynaklar da yoksa şehrin geçmişinin aydınlatılması imkânsız hale gelmektedir. Dolayısıyla şehir geçmişinin birer tarihi vesikası hükmünde olan tarihi yapılar ve bu yapıları destekleyen arşiv belgeleri, şehir tarihçiliğinin vazgeçilmez iki ana kaynağı hükmündedir. Elbette ki şehir tarihi araştırmalarında arkeolojik veriler hayati önemdedir. Ancak burada özellikle üzerinde durulmak istenen Osmanlı dönemi şehir tarihçiliğidir. Osmanlı dönemi şehirlerin organizasyonunu anlamamızı kolaylaştıran belgelerin başında Şer'îye Sicilleri ve Vakıf Tahrirleri ile birlikte Hurufat Defterleri gelmektedir. Vakıf eserlerin isimlerini, türlerini, yapıldıkları tarih, banileri, çalışanları hakkında önemli bilgiler verdiği için Hurufat Defterleri şehir tarihinin vazgeçilmez kaynakları arasındadır. Osmanlı Eyalet sistemi içerisinde belli aralıklarla yapılan arazi ve vakıf tahrirleri vasıtasıyla dönemin arazi yapısı, vakıf kurumları ve bu kurumların fonksiyonları hakkında detaylı bilgilere ulaşmak mümkün olabilmektedir. Bu noktada kaza merkezlerindeki vakıf tahrirlerinin tamamlayıcısı durumunda olan Hurufat Defterleri, Osmanlı şehirciliği açısından çok önemli bir kaynak grubunu durumundadır.

Hurufat Defterleri genellikle 1690 ile 1840 yılları arasında ve kaza merkezleri esas alınarak tutulan defterlerdir. "elif" harfiyle başlamak suretiyle, kaza isimleri, Arap harf sırasına uygun bir şekilde tutulmuştur. Kaza merkezinde bulunan vakıf müesseselerine yapılan her türlü tayin ve tevcihât işlemleri bu defterlere kaydedilmiştir. Bu tayin ve tevcihât kayıtlarında kimin hangi

müesseseye ne kadar yevmiye ile ve ne kadar süre göreve atandığını tesbit etmek mümkündür. Bunun yanında atanan memurların konum ve hiyerarşisi, bir müessesede kaç farklı statüde memurun olduğu, memurların yevmiyeleri ve müessesenin diğer giderlerinin tesbiti, bu giderlerin karşılanması için müesseseye gelir getiren vakıflar ve bu vakıfların mütevellileri gibi pek çok konuda detaylı bilgilere ulaşılmaktadır. Söz konusu bu bilgiler vasıtasıyla yüz elli yıllık Osmanlı şehir tarihinin ortaya konulması mümkün olabilmektedir.

Osmanlı dönemi şehir tarihçiliği, önceki dönemlere nispeten çok daha zengin arşiv malzemelerine sahip ve günümüze kadar gelen sağlam yapılar bıraktığından daha aydınlatıcı olmaktadır. Ayrıca mimarı yapılar arşiv malzemeleri ile desteklendiğinde çok daha verimli sonuçlar alınabilmektedir. Nitekim diğer birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Kastamonu'da da gerek Beylikler gerek Selçuklular ve gerekse Osmanlılar zamanında yapılan eserlerde hâkim unsur İslâmî kurumlar olmuştur. Bunlar arasında cami ve mescitler ağırlıkta olsalar da tekke, zaviye, türbe, çeşme, han, hamam gibi sosyal hayatı idame ettiren yapılar da önemli sayıda yer tutmaktadır. Özellikle İslâmiyet'in doğuşu ile birlikte, İslâm dini ve hakikatlerinin öğretildiği, yaşandığı ve yayıldığı tekke, zaviye ve türbeler, şehirlerin sosyal hayatına tesir ettikleri gibi, fiziksel yapısını da önemli ölçüde etkilemişlerdir. Örneğin, Kastamonu şehrinde bulunan İsmail Bey Cami, İsmail Bey Türbesi, İmareti, Cami Kütüphanesi, Hamamı ve tüm bu yapı kompleksinin finansmanını sağlayan İsmail Bey Vakfı, buldukları yerin demografik ve fiziksel yapısının merkezi haline gelmiştir. Dolayısıyla buldukları mahalleye kendi ismini verecek kadar önemli bir teşekkül haline gelmiştir. Benzer bir durumu ortalama herhangi bir Anadolu şehrinde de görmek mümkündür.

1. Kastamonu Hurufat Defterleri

Bilindiği Hurufat Defterleri, vakıf müesseselerine yapılan atamaların bürokratik kurallar çerçevesinde ve merkezden yapıldığını gösteren defterlerdir. Bu defterler T.C. Başbakanlık, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Osmanlı devlet teşkilatında idari bir birim olan kazaların alfabetik sırasına göre tutulan Hurufat Defterlerinin başlangıç tarihi konusunda net bir tarih verilememektedir. Ancak genel kanaat defterlerin XVII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın ortalarında tutulduğudur. Tuncer Baykara, defterlerin 1691 ila 1839 yılları arasında kazaskerlik dairesinde

XVII. Yüzyılın Sonları İle XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu'da Mevcut Vakıf Külliyesi
(The First Half of the Century XVII. With The End of The Century XIX. The Existing Foundation
Complexes in Kastamonu)

tutulduğunu belirtmektedir(Oğur, 2018, s. 8). Ancak Kastamonu'ya ait tespit ettiğimiz 26 adet Hurufat Defteri'nin en eski tarihli olanı R. Evvel 1102/ Aralık 1690(VGMA, HD, 1153, s.6); en yakın tarihli olanı ise C. Sani 1256 / Temmuz 1840'tır(VGMA, HD, 557, s.95). Harf sırasına göre tutulan bu defterler bütün kaza vakıflarının yanı sıra kazaya bağlı nahiye ve köylerin vakıfları da belli bir sıra takip edilerek verilmiştir. Vakıf işlemleri, ilgili kaza adının altına, işlem tarihine göre yazılmıştır. Örneğin, defterler Arap alfabesine göre "elif" harfiyle başlayıp; "be", "te", "se" şeklinde devam etmektedir. İçerdiği bilgilere göre ve Arap alfabesine göre, alfabetik sıra ile tasnif edilen bu defterler "hurufat defterleri koleksiyonunu" oluşturmaktadır. Aşağıdaki tabloda Kastamonu şehrine ait tespit edilen hurufat defterlerinin sayısı, defter seri numaraları, varak sayıları ve kayıt tarihleri verilmiştir(Eğilmez-Oğur, 2020, s. 39.).

Tablo 1: Kastamonu Hurufat Defterleri(1690-1840)

Sıra Nu	Defter Seri Nu	Sayfa (Varak) Sayısı	Kayıt Sayısı	Kayıt Tarihi (Başlangıç-Bitiş)
1	551	8	147	1203-1209
2	552	7	226	1210-1214
3	553	6	205	1214-1221
4	554	4	97	1222-1225
5	555	8	306	1226-1237
6	556	5	166	1238-1238
7	557	3	83	1245-1256
8	1091	3	118	1138-1138
9	1106	20	828	1168-1168
10	1107	13	806	1115-1136
11	1108	10	443	1175-1175
12	1109	14	651	1143-1154
13	1111	10	358	1189-1198
14	1112	11	534	1155-1168
15	1113	4	110	1199-1203
16	1114	3	74	1184-1186
17	1115	4	107	1186-1188
18	1119	2	41	1135-1135
19	1125	4	121	1186-1184
20	1128	3	91	1139-1139
21	1139	3	96	1140-1142
22	1140	3	124	1109-1110

23	1142	5	199	1204-1213
24	1153	5	172	1102-1114
25	1216	5	209	1188-1194
26	5525	1	25	1215-1215
26	26	164	6337	

Tablodan anlaşıldığı üzere, 26 defterden oluşan Kastamonu merkez kazası Hurufat defterlerindeki toplam kayıt sayısı 6337'dir. Varak sayısı en az olan 5525 numaralı defterdeki kayıt sayısı 25'tir. 828 kayıt ve 20 varak sayısı ile en hacimli defter ise 1106 numaralı Kastamonu Hurufat Defteridir. Genel olarak defter numaraları ile kayıt tarihleri arasında bir uyum görülmektedir. Örneğin "55" numaralı defterlerin tarihleri genellikle "1200"lü yıllara tekabül ederken; "11" numaralı defterlerin tarihleri ise genellikle "1100"lü yıllara tekabül etmektedir. Defterler kayıt tarihi bazında sıralandığında, bir ikisi dışında, genellikle tarihler arasında bir tutarlılık görülmektedir.

2. Kastamonu Şehir Merkezindeki Vakıf Külliye

Burada özellikle Kastamonu Hurufat Defterlerinde geçen ve Kastamonu şehir merkezinde önemli bir yer tutan vakıf yapılarından bahsedilecektir. Bilindiği gibi sözlükte "durmak, durdurmak, alıkoymak" anlamlarına gelen "vakıf" kelimesi terim olarak "bir malın sahibi tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gaye için ebediyen tahsis" şeklinde özetlenen ve hukukî bir işlemle kurulan hayır müesseselerini ifade eder (Günay, 2012, s. 475). Ömer Hilmi Bey, Ahkamî'l-Evkaf isimli eserinde vakıf; menfaati ibadullaha ait olmak üzere bir aynı, Cenabı Hakk'ın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten alıkoymak şeklinde tanımlamaktadır (Hilmi, 1977, s. 13). Yani bir malın herhangi bir alışveriş malzemesi konusu olmadan, Allah rızası için insanların faydasına sunmaktır. Burada özellikle Vakıf kuran kişinin, dünyevi bir kazanç beklemekten ziyade, uhrevi bir kazanç umduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Allah rızasını kazanmanın bir yolunun da insanların rızasını kazanmaktan geçtiği dini bir emirdir. Dolayısıyla vakıf yapanların en önemli amaçlarının bir tanesi de hayır kazanma amacı olduğu açıktır. Bu yönüyle vakıf yapmak; sadaka vermekle eşdeğer tutulmaktadır (Oğur, 2018, s.453). Bu inancın bir tezahürü olarak, İslâm'la şereflenen ve onun emir ve yasaklarını sosyal hayatın tüm alanlarında egemen kılmaya çalışan milletler, çağlarının çok ötesinde büyük imar ve inkişaf devrelerini yaşamışlardır. Bunun en kuvvetli göstergesi söz konusu milletlerin İslam dini öncesi ve sonrası medeni

hayatları ve tekâmül seviyelerini tetkik etmek suretiyle ulaşılan sonuçlardır. Dolayısıyla İslam tarihinin önemli bir halkasını oluşturan Osmanlı Devleti ve şehir tarihini bu perspektifle incelenmesi daha gerçekçi sonuçlar verecektir. Nitekim arşiv belgeleri göstermektedir ki her bir Osmanlı şehri aynı zamanda bir vakıf şehridir. Vakıf müesseseleri incelendiğinde, genellikle Cami, Mescid, Medrese, Tekke, Zaviye, gibi İslâm müesseselerinden oluştuğu görülmektedir. Nitekim Osmanlı devletinin önemli kaza merkezlerinden biri olan Kastamonu'da, 1690 ila 1840 yılları arasında 160'ten fazla vakıf müessesesi tespit edilmiştir(Eğilmez-Oğur, 2020; Maden, 2012, s.151-152). Bu çalışmada, Kastamonu şehir merkezinde yer alan ve farklı amaçlar doğrultusunda inşa edilen birden fazla müessesenin bir arada olduğu vakıf yapılarından bahsedilecektir.

2.1. İsmail Bey Külliyesi

Candaroğulları Beyliği'nin Kastamonu'daki en büyük eseridir. Külliyenin bânisi ve Candaroğulları Beyliği'nin son emîri Kemâleddin İsmail Bey, Kastamonu'da hüküm sürdüğü 1443-1461 yıllarında yaptırmıştır. Hurufat defterlerinde bu yapı kompleksi hakkında iki yüzden fazla kayıt bulunmaktadır. Kayıtlar İsmail Bey'in vakfı, zaviye ve tekkesi, cami, hamamı, imareti, medresesi ve kütüphanesi hakkındadır. Kayyım, Naib, Müezzini, Hafız-ı Kütüb, Tecvidli Kur'an-ı Kerim Öğreticisi, Muarrıf, Ferraş, Cüzhan, İmam, Mütevellî, Türbedar, Devirhan, Bevvap, Tabbah, Duaguy, Müderris, Zibilci, Sala Müezzini, Nakib, Hubbaz, Anbardar, Vekil-i Harç, Vaiz, Müremmim, Evkaf Şahenesi. Nazır, Sermahfil gibi görevliler İsmail Bey'in vakıflarında çalışmaktaydılar.

İsmail Bey külliyesinin ana kısmını cami oluşturmaktadır. Diğer yapılar ise cami etrafındaki yapı kompleksini tamamlayan öğeler olarak görülmektedir. Hurufat kayıtlarında cami ile ilgili kayıtların toplamı yetmiş geçmektedir. Cami ile ilgili en erken tarihli kayıt Hicri 1103/ Miladi 1691 yılına aittir. Kayıt, Cüzhan olan Hafız İbrahim'in ölmesi üzerine, yerine yeni atamanın yapılması hakkındadır(VGMA, HD. No: 1153, s.6). Kastamonu Hurufat defterlerinde camiye yapılan atamalara ilişkin son kayıt ise Hicri 1223 / Miladi 1809 tarihlidir. Kayıt, yevmi bir akçe ve senevi bir müd hınta vazife ile cuma günleri Sala Müezzini olan İsmail bin Mehmet'in beratı hakkındadır. Sala

Müezzinliği beratını kaybeden İsmail bin Mehmet'e muhasebe kaydına binaen yeni berat tevcihi yapılmıştır(VGMA, HD. No: 553, s. 67). Ayrıca İsmail Bey'in bir kütüphane dahi inşa ettiği bilinmektedir. Ancak kayıtlarda bu kütüphanenin müstakil bir bina şeklinde değil de camisinin içinde olduğu anlaşılmaktadır(VGMA, HD. No: 555, s.101). Hicri 1174 /Miladi 1760'da Hafız-ı Kütüb olan kişiler 6 akçe ve yıllık 3 müd hınta yevmiye verilmiştir(VGMA, HD. No: 1216, s.47). Haftada bir gün camide Kur'an-ı Kerim dersleri verilmiştir. Dersi veren müderrisler yevmiye 4 akçe almaktaydılar(VGMA, HD. No: 555, s.102). İsmail Bey Camii'ne yapılan diğer atamalar; Nakip, Kayyım, Muarrif, Kur'an Tecvidi öğretmek için Ulema, Müderris, Müezzin ve Hafız-ı Kütüb'tür.

İsmail Bey Medresesi; İsmail Bey bu medreseyi büyük âlim Niksarlı Muhyiddin için yaptırmıştır. Matematikçi, mütefekkir, tabip ve şair olan Niksarlı, bu medresede uzun süre hizmet etmiştir. 1720 bir ara askerlerin barınması için kullanılan medresenin 1720, 1767 ve 1888'de onarım gördüğü anlaşılmaktadır(Döşemetaş, 2019, s.262). Medreseye ilişkin kayıtlar Hicri 1123-1174 / Miladi 1711-1760 yıllarına aittir. Kayıtlar genellikle İsmail Bey Medresesi vakfına gelir getiren akarlar ve mutasarrıf atamaları ile ilgilidir. Medresede görev yapan müderrislere yevmiye olarak altı akçe verilmiştir. Hicri 1175 /Miladi 1761' de medresede Duaguy olan müderris Abdullah'ın ölmesi üzerine el-Hac İbrahim Duaguy olarak atanmıştır(VGMA, HD. No: 1108, s.30). Diğer kayıtlar medreseye atanan Bevvap ve medrese vakfına atanan Mutasarrıf ve Muremmim hakkındadır. Yapı kompleksinin diğer önemli bir parçası ise caminin kuzeybatısında yer alan İsmail Bey Türbesidir. İsmail Bey'in bu türbeyi inşa etmekteki amacının her ne kadar kendi ve ailesinin mezarlarının buraya defnedilmesi olsa da Fâtiş Sultan Mehmed tarafından Filibe'ye gönderilen İsmail Bey'in buraya defnedilmediği ve kitabesinin bu yüzden boş bırakıldığı bilinmektedir. İsmail Bey Türbesinde yevmi bir akçe ve senelik dört müd ğalle ile Sermahfil, ikişer akçeden on adet ecza-i şerif talisi olan Mehmet bin Ali'nin Hicri 1193/Miladi 1780'de vefatı üzerine Hafız Emin Necati bu görevi devralmıştır(VGMA, HD. No: 555, s. 101). Türbeye atanan diğer görevliler Sermahfil, Cüzhan ve Türbedar'dır. İsmail Bey zaviyesine ilişkin Hurufat Defterlerinde fazla bilgi bulunmamaktadır. Zaviyeye ilişkin tek hurufat kaydında, Ali'nin, babasından kendisine intikal eden yevmiye bir akçelik zaviyedarlık cihetini kendi

rızasıyla el-Hac Yahya'ya kasr-ı yed etmesi hakkındadır(VGMA, HD. No: 1112, s. 43).

İsmail Bey imareti; Caminin doğu ve batı yönünde inşa edilen yapılardan oluşmaktadır. İmarethane mutasarrıfına iki akçe, Tabbah'a bir ya da iki akçe, Hubbaz'a iki akçe, Nakib'e bir akçe ve bir müd hınta ile görev tevcihi yapılmıştır. Bu yapı külliye gelir sağlamak amacıyla inşa edilmiştir.

Üç bölümden oluşan hamamın yapılış tarihi 1450'li yıllardır(Çobanoğlu, s.89). Bazı çalışmalarda Saray Hamamının banisi ile ilgili farklı isimler telaffuz edilmektedir(Döşemetaş, 2019, s.221). Hurufat defterlerinde hamamla ilgili on beş civarında kayıt bulunmaktadır. Kale altında İsfendiyar Mahallesi ve Hükümet sokakta inşa edildiği belirtilen hamam, Saray Hamamı olarak ta geçmektedir(VGMA, HD. No: 1215, s. 51). Hamam gelirinden yaklaşık on akçe yevmiye ile cüz okutulmuştur. Hamama ilişkin geçen kayıtlar çoğunlukla Cüzhan'lara yapılan görev tevcihlerinden oluşmaktadır. İsmail Bey hanı ve camisi ile bidayet mahkemesinin yakınında olduğu belirtilen İsmail Bey Karbansaray zebelinin temizlenmesi için bir Farraş görevlendirilmiştir. Ayrıca karbansarayın içinde dört adet çeşme bulunmaktadır. Çeşmelere akan suyun aksamaması ve su hatlarının tamiri ve temizliğinin aksamaması için sıklıkla Farraş ve Ze(n)bili atamaları yapılmıştır(VGMA, HD. No: 1107, s. 65; VGMA, HD.No: 1108, s. 30; VGMA, HD.No: 1109, s. 56; VGMA, HD.No: 1111, s. 1). İsmail Bey'in hanı, kale altında ve karbansaray yakınında bulunmaktadır. Kayıtlar, Kurşunlu Han'da bulunan mescit dolayısıyla tutulmuştur. Mescide Hicri 1130/ Miladı 1717 ila Hicri 1213/ 1798 tarihleri arasında yevmi ikişer akçe ile İmam, Sala Müezzini, Cüzhan ve Cabi atamaları yapılmıştır(VGMA, HD. No: 1142, s. 150; VGMA, HD. No: 552, s. 76; VGMA, HD. No: 1107, s. 65; VGMA, HD. No: 1109, s. 62).

2.2. Nasrullah Kadı Külliyesi

İl merkezindeki Hepkebirler Mahallesinde aynı adla anılan meydanın ortasında bulunmaktadır. Caminin harim kapısı üzerinde yer alan sülüs yazılı üç satırlık Arapça kitâbesine göre, 912 (1506) yılında Kastamonu ve İstanbul'da müderrislik yapmış, Diyarbakir, Manisa ve Belgrad kadıliklarında bulunmuş olan Kadı Nasrullah (b. Ya'küb) tarafından yaptırılmıştır(Karakaya,

s.424). Nasrullah Kadı ve yapıları hakkında Hurufat Defterlerinde 370 civarında kayıt bulunmaktadır. Kayıtların 340'a yakını cami vakfı ve camiye yapılan görev tevcih kayıtlarından oluşmaktadır. Görev tevcihi; İmam, Hatip, talebe-i ulûme tedrisi için Müderis, Dersiam, Devirhan, Kayyım, Cüzhan, Temcidhan, Vaiz, Nasih, Müezzin, Farraş, Cabi, Nazır, Çerağdar, Mushaf-ı şerif bevvabı ve Salahan olan kişilere yapılmıştır(VGMA, HD. No: 554, s. 40; VGMA, HD. No: 555, s. 90; VGMA, HD. No: 1106, s. 31; VGMA, HD. No: 551, s. 170; VGMA, HD. No: 553, s. 66; VGMA, HD. No: 553, s. 69; VGMA, HD. No: 552, s. 82; VGMA, HD. No: 1106, s. 37).

Nasrullah Kadı Medresesine yapılan atama kayıtları yaklaşık on üç civarındadır. Ataması yapılanlar Müderris ve Bevvap'tır. Hicri 1180 / Miladi 1766'da Nasrullah Kadı Medresesinde yevmi beş akçe ile Bevvab olan kişinin, aynı zamanda medresede talebe olduğu anlaşılmaktadır(VGMA, HD. No: 1108, s. 38). Hicri 1220/Miladi 1805 tarihine kadar yapılan Bevvap atamalarında, Bevvap olan kişilerin aynı zamanda talebe de oldukları görülmektedir(VGMA, HD. No: 552, s. 81). Nasrullah Kadı hamamından elde edilen gelir, Nasrullah Kadı cami, medrese, türbe giderlerinin yanı sıra, Kastamonu'da bulunan farklı vakıf müesseselerinin birtakım giderlerine harcanmıştır.

2.3. Atabey Gazi Külliyesi

Hurufat Defterlerinde Atabey Gazi vakıf yapıları, Kırk Direkli Cami, Medrese, Türbe, Atabey Gazi Bedesteni ve Han'dan oluşmaktadır. Şehre hâkim bir mevkide, keleye sırtını dayamış olan Atabey Gazi Camii, şehrin bilinen en eski camisidir. Kastamonu'da hüküm süren Atabeyler döneminde (Çobanoğulları) yaptırıldığı bilinmekle beraber hangi atabey tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın 1273'te yaptırmış olduğu tahmin edilmektedir(İbret vd., 2015, s.250). Hurufat Defterlerinde Atabey Gazi vakıf müesseselerine ilişkin 150 civarında kayıt bulunmaktadır. Kayıtlar Hicri 1101 /Miladi 1690- Hicri 1256 / Miladi 1840 yılları arasında çeşitli görevlere yapılan atamalardan oluşmaktadır(VGMA, HD. No: 1153, s. 06; VGMA, HD. No: 557, s. 91). Atamalar Devirhan, Muarrif, Sala müezzini, Cabi, Müremmim, Taarifhan, İmam, Seccadenişin, Vaiz, Hatip, Kayyım, Bevvap, Çerağdar, Ferraş ve Müteveli şeklinde olmuştur. Hicri 1220 /Miladi 1805'te Atabey Gazi Camiinde Yasin-i Şerif ve Süre-i Mülk, Süre-i Nebe tilavet eden ve Şem-i asel için dört dükkânın geliri vakfedilmiştir.

Belirtilen tarihte Atabey Gazi vakfının mütevellisi Seyyid Mehmet Said'dir(VGMA, HD. No: 553, s. 70). Atabey Gazi Medresesine ilişkin 10 civarında kayıt bulunmaktadır. Tek kayıt dışında diğer kayıtlar medresenin içinde bulunan mescide yapılan görev tevcihatları ile ilgilidir. Hicri 1120 /Miladi 1708 tarihli kayıta Medrese Müremimi'nin değişmesi ve yeni Müremmimin atanması için tevcihat yapılmıştır(VGMA, HD. No: 1107, s. 61). Atabey Gazi türbesine Hicri 1140/ Miladi 1727- Hicri 1227/Miladi 1812 yılları arasında Ferraş, Cüzhan atamaları yapılmıştır. Cüzhanlar bir akçe yevmiye ile atanırken; Ferraşlar yıllık beş müd galle ile atanmışlardır(VGMA, HD. No: 1109, s. 63; VGMA, HD. No: 1106, s. 45). Hicri 1150/ Miladi 1737-Hicri 1223/ Miladi 1808 tarihleri arasında Atabey Gazi Hanı'na on civarında Müremmim ataması yapılmıştır.

2.4. İsfendiyar Bey Külliyesi

XV. yüzyılın başlarında Kastamonu'da hüküm süren İsfendiyar Bey'in yapı kompleksi içerisinde zaviyesi, tekkesi, cami, hamamı, imareti, medresesi ve vakfı yer almaktadır. İsfendiyar Bey yapı kompleksi hakkında 200 civarında hurufat kaydı bulunmaktadır. Hicri 1109/ Miladi 1698- Hicri 1230/ Miladi 1815 yıllarını kapsayan kayıtlardan yaklaşık yüz tanesi İsfendiyar Bey camisine yapılan görev tevcihatını oluştururken, geriye kalanlar ise diğer vakıf kurumlarına yapılan tayin ve tevcih kayıtlarıdır. İsfendiyar Bey vakıf müesseselerinde; İmam, Hatip, Cabi, Kayım, Nazır, Müteveli, Muarrif, Yasinhan, Devirhan, Sala Müezzini, Sermahfil, Anbardar, Keyyal, Ferraş ve Müezzin görev almışlardır. Hatipler yıllık 10 akçe ve 14 müd galle; Yasinhan 2 akçe ve 2 müd hınta, Devirhanlar 1 akçe ve 1 müd hınta, Sala Müezzini 4 akçe, Müarrıflar 2 akçe ve 2 müd hınta, 2 akçe ve 2 müd hınta ile Taarifhan, Keyyal 6 müd hınta, Sermahfil 2 akçe ve 2 müd galle, Cabi 3 akçe ve 8 müd mahsül, yıllık 5 akçe ile Kayyım, yıllık 4 akçe ile 4 müd galle ile Müezzinlere yevmiye verilmiştir. Camide görevli imam sayısı ikidir. İmamlar "vazife-i müayyene" ile ve nısf hisse sahibi olarak görev yapmışlardır(VGMA, HD. No: 556, s. 46).

2.5. Hoca Muslihiddin Külliyesi

Hoca Muslihiddin'in XVI. Yüzyılda yaşadığı ve vakıf eserlerini bu dönemde inşa ettiği bilinmektedir. Çalışmalarda Hoca Muslihiddin'in zaviye ve

mescidine ilişkin bilgi bulunurken, mektep ve medresesine ilişkin bilgi bulunmamaktadır. İncelenen Kastamonu Hurufat Defterlerinde Hoca Muslihiddin mescidinin de aslında medreseye ait olduğu görülmektedir. Hicri 1140 / Miladi 1728'de Kastamonu Köyceğiz Mahallesi'nde bulunan Hoca Muslihiddin Medresesi Mescidinin imamı Mehmet'tir. Mehmet'in yaptığı işle münasip olmayan su-i hali dolayısıyla mescid cemaati tarafından ihbar edilmesine neden olmuş ve yerine Kastamonu kadısı Mustafa arzıyla Abdülbaki atanmıştır. Mescitte görevli imamlara 3 akçe yevmiye verilmiştir(VGMA, HD. No: 1128, s. 79; VGMA, HD. No: 1107, s. 65). Hoca Muslihiddin Medresesi yanında bulunan ve taştan yapıldığı için Taş Mektep olarak geçen sıbyan mektebindeki muallimler Hicri 1135/ Miladi 1723'te 4 akçe yevmiye ile görev yapmaktaydılar. Söz konusu tarihte mektep muallimi Muharrem Halife oğlu Hafız Ahmet'tir. Hafız Ahmet'in ölmesi üzerine oğlu Hafız Mehmet geçmiştir(VGMA, HD. No: 1119, s. 126). Hoca Muslihiddin, zaviye ve mescidi için 100.000 akçe nakit vakıf kurmuştur(Döşemetaş, 2019, s.190). Hicri 1126 / Miladi 1714'te Hoca Muslihiddin vakfının mutasarrıf Ömer'dir. Ömer'in ölmesi üzerine Hafız Mustafa atanmıştır(VGMA, HD. No: 1107, s. 63).

2.6. Kara Mustafa Paşa Külliyesi

Kastamonu Hurufat defterlerinde Kara Mustafa Paşa olarak geçen ve dönemin Kastamonu valisi olduğu belirtilen Mustafa Paşa tarafından XVII. yüzyılın sonlarında yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu Mustafa Paşa'nın, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile aynı kişi olduğu anlaşılmaktadır(Tosunoğlu, 1993, s.396; Kankal, 2004, s. 38-40).

Hurufat Defterlerinde "ashabı hayrattan" olduğu belirtilen Mustafa Paşa'nın Darü'l-Kurra, Darü'l-Hadisi ve Hamamının yanı sıra, şehir merkezine iki lüleli çeşme ve sair çeşmeler inşa ettirdiği, şehir çeşmelerinin düzenli akmaları için kendi vakfından çeşme mütevellilerine yevmiye bağlandığı vakfı bulunmaktadır(VGMA, HD. No: 1106, s. 48). Ayrıca Topçuoğlu Mahallesi Reşit Esen Sokak Yeni Hamam mevkiindeki ahşap çatı ile örtülü türbe ve mescid Kara Mustafa Paşa'ya atfedilmektedir. Nitekim Hurufat Defterlerinde geçen Mustafa Paşa yapı kompleksi içinde de mescid ve türbeye ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Mustafa Paşa Hamamı'na bazen yeni hamam da dendiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Mustafa Paşa

yapı kompleksi içinde yer alan yeni hamam yanında olduklarından, türbe ve mescidin de Mustafa Paşa'ya ait olması kuvvetle muhtemeldir.

Mustafa Paşa Darü'l-Hadis Medresesi: Hurufat Defterlerinde ashabı hayrattan Mustafa Paşa tarafından inşa edildiği belirtilen Darü'l-Hadis Medresesinin; Kastamonu merkezde, bugünkü müze binası bahçesinin kuzey kısmında Kara Mustafa Paşa tarafından kurulan medresenin Daru'l-Kurra medresesi yanında 1666'da inşa edilmiştir. Kurtuluş Savaşına kadar hizmet veren binanın cumhuriyet döneminde bir süre polis merkezi olarak kullanıldığı ve 1952 tarihinden önce yıkıldığı tahmin edilmektedir(Döşemetaş, 2019, s.277). Hurufat Defterlerinde Hicri 1119/ Miladi 1707- Hicri 1228/ Miladi 1813 tarihleri arasında Darü'l-Hadis Medresesine ilişkin 15 civarında kayıt bulunmaktadır(VGMA, HD. No: 557, s. 98; VGMA, HD. No: 1107, s. 61). Medreseye Mütevelli iki akçe, Hatip vazife-i muayyene ile Hafız-ı kütüb bir akçe yevmiye ile atanmıştır.

Mustafa Paşa Darü'l-Kurra Medresesi: Hurufat kayıtlarındaki atamalar, genellikle medreseye yapılan görev tevcihleri ve medrese görevlilerin hamam vakfından aldıkları yevmiyeler hakkındadır. Hicri 1115/ Miladi 1703- Hicri 1245/ Miladi 1829 yılları arasında Darü'l-Kurra'ya yapılan görev tevcihatları Hafız-ı Kütüb muayyen vazife ile Mütevelli iki akçe ve Ferraş atamaları yapılmıştır(VGMA, HD. No: 556, s. 53; VGMA, HD. No: 1107 s. 59). Mustafa Paşa, hamamını özellikle bu iki müesseseye gelir sağlamak amacıyla inşa etmiştir. Hicri 1115/ Miladi 1703'te Mustafa Paşa Darü'l-Kurra'sının Şeyhi ve Hafız-ı Kütübü Seyyid Mustafa'dır(VGMA, HD. No: 1107, s. 59).

Yeni Hamam olarak ta bilinen Mustafa Paşa Hamamı, 1680'lerde Mustafa Paşa tarafından Halife Mahallesi'nde ve iki lüleli çeşmesinin yanında inşa ettirmiştir(VGMA, HD. No: 1106, s. 48). Kadınlara da hizmet veren hamamın 1731'de tamir geçirdiği görülmektedir(Döşemetaş, 2019, s.221). Mustafa Paşa'nın hamamı inşa etmesindeki amacı, Hicri 1168/ Miladi 1758 tarihli Hurufat kaydında, "Mustafa Paşa bina ettiği Darü'l-Kurra ve Darü'l-Hadis için vakfettiği hamam" şeklinde belirtilmiştir(VGMA, HD. No: 1108, s.33). Söz konusu tarihte hamam vakfının Mütevelli 2 akçe yevmiye ile Seyyid Hüseyin Halife'dir(VGMA, HD. No: 1106, s. 37). Mustafa Paşa Kastamonu merkezde bulunan birçok çeşmenin düzenli su akıtmaları için kendi hamam vakfından

tahsisat yapmıştır. Ayrıca Mustafa Paşa'nın Halife Mahallesi'nde Mustafa Paşa Hamamının yanında İki lüveli bir çeşme de inşa ettiği bilinmektedir. Çeşmeye ilişkin kayıtlar genellikle vakıf mütevellilerin atamalarıyla ilgilidir(VGMA, HD. No: 1216, s. 49; VGMA, HD. No: 1106, s. 48; VGMA, HD. No: 1107, s. 65). Ayrıca Halife Mahallesi'nden su para vakfının mevcut olduğu anlaşılmaktadır(VGMA, HD. No: 1111, s. 4).

2.7. İbrahim Bey (Aktekke) Külliyesi

Kastamonu Aktekke Mahallesi'nde bulunan yapı kompleksinin içerisinde İbrahim Bey imareti, zaviyesi, cami, mescid ve tekkesi ile vakfından oluşmaktadır. Yapı kompleksi hakkında Hurufat Defterlerinde altmışa yakın kayıt bulunmaktadır. Kayıtlar vakıf müesseseleri ile bu müesseselere yapılan görev tevcihatları hakkındadır. Genellikle diğer yapılarda olduğu gibi, İbrahim Bey yapı kompleksi de İbrahim Bey Cami etrafında oluşmuştur. XV. yüzyıl başlarında yapıldığı tahmin edilen camiye ilişkin yirmiye yakın hurufat kaydı bulunmaktadır. İbrahim Bey camiinde görevli olanlar yevmi altı akçe vazife ve senelik beş müd hınta ile Yasin suresini tilavet ve İbrahim Bey imaretinden bir akçe ile yıllık bir müd galle ile Naathan cihetlerine mutasarrıf olarak görev yapmışlardır. Azdavay kazasında bulunan bazı köy ve mezralar İbrahim Bey'in vakıf müesseselerine gelir sağlamaktaydı(VGMA, HD. No: 555, s. 96).

İbrahim Bey, 1439-1443 yılları arasında inşa ettirdiği imaretinde zaviye ve mescit bulunmaktaydı. Ancak imaret çıkan yangın sebebiyle yanmış ve yukarıda belirtilen İbrahim Bey (Aktekke) camii inşa olunmuştur. Hicri 1170/ Miladi 1757- Hicri 1189/ Miladi 1775'te Mehmet, İbrahim Bey zaviyesinin Şeyhi idi. Yevmi üç akçe ve yıllık üç müd galle ile Şeyh Mehmet'in ölmesi üzerine, oğlu bir süre zaviye şeyhliği yapmışsa da onunda ölmesi üzerine zaviye bir süre boş kalmış ve hizmet veremez duruma gelmiştir. Kastamonu naibi Mektubi Ahmet Latif'in arzı, Anadolu Kazaskeri Mevlana Mehmet Salih Efendi'nin ilâmı ve Şeyhülislam Mevlana Dürri'zâde Seyyid Abdullah Efendi'nin onayı üzerine Hicri 1229/ Miladi 1814 tarihli padişah fermanı ile yevmi beş akçe yıllık iki buçuk müd hınta ile Ahmet bin Mehmet'e, İbrahim Bey Zaviyesi şeyhliği beratı tevcih edilmiştir(VGMA, HD. No: 555, s. 94). Hicri 1116/ Miladi 1705- Hicri 1230/ Miladi 1815 yılları arasında zaviyeye dört akçe ile Hubbaz, üç akçe ve üç müd galle ile şeyh atamaları yapılmıştır(VGMA, HD. No: 555, s. 96; VGMA, HD. No: 1107, s. 59).

2.8. Şeyh Şaban Efendi Külliyesi

Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi'nin tarihi XVI. yüzyıla dayanmaktadır. Külliye'nin banisi doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Şeyh Şaban-ı Veli (Ö. 1569), bu yüzyılda yaşamış ve Halveti tarikatına bağlı Şabanîlik kolunu kurmuştur. Yıllarca Kastamonu'da hizmet veren Şeyh Şaban-ı Veli, Hisarardı mevkiindeki Seyyid Sünneti Mescidi ve evini tekke olarak kullanmış, yerine geçecek kişilerin de oturmaları için burayı vakfetmiştir(Maden-Eğilmez, 2014, s. 52). Hicri 1130/ Miladi 1718- Hicri 1230/ Miladi 1831 yılları arasında Şeyh Şaban-ı Veli vakıf kompleksi ile ilgili on beş civarında kayıt bulunmaktadır(VGMA, HD. No: 557, s. 95; VGMA, HD. No: 1107, s. 67). Kayıtlar Şeyh Şaban Efendi'nin Türbesi (merkad), Tekkesi ve Mescidi hakkındadır. Görev tevcihatının yan ısıra, vakıf tahsisi ile ilgili kayıtlar da bulunmaktadır. Şaban-ı Veli'nin türbesine Ferraş, Cüzhan ve Şeyh, tekkesinde Seccadenişîn ve tekkenişîn, camiine Vaiz ve İmam atamaları yapılmıştır.

Ayrıca Şeyh Şaban Efendi türbesinde Şeyh olanların ruhları için okunmak üzere, Cuma günü ihlası sûresi ve Fatıha sûresinin tilavet ve sevabını kendi ruhuna da bağışlanmak üzere, Hacı Abdurrahman Ağa İbni Şeyh Abdürrahim Efendi bir para vakfı kurmuştur. Vakfın mütevellilerine ise yevmiye iki akçe verilmiştir(VGMA, HD. No: 1106, s. 43).

2.9. Yılanlı Külliyesi

Küpçüğe Mahallesi'nde yer alan külliye; Camii, Tekke, Zaviye, Medrese ve Hastaneden meydana gelmekteydi. Hurufat defterlerinde sadece Camii, Medrese ve Tekkesine ilişkin kayıtlar bulunmaktadır. Kayıtlarda bazen Yılanlı Medresesi Cami; bazen de Yılanlı Tekkesi Cami olarak geçmektedir. Hicri 1117/ Miladi 1705- Hicri 1157/ Miladi 1744 tarihleri arasında camiye İmam, Feraş ve Müezzin atamaları yapılmıştır(VGMA, HD. No: 1107, s. 60; VGMA, HD. No: 1112, s. 40). Ancak şer'iyeye sicillerinde medrese olarak geçen Yılanlı Dergâhı'nın aslında daha çok bir tekke ve zâviye olarak bilinmektedir(Güzey, 2010, s. 686).

2. 10. Frenkşah Cemaleddin Külliyesi

Cami, Türbe, Vakıf, Mescid ve Hamamdan oluşan yapı kompleksi kendi adıyla anılan Frenkşah Mahallesinde idi. Bugün için Kastamonu şehir

merkezindeki en eski tarihli bina olan Frenkşah Hamamı 1260'li yıllarda mescidi ve türbesi ile birlikte inşa edilmiştir. Vakfiyesinden çifte hamam olarak inşa edildiği belirtilmiştir(Güzey, 2010, s. 47). Yapı kompleksine yapılan ve Hicri 1103/ Miladi 1692- Hicri 1242/ Miladi 1826 yıllarını kapsayan altmışa yakın görev tevcih kaydı bulunmaktadır(VGMA, HD. No: 556, s. 53; VGMA, HD. No: 1153, s. 6). Söz konusu tevcihler Frenkşah Cemaleddin Cami, Türbesi, Vakfı, Mescidi ve Hamamına yapılmıştır. Frenkşah evkafından almak üzere Atabey Gazi Türbesinde kıraat etmek üzere Cüzhan olarak görevlendirilen Seyyid Şemseddin, Frenkşah Hamamı gelirinden almak üzere, Frenkşah Camiinde birer akçe yevmiye ile Cüzhan ve Nazır görevlerinde de bulunmuştur(VGMA, HD. No: 555, s. 90). Kastamonu ve Küre kazalarındaki bazı köyler Frenkşah vakfının gelirleri arasında olup, Frenkşah mescidi imamlarına vakıftı(VGMA, HD. No: 1106, s. 33; VGMA, HD. No: 1106, s. 39).

2.11. Hacı Dede Külliyesi

Şeyh Şaban-ı Veli halifelerinden Hacı Dede Sultan'ın Bağlı Çelebi Mahallesinde Camii, Tekkesi, Zaviyesi, Vakfı ve Türbesi bulunmaktadır. Hicri 1123/ Miladi 1711- Hicri 1250/ Miladi 1834 tarihleri arasında Hacı Dede vakıflarına otuz civarında görev tevcihi yapılmıştır(VGMA, HD. No: 1107, s. 63; VGMA, HD. No: 557, s. 96). Hacı Dede Türbesi, Camii, Tekkesi kendi adıyla anılan camiinin yanında yer almaktadır. Türbesi içinde dört sanduka bulunmaktadır. Bunlardan biri Şeyh Şaban-ı Veli halifelerinden Hacı Dede'ye aittir. Hacı Dede Tekkesi'nde Postnişin Şeyhi, Camisinde Hatipler yarım akçe, İmamlar bir akçe, Müezzinler bir akçe, Sermahfil, Devirhanlar nim akçe, Cüzhanlar bir akçe, Kayyım; zaviyesine Zaviyedar atamaları yapılmıştır.

2.12. Yakub Ağa Külliyesi

Medresesi, Mescidi(cami), Hamamı ve Vakfından oluşan yapı, 1547'de Kanuni'nin Kilercibaşısı Yakup Ağa(Ağa İmâret) tarafından yaptırılmıştır(Tosunoğlu, 1993, s.392). Yakup Ağa kompleksi çevresindeki dükkânlar 1800 başlarından 1900'lü yılların sonuna kadar Kastamonu'da bakır işletmeciliğinin merkezi konumundaydı. Hicri 1111/ Miladi 1699- Hicri 1237/ Miladi 1822 yılları arasında Yakup Ağa yapı kompleksine otuz civarında görev tevcihatı yapılmıştır(VGMA, HD. No: 1119, s. 128; VGMA, HD. No: 1153, s. 7). Yakup Ağa camisi başlangıçta mescid olarak inşa edilmiş olup sonradan cemaatin artması üzerine camiye çevrilmiştir. Yakup Ağa vakfından Camiinde görevli olan; Naathanlara iki akçe, Müezzinlere üç akçe,

Temcidhan'a bir akçe, belirli bazı sûreleri(Yasin, Mülk ve Nebe) okuyanlar üç akçe, Cüzhanlar iki akçe, Sala Müezzini üç akçe, Vaiz ve Nasih olanlar iki akçe, Devirhanlar iki akçe, sûre-i fetihhan üç akçe, İmamlar üç akçe, Yasin, Tebareke ve Amme okuyanlara üç akçe yevmiye verilmiştir. Yakup Ağa medresesi içinde bir kütüphane bulunmaktaydı. Kütüphanenin Hafız-ı Kütübü Hicri 1123/ Miladi 1711'de Hasan Efendidir. Hasan Efendi'den sonra oğulları İsmail ve Mehmed'e iki akçe ile tevcih yapılmıştır(VGMA, HD. No: 1107, s. 62).

3. Kastamonu Şehir Organizasyonunda Vakıf Kurumlarının Rolü

Burada özellikle Kastamonu Hurufat Defterlerinde geçen ve Kastamonu şehir organizasyonunu önemli ölçüde etkileyen vakıf kurumlarından ve buldukları mahallelerden bahsedilecektir. Yukarıda genel olarak bahsedilen ve dönemin Kastamonu'nda önemli bir yer tutan vakıf komplekslerinden bahsedilmiştir. Bu yapılar söz konusu dönemde Kastamonu şehir hayatını önemli ölçüde organize eden ve aynı zamanda sosyal hayatın en hareketli olduğu alanlardı. Buralar insan unsurunun maddi ve manevi anlamda sosyal hayatı hem etkilediği hem de etkilendiği mekânlardı. Şehir hayatını biçimlendiren ve yönlendiren bu kurumlar aynı zamanda toplumun can damarını oluşturuyordu. Nitekim günümüz şehirleri nasıl ticaret ve sanayileşmenin yoğun olduğu çevrelere doğru kayıyor ve geliyorsa; Osmanlı dönemi şehir hayatının da genellikle vakıf müesseseleri olan cami, medrese, han, hamam, bedesten, tekke ve zaviye gibi müesseselerin etrafında toplandığı ve geliştiği, buldukları çevrede bir çekim merkezi haline geldikleri bilinmektedir(Barkan, 1942, s.279-304). Ayrıca bu müesseselerin bir amacının da ayende ve revendeye hizmet olduğu çok sayıda arşiv belgesinde geçmektedir(Oğur, 2018, s. 434, 560, 564, 569, 589 vd).

Anadolu kentlerinin çoğunda olduğu gibi Kastamonu'da da tarih boyunca ticari faaliyetler, yapıldıkları sokaklara adlarını vermişlerdir. Kastamonu'da bugün dahi sokak adlarına bakarak, çoğunluğu sona ermiş geleneksel ticari faaliyet ve zanaatların yoğunlaştıkları bölgeleri tespit etmek mümkündür. Nitekim günümüz Bedesten'in kuzeyinde Terziler Sokağı, bitişiğinde ise Attarlar Çarşısı ve Nalburlar Çarşısı yer almaktaydı. Yine Bedesten'in kuzeybatısında Sarraflar Çarşısı bulunurken; Keçeciler, Yanık Han'ın doğu

bitişiğindeki yolun adıydı. Döğücüler Caddesi Yanık Han'dan Topçuoğlu Camisi'ne giden yol üzerindeyken, Çilingirler Caddesi Belediye Caddesi'nin güney paralelindeydi. Reisü'l-küttb Hanı'nın batısındaki yol, halen İplikçiler Yolu olarak anılmaktadır. Belediye Caddesi'nden Yeni Hamam'a giden yol ise, Kuyumcular Caddesi olarak adlandırılmaktadır. Oval Pazarı Mescidi'ne giden yol Pirinç Pazarı, Eski Belediye'nin güneyindeki Bakırcılardan Mahkeme altı Cami'ne çıkan yol ise, Kömürpazarı adını taşır. Arabapazarı da aynı adlı hamamın batısında yer almaktadır(Eyüpgiller vd., 2008, s.2)

Osmanlı şehirlerini âbâd eden vakıfları sadece müesseselerle sınırlandırmak mümkün değildir. Mahalle halkının dayanışmasının en büyük göstergelerinden olan Mahalle avarız vakıflarının yanı sıra, anaparanın getirdiği kazançla ciddi faaliyetlerin gerçekleştirildiği nakit para vakıfları, Osmanlı dünyası sosyal hayatı idame ettiren ve özellikle hayır hasenat işlerine ciddi manada işlerlik kazandıran bir sosyal yardım kuruluşu olarak karşımıza çıkmaktadır. Para vakıfların meşruiyetini kabul etmeyen Hanefi mezhebinin başlıca temsilcilerine rağmen, aynı mezhebi takip eden Osmanlılar, para vakfının toplum işlevinde oynadığı büyük rolünü gördüğünden 15. yüzyılın ilk yarısından itibaren özellikle imparatorluğun Avrupa bölgelerinde yaygın olarak kullandıkları bu uygulamayı 16. yüzyılın ortalarında Anadolu coğrafyasında da meşru kıldıkları görülmektedir(Salakidis, 2011, S.35, s.62)

Hafız Numan Halife, Kastamonu'da Medrese-i Münir'e yanında inşa ettiği binada talebe-i ulumun eğitim görmesi için nakit para vakfetmiştir(VGMA, HD. No: 553, s.75.) Yine Namazgâh Medresesi yakınında, iki katlı ve beş oda olarak inşa ettiği binayı talebe-i ulumun eğitim görmeleri ve daha sonra eğitim faaliyetlerine katılmaları şartıyla vakfetmiştir. Talebe ve bina tamir ihtiyaçlarının karşılanması için de 300 kuruş nakit para vakfetmiştir. Bu paranın yıllık ribhı 45 kuruş olarak tespit edilmiştir. Vakfiyesinde bu paranın talebe ve medresenin giderlerine harcanması için şart koşturmuştur(VGMA, HD. No: 556, s. 51). Para vakıfların sosyal hayatta İnsanların gündelik hayatına dokunan bu örnekler, Kastamonu örneğinde, Osmanlı toplumsal hayatın akışı, gündelik yaşam, toplum-vakıf ilişkisine ışık tutacak mahiyettedir. Aynı uygulamanın Kastamonu şehir merkezindeki çeşmeler için de geçerli olduğu görülmektedir. Kastamonu şehir suyu Küre Kazasının Depelice mevkiinden gelmekteydi. İlkın Çobanoğulları döneminde İsmail Bey zamanında getirilen 4 çeşmenin bakım ve onarım işleri için birtakım vakıflarda tahsis edilmişti.

Osmanlılar zamanında Kanuni Sultan Süleyman bu suyollarını tekrar tamir ettirmiş ve müremmim atayarak, suyun devamlı ve düzenli akmasını temin etmiştir. Şehir merkezindeki Memiş Efendi Çeşmesi(Eski Çeşme), Kozlu Çeşmesi ve Kastamonu Kalesi Çeşmesi ile Beg Çeşmelerine akan suyun müremmimi ile suyollarının kazmacılarına Debbağ İshak isimli köy ile Çatakviran köylerin gelirleri vakf olarak tahsis edilmiştir(VGMA, HD. No: 557, s. 98; VGMA, HD. No: 554, s. 44; VGMA, HD. No: 1190, s.66). Cebrail Mahallesi Tahta Mescidi yakınındaki Kağnıcı Çeşmesinin düzenli akması için nakit para vakfı oluşturulmuş ve üç akçe yevmiye ile Cabi atanmıştır(VGMA, HD. No: 552, s. 75). Deveci Mahallesinde bulunan çeşmenin para vakfına yevmi üç akçe ile müteveli atanmıştır(VGMA, HD. No: 1153, s.7).

Benzerlerini çoğaltabileceğimiz para vakıflarının Kastamonu şehrindeki bu örnekleri, sosyal hayatı düzenleyen ve devam ettiren diğer müesseselerin yanı sıra, özellikle büyük bütçe gerektirmeyen ancak gündelik hayatın düzenli akmasını sağlayan hususlarda hayati bir fonksiyon icra ettiği anlaşılmaktadır.

Kastamonu Hurufat defterlerinde geçen vakıf-mahalle-çarşı isimlerine bakıldığında; bazı vakıf eserlerin isimlerinin buldukları mahalleye verildiği; bazı mahalle isimlerinin ise icra edildiği sanat koluyla anıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla şehir merkezindeki mahalle, çarşı, sokak isimleri alelade verilmiş isimler olmayıp, buldukları yeri tanıtıcı mahiyette önemli bilgiler vermektedir. Aşağıda Kastamonu Hurufat defterlerinde geçen ve şehrin belli tarihlerde geçirdiği değişim-dönüşüm ve şehir-mahalle-vakıf organizasyonunda vakıfların yerini belirtmek amacıyla hurufat kayıtlarında geçen açıklayıcı bazı cümlelere yer verilmiştir. Bilindiği gibi hurufat defterlerindeki kayıtlar, vakıf eserden bahsetmeden önce, vakıf eserin bulunduğu mahalle ismi verilir. Debbağlar Mahallesinde bulunan Debbağlar Mescidi örneğinde olduğu gibi. Mahallede bulunan debbağ esnafı sanatını icra ettikleri yere ismini vermiştir. Aynı şekilde Nasrullah Kadı Camii akarından olan Araba Bazarı Hamamı da bulunduğu yerden dolayı Araba Bazarı Hamamı adıyla anılmıştır. Kayıtlarda vakıf yapılarının bulunduğu ya da yakınında olduğu yerler belirtildiğinden şehir yapısının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Mesela, Mustafa Paşa Çeşmesi, Kastamonu'da Araba Pazarı çarşısı ile Kazancılar Sokağı arasında bulunmakta idi. Kâtip Mustafa

Efendi'nin Araba Bazarı Hamamı'nın yanında vakıf bir dükkânı bulunmaktaydı. Karasu bazarının geliri, her cuma, bazarın aşağısında bulunan cami imamlarına beratla tahsis edilmiştir. Meyve bazarında bulunan mescid imamlarına bir akçe yevmi verilmiştir. Yukarı Bazar Mahallesi, Hacı Hamza Mescidi bulunmakta olup, Süleyman Efendi tarafından 1164'te minber konularak Camiye çevrilmiştir. Kara Mustafa Paşa Hamamı yanında Ebül'leys Mescidi bulunmakta idi. Medrese-i Münire yanında Hafız Numan Halife tarafından inşa edilen bir bina talebe-i ulumun talim görmeleri için vakfetmiştir. Abdülbakizâde el-Hac Mehmet ibni el-Hac Süleyman, Namazgâh Medresesi yanında inşa ettiği iki katlı binanın alt katında üç, üst katında iki oda olmak üzere toplamda beş odayı talebe-i ulûmun eğitim görmeleri için vakfetmiştir. Nasrullah Kadı Camii yakınında el-Hac Osman Muallimhanesi ve Hatice Hatun'un bir bâb bakkal dükkânı bulunmaktaydı. Kastamonu Mahkemesi yanında İbn-i Şule Camii -ki bazı kayıtlarda mahkeme camii olarak ta geçmektedir- bulunmaktaydı. İbn-i Şule Mahallesi Kastamonu Mahkemesine ait arsa bulunmaktaydı. İbn-i Şule Camisi, daha sonra, bulunduğu mahalleye adını verince, cami ismi mahkeme camisi olarak değiştirilmiştir. Yani İbn-i Şule Mahallesi, Mahkeme Camisi olarak isim değiştirmiştir. Nimetizâde'nin türbesi Kepkepler Camii yakınındaydı. Sinan Bey Cami yakınında taş mektep bulunurdu. Papuççular yakınında Fatma hatunun bir bâb duhancı vakıf dükkânı, Munire Hatunun Kalaycılar'da, hatim okunması karşılığında, vakfettiği bir bab dükkânı bulunmaktaydı. İki dükkânın geliri Sarraçlar Mescidi yakınında bulunan çeşmeye vakfedilmişti. Kastamonu Bedesteni yakınında bulunan Terziciler Mescidi görevlilerine üç terzi dükkânı geliri vakfedilmiştir. Musa Fakih Mahallesi camiiinin yakınında el-Hac Ali'nin inşa ettiği muallimhanesi bulunmaktaydı. Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Burada özellikle hurufat defterlerinin şehir merkezlerine bulunan vakıf müesseselerinin yer tesbiti dolayısıyla şehrin fiziksel yapısının ortaya konulmasında büyük önem arz ettiği görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Kastamonu Hurufat defterlerinde geçen vakıf müesseselerin tek tek alınıp incelenmesi yerine günümüz şehir merkezinde yer alan ve kuruldukları dönem itibariyle şehrin fiziksel yapısının oluşmasında büyük etkisi olan vakıf külliyelerden bahsedildi. Bu amaçla ulaşılan 26 Adet Kastamonu Hurufat Defterlerinin tamamı incelemeye alınmıştır. Bununla

birlikte makale konusunu teşkil eden 12 adet vakıf külliyeyle ilişkin dönemin Kastamonu Şehir yapısını konu edinen çalışmalar da incelenmiş olup, böylece eksik bilgilerin tamamlanması yoluna gidilmiştir. Söz konusu dönemde Kastamonu şehrinde, eğitim, kültür ve sosyal hayatın en canlı olduğu yerlerin başında vakıf külliye gelmekteydi. Külliyelerde yer alan cami, mescid, türbe, imaret, han, hamam, medrese, mektep gibi dini ve sosyal yapılar, buldukları çevrenin hemen her türlü ihtiyacını karşılayacak tarzda yapılmışlardı. Dolayısıyla kuruldukları çevrede birer çekim merkezi haline gelen vakıf külliye, şehrin fiziksel yapısını etkiledikleri gibi sosyal hayatı da etkileyip yönlendiren en önemli müesseseler olmuşlardır. Bu anlamda söz konusu dönem itibarıyla Kastamonu şehir hayatının ana omurgasını vakıf müesseselerinin oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

A-Arşiv Kaynakları

VGMA, HD, No: 551, VGMA, HD, No: 552, VGMA, HD, No: 553, VGMA, HD, No: 554, VGMA, HD, No: 555, VGMA, HD, No: 556, VGMA, HD, No: 557, VGMA, HD, No: 1106, VGMA, HD, No: 1107, VGMA, HD, No: 1108, VGMA, HD, No: 1109, VGMA, HD, No:1111, VGMA, HD, No: 1112, VGMA, HD, No: 1114, VGMA, HD, No: 1119, VGMA, HD, No: 1128, VGMA, HD, No: 1142, VGMA, HD, No: 1153, VGMA, HD, No: 1155, VGMA, HD, No:11157, VGMA, HD, No: 1190, VGMA, HD, No: 1215, VGMA, HD, No: 1216

B-Telif ve Tetkik Eserler

Barkan, Ö. L. (1942). "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler" *Vakıflar Dergisi*, Sayı: II, Ankara, s.279-304.

Çobanoğlu, A. V. (2011). "İsmail Bey Külliyesi", *DİA*, C. 23, İstanbul, s.89.

Döşemetaş, Ö. (2019), *Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Kazası (1725-1750)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum.

Eğilmez, M.,-OĞUR, Ö. (2020). *Kastamonu Hurufat Defterleri (1690-1840)*. İstanbul: *Hiper Yayınları*.

EyüpgilleR, K., vd. (2008). "Kastamonu'da 19. Yüzyıl Ticaret Yapıları", *METU JFA* 2, s.2.

Günay, H. M. (2012). "Vakıf", *DİA*, Cilt: 42, Ankara, s.475.

- Güzey, A. R. (2010). "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami-Mescid ve Medreseler", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, (Mayıs), s.686.
- İbret, Ü. vd. (2015). "Kastamonu Şehrinde Kültür ve İnanç Turizmi", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 32, (Temmuz), s.250.
- Kankal, A. (2004). Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı). Ankara. *Zafer Matbaası*.
- Karakaya, E. (2003). "Nasrullah Camii ve Külliyesi", *DİA*, C. 32, *İstanbul*, s.424.
- Maden, F.-Eğilmez, M. (2014). "XIX. Yüzyılda Şeyh Şaban Veli Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, C. 42, (Aralık), s.52.
- Maden, F. (2012). XVIII. Yüzyılın Sonlarında Kastamonu. İstanbul: *Roza Yayınevi*.
- Oğur, Ö. (2018). "Karaman Eyaleti Konya Merkez Kazası Hurufat Defterlerine Göre Konya ve Civarının İdari ve Sosyal Durumu (1690-1839)", *Kırıkkale Üniv. Sosyal Bilm. Enst. Doktora Tezi Kırıkkale*.
- Ömer, H.(1977), *İthaf'ul-Ahıaf Fi Ahkam'il-Evkaf*, *VGM Yayını*, Ankara.
- Salakidis, G. (2011). "17. Yüzyılda Yenişehir-i Fenarlı Akçelizade el-Hac Ahmed Ağa'nın Nakit Vakfı ve Şehirdeki Meşhur Mevlevihane", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 35, (Haziran), s.6.
- Tosunoğlu, A. (1993). Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, İstanbul.

İşsizlik ve Ekonomik Çıktı İlişkisi: Türkiye İçin Okun Yasası ile
İncelenmesi

&

The Relationship Between Unemployment and Economic Output: An Examination of The Okun Law For Turkey

Özer ÖZÇELİK

Doç.Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F, İktisat Bölümü
ozel.ozcelik@dpu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-9164-5020

Cihat ERDEM

Dumlupınar Üniversitesi, SBE, İktisat ABD Yüksek Lisans
cihat3414@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-0846-557X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 19.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 30.06.2020

Yayın Tarihi / Published : 30.12.2020

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 326-341

Atıf/Cite as: Özçelik, Ö , Erdem, C . (2020). The Relationship Between Unemployment and Economic Output: An Examination of The Okun Law For Turkey,. Econder International Academic Journal , 4 (2) , 326-341 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/57015/739598>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

İşsizlik ve Ekonomik Çıktı İlişkisi: Türkiye İçin Okun Yasası ile İncelenmesi

Öz

İşsizlik; ülkede çalışabilecek durumda olup cari ücret düzeyinden çalışmak isteyen kişilerin iş arayıp ta bulamaması durumudur. İşsizlik iradi ve gayri iradi işsizlik durumlarından sadece gayri iradi işsizliği kapsar. İşsizlik Türkiye ekonomisinde çözüme kavuşamayan bir sorundur. Hükümetler bu soruna çözüm bulmak için çeşitli politikalar uygulamışlardır. İşsizlik ve ekonomik büyüme sürekli araştırılmıştır. Bu çalışmada 1990-2019 dönemi yıllık veriler kullanılmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre seviyede durağan bulunan işsizlik ve büyüme verileri ile kısa dönem katsayısını bulmak için regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analiz sonucunda kısa dönem için bir birimlik değişimde işsizliğin 0.07 oranında azalma olduğu görülmüştür. Okun Yasası'nın Türkiye açısından geçerli sonucuna varılmıştır. VAR modeli için uygun gecikme uzunluğu 0 (sıfır) olarak bulunmuştur. Granger nedensellik testine bakıldığında değişkenler arası herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. İşsizlik ve büyüme arasındaki ilişki regresyon analizi ile test edilmiştir. İşsizlik ve büyüme arasında herhangi bir nedensellik bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Büyüme, Okun Yasası, En Küçük Kareler Yöntemi, Granger Nedensellik Testi

The Relationship Between Unemployment and Economic Output: An Examination of The Okun Law For Turkey

Abstract

Unemployment is the situation in which people who can work in the country and want to work at the current wage level cannot find a job. Unemployment includes only voluntary unemployment out of voluntary and unemployment situations. Unemployment is a problem that can not be solved in Turkey's economy. Governments have implemented various policies to find a solution to this problem. Unemployment and economic growth have been constantly explored. In this study, annual data for the period 1990-2019 were used. Regression analysis was performed to find the short-term coefficient with unemployment and growth data, which were found to be stable at the level according to the unit root test results. As a result of the regression analysis, it was seen that unemployment decreased by 0.07 per unit change for the short term. Okun's Law has reached the current results for Turkey. Suitable lag length for VAR model has been found to be 0 (zero). Looking at the Granger causality test, no causality relationship between variables was found. The relationship between unemployment and growth was tested by regression analysis. No causality between unemployment and growth has been found.

Keywords: Unemployment, Growth, Arrow's Law, Least Squares Method, Granger Causality Test

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ekonomik büyüme gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler tarafından ulaşılmak istenen önemli bir araç olarak görülmektedir. İktisat literatüründe ekonomik büyüme ülkenin belirli bir aralıkta milli gelirde meydana gelen artışlardır. Milli gelirdeki artışlar ekonomik büyümeyi sağlayacak ülkenin üretim potansiyelini verimli hale getirip üretim ölçeğinin genişlemesi sağlanabileceğinden dolayı, uzun dönemde çözülebilecek ekonomik büyüme sorunu kalmayacaktır (Cinel, 2014: 15). Mal ve hizmetlerin üretim kapasitesindeki genişlemesi ile iktisadi büyüme kavramı açıklanmaktadır. Bu kavramların arasında pozitif bir ilişki olduğu iktisadi büyüme varsa istihdamlı bir büyüme olduğu ve işsizliğin azaldığı ekonomistler tarafından düşünülmektedir (Afşar, Cura ve Tekkulak, 2017: 5-6).

Ekonomik büyüme makro iktisadın ana amaçlarından birisidir. Üretim artışıyla toplum refahını etkilediği için Türkiye'de hükümetlerin uygulamak istediği iktisat politikalarının kaynağını oluşturmaktadır. Büyüme; toplumdaki bireylerin kazançlarındaki sürekli artışı göstermektedir (Uysal ve Alptekin, 2009: 69). Makroekonomik sorunların başında işsizlik gelmektedir. Dünyada ve Türkiye'de işsizliğin giderek artması, ekonomi politikalarının öncelikli hedefinin tam istihdamı sağlamak olmuştur (Çondur ve Bölükbaş, 2014: 78).

İşsizlik; ülkede çalışabilecek durumda olup cari ücret düzeyinden çalışmak isteyen kişilerin iş arayıp ta bulamaması durumudur. İşsizlik iradi ve gayri iradi işsizlik durumlarından sadece gayri iradi işsizliği kapsar (Kızılateş, 2017: 9-10). İşsizliğin friksiyonel (geçici), yapısal, konjonktürel (Devrevi), gizli, mevsimsel, teknolojik işsizlik, bölgesel ve doğal işsizlik olmak üzere sekiz farklı türü vardır (Aydın, 2012: 121-123). İşsizliğin iktisadi maliyeti incelendiğinde, işsiz kişilerin neden olduğu üretilmeyen çıktı (mal ve hizmet) miktarı olduğu gözükmektedir. Bir ekonomide çalışmak isteyen insanlar için yeteri kadar iş fırsatı verilmediğinde potansiyel olarak meydana getirebilecekleri mal ve hizmetler yeri dolduramayacak şekilde kaybedilir. Bu açık yani üretim yaptığı noktada¹ kaynakların tam olarak kullanılmadığı kısma gayri safi yurt içi hasıla açığı (GSYH) denmektedir. GSYH açığı, bir ekonominin gerçekleşen GSYH ile potansiyel GSYH (tam istihdam GSYH) arasındaki farka denilmektedir (Bekiroğlu, 2010: 58-61).

¹ Üretim imkânları eğrisinde etkin olmayan kısmı.

Gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde ülkelerin en çok başvurduğu ölçüt gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) oranıdır. GSYH “Bir ülke sınırları içinde, belli bir dönemde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin toplam parasal değeridir” (Erden Özsoy ve Tosunoğlu, 2017: 287). Potansiyel GSYH, ekonominin üretim potansiyelini vermektedir ve para politikası için önem arz etmektedir, Potansiyel GSYH’nin belirleyicileri sermaye, iş gücü ve iki değişkenin üretkenliği olmaktadır (Demiroğlu, 2012: 2).

Bu çalışmanın amacı işsizlik ile büyüme oranı arasındaki ilişki Okun kanunu kapsamında açıklanmıştır. Bu amaç doğrultusunda literatür incelenmiş sonra Okun kanunu teorik anlatımı yapılarak analize geçilmiştir. Ekonometrik analizde ilk olarak birim kök testine bakılarak durağanlık sınanmıştır. Otokorelasyon sorunu ile karşılaşılmamış ama değişen varyans sorunu tespit edilmiştir. Değişen varyans sorunu White EKK regresyon analizi ile çözülmüştür. Ayrıca nedensellik bulunamamıştır.

2. OKUN KANUNU TEORİK AÇIKLAMASI

Klasik iktisat okulunun ekonominin her zaman tam istihdamda dengede olduğu varsayımı 1929 bunalımı ile sona erdikten sonra Keynes’in piyasanın eksik istihdamda dahi dengede olacağı görüşü ile işsizlik ekonomiler için birer sorun haline gelmeye başlamış ve bu sorunu giderici politikalar ortaya atılmaya başlanmıştır.

1962’de Arthur Okun işsizlik ve çıktı arasında negatif kısa dönemli bir ilişkinin varlığını ortaya koymuş ve birçok çalışma bu bulguyu doğrulamıştır. Arthur Okun tarafından 1962 yılında ortaya atılan işsizlik ve büyüme oranları arasındaki ilişkiyi inceleyen teoriye Okun kanunu denilmiş ve artık makroiktisadın temel inceleme alanlarından birisi haline gelmiştir (Ball vd., 2012:1). Ekonomik faaliyet ve işsizlik arasındaki ilişki geleneksel olarak Okun yasasının farklı özellikleri kullanılarak analiz edilmiştir (Chafer, 2015:5).

Okun yasası; fiili hasıla ile potansiyel hasıla arasında değişiklik olması durumunda işsizlik oranının bu durumdan nasıl etkileneceğini bulmaya çalışmaktadır. Bu durumu aşağıdaki gibi formülaze etmektedir (Güran, 1999:50-51):

$$u = u^* - \beta \frac{y - y^*}{y^*} \quad \text{veya} \quad u - u^* = -\beta \frac{y - y^*}{y^*} \quad (1)$$

Formülde u fiili işsizlik oranını, u^* doğal işsizlik oranını, y fiili reel hasılayı, y^* potansiyel reel hasılayı belirtmektedir.

Okun 1947-1960 döneminde üçer aylık verileri kullanarak ABD ekonomisi için β katsayısını yaklaşık 0,3 olarak tahmin etmektedir. Bu durumda, fiili hasıla potansiyel hasıladan %1 büyük olduğu zaman fiili işsizlik oranı doğal işsizlik

orandan %0,3 daha az olacaktır. Okun Kanunu, işsizlik oranı 1 puan düştüğü takdirde çıktı (output) verisinde %3'lük artışı öngören ampirik bir çalışmadır. ABD ekonomisi için üretim fonksiyonu yaklaşımıyla GSYH açığı tahmin edilmiş, potansiyel çıktı ve NAIRU için iki farklı veri seti kullanılarak işsizlikte 1 puanlık düşüşün marjinal katkısının sadece %2,3 oranında arttığı tespit edildi. GSYH açığı üzerinde bağımsız etkilerini bulmuştur (Prachowny, 1993: 331).

Yukarıdaki Okun'un formülasyonunun dışında büyüme oranı ile işsizlik oranının değişmesi arasındaki ilişkiyi ele alan farklı bir formülasyon ile de ele alınmaktadır:

$$\Delta u = x * (g - g^*) \quad (2)$$

Denklem şeklinde ifade edilmektedir. Denklemde Δu işsizlik oranındaki değişmeyi, (g) büyüme oranını, (g^*) ise ortalama büyüme oranını ifade etmektedir. Buna göre işsizlik, doğal ve fiili büyüme oranları arasındaki farkın (x) katı kadar bir değişme gösterecektir. Diğer bir deyişle büyüme oranındaki bir artış işsizlik oranındaki değişme sonuçlanacaktır.

$$\Delta u = -0.5 * (y - 2.25) \quad (3)$$

Okun ABD'nin 1948-1960 yılları verileri ile yapmış olduğu çalışmadaki modelinde Δu işsizlik oranındaki değişmeyi y cari dönem büyüme oranını göstermektedir. Ortalama ekonomik büyüme oranı 2.25 bulmuştur. Katsayı (-0,5) ile göstermiştir (Uslu, 2019: 103).

3. LİTERATÜR

3.1 Yabancı Literatür

Yazar(lar)-Yıl	Dönem	Ekonometrik Analiz	Sonuç
Evans (1989)	1950-1985	Granger Nedensellik,VAR	Granger nedensellik testi, işsizlik-ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğunu, VAR modeliyse büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında negatif ilişki bulunmuştur.

Moosa (1999)	1947-1992	Dinamik ARDL	ABD için Okun katsayısını, kısa dönem için -0.16, uzun dönem için -0.38 bulmuştur. Ekonomik büyümenin işsizlik oranını azalttığını belirlemiştir.
Bankole ve Fatai (2000)	1980-2008	Engle Granger Eş Bütünleşme ve EKK	Regresyon analizi sonucunun pozitif katsayı olduğunu ve Okun Yasasının Nijerya için geçerli olmadığı bulunmuştur.
Shin, Yu ve Greenwood-Nimmo (2014),	1982-2003	N-ARDL	ABD, Kanada ve Japonya'da Okun Yasası'nın geçerli olduğunu bulmuşlardır. Ekonomik büyümedeki artışların işsizliği azalttığını, ekonomik büyüme azalışların ise işsizliği artırdığını tespit etmişlerdir.
Adenomon ve Tela (2017)	1972-2014	Regresyon	Regresyon modeli sonucu Nijerya'da işsizlik oranlarının GSYH ile pozitif yönde olduğu görülmüştür.
Isabel ve Estaban (2019)	2008-2017	En küçük kareler yöntemi	Reel GSYİH'nın yüzde değişiminin yüzde puan arttığında, işsizlik oranındaki mutlak değişimin yüzde 0,31 oranında azaldığını ve Okun yasasının doğrulandığını kabul eder.

3.2 Türkçe literatür

Yazar(lar)-Yıl	Dönem	Ekonometrik Analiz	Sonuç
Karaca (2003)	1980-2002	Regresyon, Granger nedensellik	İlk 10 yıl negatif son 10 yıl ise pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür.
Barışık ve Kesikoğlu (2006)	1987:1-2003:4	VAR, Granger Nedensellik	Bütçe açığı, enflasyon, cari açık ve büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi, istihdamdan bütçe açıklarına, büyümeden yatırıma doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Yılmaz (2005)	1978-2004	Granger nedensellik testi ve Son tahmin hata kriteri (FPE)	Karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Ekonominin büyüme eğiliminde, fakat sürdürülebilir değildir. İşsizlik

İşsizlik ve Ekonomik Çıktı İlişkisi: Türkiye İçin Okun Yasası ile İncelenmesi
(The Relationship Between Unemployment and Economic Output: An Examination of The Okun Law For Turkey)

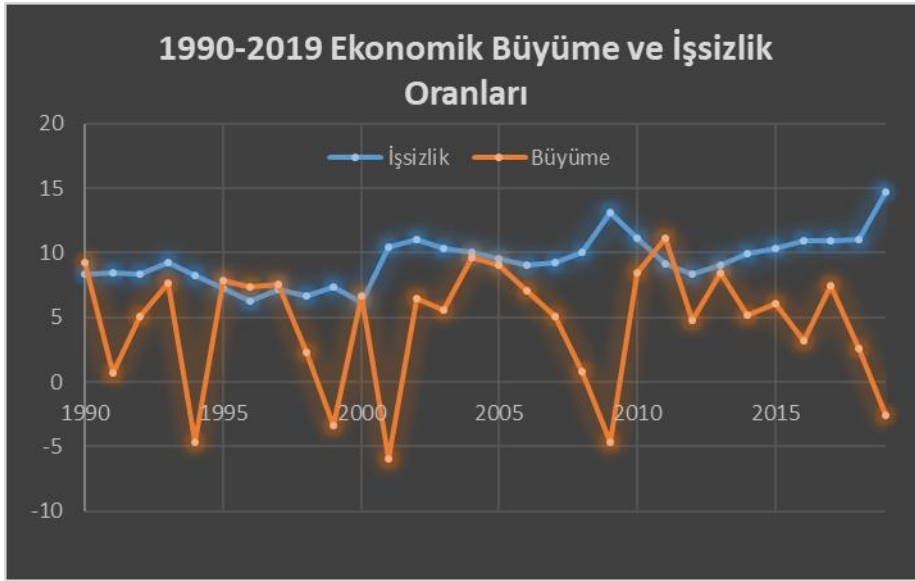
			sorununun da önlenemediği görülmektedir.
Uysal ve Alptekin (2009)	1980-2007	Granger nedensellik	İşsizlik oranından büyüme oranına doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.
Muratoğlu (2011)	2000-2010	Granger, Johansen Eşbütünleşme, VAR	Serilerin eşbütünleşik olmadığı, böylece Okun Yasasının geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Timur ve Doğan (2015)	1980-2014	ADF, Granger	Türkiye’de ilgili yıllar arasında ekonomik büyüme ile istihdam arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Göçer (2015)	2001:2-2015:1	Granger nedensellik ve regresyon analizi	%4.3’ü aşan her % 1 puanlık büyümenin, işsizliği %0.11 puan azalttığı görülmüştür. Granger nedensellik analizi sonucunda ise ekonomik büyümenin işsizliğin nedeni olduğu bulunmuştur.
Aksu ve Başar (2016)	2005-2015	ARDL ve NARDL	Hasıla artışlarının uzun dönemde işsizliği anlamlı olarak etkilediği, kısa dönemde ise etkinin simetrik olduğu sonucuna varılmıştır.
Kızılateş (2017)	2005:1-2015:4	Johansen eşbütünleşme	Analiz sonucunda işsizlikten büyümeye tek yönlü nedenselliğin olduğu görülmüştür.
Özçelik ve Uslu (2017)	2007-2014	Var, Granger nedensellik ve Johansen eşbütünleşme	İşsizlik ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisinin olduğu, fakat enflasyon ile diğer iki değişken arasında nedensellik anlamında bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır
Küçükaksoy, Çifçi ve Özbek (2018)	2005-2017	ARDL	Çıktı açığındaki 1 birimlik bir değişme işsizlik açığını kısa dönemde %0.0185, uzun dönemde ise %0.2182 değişme yarattığını bulmuştur.

Uslu (2020)	1923-1971, 1972-2019, 1923-2019	DOLS, FMOLS ve CCR	Okun Yasasının Türkiye ekonomisinde 1923-1971 döneminde güçlü, 1923-2019 döneminde zayıf formda geçerli olduğu, 1972-2019 döneminde ise İstihdam Yaratmayan Ekonomik Büyüme Teorisinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.
-------------	---------------------------------------	-----------------------	--

4. EKONOMETRİK ANALİZ

Türkiye'nin 1990-2019 yılları arasında işsizlik ve ekonomik büyüme verilerine etken olması beklenen 1994, 2001,2008 ekonomik krizleri ayrıca 1997 postmodern darbe ve 2016 askeri darbe girişimi olmuştur. İşsizlik ve ekonomik büyüme oranları grafik 1'de gösterilmiştir.

Grafik 3: Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Oranları

İşsizlik oranları ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek amacı ile 1990 ile 2019 yılları arası 30 gözlem sayısı kullanılarak incelenmiştir. Arthur Okun 1948 2. çeyreği 1961 1. çeyreği verileri ile 52 gözlem değeri kullanarak analiz etmiştir.

Bu çalışmada bağımlı değişken işsizlik oranının bir önceki yıla göre değişimi (Δu), bağımsız değişken ekonomik büyümedeki trendden sapma ($g-g^*$) oranı kullanılmıştır. Burada g^* analiz dönemindeki ortalama ekonomik büyüme oranıdır, çalışmamızda 1990-2019 dönemi için %4.47 olarak bulunmuştur.

4.1 Model ve Veri

Bu çalışmada işsizlik ve büyüme arasındaki ilişki Okun kuralı kapsamında araştırılmıştır. Seriler doğal halleri ile analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan model Arthur Okun tarafından kurulan model ile aynıdır ve aşağıda gösterilmiştir.

$$u_t - u_{t-1} = \beta_0 + \beta_1 (g_t - g^*) + \epsilon_t \quad (4)$$

$$\Delta u = \beta_0 + \beta_1 \Delta g + \epsilon_t \quad (5)$$

1990-2019 yılları arası seçilmiş olan verilerden 2019 yılı verileri ilk çeyreğe aittir. Modelde kullanılan veriler ile ilgili bilgiler tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Modelde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlanması

Değişkenler	Tanım	Kaynak
Δu	İşsizlik oranının bir önceki yıldan farkını temsil eder.	World bank, TÜİK
Δg	Büyüme oranından ortalama büyüme oranından çıkarılması ile bulunmuştur	World bank, TÜİK

4.2 Ampirik Bulgular

Zaman serilerinde serinin durağan olması en önemli faktördür. Stokastik veya random değişkenin zaman içinde ortalaması ve varyansı ayrıca otokovaryansının sabit olması durumuna durağanlık denir. Başka bir deyişle serinin değerlerinin belli bir değere yaklaşması veya beklenen değer etrafında dalgalanmasını ifade eder (Emeç, t.y). İlk olarak durağanlık sınaması için birim kök testi yapılmıştır.

4.2.1 Birim Kök Testi

Augmented Dickey Fuller Testi (ADF) serinin durağanlık durumu için birim kök testidir. Amaç kalıntıların otokorelasyonsuz hale getirilmesidir. ADF testi, Dickey-Fuller testine göre daha karmaşık modellerin kullanılabilirdiği testtir. Ayrıca ADF testi daha güçlüdür (statisticshowto.datasciencecentral, 2019). Phillips-Perron testinde Dickey-Fuller t istatistiklerini geliştirmesinde hata terimlerinin varsayımları noktasında sınırlamalarını dikkate almamıştır

(Hanedar, Akkaya, ve Bizim, t.y: 12-13). Birim kökün varlığına bakıldığında hipotez kurulumu;

$H_0 : p \geq 1$ (Seri durağan değildir)

$H_1 : p < 1$ (Seri durağandır)

P=1 ise birim kök vardır, durağan değildir

D= birinci fark işlemcisidir

İşsizlik oranı ile büyüme oranlarının birim kök test sonuçları tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Birim Kök Testi Sonuçları

Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği	Sabitli model (c)		Sabitli trendli model (c+t)	
	T değeri	P değeri	T değeri (c+t)	P değeri
İşsizlik	-4.76 (0)	0.0007	-4.81 (0)	0.0031
D(işsizlik)	-	-	-	-
Büyüme	-5.36 (0)	0.0001	-5.29 (0)	0.0010
D(Büyüme)	-	-	-	-
Phillips-Perron Test İstatistiği	Tdeğeri (c)	P değeri	T değeri (c+t)	P değeri
İşsizlik	-4.66 (11)	0.0009	-5.56 (16)	0.0005
D(işsizlik)	-	-	-	-
Büyüme	-5.39 (4)	0.0001	-5.43(5)	0.0007
D(Büyüme)			-	-
Not: c sabitli model c+t ise sabit ve trendli model temsil etmektedir. %5 anlamlılık düzeyinde sabitlik modeli için kritik değer =-2,96 sabitli ve trendli değer =-3.57dir. Parantez içi gecikme katsayısını p değeri ise prob değerini göstermektedir.				

Augmented Dickey-Fuller birim kök analizi ve Phillips-Peron birim kök analizi yapılmıştır. ADF testinde uygun gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterine göre 2 olarak belirlenmiştir. PP testinde "Barlett kernel" yöntemi ve bant genişliği (bandwith) "Newey West bandwith" yöntemi kullanılmıştır. Tablo 2 incelediğinde işsizlik ve büyüme verilerinin düzeyde durağan olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre en küçük kareler (Regresyon) yöntemi ile analiz edilmiştir.

4.2.2 En Küçük Kareler Varsayımları

Regresyon analizine geçilmeden varsayımlar test edilmektedir. Bunun için otokorelasyon ve değişen varyans testlerine bakılarak analize devam edilecektir.

Tablo 3: Breusch-Godfrey Otokorelasyon Testi Sonuçları

F-statistic	0.36	Prob. F(2,26)	0.69
Obs*R-squared	0.81	Prob. Chi-Square(2)	0.66

Breusch-Godfrey otokorelasyon testine ait olasılık değeri 0.05'ten büyük (0.6) olduğu için otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 4: White Değişen Varyans Testi Sonuçları

F-statistic	11.83	Prob. F(2,26)	0.0002
Obs*R-squared	14.01	Prob. Chi-Square(2)	0.0009

White testine ait olasılık değeri 0.05'ten küçük (0.00) olduğu görülmektedir. Değişen varyans sorunu ile karşılaşmıştır ve bu sorunu düzeltmek için White en küçük kareler yöntemi kullanılacaktır.

$\Delta u = B_0 + B_1 \cdot g - g^* + u$ modelini en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmektedir. Tablo 5 incelendiğinde

$\Delta u = 0.44 + (-0.07) \cdot g - g^*$ sonucuna ulaşılmaktadır. B_0 yorumu ise büyüme sabit iken işsizliğin (Δu) 0.44 olması beklenmektedir. B_1 yorumu ise %4.47 üstündeki büyüme 1 birimlik artışın işsizlik oranında -0.07 oranında azaltma yapmaktadır. Bu model Arthur Okun'un yazdığı biçimde yazıldığında;

$\Delta u = 0.44 - 0.07(g - 4.47)$ biçimde olmaktadır. Okun Yasası'nın Türkiye açısından da geçerli olduğu görülmektedir.

R^2 değerine bakıldığında işsizliğin %46 kısmı büyüme tarafından açıklanmaktadır. Bir başka deyiş ile büyüme işsizliğin %46 kısmını açıklamaktadır.

Tablo 5: En Küçük Kareler Yöntemi Sonuçları

Değişken	Katsayı	Hata terimi	Sabit terimi	Prob
C	0.449292	0.345547	1.300233	0.2045
G ²	0.031493**	0.011683	2.695594	0.0119
G	-0.077887*	0.070901	-1.098534	0.2817
F test değeri	11.83***	F prob değeri	0.000204	
R-squared	0.425343			

Not: *%10, **%5 ve ***, %1 kritik düzeyinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

Bağımsız değişken olan büyüme %5 anlamlılık derecesinde H_0 hipotezi red edilmektedir. Bir başka deyişle büyüme %5 kritik değerinde anlamlıdır. Modelin anlamlılığı için f istatistik değerine bakılır. %1 kritik değerini baz aldığımızda F prob. değeri 0.01 dan küçük olduğu için H_0 hipotezi red edilmektedir ve modelimiz anlamlıdır.

4.2.3 Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi değişkenler arası ilişkinin nedenselliğinin yönünü istatistiksel açıdan belirlemede kullanılır. Birim kök testinin ardından VAR analizine geçilmekte, gecikme uzunluğunun bulunmasının ardından Var tahmini ve Granger Nedensellik analizi yapılır.

Tablo 6: VAR Modeli İçin Uygun Gecikme Uzunluğunun Bulunması

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-116.7564	NA*	31.79879*	9.135107*	9.231883*	9.162975*
1	-116.4849	0.480263	42.44582	9.421918	9.712248	9.505522
2	-115.8497	1.026223	55.40595	9.680742	10.16463	9.820083
3	-114.4838	1.996173	69.05014	9.883373	10.56081	10.07845

4	-111.9243	3.347068	79.68480	9.994179	10.86517	10.24499
Not: * işsizlik ve ekonomik büyüme verilerinin uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.						

Tablo 6 incelediğinde bilgi kriterlerinin hepsinin önerdiği gecikme katsayısı 0 olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

H ₀ Hipotezi	F-Statistic	Prob.
<i>H₀: büyüme, işsizliğin Granger nedeni değildir.</i>	0.03444	0.9662
<i>H₀: işsizlik, büyüme'nin Granger nedeni değildir.</i>	0.09168	0.9127

Tablo 7 incelediğinde büyüme ve işsizlik oranları arasında herhangi bir nedenselliğe rastlanamamıştır.

SONUÇ

Yapmış olduğumuz çalışmanın amacı 1962 yılında Arthur Okun tarafından ileri sürülen ekonomik büyümede meydana gelen artışların işsizliği azaltacağı görüşü ile Türkiye ekonomisi analiz edilmiştir. Bu analizde 1990-2019 dönemi yıllık veriler kullanılmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre seviyede durağan bulunan işsizlik ve büyüme verileri ile kısa dönem katsayısını bulmak için regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analiz sonucunda kısa dönem için bir birimlik değişimde işsizliğin 0.07 oranında azalma olduğu görülmüştür. Okun Yasası'nın Türkiye açısından geçerli sonucuna varılmıştır. Sonraki aşamada nedensellik testine geçilmeden önce gecikme uzunluğuna bakılmıştır. VAR modeli için uygun gecikme uzunluğu 0 (sıfır) olarak bulunmuştur. Granger nedensellik testine bakıldığında değişkenler arası herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Kaynakça / Reference

Adenomon, M. O. ve Tela, M. N. (2017). Application Of Okun's Law To Developing Economies: A Case Study Of Nigeria, Journal Of Natural And Applied Sciences, 5(2), 12-20

Afşar, B., Cura, F., ve Tekkulak, M. (2017). İktisadi Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması (2000-2015), *Electronic Turkish Studies*, 12(12), 1-20.

Aksu, H. ve Başar, S. (2016). Türkiye Ekonomisinde Hasılanın İşsizlik Üzerindeki Dinamik Etkileri, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 275-286.

Aydın, N. (2012). İşsizlik, Beveridge Eğrisi ve Türkiye İşgücü Piyasasına İlişkin Bir Değerlendirme, *Dumlupınar University Journal Of Social Science/Dumlupınar Üniversitesi Soysyal Bilimler Dergisi*, 2(32).

Ball, L., Leigh, D. ve Loungani, P. (2012). Okun's Law: Fit At 50? 13th Jacques Polak Annual Research Conference November 8–9, 1413-1441.

Bankole, A. ve Fatai, B. O. (2013). Empirical test of Okun's Law in Nigeria, *International Journal of Economic Practices and Theories*, 3(3), 227-231.

Barışık, S. ve Kesikoğlu, F. (2006). Türkiye'de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 59-82.

Bekiroğlu, C. (2010). Türkiye'de Ekonomi Politikalarının Analizi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Finans Bankacılık Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1-226

Cháfer, C. M. (2015). An Analysis Of The Okun's Law For The Spanish Provinces, *Research Institute Of Applied Economics Working Paper 2015 Universitat De Barcelona*, 1-37.

Cinel, E. A. (2014). Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 5-26.

Çondur, F. ve Bölükbaş, M. (2014). Türkiye'de İşgücü Piyasası ve Genç İşsizlik-Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, *Amme İdaresi Dergisi*, 47(2), 77-93.

Demiroglu, U. (2012). *Turkiye'de Sermaye Stogu ve Sermaye Hizmetleri Endeksi*, Research And Monetary Policy Department, Central Bank Of The Republic Of Turkey, 26, 1-12

Emec, H. (t.y). Zaman Serisi Analizinde Temel Kavramlar,

<http://Debis.Deu.Edu.Tr/Userweb//Hamdi.Emec/Zamanserileri.Pdf>

(Erişim: 28.11.2019)

Evans, G. (1989). Output And Unemployment Dynamics İn The United States: 1950-1985, *Journal Of Applied Econometrics*, 4(3), 213-237.

Erden Ö., Ceyda ve Tosunoğlu, B. T. (2017). Gsyh'nin Ötesi: Ekonomik Gelişmenin Ölçümünde Alternatif Metrikler, *Journal Of The Cukurova University Institute Of Social Sciences*, 26(1), 285-301

Göçer, İ. (2015), Okun Yasası: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *International Journal Of Economical Studies*. 1(1), 1-12.

Güran, N. (1999). Makro Ekonomik Analiz, İkinci Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir

Hanedar, A. Ö., Akkaya, O. ve Bizim, Ç. (T.Y). Durağanlık Analizi, Birim Kök Testleri ve Trend <http://Debis.Deu.Edu.Tr/Userweb//Onder.Hanedar/Dosyalar/Metin.Pdf> (Erişim 12.02.2019).

Karaca, O. (2003). Türkiye’de Enflasyon- Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi. *Doğus Üniversitesi Dergisi*, 4, 247-255.

Kızılateş, C. (2017). Türkiye’de 2000’li Yıllarda Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Okun Kuralı Çerçevesinde İncelenmesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1-112.

Küçükaksoy, İ., Çifçi, İ. ve Özbek, R. İ. (2018). Okun Kanunu’nun Türkiye Ekonomisi İçin Test Edilmesi: Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Ardl Yaklaşımı. 1133-1146.

Pesantez, F., Isabel A., Merchán I. ve Estaban, M. (2019). La Ley De Okun: Relación Entre El Crecimiento Económico Y La Tasa De Desempleo En El Ecuador Durante El Período 2008–2017 (Bachelor’s Thesis, Universidad Del Azuay).

Moosa, I. (1999). Cyclical Output, Cyclical Unemployment, And Okun’s Coefficient A Structural Time Series Approach, *International Review Of Economics And Finance*, 8, 293-304.

Muratoğlu, Y. (2011). Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki Asimetrik İlişki ve Türkiye’de Okun Yasasının Sınanması, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İktisat Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çorum.

Özçelik, Ö. ve Uslu, N. (2017). Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Var Modeli ile Analizi: Türkiye Örneği (2007-2014), 31-51

Prachowny, M. (1993). Okun's Law: Theoretical Foundations And Revised Estimates, *The Review Of Economics And Statistics*, 75(2), 331-336

Shin, Y., Yu, B. ve Greenwood-Nimmo, M. (2014). Modelling Asymmetric Cointegration And Dynamic Multipliers In A Nonlinear Ardl Framework, Festschrift In Honor Of Peter Schmidt: Econometric Methods And Applications. Eds. By R. Sickels And W. Horrace: (Springer), 281-314.

Statisticshowto.Datasciencecentral, <https://www.Statisticshowto.Datasciencecentral.Com/Adf-Augmented-Dickey-Fuller-Test/> (Erişim: 1.1.2019)

Timur, C. ve Doğan, Z. (2015). İstihdam Yaratmayan Büyüme: Türkiye Analizi, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 231-247.

Uslu, H. (2020). İstihdam Yaratmayan Ekonomik Büyüme: Türkiye için Okun Yasası Çerçevesinde Ekonometrik Bir Analiz, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 101-126.

Uysal, D. ve Alptekin, V. (2009). Türkiye Ekonomisinde Büyüme – İşsizlik İlişkisinin Var Modeli Yardımıyla Sınanması, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 69-78.

Yılmaz, Ö. (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Ekonometri ve İstatistik Sayı: 2*, 11-29.

<https://databank.worldbank.org/> (erişim 2.5.2019)

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 (erişim 2.5.2019)

Solar Sistemlerin Yerel İşletmelerde Kullanımı: Safranbolu Turizm İşletmeleri
İçin Bir Öneri

&

Use of Solar Systems in Local Businesses: A Suggestion for Safranbolu
Tourism Enterprises

Mehmet Murat TUNÇBİLEK
Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
mtuncbilek@yahoo.com
Orcid ID: 0000-0001-8771-3756
Ahmet CİNKARA
Öğr. Gör., Karabük Üniversitesi, Safranbolu Meslek Yüksek Okulu
acinkara@karabuk.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-8777-7194

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 06.06.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 11.10.2020

Yayın Tarihi / Published : 30.12.2020

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 342-362

Atıf/Cite as: Tunçbilek, M , Cinkara, A . (2020). Solar Sistemlerin Yerel İşletmelerde Kullanımı: Safranbolu Turizm İşletmeleri İçin Bir Öneri . Econder International Academic Journal , 4 (2) , 304-324 . DOI: 10.35342/econder.748800.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Solar Sistemlerin Yerel İşletmelerde Kullanımı: Safranbolu Turizm İşletmeleri İçin Bir Öneri

Öz

Sadece maddi veya beşeri kaynaklara sahip olmak rekabet üstünlüğü için başarı faktörü değildir. Kaynaklara sahip olmanın yanında bu kaynakları ticari hale dönüştürecek bilgi ve inovatif düşünce yapısı işletmeleri geleceğe taşıyacaktır. Fosil kaynaklı enerji kaynaklarının tükendiği ve çevreye olumsuz etkisi düşünüldüğünde yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bununla birlikte artan rekabet ve maliyetler, işletmeleri ister istemez gelişen teknolojileri takip ederek yeni yönetim ve operasyon yöntemleri geliştirmeye zorlayacaktır. Bu çalışma elektrikli araba kullanılarak Safranbolu'da gezi turu yapıldığında, fosil yakıtlı arabalara göre ne kadar fayda sağlanacağı üzerine odaklanmıştır. Bu amaçla, bir elektrikli araba üzerine güneş panelleri yerleştirilerek akümülatörlerin güneş panelleri aracılığıyla şarjı sağlanmıştır. Farklı hava şartlarında şarjın tamamlanması ve bu şarj ile aracın ne kadar mesafe katettiği araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre aracın kendi maliyeti de dahil olmak üzere güneş enerjisi ile çalışan aracın fosil yakıtla çalışan araca göre daha ekonomik olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm İşletmeleri, Bölgesel Ulaştırma, İnovasyon, Enerji, Güneş Panelleri.

Use of Solar Systems in Local Businesses: A Suggestion for Safranbolu Tourism Enterprises

Abstract

Having only financial or human resources is not a success factor for competitive advantage. In addition to having resources, knowledge and innovative thinking structure that will turn these resources into commercials will carry businesses to the future. Renewable energy sources are getting more and more important when fossil-related energy sources are exhausted and negative impact on environment is considered. However, increasing competition and costs will force businesses to develop new management and operations methods by following the developing technologies. This study focuses on how much benefit can be obtained when using an electric car as a sightseeing tour in Safranbolu compared to fossil fuel cars. For this purpose, solar panels were placed on an electric car and the accumulators were charged via solar panels. Completion of the charge in different weather conditions and how far the vehicle covered to distance this charge was investigated. According to result of research, it was determined that vehicle powered by solar energy, including its own cost, is more economical than vehicle powered by fossil fuels.

Keywords: Tourism Businesses, Local Transportation, Innovation, Energy, Solar Panels.

Giriş

Ülkemizde sanayi kuruluşları başta olmak üzere işletmeler ve kamu kurumları enerji ihtiyaçlarını karşılamak için alternatif enerji kaynaklarını değerlendirerek yapacakları yatırımla maksimum kar elde etmeyi hedeflemektedirler.

Bu nedenle solar enerji sistemleri işletmeler için ihtiyaç duydukları alternatif enerji kaynakları içerisinde ekonomik çözüm sağlayan unsurların başında gelmektedir. Alternatif güneş enerji sistemlerinin etkin bir şekilde değerlendirilmesi ve kullanılması işletmelere aydınlatma başta olmak üzere, çatı ısıtması, pencerelerin ısıtılması ve aynı zamanda mantolama şeklinde bina cephesine giydirme yapılarak yazın sıcaktan kışın ise soğuk havadan koruma sağlayarak işletmelerin iş verimliliğini ekonomik açıdan sürekli hale getirebilecektir.

Bu sebeple de Türkiye güneş enerji sistemleri üzerine yapacağı ve yapmış olduğu yatırımlar doğrultusunda hızlı adımlar atarak güneş panelleri üretme noktasında teknolojik projeler gerçekleştirerek yerli üretime hız vermelidir.

Bu çalışmada inovatif bakış açısıyla güneşten elde edilen elektrik enerjisinin işletmelerde kullanılmasının sağlayacağı fayda deneysel bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla elektrikli bir araç alınarak üzerine 100 W gücünde iki adet güneş paneli monte edilmiştir. Her bir güneş paneli 5A akım sağlamakta olup elde edilen enerjinin akülerde depolanarak elektrikli aracın güneş enerjisiyle hareket etmesi sağlanmıştır. Daha sonra şehir şebekesiyle şarj edilen araç 25.8 km yol kat ederken aynı araç aynı parkurda ilerlerken güneş panelleri aracılığıyla tükettiği enerjiyi yerine koyup koyamadığı araştırılmıştır. Yapılan 60 km'lik test süresince ve havanın açık olduğu varsayımı altında tüketilen enerjinin yerine güneş enerjisi ikame edilebildiği tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada elektrikli aracın solar sistemlerle desteklenmesi sonucunda benzinli, dizel ve sıvılaştırılmış petrol gazı ile çalışan araçlar karşısında işletmelere katacağı ekonomik kazanç, sağlayacağı avantajlar ele alınmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

İnovasyonu farklı şekillerde tanımlamak mümkündür. En genel anlamıyla yenilik olarak tarif edilmektedir. İnovasyon genel olarak üç şekilde ifade edilmektedir;

- Yeni bir ürünün geliştirilme süreci,
- Ürünün kendisi,
- Ürünün kullanım süreci

Türk Dil Kurumu inovasyonu yenileşim kavramı ile eş anlamlı kabul ederek “Değişen koşullara uyabilmek için toplumsal, kültürel ve yönetsel ortamlarda yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması, yenilik, inovasyon” şeklinde tanımlamıştır (TDK, 2019) İnovasyon var olan düşüncelerin daha da geliştirilerek yeni politikalar geliştirme sürecidir.

İnovasyon plan ve projelerin günlük hayata geçirilmesi amacıyla yeni fikirlerin geliştirilmesini amaç edinmektedir. Diğer bir ifadeyle İnovasyon farklı görüş ve düşüncelerin işletmelere uygulanmasıyla elde edilen yeni bir süreci ifade eder. Rekabet ortamında yeni fikirlerin işletmeye uyarlanması işletmelerin rekabet gücü üzerinde önemli bir avantaj sağlayacaktır (Şuğul, 2015: 26-27). Teknolojik gelişmeler bilgiyi etkili bir şekilde kullanarak ürün kalitesini artırdığı gibi maliyetlerin de düşmesine sebep olabilmektedir.

İnovasyon işletmelere sadece yeni teknolojiler kazandırma süreci değildir. Aynı zamanda işletmelerin gelecekte yaşaması muhtemel sorunların çözümüne yönelik yeni yöntemler geliştirme sürecidir. Sürdürülebilirliğin idamesi için farklı şekillerde inovatif çalışmalar yapılabilir. Çin “taklit” etme yöntemiyle ürünlerini geliştirirken inovatif çalışmaların da peşini bırakmamıştır ve kendi örgüt yapısına uygun ürün tasarlamıştır (Gökçe, 2015: 32). Bilgi ve teknolojiye dayalı gelişmeler, çeşitli alanlardaki bilgilerin toplanması, işlenmesi ve değerlendirilmesinden doğar ve uzun bir sürecin sonucunda meyveleri alınmaktadır. Yeniliğin pazarlanabilme ihtimalinin kesin olmaması sermayenin geri dönüşü olmaması riskini içerisinde barındırmaktadır. Bu nedenle yeniliğe yatırım yapmak her zaman başarıya ulaşabileceği anlamına gelmemekte ve girişimcinin riski üstlenme yeteneğine doğrudan bağlıdır. Mevcut durumun yeniden değerlendirilmesine izin veren eleştirel düşünce yapısı, yeni fikirlerin takdir edildiği ve ödüllendirildiği bir süreç, kişilerin gelişimi ve refahını gözeten insan merkezli bir ortam yeniliğin

ortaya çıkmasında önemli bir faktördür (Aktan ve Vural, 2004: 55). Başarılı bir İnovasyon süreci işletmelerin ayakta kalmaları için çok önemlidir. Bu süreci iyi yöneten işletmeler, maliyet odaklı olmayı bu sürecin sonucu olarak kabul etmelidir. Çağ açan ve çağ kapayan yenilikler onlarca denemenin sonucunda elde edildiği unutulmalıdır. Bu nedenle inovasyonun ortaya çıkması, hem zaman hem de sermaye maliyetine katlanmayı gerektirir.

Enerji günlük yaşantımızın bir parçası olup aynı zamanda üretimde kullanılan ana girdilerin başındadır. Bu nedenle yöneticiler örgütün günlük enerji ihtiyacının karşılanması yanında gelecekteki enerji ihtiyacını da planlamalıdır. En bilinen anlamıyla enerji, iş yapabilme gücüdür. Tüm canlılar hayatta kalabilmeleri için enerjiye ihtiyaçları vardır. Ancak insan yaşamını sürdürebilmesi için diğer canlılara oranla daha fazla enerjiye ihtiyaç duyar. Çünkü insan günlük fiziksel ihtiyaçlarını gidermek için enerjiye ihtiyaç duyduğu gibi sosyal ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarını gidermesi için de enerjiye ihtiyacı vardır. Yenilenebilir olmadığı sürece enerji üretmek için tüketilen her şey bir atık bırakacaktır. Enerji formları kinetik, potansiyel, kimyasal, elektrik, nükleer ve termal enerji olarak sınıflandırılmaktadır. Fosil yakıtların motor ve makina desteği ile mekanik enerjiye dönüştürülmesi; enerji formları arası değişkenliği gösterir (Akkuş, 2010: 19).

Yapılan araştırmalara göre, 2050 yılına kadar yaşanan sürede enerji üretimi konusunda herhangi bir sorun yaşanmayacağı öngörülmektedir (Bahar, 2005 : 35-39). Fakat dünya nüfusunun hızlı bir artış göstermesi enerji açığının ortaya çıkmasını kaçınılmaz olarak ortaya çıkaracaktır. Dünya enerji tüketimi daha çok fosil yakıtlardan karşılanmakta, bu ise kullandıkça yerine konulamayan bir kaynağı ifade etmektedir. Bu kısır döngünü yerini hızlı bir şekilde alternatif enerji kaynaklarına bırakmalıdır. Bu enerji kaynaklarının başında güneş, hidroelektrik ve rüzgâr enerjisi gelmektedir. Devlet ve özel sektör olarak yapılması gereken en önemli önceliklerden biri alternatif kaynaklardan enerji üretmek için inovatif çalışmalara önem vermek ve yapılan çalışmaları desteklemektir. Dünya fosil enerji değerlerinin toplam rezervi yaklaşık olarak 1.317 milyar TEP civarındadır. Bu rezervin yaklaşık olarak %80'ine yakını kömür oluşturmakta, geri kalan rezervler ise petrol ve doğal gazlar tarafından paylaşılmaktadır (Bahar, 2005: 38-39).

Dünyada büyük oranda kullanılan enerji kaynaklarının önde gelenleri, kömür, petrol ve doğal gazdır. Tablo 1’de bölgelere göre dünya fosil yakıt rezerv miktarları verilmiştir.

Tablo 1. Dünya Fosil Yakıt Rezervleri Tükenme Ömürleri

BÖLGE	PETROL	DOĞALGAZ	KÖMÜR
Kuzey Amerika	33,1	13,0	276,0
Orta ve Güney Amerika	117,0	42,5	150,0
Avrupa & Asya	24,4	57,4	273,0
Ortadoğu	73,1	129,5	123
Afrika	42,2	66,4	123
Asya & Pasifik	14,0	28,1	51,0

(Kaynak: TTK, 2016)

Dünya Fosil yakıt rezervlerine göre, Dünya enerji varlığının en büyük bölümü kömürdür. Bu nedenle kömür uzun vadede Dünya enerji sıkıntısını hafifletme yönünden ümitlerin bağlandığı bir hammadde olarak görülmektedir. Kömür rezervlerinin en büyük bölümü Asya ve Okyanusya’ da bulunmaktadır. Bunu sırası ile Avrupa ve Kuzey Amerika izlemektedir. Doğalgaz rezervlerinde 2015 yılında %2,4 oranında bir artış olmuştur. Dünya toplamı içerisinde Rusya Federasyonu %33’lük pay ile ülkeler arasında birinci sıradaki yerini korumaktadır. Ortadoğu ise 48,9 trilyon m³ ile ikinci sıradadır.

Türkiye’de enerji kullanımına yönelik en önemli yerli kaynak olarak hidrolik ve linyit tüketilmekle beraber petrol, taşkömürü, jeotermal, doğalgaz, bitki atıkları, odun ve güneş enerjisi gibi birincil enerji kaynakları ile elektrik üretilmektedir. Bu kaynakların yanı sıra, güneş enerjisi, hidroelektrik tesisler, rüzgâr enerjisi ile ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Halen ülkemiz tükettiği enerjinin yarısından fazlasını ithal etmektedir. Bu nedenle enerji üretimini hızla artıracak, projeler geliştirilmeli ve desteklenmelidir. (Oluklulu, 2001: 14-15)

Tablo 2’de Türkiye’nin yenilenebilir enerji için yapacağı yatırımlarını göstermektedir. Aynı şekilde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2019-2023 stratejik hedeflerinde enerji arzı güvenliği için yerli ve yenilenebilir enerji

kaynaklarına dayalı elektrik kurulu gücünün toplam kurulu güce oranının %59'dan %65 seviyesine yükseltilmesini öngörmektedir. (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2019, s. 20).

Tablo 2. Yenilenebilir Enerji Kaynak Bazlı Enerji Üretimi Ve Hedefler (Mw)

Kaynak Türü	2019	2020	2021	2022	2023
Güneş enerjisine dayalı elektrik kurulu gücü	5.750	7.000	7.750	8.500	10.000
Rüzgar enerjisine dayalı elektrik kurulu gücü	7.633	8.883	9.633	10.633	11.883
Hidroelektrik enerjiye dayalı elektrik kurulu	29.748	31.148	31.688	31.688	32.037
Jeotermal enerji ve biyokütle (biyogaz dahil)	2.678	2.717	2.772	2.828	2.884

Kaynak: (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2019: 74)

Türkiye tüketmiş olduğu temel enerji kaynaklarını konusunda büyük oranda dışa bağımlı bir ülkedir. Bu kaynakların dışarıdan temin edilmesi hem enerji olarak dışarıya bağımlı olunmasına hem de dış ticaret açığının sürekli artmasına neden olmaktadır. Türkiye enerji kaynakları açısından zengin doğal kaynaklara sahip olmadığından yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmek zorundadır. (Yılmaz, 2012: 35-36).

Türkiye konum olarak güneş ışığından faydalanma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle Türkiye'nin güneşlenme saatleri göz önüne alınarak güneş enerjisinden faydalanması yeraltı doğal kaynakları yönünden eksikliğini tamamlayabilecektir.

2. Safranbolu ve Turizm

Safranbolu 1975 yılında Anıtlar Yüksek Kurulu Tarafından "Kentsel Sit" ilan edilmesiyle tüm dünyaya bir ilgi yayılmıştır. İlk zamanlarda Safranbolu halkı gelen misafirleri evlerinde konuk ediyor ve bu süreçten bir kazanç sağlanmazken günümüzde tarihi konak ve otelleriyle bir turizm kendi halini almıştır. Safranbolu'da miras niteliğindeki eserlerin çeşitli ve fazla oluşu bu hareketliliği artırmıştır. Ayrıca bu eserlerin büyük çoğunluğunun korunmuş olması diğer bir faktördür. 1976'da TRT televizyon kanalında yayınlanan Safranbolu'da Zaman belgeseli kentin tanıtımında etkili olmuş bunu başka belgeseller de takip edince kent cazibesini artırmıştır. Buna ilaveten Batı Karadeniz'in önemli bir turizm merkezi durumundaki Amasra'ya gidiş güzergâhında oluşu Safranbolu'nun turizmine katkı sağlamıştır. Yine Ankara

ve İstanbul'a olan yakınlığı ve ulaşım imkânları, turizmin Safranbolu'da gelişmesini desteklemiştir (Özdemir, 2013: 132)

Safranbolu' ya gelen kişilerin ilk uğrak yerleri tarihi eserlerin olduğu "Çarşı" bölgesidir. Safranbolu ormanları ve kanyonları yürüyüş ve piknik yapmak için oldukça ilgi görmektedir. Düzce Köyü yakınlarında bulunan kanyon gezi ve fotoğraf çekimleri için çok güzel doğal ortam oluşturmaktadır. Uluyayla ve Sarıçiçek bölgenin önemli yaylarıdır. Ayrıca tarihi Mencilis ve Hızır mağaraları, ince kaya su kemeri ile kristal teras turistler için önemli uğrak yerleridir. 2020 yılında Keltepe Kayak Tesisinin de devreye girmesiyle kış turizmi için de önemli potansiyele sahip olmuştur.

Safranbolu, Unesco tarafından Dünya mirası kabul edilen şehirlerden biridir. Osmanlı kültürel mirasını, mimari özelliğini ve kimliğini yansıtan Safranbolu, benzer özelliklere sahip diğer şehirler (Kastamonu, Amasya vb) ile rekabet etmektedir (Dilek & Keskingöz, 2016, s. 55). Safranbolu'ya turist sayısı her geçen gün artmaktadır. Buna ilaveten İstanbul ile Karadeniz bölgesini birbirine bağlayan karayolu yakınında olması nedeniyle de gününbirlik ziyaretçilerin uğrak noktası olmaktadır. Ancak gerek asıl amacı Safranbolu'ya turistik amaçlı gelmek, gerekse geçerken uğramak maksatlı kente gelen ziyaretçilerin sağlıklı bir kaydı tutulmamaktadır. Bu ise ziyaretçi yoğunluğunun tam olarak ortaya konulamamasına neden olmaktadır (Ceylan & Somuncu, 2016, s. 57). Safranbolu turizm ulaşımında engelli bireylerin toplu taşıma araçları ile seyahat imkanları kısıtlıdır. Turistik gezilerin tercih edildiği bölgelere toplu taşıma seferleri, belediye veya dolmuşlar ile karşılanmaktadır. Dolmuşlarda veya otobüslerde engelli kişilerin rahatlıkla inip binebileceği tertibat yok denecek kadar azdır (Diker & Çetinkaya, 2016, s. 121). Safranbolu'da ziyaretçi yoğunluğunun fazla olmasına karşın ziyaretçilerin veya tur hizmeti sağlayan şirketlerin araçlarını park edebileceği uygun bir yer de bulunmamaktadır (Ayaz vd., 2018, s. 9; Gürbüz, 2009). Bölgeye hizmet sağlayan turizm işletmelerinin de bu sorunlar karşısında kurumsal bir yönetim modeli geliştirip uygulaması da istendik düzeyde değildir (Karakaya & Akbulut, 2010, s. 30). Çünkü bölge girişimcilerinin birincil önem verdiği sektör demir çelik sektörü olduğu için turizm daha çok ikincil sektör konumunda kalmıştır. Bunun sonucu olarak profesyonel bir yönetim anlayışı işletmelerde hâkim olamamıştır. Safranbolu sadece tarihi konakları ve evlerinin yanında kongre turizmi açısından da önemli potansiyele sahiptir.

Kentte atıl durumda bulunan ve kongre yapmaya uygun konaklar aslına uygun restore edilerek farklı bir cazibe oluşturulabilecek potansiyel de vardır (Koçan & Çorbacı, 2012, s. 36).

3. Araştırmanın Amacı

Turizm, insanların bir yerden bir yere seyahat etmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle turizmin gelişmesi ulaştırma hizmetlerine doğrudan bağlıdır. Ulaştırma hizmetlerindeki gelişmeler turizm üzerinde olumlu etkiler yapacak ve turizmin cazibesi daha da artacaktır. Bu nedenle turizm işletmelerinde ulaştırma maliyetlerinin düşük olması işletmelere ekonomik kazanç sağlayacaktır. Yenilenebilir enerji kaynaklarından olan solar sistemler ulaştırma araçlarında kullanıldığında yakıt maliyetini düşürebilecektir. Elektrikli araçların hayatımıza girmeye başladığı ve popüler olduğu bir döneme girmekteyiz. Bu nedenle kısa şehir turlarında kullanılmak üzere tasarlanmış elektrikli ulaşım araçlarının güneş enerjisi ile çalıştırılması yoluyla elde edilecek maliyet tasarrufunun olup olmadığı ve ne derece ekonomik ve rantabl olduğunu tespit etmek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Safranbolu yerleşim yeri olarak çok dağınık bir yapıda olmadığından yukarıda bahsedilen bu turistik yerlere şehir içi toplu taşıma hizmetinin olmaması önemli bir eksikliklerdir. Bu tür hizmetin yapılması elektrikli ve küçük boyutta bir aracın devreye sokulmasıyla hem büyük araçların çarşı içine girerek sarsıntıdan dolayı tarihi evlere zarar vermesi önlenecek hem de daha çevreci, tasarruflu ve gürültü kirliliği oluşturmayan bir hizmet ortaya çıkacaktır. Araştırmada üzerinde çalışılan güneş enerjili araç ile işletmelere ekonomik açıdan fayda sağlanıp sağlanmayacağı ortaya çıkarılacaktır.

3.1. Araştırmanın Metodolojisi

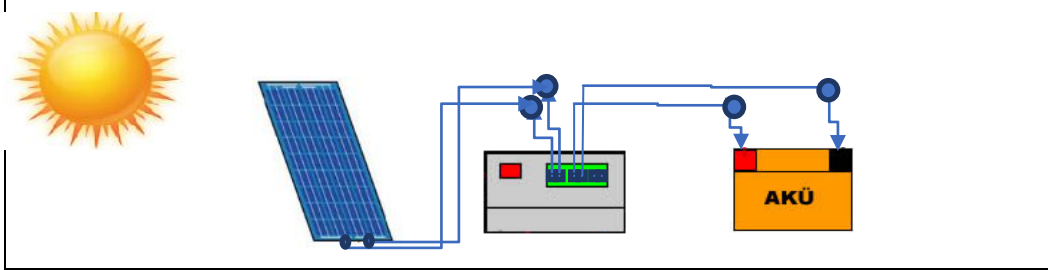
Araştırma turizm ulaştırma işletmelerinin kullanabileceği YK-16 BUS 4000 motor gücü 1500 W ve akü değeri 60 V 5 adet jel aküye sahip 6-8 saat arasında şarj olan elektrikli bir araç satın alınarak bu araca 12 volt 100 watt gücünde 2 adet güneş paneli paralel bağlanarak 12 volt ve 10 amper gücünde bir sistem tasarlanmıştır. Sözkonusu bu araç üzerinde belirli bir zaman diliminde çeşitli testler yapılarak harcanan enerji ve bu enerjinin geri kazanımının olup

olmadığı ve kendine yeten bir sistem olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma tamamen deneysel bulgular üzerinden yürütülmüştür.

3.2. Çalışmanın Bulguları

Günün belirli saatlerinde ölçümler yapılarak aşağıdaki sonuçlar alınmıştır.

Tablo 3. Ölçüm Değerleri Tablosu (21.10.2016)

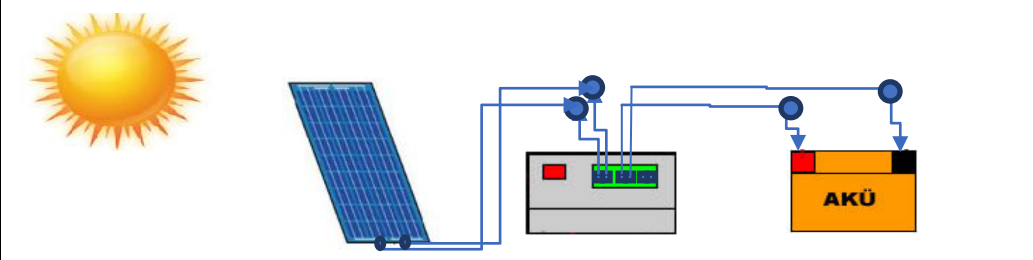

21.10.2016	Güneş Paneli ölçüm Değeri(v)/S	Akü Çıkış Gerilimi (v)/S	Akü Giriş Gerilimi (v)/S	Akım(A)/S
09:00	25.80	16.20	16.20	5.20
09:30	24.90	15.90	15.90	4.90
10:00	23.50	15.40	15.40	5.65
10:30	23.80	15.40	15.40	6.50
11:00	23.30	16.10	16.10	7.70
11:30	23.20	16.00	16.00	7.50
12:00	23.50	16.40	16.40	8.70
12:30	23.33	16.00	16.00	7.70
13:00	23.20	15.40	15.30	7.50
13:30	23.10	15.20	15.20	7.02
14:00	21.50	15.20	15.20	7.02
14:30	22.70	16.16	16.16	6.5
15:00	22.60	15.90	15.90	5.30

Solar Sistemlerin Yerel İşletmelerde Kullanımı: Safranbolu Turizm İşletmeleri İçin Bir Öneri
(Use of Solar Systems in Local Businesses: A Suggestion for Safranbolu Tourism Enterprises)

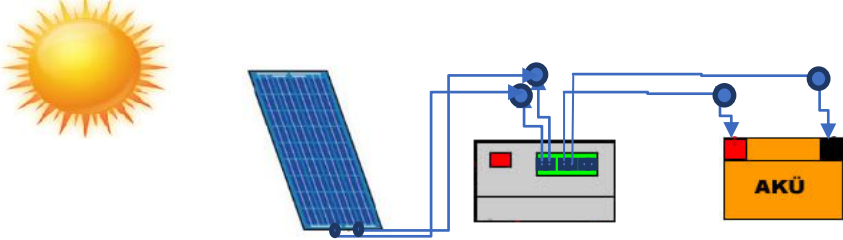
15:30	21.20	16.16	16.16	4.24
16:00	22.50	16.16	16.16	3.26
16:30	23	15.30	15.30	2.18
17:00	22.70	15.50	15.50	1.35

Tablo 4. Ölçüm Değerleri Tablosu (22.10. 2016)

				
22.10. 2016	Güneş Paneli ölçüm Değeri(v)/S	Akü Çıkış Gerilimi (v)/S	Akü Giriş Gerilimi (v)/S	Akım(A)/S
09:00	25.20	15.90	15.90	5.39
09:30	24.30	15.70	15.70	6.55
10:00	24.43	15.80	15.80	6.60
10:30	23.80	15.60	15.60	7.55
11:00	24	15.80	15.80	8
11:30	23.90	15.90	15.88	8
12:00	23.20	15.60	15.60	8.02
12:30	23.30	15.40	15.40	8.19
13:00	23.60	15.70	15.70	7.55
13:30	22.70	15.40	15.40	7.50
14:00	23.30	15.70	15.70	6.84
14:30	22.70	15.70	15.70	6.56

15:00	22.90	15.60	15.60	4.61
15:30	22.50	15.60	15.60	3.78
16:00	23.80	15.80	15.80	3.77
16:30	22.50	15.80	15.70	1.94
17:00	21.90	15.90	15.90	0.82

Tablo 5. Ölçüm Değerleri Tablosu (22.10. 2016)

				
23.10. 2016	Güneş Paneli ölçüm Değeri(v)/S	Akü Çıkış Gerilimi (v)/S	Akü Giriş Gerilimi (v)/S	Akım(A)/S
09:00	14.20	14.20	14.20	0.42
09:30	14.47	14.60	14.60	0.53
10:00	14.80	14.60	14.60	0.75
10:30	14.90	14.80	14.80	1.08
11:00	15.00	15.00	15.00	1.85
11:30	15.70	15	15	1.92
12:00	14.90	14.50	14.50	2.43
12:30	15.40	15.30	15.30	3.18
13:00	15.10	15	15	3.22
13:30	15.50	15.30	15.30	3.62
14:00	15.40	15.30	15.30	2.87
14:30	15.20	15.40	15.40	2.60
15:00	15	14.88	14.88	1.20

15:30	14.60	14.20	14.20	1
16:00	15	14.30	14.30	1.15
16:30	14.90	12.20	12.20	0.95
17:00	15	14.90	14.90	0.78

21, 22 ve 23 Ekim tarihlerinde 09:00 ile 17:00 saatleri arasında her yarım saatte yapılan ölçümler akülerimizin şarj edilebilirliğini göstermiştir. Bu durum bizlere elektrikli aracımızın Safranbolu şartlarında kullanılabileceğini göstermektedir. Elektrikli aracımızın aküleri güneş enerjili şarj istasyonu kurulduğu zaman daha kısa zamanda şarj edilebilecek dolayısı ile aracın gün içinde daha fazla kullanılması söz konusu olacaktır. Bu ölçümler havanın açık ve kapalı olduğu durumlarda yapılmıştır.

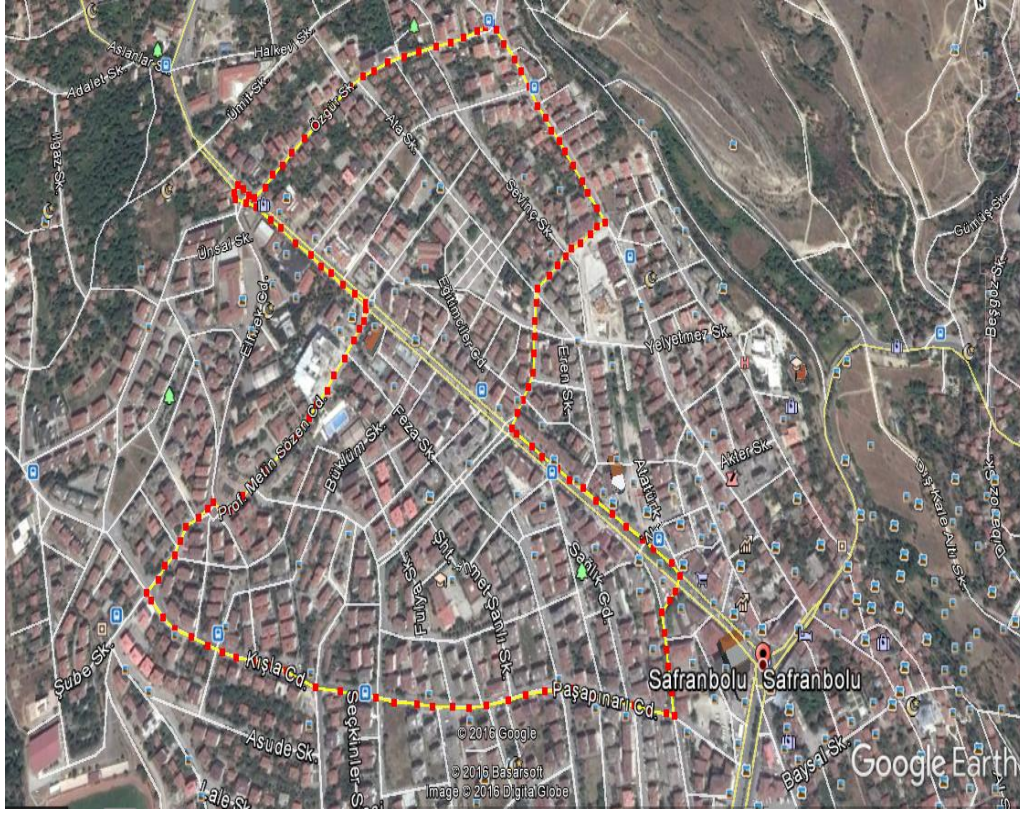
3.3. Veri Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanması gün içerisinde güneşten gelen enerji güneş panelleri ile elektrik enerjisine dönüştürülerek akü şarj denetim birimi ile akülerde depolanmıştır. Bu işlem saat 09:00 ile 17:00 arasında yapılmıştır. Bu olayın gerçekleşmesi için 9-17 saatleri arasında gözlem yapılarak elde edilen değerler avometre ile ölçülerek kaydedilmiştir.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Karabük' ün Safranbolu ilçesinde yapılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler bu bölge ile sınırlıdır. Araştırmanın başka bölgelerde uygulanmasında farklı sonuçlar elde edilebilir. Araştırmada Safranbolu şehrinde belirlenen şehir merkezindeki parkur üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Üzerinde çalışılan parkur düz, yokuş, iniş ve kavşaklardan oluşmaktadır. Parkurun bu şekilde seçilmesinin sebebi ise elektrikli aracımızın her türlü şartlarda elektrik tüketimini ölçmektir.

4. Deneysel Bulgular

Şekil 1. Safranbolu Elektrikli Araç Test Hareket Parkuru

Araştırmada kullanılan araç elektrikli araç 0 km bir araçtır ve test boyunca sadece araştırma kapsamında kullanılmıştır. Araç ilk önce şehir elektrik şebekesiyle araç şarj edilerek testi yapılmıştır. Bu testteki amaç akülerin ve elektrik aksamının doğru çalışıp çalışmadığı, akülerde bulunan şarj ünitelerinin doluluk oranıyla aldığı yolu belirlemektir. Araç farklı zamanlarda 109 km.ye kadar test edildikten sonra güneş panelleri devreye sokulmuştur. Test parkuru Safranbolu’da toplam ortalama uzunluğu 4.200 metre olan parkurun sırasıyla 635 metresi düz, 78 metresi rampa, 394 metresi iniş, 447 metresi düz, 292 metresi iniş, 992 metresi düz, 1362 metresi rampadır.

Araç şehir elektrik şebekesiyle tam şarj edildiğinde bu parkurda toplam olarak 25,8 km yol kat etmiştir. Aynı parkur güneş panelleri devreye alınarak 18.10.2016 tarih ve saat: 09:00 itibariyle **Tablo 6’**daki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 6. 18.10.2016 Tarihli Ölçüm Tablosu

B. Saati	Bitiş Saati	Dakika/Saat	İlk Km	Son Km	Gid. Km
09:00	09:27	00:27	111	115	4
09:27	10:02	00:35	114,9	118,8	3,9
10:03	10:40	00:37	118,8	123	4,2
10:40	11:30	00:50	123,1	127,4	4,3
11:30	11:50	00:20	127,4	131,3	3,9
11:50	12:03	00:13	131,3	135,1	3,8
12:04	12:26	00:22	135,1	139	3,9
12:27	12:45	00:18	139	142,9	3,9
12:46	13:04	00:18	142,9	147	4,1
Toplam Olarak Gidilen Yol:					36 km

Yukarıda belirtilen parkur dahilinde saat 09:00 ile 13:04 arasında yaklaşık 20 dakika ile 50 dakika arasında değişim göstermektedir. Havanın güneşli ve bulutlu durumu aynı zamanda, kullanılan yolun şehir trafiğine açık olması nedeniyle gidilen süreler farklılık göstermektedir. Bu durum bizim gerçek hayatta karşı karşıya kalacağımız durumla bire bir örtüştüğünden elektrikli araç şehir trafiğinde ve havanın değişim gösterdiği şartlarda kullanılmıştır. Hava güneşli iken paneller daha fazla akım üreteceğinden bu da daha fazla yol gitmek anlamına gelmektedir. Sonuç olarak aynı parkur şehir şebekesiyle şarj edildiğinde 25,8 km giderken güneş panelleriyle şarj edildikten sonra aynı parkurda gidilen toplam mesafe 36 km olmuştur. Bu durum tüketilen enerjiden daha fazla enerji üretildiğini göstermekte; güneş ışıkları var olduğu sürece akümülatöre ihtiyaç kalmayacağını ifade etmektedir.

Sonuç olarak elektrikli araçların güneşli havalarda şehir içi ulaşımda akümülatörlerin dışarıdan şarjına ihtiyaç duyulmadan bakım maliyetleri gözardı edildiğinde sıfır enerji maliyetiyle çalışacağını söyleyebiliriz.

4.1 Fosil Yakıtlarla Çalışan Binek Araçların Yakıt Tüketimi

Tablo 7' de araştırmanın yapıldığı yıl itibariyle fosil yakıtla çalışan binek araçların enerji sarfiyatları verilmektedir.

Tablo 7. Araç Modellerine Göre Tüketim

SERİ	MODEL	YILI	MOTOR HACMİ (CC)	YAKIT TÜRÜ	ORTALAMA YAKIT TÜKETİMİ	YAKIT ORANI (36 km)
A1	Sportback	2016	1400	Benzin	5,6 litre	2,016
BMW	BMW 118i	2016-2017	1801-2000	Benzin	5.1 litre	1,8
Berlingo Combi	1.6 HDi 115 HP	2016-2017	1600	Dizel	4.3 litre	1,548
Lodgy	1.5 dCi	2017	1600	Dizel	4.2 litre	1,512
500L	1,4 Fire 95 Hp	2016-2017	1201 - 1400	Benzin	6/4.2 litre	2,16
Tourneo Courier	1.5 L TDCi	2015-2017	1401 - 1600	Dizel	4.7 litre	1,44
Civic	1,6 125 hp SOHC i-VTEC	2016-2017	1401 - 1600	Benzin	9.2 litre	3,24
Accent Blue	1.4 D	2017	1201 - 1400	Benzin	5.9 litre	1,8
ASX	ASX Intense/Instyl e 114 hp 6MT	2015-2016	1401 - 1600	Dizel	5,8 litre	2,088
QASHQ	VİSİA	2015	1600	Dizel	5,6 litre	2,016
Megane Hb	1.5 dCi 110	2016	1600	Dizel	6.3 litre	2,268
Auris	TS 1.4	2016	1400	Dizel	4.0 litre	1,44
Passat	1.4 TSI	2016	1400	Benzin	5.0 litre	1,8

NOT: Yukarıdaki tabloda yer alan veriler ilgili araçların kendi web sitesinden alınmıştır.

Tablo 8. Araç Yakıt Tüketim Oranları

	36 km/TL	Mobil	Shell	Alpet	Bp	LUKOİL	Apet	Ofisi Petrol	Total
Motorin Fiyatı		4,56	4,55	4,55	4,56	4,57	4,55	4,57	4,56
Benzin Fiyatı		5,3	5,3	5,31	5,31	5,31	5,31	5,31	5,32
Tüketilen (lt)	Miktar	Her bir aracın 36 km de yakmış olduğu yakıt miktarı.							
A1	2,016	10,68	10,68	10,70	10,70	10,70	10,70	10,70	10,73
BMW	1,8	9,54	9,54	9,56	9,56	9,56	9,56	9,56	9,58
B.Combi	1,548	8,21	8,21	8,21	8,21	8,21	8,21	8,21	8,21
Lodgy	1,512	6,89	6,88	6,88	6,89	6,91	6,88	6,91	6,89
500L	2,16	11,45	11,45	11,47	11,47	11,47	11,47	11,47	11,49
T.Courier	1,44	6,57	6,55	6,55	6,57	6,58	6,55	6,58	6,57
Civic	3,24	17,17	17,17	17,20	17,20	17,20	17,20	17,20	17,24
A. Blue	1,8	9,54	9,54	9,56	9,56	9,56	9,56	9,56	9,58
ASX	2,088	9,52	9,50	9,50	9,52	9,54	9,50	9,54	9,52
QASHQ	2,016	9,19	9,17	9,17	9,19	9,21	9,17	9,21	9,19
Megane	2,268	10,34	10,32	10,32	10,34	10,36	10,32	10,36	10,34
Auris	1,44	6,57	6,55	6,55	6,57	6,58	6,55	6,58	6,57
Passat	1,8	9,54	9,54	9,56	9,56	9,56	9,56	9,56	9,58

Tablo 8’de Tablo 7’de verilen araç modellerinin km başına düşen maliyetler verilmektedir. Maliyetler 36 km üzerinden hesaplanmıştır. Üzerinde çalışılan elektrikli araç ise 100 km’ de 3 kw elektrik tüketmektedir. 2017 EPDK (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu) fiyatlarına göre 1 kw/h elektriğin fiyatı 0,42 krş tur (<http://enerjienstitusu.com>).

Aracımız şehir şebekesiyle şarj edildiği zaman; **3 kW** gücündeki elektrikli aracın 1 saatteki elektrik tüketimi **3 kW X 0,42 TL = 1,26 TL**’dir. Yani aracın

saatlik tüketimi 1,26 TL'dir. Araç, güneş panelleriyle şarj edildiğinde yakıt maliyeti sıfır olmaktadır.

Araştırmada araçların bakım ve parça giderleri gibi unsurlar göz ardı edildiğinden sadece yakıt giderleri üzerinden elde edilecek tasarruf uzun vadede aracın kendini amorti etmesi fosil yakıtla çalışan araçlara göre daha kısa sürede olacaktır.

4. Sonuç ve Öneriler

Karabük Safranbolu ilçesinde kısa mesafeli ulaşımlarda güneş enerjisiyle çalışan binek araçların kullanılabilirliğini test etmek amacıyla yürütülen bu çalışmada güneş enerjisiyle çalışan araçların istenilen verimde çalışacağı tespit edilmiştir. Safranbolu'da bu tür şehir gezi turlarında kullanılan ne fosil yakıtlı ne elektrikli ne de güneş enerjisiyle çalışan bir hizmet yoktur. Safranbolu'ya gelen turistler genelde kendi imkanları veya kendilerini buraya getiren tur araçlarıyla bu hizmet giderilmektedir.

Bu hizmetin sağlanmasında özellikle büyük tur otobüslerinin kullanılması hem tarihi Safranbolu Evlerinin yakından geçerken sarsıntı nedeniyle evlerin zarar görmesine hem de gürültü ve hava kirliliği oluşturmaktadır. Ayrıca Safranbolu'nun tarihinin tanıtımı açısından büyük araçların giremediği yerlerde küçük araçların kullanılması turistlerin daha fazla mekân ve yer görmesine kolaylık sağlayacaktır. Bu nedenle gürültü ve çevre kirliliğini önlemede daha faydalı olan elektrikli ve güneş enerjisiyle çalışan araçların kullanılması hem Safranbolu'nun tanıtımına katkı sağlayacak hem de maliyetler düşürülerek elde edilen kârlar yeni hizmet alanlarında kullanılabilir olacaktır.

Güneş enerjisiyle çalışan sistemler sadece bu çalışmada kullanılan şekliyle sınırlı değildir. Solar enerjiden çok farklı şekillerde faydalanmak mümkündür: küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerde, evlerin, park bahçe ve sokakların aydınlatılmasında ve elektrikle çalışabilen birçok alanda farklı şekillerde kullanılmaktadır.

Solar sistemlerin araçlarda kullanılması ulaşım sektörüne yeni bir bakış açısı kazandırabilecektir. Araştırmada kullanılan 100 watt'lık iki adet solar panelle çalışan araç, bir prototip niteliğindedir. Bu örnekten hareketle solar enerjiyle çalışan araçlarla şehir içi ve şehirler arası yolculuk mümkün olabilecektir.

Elektrikli otomobillerin yavaş yavaş hayatımıza girmesiyle birlikte güneş enerjisiyle çalışan otomobilleri de beraberinde getirebilecektir.

Kaynakça

- Aktan, C. C. ve Vural İ. Y. (2004) Bilgi Yönetimi ve Bilgi Sistemleri, Konya: Çizgi Kitapevi
- Akkuş, M.S. (2010). Türkiye'nin enerji kaynakları ve alternatif bir kaynak olarak rüzgâr ve güneş enerjisinin değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Konya.
- Ayaz, N., Apak, C., & Sünbül, K. (2018). Kültürel Miras Alanları Üzerine Bir Meta Analizi: Safranbolu İlçesi Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1–14. <https://doi.org/10.26677/tutad.2018.20>
- Bahar, O. (2005). Muğla Üniversitesi *SBE Dergisi* Bahar 2005 Sayı 14
- Ceylan, S., & Somuncu, M. (2016). Kültür Turizmi Alanlarında Turizmin Çeşitlendirilmesine Eleştirel Bir Bakış: Safranbolu UNESCO Dünya Miras Alanı. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 53–64.
- Diker, O., & Çetinkaya, A. (2016). Erişilebilir Turizm Açısından Safranbolu Turizm Destinasyonunun Uygunluğunun Değerlendirilmesi Evaluation of Safranbolu Tourism Destination in the context of Accessible Tourism. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 111–125. <https://dergipark.org.tr/en/pub/joiss/323561>
- Dilek, S., & Keskingöz, H. (2016). SWOT Analysis of Safranbolu City in Terms of Tourism. *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147-4478), 5(1), 54–64. <https://doi.org/10.20525/ijrbs.v5i1.48>
- Gökçe, G. A. (2015) "Kamuda İnovasyon ve Türkiye' deki Uygulamaları," *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Özel Sayı, C.7, 106-114.
- Gürbüz, A. (2009). Safranbolu'yu Ziyaret Eden Turistlerin Demografik Özelliklerine Göre Turistik Ürünleri Algılama Durumu. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 217–234. <https://openaccess.dogus.edu.tr/xmlui/handle/11376/336>
- Karakaya, A., & Akbulut, H. (2010). Safranbolu'daki Turizm İşletmelerinde Kurumsal Yönetimin Uygulanabilirliğine Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim ve İktisat Dergisi*, 6(11), 17–32. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijmeb/750550>
- Koçan, N., & Çorbacı, Ö. L. (2012). Tarihi Çevreleri Koruma Sürecinde Yeni Yaklaşımlar: Kongre Turizmi, Safranbolu Çarşısı Örneğinde Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 31–36. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/181670>
- Oluklulu, Ç. (2001) Güneş Enerjisinden Etkin olarak Yararlanmada Kullanılan Fotovoltaik Modüller, boyutlandırılması ve Mimaride Kullanım Olanakları Üzerine Bir Araştırma, Ankara: *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

Özdemir, Ü. (2013). Safranbolu'nun Kültürel Miras Kaynakları ve Korunması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 16(26), 129–142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunidcd/issue/2454/31259>

Şuğul, Ö. (2015) Bilgi Yönetiminin İnovasyon Sürecine Etkileri, İstanbul: *BÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2019). T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı. [https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FStratejikPlan%2F2019-2023 Stratejik Planı.pdf](https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FStratejikPlan%2F2019-2023%2FStratejikPlan.pdf)

TDK. (2019). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/>

Yılmaz, E.(2008) Kahramanmaraş'ta Faaliyet Gösteren KOBİ'lerde İnovasyon Etkinlikleri, Kahramanmaraş: SÜ Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi.

İnternet Kaynakları

<http://apps.ford.com.tr/configurator/specification.aspx?modelcode=t4a02> Erişim tarihi: 05.04.2017

<http://benzinal.com/akaryakit-fiyatlari/karabuk/merkez/benzin> Erişim tarihi: 05.04.2017

<http://enerjienstitusu.com/elektrik-fiyatlari/> Erişim tarihi 05.06.2017.

<http://glokalweb.com/2016/01/25/rekabet-uretkenlik-ve-inovasyonun-yeni-oncusu-dev-veri/> Erişim tarihi: 05.02.2016.

<http://notoku.com/yenilikcilik-ilkeleri/> Erişim tarihi 23.kasım 2015

<http://notoku.com/yenilikcilik-ilkeleri/> Erişim tarihi: 05.04.2016.

<http://www.audi.com.tr/tr/web/tr.html> Erişim tarihi: 05.04.2017.

<http://www.bmw.com.tr/tr/> Erişim tarihi: 05.04.2017.

<http://www.citroen.com.tr/araclar/c-serisi/c4-cactus.html> Erişim tarihi: 05.04.2017.

<http://www.eforpatent.com/turkiyede-inovasyonun-onemi-ve-yonetimi/>, Erişim tarihi:11.Kasım.2015.

<http://www.fiat.com.tr/modeller/sayfalar/flat500l/teknik.aspx> Erişim tarihi: 05.04.2017.

<http://www.hyundai.com/tr/tr/showroom/cars/accent/p1p/index>. Erişim tarihi: 05.04.2017.

<http://www.inovasyon.co/inovasyon-sisteminizi-yeniden-dusunun-ve-tasarlayin/> Erişim tarihi: 05.02.2016.

http://www.taskomuru.gov.tr/file/duyuru/TTKGM_Sektor_Raporu_2016.PDF erişim tarihi 05.05.2016.

<http://www.vw.com/models/passat/> Erişim tarihi: 05.04.2017.

<https://honda.com.tr/yeni-civic-sedan/teknik-ozellikler> Erişim tarihi: 05.04.2017.

[https://setav.org/assets/uploads/2017/04/YenilenebilirEnerji.pdf/](https://setav.org/assets/uploads/2017/04/YenilenebilirEnerji.pdf) Erişim tarihi: 02.05.2017.

Solar Sistemlerin Yerel İşletmelerde Kullanımı: Safranbolu Turizm İşletmeleri İçin Bir Öneri
(Use of Solar Systems in Local Businesses: A Suggestion for Safranbolu Tourism Enterprises)

<https://www.dacia.com.tr/> Erişim tarihi: 05.04.2017.

<https://www.mitsubishi-motors.com.tr/yeni-> Erişim tarihi: 05.04.2017.

<https://www.nissan.com.tr/modeller/binek/qashqai/teknik-bilgi-donanimlar.html> Erişim tarihi:
05.04.2017.

<https://www.renault.com.tr/araclar/binek-araclar/yeni-megane-hb/teknik-bilgi-donanimlar.html>
Erişim tarihi: 05.04.2017.

<https://www.toyota.com.tr/articles/e-brosur.j> Erişim tarihi: 05.04.2017.

<https://karabuk.ktb.gov.tr/TR-63747/safranboluda-turizm.html> 03.06.2020.

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2020, 4 (2): 363/374

Pazarlama 4.0 Ekseninde Webrooming Uygulaması

&

Webrooming Application On Marketing 4.0 Axis

Murat ÖZ

Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF

muratoz@kmu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-4955-3848

Mustafa KAZAK

Öğr. Gör., Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Bolvadin SHMYO

mkazak@aku.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-7593-9050

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 15.08.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 02.11.2020

Yayın Tarihi / Published : 30.12.2020

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 363-374

Atıf/Cite as: Öz, M, Kazak, M . (2020). Pazarlama 4.0 Ekseninde Webrooming Uygulaması, Econder International Academic Journal, 4 (2) , 363-374. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/57015/780952>.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Pazarlama 4.0 Ekseninde Webrooming Uygulaması

Öz

Son yıllarda, perakendecilik sektörü, tek kanallı perakende formatından çok kanallı perakende ortamına doğru çarpıcı bir kaymaya tanık olmuştur. Rekabetçi baskılar ve müşterilerin artan talepleri nedeniyle, perakendeciler müşterilere hizmet etmek için sürekli yeni kanallar eklemektedir. Günümüzdeki "teknoloji etkin" perakende ortamı, müşterilere günün her saatinde ve her yerden alışveriş yapma olanağı sağlamaktadır. Akıllı telefon ve tablet alımlarındaki artışın yanı sıra, sosyal medya platformlarında kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğe olan bağlılığın artması nedeniyle, çok kanallı perakendecilik, çeşitli perakende kanallarının kesintisiz ve entegre bir yaklaşımını karakterize etmektedir. Omnichannel perakendeciliği, çeşitli perakende kanallarının kesintisiz ve entegre bir yaklaşımını karakterize eder. "Showrooming" ve "webrooming", çok kanallı perakendede tüketiciler arasında öne çıkan alışveriş eğilimleridir. Bu çalışmanın amacı fiyat karşılaştırması motivasyonunun çok kanallı tüketicilerin "Showrooming" ve "webrooming" kararları üzerinde etkili olup olmadığını kavramsal açıdan incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Çok Kanallı, Pazarlama, Perakendecilik, Fiyat, Karşılaştırma, Webrooming.

Webrooming Application On Marketing 4.0 Axis

Abstract

In recent years, the retail industry has witnessed a dramatic shift from a single-channel retail format to a multi-channel retail environment. Due to competitive pressures and increasing customer demands, retailers are constantly adding new channels to serve customers. Today's "technology-efficient" retail environment allows customers to shop at any time of the day and from anywhere. Multi-channel retailing characterizes a seamless and integrated approach of various retail channels, due to the increase in smartphone and tablet purchases, as well as the increased reliance on user-generated content on social media platforms. Omnichannel retailing characterizes a seamless and integrated approach of various retail channels. "Showrooming" and "webrooming" are prominent shopping trends among consumers in multi-channel retail. The purpose of this study is to examine conceptually whether the motivation of price comparison has an impact on the "showrooming" and "webrooming" decisions of multichannel consumers.

Keywords: Omnichannel, Marketing, Retail, Price, Comparison, Webrooming.

Giriş

Son yıllarda, perakendecilik sektörü, tek kanallı perakende formatından çok kanallı perakende ortamına doğru çarpıcı bir kaymaya tanık olmuştur. Rekabetçi baskılar ve müşterilerin artan talepleri nedeniyle, perakendeciler müşterilere hizmet etmek için sürekli yeni kanallar eklemektedir. Günümüzdeki “teknoloji etkin” perakende ortamı, müşterilere günün her saatinde ve her yerden alışveriş yapma olanağı sağlamaktadır. Her ne kadar alışveriş yapanlar bu artan esneklik ve rahatlıktan faydalanmış olsalar da, perakendeciler için geniş zorluklar getirmiştir (Neslin ve diğerleri, 2006). İnternetin ortaya çıkışı ve pazarlama kanallarının yayılması, tüketicinin kanallar arası serbest sürüş faaliyetlerine ivme kazandırmıştır (Van Bruggen ve diğerleri, 2010; Chiu ve diğerleri, 2011). Son yıllarda Çok kanallı alanda çalışma yapan araştırmacılar, çok kanallı alışveriş davranışının en popüler şekli olarak "webrooming"i desteklemektedir (Chou ve diğerleri, 2016; Flavián ve diğerleri, 2016). Akıllı telefon ve tablet alımlarındaki artışın yanı sıra, sosyal medya platformlarında kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğe olan bağlılığın artması nedeniyle, çok kanallı perakendecilik, çeşitli perakende kanallarının kesintisiz ve entegre bir yaklaşımını karakterize etmektedir. Çok kanallı geleneksel tüketicilerle karşılaştırıldığında, çok kanallı tüketiciler aynı anda sadece bir veya iki kanal yerine tuğla ve harç mağazaları, kataloglar, web, mobil ve sosyal medya dâhil tüm kanalları kullanmaktadırlar (Thoma 2010). Çevrimiçi alıcılar, fiziksel mağazalardan satın almadan önce çevrimiçi kanalların kullanımını belirten “webrooming” davranışını giderek daha fazla takip etmektedir (Andrews ve diğerleri, 2016; Flavián ve diğerleri, 2016), buna karşın “showrooming” online satın almadan önce fiziksel bir mağazaya kasıtlı ziyareti göstermektedir (Rapp ve diğerleri, 2015; Verhoef ve diğerleri, 2015).

1. Pazarlama 4.0 ve Omnichannel Pazarlama

Dünya bilgi teknolojilerinin hızlı evrimi nedeniyle son on yıldır sürekli değişmektedir. Pazarlama uygulamaları da benzer bir hızla değişmektedir. Ancak akademik araştırmalar hala geride kalmaktadır. Dijital teknolojiler, Pazarlama 4.0 durumuna, yani yeni nesil bir pazarlama çözümleri nesnesine ve ilgili yöntemlere, araçlara ve uygulanan uygulamalara ulaşmak amacıyla sürekli ve geçici olarak pazarlama eylemleriyle bütünleşmektedir. Küreselleşme ve yeni teknolojilerin gelişimi, daha önce görülmemiş bir ölçekte gerçekleşen yenilikçiliğin ve rekabetçiliğin gelişimini desteklemiştir.

Ekonomik büyüme de tüm dünyayı etkilemiştir (Witold Świeczak, M.Sc. Eng. (2018). Hükümetler, işletmeler ve sıradan insanlar teknolojiye bağımlı hale gelmekte, daha fazla verimlilik ve daha yüksek bir yaşam standardı sağlamaktadır. Küreselleşme ve yeni teknolojilerin gelişimi; aynı zamanda yeni beceriler edinmenin aracıdır. Dijital teknolojiye olan bu güçlü bağımlılık, pazarlama alanındaki bilim insanlarına ve uygulayıcılara, dijital inovasyonun getirdiği zorluklarla yüzleşmek için ne kadar iyi hazır olduğumuzun ve günümüzün rekabetçi pazarında “Marketing 4.0 tarafından sunulan fırsatları değerlendirebilir miyiz” sorusunu gündeme getirmektedir. Çok kanallı terimi iki bölümden oluşmaktadır. Latince ön ek “omni” ve yani hepsi veya her şey anlamına gelen “kanal” kelimesidir. “Kanal” terimi, bir perakendecinin dağıtım kanalını, yani son tüketicilerin perakendecinin mallarını satın alabileceği yolu ifade etmektedir (Heinemann, 2011, s. 18-19). Coughlan (2006, s. 2) tarafından tanımlandığı gibi, dağıtım kanalı (veya pazarlama kanalı) “bir ürün veya hizmeti kullanım veya tüketim için uygun hale getirme sürecinde yer alan birbirine bağlı kuruluşlar kümesidir. Bu nedenle, Stolz'e (2013, s. 4) göre kanal, pazarlama odaklı bir bileşen olduğu kadar iletişimsel bir işlem de içeren bir işlem süreci olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, çok kanallı kavramı, yalnızca farklı satış kanallarının kullanımına değil, tüketicilerin olası her temas noktasındaki işlemle ilgili, işlem öncesinde, sırasında ve sonrasında etkileşimi ifade etmektedir. Çok kanallı kanallara benzeyen Omnichannel, satış işlemi için çoklu kanalların kullanımına dayanmaktadır. Ya müşterisine, aralarından seçim yapmaları için müşterilerine çeşitli satış kanalları veren ya da müşteri bakış açısıyla, satın alma karar yolculuğu boyunca farklı kanalların kullanılmasıdır (Nichols, 2015). Bu kavramlardaki benzerlikler, çok kanallı, kanallar arası ve çok kanallı perakendecilik kavramlarının akademik literatürde ve bununla birlikte çok çeşitli tanımların açıkça kullanılmasına yol açmıştır. Bu terimlerin kavramsal sınırları bulanıklaştığından (Beck ve Rygl, 2015, s. 171), bu üç amacı açıkça ayırt etmek ve araştırmanın amacı için çok kanallı terimini tanımlamak gerekmektedir.

1.1. Çok Kanallı

Michelis (2015, s. 270), daha geniş bir potansiyel müşteri kitlesine hitap etmek amacıyla çok kanallı dağıtım paralel dağıtım yöntemlerinin kurulması olarak

tanımlamaktadır. Bu nedenle, dağıtım kanalları lojistik, ticari ve örgütsel olarak ayrılmış varlıklar olarak kalmaktadır. Multi, bu durumda, perakendecilerin, son müşterilere mal sundukları en az iki farklı dağıtım kanalı kullanmaları anlamına gelmektedir (Nichols, 2015). Bu yaklaşım, bu kanalların entegrasyon seviyesini dikkate almamaktadır (Heinemann, 2011, s. 18). Çok kanallı perakende, genellikle sabit ve sabit olmayan kanalların yan yana yerleştirilmesini içermektedir. Çok kanallı satış yeni bir fenomen olmasa da, perakendeciler uzun süredir mallarını paralel olarak farklı kanallar üzerinden, örneğin sabit mağazalar ve kataloglar modern çok kanallı ticarete kanal sistemleri aracılığıyla pazarladıkları için, İnternet ve çevrimiçi ticaret geleneksel markalardan bir kaymaya neden olmaktadır. (Heinemann, 2011, s. 1). Bloomberg; çok kanallı ticaretin “web’in yükselişinde ön plana çıktığını”, (Bloomberg, 2014, para. 7), ve aynı zamanda perakendecilerin mağaza içi ve katalog kanallarına web tabanlı e-ticaret eklemeye başladığını belirtmektedir. Özetle, çok kanallı perakende yalnızca sabit ticaretin e-ticaretle (mobil ticaret dahil olmak üzere) ya da bir müşterinin amacına bağlı olarak seçebileceği, tedarikçi tarafından sağlanan çevrimiçi ve çevrimdışı dağıtım kanallarının kombinasyonunu açıklamaktadır (Heinemann, 2011, s. 19).

1.2. Çapraz Kanal

Farklı amaçlar için farklı satış kanallarının kullanılmasını ifade eden çoklu kanalın tersine, çapraz kanal stratejileri, örneğin mağaza içi web kioskları ve çevrimiçi sipariş kombinasyonunun birleşimi gibi kanallar arası sinerjiler için ekspres toparlamayla teknolojinin yarattığı fırsatları değerlendirmektedir (Wallace, Giese ve Johnson, 2004, s. 251). Bu nedenle, çapraz kanal, sağlayıcı tarafından sunulan farklı kanalların yakın bağlanmasını içerdiğinden, çok kanallı satışın bir evrimi olarak kabul edilmektedir. Çok kanallı, farklı müşteri segmentlerine ulaşmak için çoklu kanallar aracılığıyla paralel dağıtım yalnızca tarif ederken, kanallar arası bir yaklaşımda kanallar birbirine bağlanır ve tüketicilere farklı kanallar arasında hareket etme, satın alma imkânı sunmaktadır. Örneğin, çapraz kanalda, müşteri mağazadaki bir ürünü araştırabilir ve bir web mağazasından satın alabilmektedir. Ayrıca, müşteriler ayrıca ürünleri çevrimiçi olarak sipariş edebilir ve yerel bir mağazada alabilir (Jiresch, 2015, s. 62). Bu nedenle, entegre çok kanallı perakendecilik sistemlerinin önemini vurgulamak ve onu geleneksel çok kanallı

perakendeciliğin bu şekilde ayırt etmek için bu kavram kavramsal olarak “çapraz” ile vurgulanmalıdır (Rittinger, 2014, s. 18).

1.3. Tüm Kanallar

Önceden tanımlanmış iki kanallı perakendecilik türünün bir evrimi olarak, çok kanallı konsept ilk kez 2010 yılında pazarlama dünyasına tanıtılmıştır (IDC Retail Insights, 2010). Çok kanallı yaklaşıma benzer şekilde, çok kanallı ticaretin ötesine uzanan bir alışveriş deneyimini açıklayarak; geleneksel tuğla ve harçlardan sosyal medyanın dijital dünyasına ve çevrimiçi alışverişe kadar tüm platformlarda ideal bir alışveriş deneyimini ifade etmektedir (Nichols, 2015). Çok kanallı perakendeciliğin amacı, müşterilerin kanallar üzerinden, her yerde ve her zaman alışveriş yapabildikleri kesintisiz bir perakende dünyası yaratmaktır (Beck ve Rygl, 2015, s. 170). Modern tüketicilerin büyük bir kısmı, bir satın alma işlemi gerçekleştirmek için kendilerini bir somut kanalla sınırlandırmayarak daha uygun görünen kanalların bir kombinasyonunu kullanmaktadır (Martínez, 2015, s. 317). Örneğin, bir markanın web sitesinde (çevrimiçi) bilgi toplamak, bir tuğla ve harç deposunda (çevrimdışı) satın almak, ürünü evde almak, ürünü değiştirmek veya başka bir fiziksel mağazada (çevrimdışı) ve çeklerini akıllı telefonundan (çevrimiçi) almak vb. Bu “yeni tüketici”, mevcut kanalları olduğu gibi kullanmaktadır (Martínez, 2015, s. 317). Literatürde, hem terimler hem de çok kanallı terimler, her ikisinin de aynı yaklaşımı ima ettiğini iddia ederek bazen eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Jones (2015, s. 77) kanallar ve çok kanallı kanalları, tutarlı bir düşünceyle aynı düşünceyi izleyen ve müşteri deneyimini kesmeden birleştiren iki “buzzwords” olarak nitelendirmektedir. Müşteriler tüm kanallarda ve formatlarda aynı perakendeci ile ilgilendiklerini algılamaktadırlar. Her iki terimin altında yatan konseptin, her kanalın müşterinin öncekinde ne yaptığını bildiği kesintisiz bir müşteri yolculuğu olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, Bloomberg (2014, para. 7), fornic.com'da “omnichannel pazarının yükselişini omnichannel'in yalnızca önceki kavramların arkasındakiyle aynı fikirleri tanımlayan yeni bir terim değil, günümüz dijital dünyasında temel eğilimdir” şeklinde yorumlamaktadır. Bloomberg'e göre (2014, paragraf 7), çok kanallı sadece mobil ve sosyal medya gibi diğer kanalların çok kanallı gibi pazarlama

karışımına eklenmesini tanımlamakla kalmamakta, aynı zamanda temas noktaları arasındaki bağlantıyı da ifade etmektedir. Müşterinin bakış açısına göre, tüm kanalların bu artan entegrasyonu “kanallar arasındaki farkı” bulanıklaştırmaktadır (Bloomberg, 2014, para. 7). Özellikle, hayatımızın hemen hemen her bölümünün ve dolayısıyla alışveriş deneyiminin sürekli dijitalleşmesi, Jones (2015, s. 77) örneklerinin gösterdiği gibi, bu gelişimin itici gücü olmuştur: “Omnichannel, bir PC'den arama yapmayı, bir akıllı telefondaki yorumları okumayı, arkadaşlardan Facebook aracılığıyla bir tableten öneriler almayı, akıllı telefona sepete eklemeyi ve mağazada bir kioska sipariş vermeyi, ilerlemesini izlemeyi içerebilecek bir müşteri satın alma deneyimini anlatmaktadır.” Rigby'e göre (2011, paragraf 9), dijital perakendecilik “hızlı bir şekilde yeni bir isim gerektirecek kadar farklı bir şeye dönüşmektedir”. Omnichannel, perakendecilerin bugün web siteleri, fiziksel mağazalar, doğrudan posta ve kataloglar, çağrı merkezleri, sosyal medya, mobil cihazlar, oyun konsolları, televizyonlar ve müşteriler gibi müşterilerle etkileşime girmesi için mevcut kanallarla ilgili büyük olasılıkları yansıtmak için daha uygun bir terimdir. “Çok kanallı, fiziksel ve çevrimiçi kanallar arasında bir bölünmeyi ifade ederken, çok kanallı müşteri, çevrimiçi (PC), mobil cihazlar ve tek bir işlem sürecinde fiziksel mağaza arasında serbestçe dolaşmaktadır” (Piotrowicz & Cuthbertson, 2014, s. 2). Omnichannel alışverişi, bir barkodu taramak, ürünleri incelemek ya da gerçek zamanlı olarak sağlayıcıları ve fiyatları karşılaştırmak için mağaza içindeki akıllı telefonlarını kullanan müşterileri içermektedir (Bloomberg, 2014, para. 2). Çok kanallı yaklaşım bu nedenle yalnızca mobil teknolojinin kanallar arasında hızlı bir şekilde geçiş yapmasını değil aynı zamanda kanalları aynı anda kullanmasını sağlayan alıcıların dijital tüketici eğilimlerini de hesaba katmaktadır (Pophal, 2015, s. 1). Çok kanallı yaklaşım bir bağlamda, yalnızca her iki dünyanın da (fiziksel ve sanal) tam entegrasyonu, müşterileri tatmin eden ayrılmaz bir alışveriş deneyimi yaratmaktadır (Zorrilla, 2015, s. 129). Bu nedenle, çok kanallı alışveriş, “müşteriye bir masaüstü veya mobil cihazdan, telefonla veya bir tuğla ve harç deposunda çevrimiçi alışveriş yapıp yapmadığını müşteriye kesintisiz bir alışveriş deneyimi sağlamayı amaçlayan satışlara çok kanallı bir yaklaşım” olarak tanımlanabilir (Rouse, 2014, paragraf 1). Çok kanallı yaklaşım ile öncekiler arasındaki bir diğer fark, müşterinin bakış açısına dayanmasıdır. Müşteriler alışveriş tecrübelerini kanallar olarak düşünmezler, bilinçsizce kanallar arasında geçiş yaparak kendileri için en

uygun olan yerde ve zamanda alışveriş yapmaktadırlar (Zorrilla, 2015, s. 127). Müşteri verilerinin bütünsel görünümü, kanallar arası tüketici yolculuğuna bir bakış açısı sağladığı için, çok kanallı perakendeyi çapraz ve çok kanallı pazarlamadan ayıran tutarlı ve müşteri odaklı bir yaklaşıma izin vermektedir (Simpson, 2015, para. 6).

John Faris, dijital ajans Red Door Interactive'den "Kanallar hakkında düşündüğünüzde, pazarlamayı yapanların bakış açısından düşünerek müşterilerin hangi kanalı kullandıklarını umursamayarak; hepsinin aynı gördüklerini" ifade etmektedir (Simpson, 2015, para. 8). Buna karşın, pazarlamacılar çok kanallı bir yaklaşımı takip ederken, müşteriyi silolarda düşünmek yerine dağıtım stratejilerinin merkezine koymaktadırlar (Pophal, 2015, s. 1). Ayrıca, Bloomberg (2014, para. 9), yeni bir dağıtım kanalı (örneğin, çevrimiçi mağazalar) aracılığıyla üretilen satışların, daha geleneksel bir kanal üzerinden satış masrafı (örneğin; fiziksel mağaza) ve müşterinin bakış açısından "tüm temas noktalarını bir araya getiren yalnızca teknolojiyi destekleyen tek bir kanal bulunmaktadır" şeklinde açıklamaktadır (Bloomberg, 2014, para 9). Mobil ticaret ve diğer dijital temas noktaları içeren perakende satış alanının genişlemesinin yanı sıra yeni bir dağıtım kanalı olarak İnternet, çok kanallı çok kanallı mağazalara kadar çok daha fazla gelişmenin itici güçlerini temsil etmektedir.

2. Webrooming Kavramı

Müşteriler hala geleneksel mağazalardaki ürünlerle fiziksel teması tercih ettikleri, ancak yine de bilgi almak için akıllı telefonlarını daha sık kullanmaya başladıklarından, mobil bir uygulamanın geliştirilmesi, perakendecilerin işletmelerinin çevrimiçi - çevrimdışı sinerjisini geliştirmelerini sağlamaktadır. Müşteri konumuna erişimin sağlanması, perakendecilerin, fiziksel dükkânları ziyaret etmelerini teşvik eden indirimler veya elektronik kuponlar için kişisel teklifler sunmalarına yardımcı olmaktadır. Müşteriler, satın alma sürecinde kendilerine yardımcı olan özel ekipmanlar ile fiziksel bir temas kurabilir ve onları görebilir ve onlara dokunabilir; alışverişini hızlandırıp veya daha iyi bir fiyat alarak; yetkili bir tesviye ya da teklif alabilmektedir. Müşteriler ve perakendeciler arasındaki işbirliği ve iletişim, anlaşmalara ulaşmada kilit bir zorunluluk haline gelmektedir. İnternet tabanlı teknolojilerin kullanımı

sayesinde, siparişlerin senkronize edilmesi ve teslimatı, ürünlerin istenen zamanda hazır olacağını garanti etmektedir. Aynı zamanda bu, tedarik zinciri boyunca yaşanan sorunlara da işaret edip, gelecekteki ürün talebini tahmin etmede perakende satışları kolaylaştırarak sonuçta şirketin etkinliğini artırmaktadır. Bu nedenle, “webrooming” müşteri davranışları üzerindeki etkisini analiz etmek, çeşitli girişimler, etkinlikler ve promosyonlar düzenleyerek ve ek hizmetlerin kalitesini artırarak, teslim tarihlerine uyulduğunu garanti ederek, hizmet süresini en aza indirerek ve kişisel teklifler göndererek çok artırmasına yardımcı olmalıdır. Finansal riskler, ürün riskleri, performans riskleri ve uygunluk riskleri gibi belirli riskler (Forsythe ve diğerleri, 2006; Chiu ve diğerleri, 2011; Chou ve diğerleri, 2016), çevrimdışı alışverişle karşılaştırıldığında çevrimiçi alışverişle daha güçlü bir şekilde ilişkilidir (Kim ve arkadaşları, 2008). Bu, tüketicilerin ürünlere dokunamadığı ve hissedemediği sanal perakende satış ortamındaki ayarlardan dolayıdır (Mehra ve diğerleri, 2013; Kaur ve Quareshi, 2015), satıcı ile fiziksel olarak etkileşime giremez (Ha ve Stoel, 2009; D'Alessandro ve diğerleri, 2012) ve ürün siparişini vermeden önce gizli finansal bilgileri çevrimiçi olarak ifşa etmek zorundadır (Forsythe ve diğerleri, 2006). Bu, kuşkusuz, tüketicinin çevrimiçi satın alma ile karşılaştırıldığında çevrimdışı satın alma kararını anlamak için bir temel sağlamaktadır. Bununla birlikte, çalışmanın bu bölümünde, ürünü çevrimdışı satın almadan önce müşteri tarafından takip edilen çevrimiçi bilgi aramasının ardındaki mantığı araştırmayı amaçlamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Müşteriler, pazarlamacıların hedeflediği yüksek tekliflerle ilgilenseler de, bazen de teklifleri değerlendirme gereği duymaktadırlar. Bu nedenle, çevrimiçi olarak daha fazla bilgi aramaktadırlar. Sensör teknolojileri sayesinde, perakendeciler sorunsuz bir şekilde bunu gerçekleştirebilmektedir. Burberry, örneğin, mağazalarında sensör teknolojilerini kullanmaktadır. Mağazalarındaki giyim eşyaları, müşteriler denediğinde soyunma aynalarını etkinleştiren radyo frekansı tanımlama (RFID) etiketleriyle donatılmıştır. Ayna üzerinde müşteriler ürünü tanımlayan bir video izleyebilirler. Fransız bir süpermarket olan Casino, saha iletişiminin (NFC) etiketlerinin yanına ürünlerini yerleştirmektedir. Müşteriler, akıllı telefonlarıyla etikete dokundukları zaman, ürün ayrıntılarına anında erişmektedirler. Sadece bu da

değil, Casino müşterileri satın alma yolunda ilerlemektedir. Müşteriler, sanal sepetlerine ürün eklemek ve kontrol etmek için etiketleri akıllı telefonlarıyla tarayabilmektedirler. Makineden makineye bağlantı kullanma (nesnelerin interneti) yaklaşımı, “webrooming” deneyiminin sadeliği ve dolaysızlığını çevrimdışı alışveriş deneyimine getirmektedir. Çevrimdışı kanalların, müşterilere ürün ayrıntıları ve eş müşterilerden gelen yorumlar gibi satın alma kararlarını kolaylaştıran ilgili dijital içeriğe sahip olmalarını sağlamaktadır.

Kaynakça

- Andrews, M., Goehring, J., Hui, S., Pancras, J. And Thornswood, L. (2016), “Mobile promotions: a framework and research priorities”, *Journal of Interactive Marketing*, Vol. 34 No. 1, pp. 15-24.
- Beck, N., & Rygl, D. (2015, November). Categorization of multiple channel retailing in Multi-, Cross-, and Omni-Channel Retailing for retailers and retailing. *Journal of Retailing and Consumer Services*(27), pp. 170-178.
- Bloomberg, J. (2014, September 30). Omnichannel: More than a Digital Transformation Buzzword. Retrieved February 12, 2016, from Forbes: <http://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2014/09/30/omnichannel-more-than-a-digital-transformation-buzzword/#7248083e3d25>
- Chiu, H.C., Hsieh, Y.C., Roan, J., Tseng, K.J. and Hsieh, J.K. (2011), “The Challenge For Multichannel Services: Cross-Channel Free-Riding Behavior”, *Electronic Commerce Research and Applications*, Vol. 10 No. 2, pp. 268-277.
- Chou, S.Y., Shen, G.C., Chiu, H.C. and Chou, Y.T. (2016), “Multichannel Service Providers’ Strategy: Understanding Customers’ Switching and Free-Riding Behavior”, *Journal of Business Research*, Vol. 69 No. 6, pp. 2226-2232.
- Coughlan, A. T. (2006). Marketing Channels. New Jersey: Prentice Hall.
- D’Alessandro, S., Girardi, A. and Tiangsoongnern, L. (2012), “Perceived Risk And Trust As Antecedents Of Online Purchasing Behavior In The Usa Gemstone Industry”, *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, Vol. 24 No. 3, pp. 433-460.
- Flavián, C., Gurrea, R. and Orús, C. (2016), “Choice Confidence In The Webrooming Purchase Process: The Impact Of Online Positive Reviews And The Motivation To Touch”, *Journal of Consumer Behavior*, Vol. 15 No. 5, pp. 459-476.
- Forsythe, S., Liu, C., Shannon, D. and Gardner, L.C. (2006), “Development Of A Scale To Measure The Perceived Benefits And Risks Of Online Shopping”, *Journal of Interactive Marketing*, Vol. 20 No. 2, pp. 55-75.

- Ha, S. and Stoel, L. (2009), "Consumer E-Shopping Acceptance: Antecedents In A Technology Acceptance Model", *Journal of Business Research*, Vol. 62 No. 5, pp. 565-571.
- Heinemann, G. (2011). Cross-Channel-Management: Integrationserfordernisse im Multi-Channel-Handel (3. ed.). Wiesbaden: Gabler Verlag.
- IDC Retail Insights. (2010). Maximizing Value from the Omnichannel Consumer.
- Jiresch, G. (2015). Überlebensfaktor Mobilität - alle Wege führen zum Kunden. In M. Knoppe (Ed.), CSR und Retail Management. Wiesbaden: Springer-Verlag.
- Jones, C. (2015). The Multichannel Retail *Handbook 2016 Edition*. Lulu.com.
- Kaur, G. and Quareshi, T. (2015), "Factors Obstructing Intentions To Trust and Purchase Products Online", *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, Vol. 27 No. 5, pp. 758-783.
- Kim, D.J., Ferrin, D.L. and Rao, H.R. (2008), "A Trust-Based Consumer Decision-Making Model In Electronic Commerce: The Role Of Trust, Perceived Risk, and Their Antecedents", *Decision Support Systems*, Vol. 44 No. 2, pp. 544-564.
- Martínez, C. (2015). Gestión de marketing en la empresa detallista. La venta relacional y el personal de ventas como proveedor de experiencias. In G. Aparicio, & P. Zorrilla, *Distribución comercial en la era omnicanal* (pp. 307-342). (n.p.): Ediciones Pirámide.
- Mehra, A., Kumar, S. and Raju, J.S. (2013), "Showrooming' And The Competition Between Store and Online Retailers", pp. 29-43, available at: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.467.1278&rep=rep1&type=pdf> (accessed July, 2016).
- Michelis, D. (2015). Der vernetzte Konsument: Grundlagen des Marketing im Zeitalter partizipativer Unternehmensführung. Wiesbaden: Springer-Verlag.
- Neslin, S.A., Grewal, D., Leghorn, R., Shankar, V., Teerling, M.L., Thomas, J.S. and Verhoef, P.C. (2006), "Challenges And Opportunities In Multichannel Customer Management", *Journal of Service Research*, Vol. 9 No. 2, pp. 95-112.
- Nichols, K. (2015). Enterprise Content Strategy. Online: XML Press.
- Piotrowicz, W., & Cuthbertson, R. (2014). Introduction to the Special Issue Information Technology in Retail: Toward Omnichannel Retailing. *International Journal of Electronic Commerce*, 4(18), pp. 5-15.
- Pophal, L. (2015). Multichannel vs. Omnichannel Marketing: Is There a Difference, and What Does It Mean to You? *EContent*.
- Rapp, A., Baker, T.L., Bachrach, D.G., Ogilvie, J. and Beitelspacher, L.S. (2015), "Perceived Customer Showrooming Behavior and The Effect On Retail Sales Person Self-Efficacy and Performance", *Journal of Retailing*, Vol. 91 No. 2, pp. 358-369.
- Rigby, D. (2011). The Future of Shopping. Harvard Business Review. Retrieved February 16, 2016, from <https://hbr.org/2011/12/the-future-of-shopping>.

- Rittinger, S. (2014). Multi-Channel Retailing: Prinzip, Konzepte und Erfolgsfaktoren. Wiesbaden: Springer-Verlag.
- Rouse, M. (2014). Omnichannel, TechTarget, Available Online: <http://searchcio.techtarget.com/definition/omnichannel>.
- Simpson, P. (2015). The Lexicon of Omnichannel Marketing. Retrieved February 16, 2016, from <http://www.dmnews.com/multichannel-marketing/the-lexicon-of-omnichannel-marketing/article/408530/>
- Stolz, D. (2013). Multi-Channel-Strategien im stationären Einzelhandel: Wie das Internet den Handel verändert. Hamburg: Diplomica Verlag.
- Thoma, C. (2010). The Omnichannel Shopper: Anytime, Anyplace, Anywhere. Retail Online Integration. <Http://www.retailonlineintegration.com/article/the-omnichannelshopper-anytime-anyplace-anywhere/1#> (accessed January 11, 2017).
- Van Bruggen, G.H., Antia, K.D., Jap, S.D., Reinartz, W.J. and Pallas, F. (2010), "Managing marketing channel multiplicity", *Journal of Service Research*, Vol. 13 No. 3, pp. 331-340.
- Verhoef, P.C., Kannan, P.K. and Inman, J.J. (2015), "From Multi-Channel Retailing To Omnichannel Retailing: Introduction To The Special Issue On Multi-Channel Retailing", *Journal of Retailing*, Vol. 91 No. 2, pp. 174-181.
- Wallace, D. W., Giese, J. L., & Johnson, J. L. (2004). Customer Retailer Loyalty In The Context Of Multiple Channel Strategies. *Journal of Retailing*(80), pp. 249–263.
- Witold Świeczak, M.Sc. Eng. (2018). The Impact Of Modern Technology On Changing Marketing Actions In Organisations. *Marketing 4.0*.
- Zorrilla, P. (2015). Marketing en la empresa detallista. In G. Aparicio, & P. Zorrilla, Distribución comercial en la era omnicanal (pp. 125-154). (n.p.): Ediciones Pirámide.

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2020, 4 (2): 375/388

DP İktidarıyla Birlikte 1950 Yılında Yaşanan Ekonomik Gelişmelerin
Kastamonu Doğrusöz Gazetesindeki Yansımaları

&

The Reflections of Economic Developments in Kastamonu Doğrusöz
Newspaper Living in 1950 with The Exploration of DP

Yılmaz BARDAK

Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tarih Anabilim Dalı

yilmazbardak@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-2125-7003

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 17.08.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 10.10.2020
Yayın Tarihi / Published : 30.12.2020
Yayın Sezonu : Aralık
Pub Date Season : December
Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 375-388

Atıf/Cite as: Bardak, Y . (2020). DP İktidarıyla Birlikte 1950 Yılında Yaşanan Ekonomik Gelişmelerin Kastamonu Doğrusöz Gazetesindeki Yansımaları, Econder International Academic Journal, 4 (2) ,Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/57015/781435>.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

DP İktidarıyla Birlikte 1950 Yılında Yaşanan Ekonomik Gelişmelerin Kastamonu Doğrusöz Gazetesindeki Yansımaları

Öz

Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimler sonucunda tek başına iktidara gelmesiyle birlikte ekonomide yaşanan gelişmeler, Kastamonu Doğrusöz gazetesinin o yılki sayılarına yansımıştır. Genel anlamda olumlu bir hava sergilenmiş olup, halkın yeni hükûmete güveni tamdır. Bu güvene dayanarak ekonomide bazı somut adımlar atılmıştır. Gerçekleştirilen değişimlerin vatandaşın bütçesine olumlu yansıtılması için çaba gösterilmiştir. Dönem olarak 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçim tarihi ile yılsonuna denk gelen 31 Aralık 1950 tarihi arası Doğrusöz gazetesinde yer alan ekonomi haberleri ele alınmıştır. Demokrat Parti'nin göreve gelmesi sonucu atılan bazı adımlar hem aynı yıllarda mevsimsel verimin yüksekliği, hem Kore Savaşı'nın ihracata olumlu yansımaları, hem de Marshall yardımları sonrası tarımda gerçekleştirilen modernizasyon sayesinde kısa süreliğine de olsa meyvesini vermiş fakat sonradan bu gelişim devam ettirilememiştir. Sebep olarak da Kore Savaşı'nın bitmesinden sonra Türkiye'nin tarım ürünü ihracat miktarının düşmesi, döviz darboğazı, dış kredi alımlarının zorlaşması ve bunun sonucunda yatırımların azalmasını gösterebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Ekonomi, Politika, Kastamonu, Doğrusöz Gazetesi.

The Reflections of Economic Developments in Kastamonu Doğrusöz Newspaper Living in 1950 with The Exploration of DP

Abstract

As the Democrat Party came to power alone as a result of the general elections held on May 14, 1950, the developments in the economy were reflected in the issues of the Kastamonu Doğrusöz newspaper that year. In general, a positive atmosphere has been displayed and the trust of the people in the new government is full. Based on this trust, some concrete steps have been taken in the economy. Efforts have been made to reflect the changes made to the budget of the citizen positively. As a period, the economic news published in Doğrusöz newspaper between the date of the general election held on May 14, 1950 and the date of December 31, 1950 corresponding to the end of the year were discussed. Some steps taken as a result of the Democratic Party's appointment yielded fruit, albeit for a short time, thanks to the high seasonal yield in the same years, the positive reflection of the Korean War on exports, and the modernization carried out in agriculture after Marshall's aids, but this development could not be continued later. After the end of the Korean War as a reason for the decline in the amount of Turkey's agricultural products exports, foreign exchange bottleneck, the difficult external borrowing and consequently we can show a decrease in investments.

Keywords: Democratt Party, Economy, Politic, Kastamonu, Dogrusoz Newspaper.

Giriş

Demokrat Parti, seçimleri kazandıktan sonra muhalefet yıllarındayken eleştirdiği iktidarın ekonomi alanındaki uygulamalarını değiştirmek için harekete geçmiştir. İlk etapta ekonomide katı devletçilik uygulamaları yerine liberal uygulamalar tercih edilmiştir. Özel teşebbüse ve yabancı sermayeye önem verilmiştir. Türkiye gerçeklerinden yola çıkılarak tarımın geliştirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. İklimin elverişli gitmesi, Kore Savaşı'nın ihracata olumlu yansımaları ve Marshall yardımlarının tarımda makineleştirmeyi arttırmasıyla birlikte 1950'li yılların başında tarımsal üretimde önceki yıllara nazaran bir artış yaşanmıştır. 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının el değişerek yerini Demokrat Parti'ye bırakmasının oluşturduğu iyimser hava Kastamonu'da da kendisini hissettirmiştir. Kastamonu'da dönemin önde gelen yazılı basın organlarından biri olan Doğrusöz gazetesi, DP'nin icraatlarını halkın beklentileri doğrultusunda gerçekleştirdiğini birçok sayısında dile getirmiştir.

Demokrat Parti'nin hayata geçirdiği ekonomik gelişmelerin Kastamonu'daki yansımalarını incelemeyi önce ülke genelindeki ekonomi politikalarına göz atmak gerekmektedir. Genelden özele doğru gidilmesi sonucu ulaşılan yargılar böylece daha sağlam temellere dayanacaktır. Doğrusöz gazetesinde 1950 yılında çıkan haberlere bakıldığında ekonomide dikkat çekici değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimler özellikle sıradan vatandaşın cebini ilgilendiren konularda gerçekleştirilmiştir. Devlet harcamalarında alınan tasarruf tedbirleri de halkın gözünden kaçmamaktadır.

Kastamonu özeline bakılarak Demokrat Parti'nin ekonomi politikaları hakkında somut verilere ulaşılmıştır. Hayatın içinden haberlerle halkın sesine kulak verilmiştir. Demokrasinin gelişmesinde halk katılımı ne kadar önemliyse demokrasinin devamı için halkın desteği ve onayı da bir o kadar önemlidir. Bu nedenle Doğrusöz gazetesinin 1950 yılı haberleri geçmişten günümüze ayna tutmuştur. DP dönemi icraatlarının devrin gözünden değerlendirme imkânı ancak bu sayede gerçekleştirilmiştir.

Demokrat Parti'nin ekonomi politikalarının Kastamonu'nun bir yerel gazetesindeki yansımalarına bakmak, diğer iller ölçeğinde de hayata geçirilebilir düzeydedir. Fakat yapılan bu çalışma kendi içerisinde ilkler barındırmaktadır. Öncelikle, belli bir dönem ele alınmış ve insanları doğrudan

ilgilendiren ekonomi alanı inceleyerek somut veriler ışığında objektif verilere ulaşılmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin yönetiminde yaşanan iktidar değişiminin etkileri hakkında da bulgular elde edilmiştir.

Basın ve medyanın toplumlara olan etkisi hiç şüphesiz yadsınamaz. Demokrat Parti iktidarıyla birlikte süregelen ülke ekonomisindeki iyileşme, basında yer alan haberlerde belirtildiği gibi gerçekten yukarı doğru bir ivme kazanmış mıdır yoksa bu, sadece bir algıdan ibaret midir? Doğrusöz gazetesi 1950 yılı ekonomi haberleri, bu sorunun doğru cevabını bulmak üzere tek tek ele alınmıştır.

DP iktidarıyla birlikte 1950 yılında ekonomide yaşanan gelişmelerin Kastamonu Doğrusöz gazetesine yansımaları konusu, bir örneklem teşkil etmektedir. Buradaki amaç, makro düzeydeki ekonomik gelişmelerin Kastamonu özelindeki yansımalarını bir yerel gazetenin gözüyle açığa çıkarmaktır. Bu sayede diğer iller hakkında da bir genellemeye ulaşılabilecektir. Böylece iktidar değişiminin ekonomiye doğrudan etki yapıp yapmadığı görülmüş olacaktır.

1. Demokrat Parti'nin Ekonomi Politikaları

Ekonomide ağırlıklı olarak devletçi bir politika izleyen Cumhuriyet Halk Partisi zamanında, kendileri iktidara geldiklerinde özel teşebbüsü destekleyeceklerini belirten Demokrat Parti yönetimi, 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra vaatlerini yerine getirmek için çaba göstermişlerdir. Öncelikle denk bütçe uygulaması terk edilerek hükümet harcamaları artırılmış, bunun sonucu olarak da ekonomik büyüme hızı geçmiş yıllara nazaran fazlalaşmıştır. Genel olarak bakıldığında DP'nin ekonomide üç temel politika takip ettiği söylenebilir. İlki, tarım sektörüne öncelik vermek, ikincisi sanayileşmeyi özel sektöre bırakmak, üçüncüsü de dış ticarete liberalizmi uygulamak. (Ertan, 2012, s. 274)

Türkiye, sanayileşme hamlesini gerçekleştirmede Avrupa'nın gerisinde kaldığından yönünü tarıma çevirmiştir. Marshall Planı'nın kabulünden sonra, yatırımlar genelde ziraata yapılmış, tarımsal üretimi arttırmak için makineleşme, sulama ve traktör temini konularına önem verilmiştir. 1950-

1955 yılları arasında DP hükümetleri diğer dönemlere nazaran iktisat ve tarım ekonomisini geliştirme siyasetine daha fazla öncelik tanımışlardır. (Yurtoğlu, 2014, s. 35) Fiyatlandırma, kredi politikaları ve hava koşullarının da iyi gitmesiyle 1950'li yılların başında üretim fazlası verilmiş, bunun sonucu olarak ekonomide gözle görülür bir iyileşme meydana gelmiştir. (Kaçmazoğlu, 2012, s. 117)

Tablo 1. 1948-1960 Yılları Arası Buğday İthalat ve İhracat Miktarları

	İthalat (Ton)	İhracat (Ton)	
1948	9.307.514	128.898.021	(İhracatta tahıl miktarı alınmıştır.)
1949	170.803.427	104.577.647	(İhracatta tahıl miktarı alınmıştır.)
1950	189.397.980	65.126	(İhracatta tahıl miktarı alınmıştır.)
1951	96.099.951	20.278.830	
1952	820.591	306.945.668	
1953	bulunamadı	600.603.359	
1954	1.286	1.084.968	(Her ikisi de tahıl miktarı.)
1955	385.630	318.823	(Her ikisi de tahıl miktarı.)
1956	185.423.331	175.541.908	
1957	434.989.146	12.310	(İhracatta tahıl miktarı alınmıştır.)
1958	59.689.514	30.226.000	(İthalatta tahıl miktarı alınmıştır.)
1959	5.605	361.671.467	
1960	98.870.457	34.017.362	

(Çizmeli, 2007, s. 544-545)

Köylünün ekonomik ve sosyal şartlarındaki geriliği ortadan kaldırmak isteyen Adnan Menderes, toprağın verimliliğinin artırılması, ziraatın modern tekniklerle yapılması ve kooperatifçiliğin geliştirilmesi için çaba göstermiştir. (Özer, 2013, s. 189) Ürünlerin pazarlara hızlı ve kolay bir şekilde ulaştırılabilmesi için ilk yıl 47.000 kilometre uzunluğunda karayolu inşa edilmiştir. (Pektaş, 2012, s. 49) Kastamonu milletvekillerinin yol yapımı için illerine nakdi yardım yapılmasına dair Bayındırlık Bakanlığına göndermiş oldukları mektuba cevaben bakanlık, 05/04/1950 tarihinde Kastamonu'ya 130.000 lira gönderildiğini ve yeni bir nakdi yardımın yapılamayacağını bildirmiştir. (

Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, sanayileşmenin gerekliliği hususunda başvekili Adnan Menderes'e şunları söylemiştir: "...Anadolu'nun baştan aşağıya bir toprak yığını olduğunu unutmayın. Bu toprak yığınları, büyük şantiyeler haline gelecektir. Çimento sanayii, şeker sanayii, tekstil sanayii ve diğer sanayii kolları üzerinde hızlı çalışmalara girmek lazımdır..." (Bozdağ, 1986, s. 137.) Bayar'ın bu görüşleri dile getirmesinin ardından fazla zaman geçmemiştir ki Ağustos 1950'de Türkiye'de ilk defa devlet ile yabancı sermaye ortaklığıyla özel girişimi desteklemek üzere Türkiye Sınai Kalkınma Bankası adında bir banka kurulmuştur. (Eroğul, 2013, s. 92.)

2. 1950 Seçimleri Sonrası Kastamonu Doğrusöz Gazetesinde Yer Alan Ekonomi Haberleri

Seçim sonrası hayata geçirilen icraatlar içerisinde Doğrusöz Gazetesi'nde yer alan ilk haber, İller Bankası net kârından Kastamonu'nun payına düşen para ile Mayıs ayında bir harman makinesinin alınarak Kürdeşe¹ köyü ve çevresindeki çiftçilerin kullanımı için tahsis edilmesi haberidir. (Doğrusöz, 19 Mayıs 1950, s. 1) Bilindiği üzere Demokrat Parti, iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'nin bir tarım devleti olduğunu öngörerek daha çok bu alandaki yatırımlara öncelik vermeyi tercih etmiştir. (Eroğul, 2013, s. 132)

Yeni hükûmetin ekonomide tasarrufa yönelik adımlar atacağı muntazaman gazetede dile getirilmektedir. Bu haberlerden birisi de resmî plakalı arabaları kaldırmak için çalışmalarda bulunduğu, ilk olarak meclis başkanlığı ve başkan vekilliklerine ait iki arabanın Maliye Bakanlığına devredilerek satışa çıkarıldığı yönündedir. Yine gazetede, Demokrat Parti'nin işbaşına gelmesiyle birlikte ülkenin maddî ve manevî havasında bir ferahlama sezildiği algısı hâkimdir. (Doğrusöz, 27 Mayıs 1950, s. 1)

29 Mayıs 1950 tarihinde toplanana Büyük Millet Meclisi yeni hükûmet listesini kabul edilmiştir. (Aydemir, 1999, s. 86) Başbakan Menderes, Meclis oturumunda hükûmet programını okumuş ve iktisadî, malî konularda izlenecek politikaları dört ana başlık altında toplamıştır. İlki devlet hizmetlerini yerine getirirken tasarruflu olunacak, ikincisi özel teşebbüsü ve

¹Günümüzde Kuzyaka.

yabancı sermayeyi arttıracak hukuki altyapı hazırlanacak, üçüncüsü ekonomik alanda gerçekleştirilecek devlet yarımaları bir plan dâhilinde yapılacak, dördüncüsü üretim hayatı devletin zararlı müdahalelerinden ve bürokratik engellerden kurtarılacak. (TBMM Tutanak Dergisi, 29 Mayıs 1950, s. 26-27) Gazete, ilan edilen bu programa göre hükûmetin çalışmalarını iyi koordine ettiği takdirde, büyük başarılarla ulaşabileceği görüşündedir. (Doğrusöz, 31 Mayıs 1950, s. 1) İlan edilen program hakkında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, hükûmetin vatandaşı hem siyasî hem de ekonomik haklar konusunda devlet gücü ile destekleme niyetinde olduğu görüşündedir. Hükûmetin üretime dönük bir politika izleyerek tarım sektörünün kalkınması için çalışacağını düşünmektedir. (Bozdağ, 1986, s. 108-109)

Gazete, 7 Haziran 1950 tarihli nüshasının ilk sayfasının neredeyse tamamını ekonomi haberlerine ayırmıştır. İlki hükûmetin şekerde yapmayı planladığı indirim oranını hakkındadır. Habere göre toz şeker kiloda 30, kesme şeker kiloda 20 kuruş indirimli satılacak. Yine Almanya'dan yüklü miktarda makine parçası ve aletin ithal edildiği, piyasaya sürülen bu mallar sayesinde benzerlerinin fiyatlarının da yarı yarıya düştüğü bilgisi halka duyurulmaktadır. Hükûmetin, önceki hükûmetler zamanında ekonomide uygulanan devletçilik politikasını yavaş yavaş terk etme yolunda attığı ilk adım olarak, Tekele ait şarap fabrikaları ile 2 kereste fabrikasını satmaya karar vermesi gazetede yerini almıştır. Ayrıca sigara tiryakilerini yakından ilgilendiren bir konuya da değinilerek, Tekel İdaresi'nin 25 kuruşa satılan köylü sigarasını 5 kuruş ucuzlattığı bilgisi paylaşılmaktadır. Fazla alkollü içkilerin fiyatlarının ise şimdilik düşürülmeyeceği bildirilmektedir. Sebep olarak da içkilerde yapılacak bir ucuzluğun tüketimi arttıracığı ve halk sağlığını kötü etkileyebileceği öngörüsünün etkili olduğu belirtilmektedir. (Doğrusöz, 7 Haziran 1950, s. 1)

Doğrusöz gazetesinin 10 Haziran 1950 tarihli haberine göre, Posta İşleri Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı genelgeyle birlikte, P.T.T. merkezlerince verilmekte olan makbuzlara, havale kâğıtlarına, şikâyet yazılarına, tazminat isteklerine, tazmin edilen paralara ait evraka ve posta maddeleri ile posta idarelerince ilgililerden istenen belgelere ücret karşılığı yapıştirılmakta olan damga pullarının kaldırılmış olduğu bildirilmiştir. Piyasayı ilgilendiren bir diğer haber ise maden fiyatlarıyla ilgilidir. Hurda kalaylı bakır kilosu 90 kuruş, hurda kırmızı bakır kilosu 125-100 kuruş arasında, hurda pirinç kilosu

70 kuruş, hurda çinko kilosu 50 kuruş, hurda uçak alüminyum kilosu ise 30 kuruş ederindedir. (Doğrusöz, 10 Haziran 1950, s.1)

Kastamonulu bir grup Demokrat Parti üyesi başkent Ankara'ya gidip öncelikle Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı Çankaya'da ziyaret etmişler daha sonra sırasıyla Başbakan Adnan Menderes, Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan ve diğer vekillerle çeşitli görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Görüşmeler sırasında Kastamonu'yu ilgilendiren bazı konular gündeme getirilmiştir. Bunlar, iktisadi durumu her gün biraz daha kötüye giden Kastamonu'yu ayakta tutacak resmi kurumların mevcut binalardan istifade edebilmeleri, kendir ve urgan sanayii ile meşgul olanlarla yakından ilgilenilmesi, dokumacılık ve el tezgâhlarında çalışanlara bazı imkânlar hazırlanması konularıdır. (Doğrusöz, 17 Haziran 1950, s. 1)

14 Haziran 1950 tarihli "Ücretli Memurların Mağduriyeti Giderilmelidir" başlıklı haberde, maaşlı memurların çocuk başına 10 lira çocuk zammı, eşleri doğum yaptığında da doğum ikramiyesi aldıkları halde, zaten zor geçinen ücretli memurların bu yardımların hiç birinden faydalanamadıklarına dikkat çekilmiştir. Maaşlı memurlara verilen çocuk zammı ve doğum ikramiyesi her ne kadar nüfusu arttırmak için verilse de ücretli memurların da bu ücretlerden yararlanmaları onların en doğal hakkı olarak görülmektedir. Ücretli memurların çocuklarının da en az maaşlıların çocukları kadar bu memleketin evladı, büyük ümitler beklenen yavruları olduğu ifade edilmektedir. (Doğrusöz, 14 Haziran 1950, s. 1)

Hükûmetin söz verdiği ve farklı tarihlerde Doğrusöz gazetesi sütunlarında kendisine yer bulan şeker fiyatlarının ucuzlatılacağı haberi, Bakanlar Kurulu'nun 811 sayılı şeker fiyatlarının indirilmesine dair aldığı kararın 26 Haziran 1950 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanmasıyla birlikte hayata geçirilmiştir. Buna göre ambalaj masrafları hariç olmak üzere, mevcut ve üretilecek kesme şekerin fabrika teslimi toptan satış fiyatı kilosu 160 kuruşa, toz şekerin ise fabrika teslimi toptan satış fiyatı kilosu 130 kuruşa indirilmiştir. (T.C. Resmî Gazete, 26 Mayıs 1950, s. 2) DP'nin ilk yılki ekonomik icraatları yayınladıkları kitapçıkta şu şekilde belirtilmiştir: Şekerin fiyatı kiloda 30 kuruş ucuzlatılmış, un ve unlu mamullerden alınan muamele vergisini kaldırılarak

ekmek fiyatı aşağıya çekilmiştir. (Yeni İktidarın Çalışmaları, 1951, s. 85) Doğrusöz Gazetesi, hükûmet tarafından yapılan indirim haberleri halkasına bir yenisini daha ekleyerek PTT Genel Müdürlüğü'nün özel telgraf ücretlerinde indirim yapmak için incelemeler başlattığını okurlarına duyurmaktadır. Ayrıca subayların maaşlarının da aybaşından itibaren bir üst dereceden verileceğini muhataplarına bildirmektedir. (Doğrusöz, 28 Haziran 1950, s. 1)

6 Temmuz 1950 tarihli gazetede, şeker fabrikalarında toz şekerin 130, kesme şekerin 160 kuruştan satıldığı, nakliyat ucuzluğu dikkate alındığında ise Kastamonu'da şeker satışının yine de pahalı olduğu belirtilmektedir. Halkın temel gıdalarından birisi olan şekerin 20-30 kuruş kadar bir kârla satışı makul karşılanmamıştır. İlgililerin dikkatleri bu konu üzerine çekilmek istenmiştir. Yine aynı tarihli gazetede, Kastamonu milletvekillerinden Dr. Fahri Keçecioglu'nun Meclis'te, yapı ve yardım teşkilâtının istenen faydayı sağlamadığı, öğretmenlerce her ay aylıklarından kesilen paraların onlara geri ödenmediği ve öğretmenlerin de kesilen bu paraların kendilerine iade edilmesini istedikleri hakkında Hükûmet görüşünün açıklanmasına dair sözlü soruyu Millî Eğitim Bakanlığı'na sorduğu (TBMM Tutanak Dergisi, 13 Kasım 1950, s. 69) haberi yer almaktadır. Vatandaş ekonomik anlamda ilgilendiren bir diğer haber de Halk Sandığı genel toplantısının yapılarak küçük esnafın bankadan yararlanması ve böylece vurguncu faizcilerin elinden kurtarılması için sermayenin beş milyon liraya çıkarılmasına karar verildiği haberidir. (Doğrusöz, 6 Temmuz 1950, s. 1)

Gazeteye göre, Belediye Encümeni kadayıfın kilosunun 60 kuruşa indirilmesine dair kararını tüm imalatçılara tebliğ etmiştir. Yine Belediyenin sebze fiyatları konusunda bir çalışmasının bulunup bulunmadığı merak edilmektedir. Neden olarak da Kastamonu merkezde salatalıkların 20 ile 25 kuruşa satılmalarına rağmen getirildikleri yer olan İnebolu'da ise en fazla 5 ile 10 kuruşa alıcı bulmaları eleştirilmektedir. Belediyenin hayatı ucuzlatma yönünde çalışmaları olacaksa işe daha önemli konulardan başlanması tavsiye edilmektedir. Bu arada Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Müşaviri olan Kastamonulu Sami C. Savrun, bazı incelemelerde bulunmak üzere kente ziyarete gelmiştir. Ayrıca şekerin 500 kuruş, kahvenin 18 lira olduğu harp yıllarında kahvehanelerde 15 kuruşa satılan kahve ve çay fiyatlarının yaklaşık üçte bir nispetinde ucuzlamasına rağmen çay ve

kahvenin hâlâ 10 kuruşa satılması, gazete yazarlarınca biraz pahalı olarak nitelendirilmektedir. Belediyenin bu konuda gerekli incelemeleri yaparak, hayatı ucuzlatma çalışmalarında hükûmete elinden geldiğince yardımcı olması gazete nazarında beklenmektedir. (Doğrusöz, 8 Temmuz 1950, s. 1)

29 Temmuz 1950 tarihli haberde belediyenin hal binası inşaatına devam ettiği ve yapılan dükkânların dört beş tanesinin satıldığı duyurulmaktadır. Bir kısım dükkân inşaatlarının da sonuna gelindiği bildirilmektedir. (Doğrusöz, 29 Temmuz 1950, s. 1) Dört gün sonra yayınlanan yeni bir bilgi bu haberin devamı niteliğindedir. Buna göre belediyenin hal binası dışında yaptığı dükkânlardan yedisi daha satılmıştır. Bu dükkânlar 13.000 lira ile 26.500 lira arasında alıcı bulmuştur. Abana'dan ve yakın köylerden hale bol miktarda sebze gelmesi nedeniyle fiyatların da yarı yarıya düşeceği tahmin edilmektedir. Abana-Devrekâni yolu yapıldıktan sonra ileriki yıllarda Kastamonu'da sebzenin bollaşacağı ve daha ucuz fiyata satılacağı düşünülmektedir. Halk pazarında sadeyağ ve yumurta köylülerin hasat işleriyle meşgul olmalarından dolayı fazla miktarda bulunmamakla beraber yağın kilosu 380 kuruştan, yumurtanın tanesi ise dört buçuk ile beş kuruştan satılmaktadır.

2 Ağustos 1950 tarihli ekonomi haberleri gazetede verilmeye devam edilmekle birlikte alınan tasarruf kararları doğrultusunda Cumhurbaşkanlığına ait olan 8 otomobilden 7'si Ankara'da satılmış, biri zırhlı ve ağır olduğu için müşteri bulamamıştır. Araba bedelleri Maliye veznesine yatırılmıştır. Ayrıca İşletmeler Bakanı Profesör Muhlis Ete'nin Anadolu Ajansı'na yaptığı açıklamaya göre, Türkiye Demir çelik fabrikaları mamulü demirler için Nisan başından beri Sümerbank'ça uygulanmakta olan fiyatların gözden geçirilerek bunlarda bir miktar indirim yapıldığı duyurulmaktadır. Tekel Genel Müdürlüğü'nde süregelen komisyonun faaliyetleri sona ermekle birlikte Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na gönderilen raporda tütün ve tuzdan başka rakı gibi diğer maddelerden tekelin kaldırılabilmesi belirtilmiştir. Bakanlığın alacağı karara göre tekele tabi bulunmayacak maddelerin hangileri olduğu kesinlik kazanacaktır. Çoğu kimsenin alkollü içecek fabrikalarının satılması

düşüncesinde olduğu gazetenin bu haberinde yer almaktadır. (Doğrusöz, 2 Ağustos 1950, s. 1)

Menderes hükûmeti göreve gelmesiyle birlikte özelleştirmeye önem vermiştir. Özel teşebbüslere devredilecek işletmelerin başında Tekel tesisleri gelmektedir. Tekel fabrikalarından ilk olarak şarap, likör ve bira tesisleri özel teşebbüslere devredilecektir. Tütün ve tuz işletmeleri büyük sermaye istediğinden bunlar en sona bırakılacaktır. (Doğrusöz, 30 Ağustos 1950, s. 1) Bu haberi destekler nitelikteki bir diğer haber 21 Eylül 1950 tarihinde yayımlanmaktadır. Habere göre bakanlık, tek el işletmelerine ait bazı maddeleri serbest bırakmaya karar vermiştir. Suma ve alkol hariç, rakı üretimi, kibrit, bira, likör, vermut, barut malzemesi ve patlayıcı madde üretimi özel kişilere devredilecektir. Bu sırada özel işletmelerin gelişmesi için yeni bir kanun tasarısı hazırlanmıştır. Bu kanun tek el işletmeleri ile özel işletmeleri ayrı bir statüye bağlı olmaktan kurtaracak ve her ikisini de kapsayacaktır. Tasarı önümüzdeki meclis birleşimine yetiştirilecektir. (Doğrusöz, 21 Eylül 1950, s. 1)

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra 1950 yılında Kastamonu ekonomisiyle ilgili belki de en dikkat çekici haber, şehre Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Velibeşe'nin gelmesidir. Bakandan bazı isteklerde bulunulmuştur. Bunlar: Mahsullerin geniş pazarlar bulunmak suretiyle kıymetlendirilmesi, seri ve muntazam taşıt imkânı, bir ticaret borsası, uzun vadeli kredi, ağaç ve meyve hastalıklarıyla ciddi şekilde mücadele edilmesi, muamele vergisi kanununda iyileştirme, Ticaret Odası'nın görev ve yetkilerinin genişletilerek kontrol işlerinin daha muntazam yapılmasının sağlanması, kazalarda Ticaret Odası'nın temsilcilik açması şeklindedir. (Doğrusöz, 7 Ekim 1950, s. 1)

Türkiye, ABD'den aralarında imzalanan bir yardım anlaşması gereğince, 4 Temmuz 1948 tarihli Marshall Planı çerçevesinde, ekonomik yardım almaya başlamıştır. (Kaçmazoğlu, 2012, s. 19) Bu doğrultuda yeni bir harman makinesinin ülkeye getirilmesine çalışılmaktadır. Amerikan ziraat uzmanlarına göre, eski makinelerden çok daha küçük çapta olan bu yeni harman makineleri Anadolu'da mevcut şartlara tamamen uyum sağlamaktadır. Getirilecek makinelerin sağlayacağı faydaları köylüye anlatmak amacıyla bütün memlekette başlatılmış olan bu kampanyanın yavaş yavaş semere vermekte olduğu görülmektedir. Köylüye, makine ile sürülen ve

ekilen araziden yüzde yirmi beş oranında fazla verim elde edildiği anlatılmıştır. Bir diğer haber şehirde yaşanan kuraklıkla ilgilidir. Pirinç rekoltesinin bir önceki yıla göre yüzde 20-25 oranında düşük olduğu belirtilmektedir. Fiyatlar, fabrika malı pirinçte 85-90, dibek pirinçte 80-88 kuruş arasında seyretmektedir. (Doğrusöz, 1 Kasım 1950, s. 1)

Sonuç

Demokrat Parti, 1946 yılındaki kuruluşlarından 1950 yılındaki iktidarlarına kadar, mevcut CHP hükûmetinin uyguladığı sert devletçi ekonomik politikalar sebebiyle sürekli eleştirmiştir. Seçimleri kazanmalarıyla birlikte DP, ekonomide liberalizme ağırlık vermiş, özel teşebbüsü desteklemiş ve yabancı sermayenin Türkiye'ye girişi kolaylaştırmıştır. Gerek seçim propagandalarında olsun, gerekse yönetimin başına geçtikleri 1950 yılında olsun, halkın nazarında ekonominin daha iyiye gideceği algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Öncelikle ekmek, çay, şeker gibi temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarında indirimle gidilmiş, devlet makam araçlarından bazıları satılarak tasarruf yapılmıştır. Ayrıca kamuya ait fabrikalardan birkaçı da özel sektöre devredilmiştir.

Marshall yardımları nedeniyle tarımda makineleşmenin artması ve 1950 yılında iklim şartlarının elverişliliği dolayısıyla tarımsal ürün miktarlarında yükseliş yaşanmış, Kore Savaşı'nın dolaylı etkisiyle ihracat fazlaşmış ve çıkarılan teşvik yasalarıyla ülkeye yabancı sermaye akışı gerçekleştirilmiştir. CHP döneminde izlenen denk bütçe uygulaması terk edilerek, hükûmet yatırımlarının hız kazanması sağlanmıştır. Tüm bu gelişmeler alt alta getirildiğinde ekonomide bir bahar havası estirilmiştir. Ancak hem Türkiye'nin bir tarım ülkesi olduğu düşüncesi sebebiyle yatırımların genelde tarım odaklı yapılması hem de ağır sanayinin kurulmasında Avrupa'nın yakalanamayacak seviyeye ulaştığı algısı sebebiyle de ekonomideki iyileşme ne yazık ki kalıcı bir seyir izleyememiştir.

Demokrat Parti ekonomi politikaları yurt geneline yayılsa da Kastamonu özelinde Doğrusöz Gazetesi ölçeğinde hayata geçirilen bu uygulamalar doğrudan gözlenebilmiştir. Seçim sonrası hükümetin tasarrufa gideceği haberleri gazetede birçok kez yer almıştır. Zaman zaman devlet

kurumlarındaki özelleştirmelere değinilmiştir. Ayrıca, tarımsal üretim odaklı bir ekonomi politikasının takip edildiği bildirilmiştir. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Velibeşe'nin Kastamonu'yu ziyaret etmesi, halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Piyasadaki ürünlerin fiyatlarında yapılan indirimler gün gün haber yapılmıştır.

Kaynakça

- Aydemir, Ş. S. (1999). *Menderes'in Dramı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bozdağ, İ. (1986). *Başvekilim Adnan Menderes*. İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları.
- CCA, 09.09.1950, F: 030 01, K: 117, D: 737, S: 3.
- Çizmeli, Ş. (2007). *Menderes Demokrasi Yıldızı?* Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Doğrusöz. (1950, 19 Mayıs). Bir Harman Makinası Geldi.
- Doğrusöz. (1950, 27 Mayıs). Resmî Arabalar Kaldırılıyor; Yeni Kabine Hayatı Ucuzlatıyor.
- Doğrusöz. (1950, 31 Mayıs). Menderes Hükûmetinin Programı Herkese Emniyet, Ferahlık Verecek Kudrettedir)
- Doğrusöz. (1950, 7 Haziran). Şeker Ucuzluyor; Almanya'dan Makina Aksamı İthal Edildi; Devlete Ait İşletmeler Satılıyor; Köylü Sigarası Ucuzluyor; Alkollü İçkiler Ucuzlamıyor.
- Doğrusöz. (1950, 10 Haziran). Makbuzlardan Damga Pulu Kaldırıldı; Hurda Madenî Mamuller.
- Doğrusöz. (1950, 17 Haziran). Demokrat Partililer Kastamonu ihtiyaçlarını Hükûmet Erkânına Bildirdiler.
- Doğrusöz. (1950, 14 Haziran). Ücretli Memurların Mağduriyeti Giderilmelidir.
- Doğrusöz. (1950, 28 Haziran). Şeker Ucuzladı; PTT'de Tenzilât.
- Doğrusöz. (1950, 6 Temmuz). Şeker Kastamonu'da Pahalı Değil Mi?; Bir Milletvekilimizin Sözlü Sorusu; Halk Sandığı Toplantısı.
- Doğrusöz. (1950, 8 Temmuz). Belediyemizin Garip Bir Kararı; B. Sami C. Savrun; Kahve Fiyatları Pahalı Değil Mi?
- Doğrusöz. (1950, 29 Temmuz). Hal Binası İnşaatı.
- Doğrusöz. (1950, 2 Ağustos). Belediye Sattığı Hal Dükkânlarından 105 Bin Lira Temin Etti; Devrekânı'de Sebze Fiyatları; Sade Yağ ve Yumurta Fiyatları; Cumhurbaşkanlığına Ait 8 Otomobil Satıldı; Demir Fiyatlarında Yapılan İndirmeler; Tekele Tabi Olmayacak Maddeler.
- Doğrusöz. (1950, 30 Ağustos). Satılacak Fabrikalar.

DP İktidarıyla Birlikte 1950 Yılında Yaşanan Ekonomik Gelişmelerin Kastamonu Doğrusöz Gazetesindeki Yansımaları
(The Reflections of Economic Developments in Kastamonu Doğrusöz Newspaper Living in 1950 with The Exploration of DP)

- Doğrusöz. (1950, 21 Eylül). Rakı, Kibrit, Bira, Likör İmalatı Tamamıyla Serbest Bırakılıyor, Tekel Bakanı N. Özsa'nın Demeci.
- Doğrusöz. (1950, 7 Ekim). Zühtü Velibeşe'nin Ticaret Odası'ndaki Toplantısı.
- Doğrusöz. (1950, 1 Kasım). Yeni Tip Bir Harman Makinesi; Türkiye'de Tarımın Makineleşmesi; Tosya'da Bu Yıl Pirinç Az.
- Eroğul, C. (2013). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
- Ertan, T. F. (2012). *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2012). *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Özer, S. (2013). *Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Pektaş, Ş. (2012). *Menderesli Yıllar Demokrat Parti Döneminde İşçi Hareketleri*. İstanbul: Fırat Yayınevi.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1950, 29 Mayıs). Dönem 9, Toplantı Olağan, c. 1.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1950, 13 Kasım). Dönem 9, Toplantı 1, c. 2.
- T.C. Resmî Gazete. (1950, 26 Mayıs). Sayı: 7542. Maliye Bakanlığı'nın Şeker İhtisali İle İlgili Kararı.
- Yeni İktidarın Çalışmaları. (1951). Ankara: Güneş Matbaacılık TAO.
- Yurtoğlu, N. (2014). *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi.

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2020, 4(2):389/400

Karar Vermede Yönetmel Raporlamanın Etkisi

&

Effect of Managerial Reporting in Decision Making

Eniz GÖKÇEK
Dr., Karabük Üniversitesi, İşletme Bölümü,
enisgokcek@yahoo.com
Orcid ID: 0000-0003-1074-7944
Ömer KARAKAYA
Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, İşletme Bölümü,
karakayaomer67@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-7864-5226

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 08.10.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 14.10.2020
Yayın Tarihi / Published : 30.12.2020
Yayın Sezonu : Aralık
Pub Date Season : December
Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 389-400

Atıf/Cite as: Gökçek, E, Karakaya, Ö. (2020). Karar Vermede Yönetmel Raporlamanın Etkisi, Econder International Academic Journal, 4 (2), 389-400.

Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/57015/807535>.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Karar Vermede Yönetmel Raporlamasının Etkisi

Öz

Her şeyin çok hızlı değiştigi rekabet şartlarının giderek arttığı günümüz dünyasında, eskiye nazaran karar aşamasını negatif etkileyecek olan belirsizlikler daha önemli hale gelmiştir. Yönetmel raporlar bu belirsizlikleri giderme ve yöneticilerin etkili karar vermelerine yardımcı olma açısından kritik bir öneme sahiptir. Yönetimin başarısında önemli rolü olan yönetmel raporların amacına uygun, doğru ve etkili bir biçimde hazırlanması ve sunulması gerekmektedir.

Bu çalışmada yönetmel raporların, sahip olması gereken standartlar ile ilgili teorik literatürün incelenmesi ve yönetmel rapor çeşitlerinin belirlenmesi, ampirik literatür incelemesi sonrasında da bu rapor çeşitlerinin faydalarının ve sahip olması gereken niteliklerin netleştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda, amaca ve yönetim seviyesine göre farklılaşan yönetmel raporların çeşitleri ve bu raporların doğru ve tam formatı ile ilgili önemli faktörler belirlenmiştir. Elde edilen sonuçların işletmelere etkili yönetmel raporlamalar yapma ve sonuçta yönetimde doğru kararlar verme açısından yön verilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Rapor, Yönetmel Raporlama, Karar, Karar Verme.

Effect of Managerial Reporting in Decision Making

Abstract

In today's world, where everything changes very rapidly and the conditions of competition increase, uncertainties that will negatively affect the decision stage have become more important than before. Managerial reports are critical to eliminate these uncertainties and help managers make effective decisions. Managerial reports, which have an important role in the success of the management, should be prepared and presented in an appropriate, correct and effective manner.

In this study, it is aimed to examine the theoretical literature related to the standards that managerial reports should have, and to determine the types of managerial reports, and to clarify the benefits of these report types and the qualities that they should have after the empirical literature review. As a result of the study, the types of managerial reports differing according to the purpose and level of management and important factors related to the correct and complete format of these reports were determined. It is believed that the results obtained can guide businesses in terms of making effective managerial reporting and ultimately making the right decisions in management.

Keywords: Management, Report, Managerial Reporting, Decision, Decision Making.

Giriş

Yönetimsel raporlar genel olarak iki grupta işlev görmektedir. Bunlardan ilki yöneticilere ihtiyaç duydukları bilgileri sunmak ile ilgilidir. İşletme yönetiminde karar verme önem taşımaktadır. İşletme yönetimi ileriye dönük kararlar verirken güvenilir ve ayrıntılı bilgilere gereksinim duyar. Bu bağlamda yönetimsel raporlar üst yönetime alacağı stratejik kararlarda ışık tutan raporlardır. (Güngörmüş, 2009, s. 34). Yönetimsel raporların ikinci grubu ise yöneticilere işletmenin faaliyet sonuçlarını kontrol etmesini sağlamaktır. İşletme yönetimi için faaliyetleri yani daha önce verilerin kararların uygulanıp uygulanmadığını kontrol etme önem taşımaktadır. Bu bağlamda hazırlanana raporlar ile üst seviyedeki yönetici, raporu hazırlayan yöneticinin başarısını değerlendirilmektedir. Bunun için de faaliyet sonuçları, daha önce belirlenmiş performans hedefleri ile karşılaştırmalı bir biçimde ilgili yöneticilere raporlanmalıdır (Büyükmirza, 2003, s. 40).

Literatürde kavramsal olarak tanımlanmış olan yönetimsel raporların işletme yöneticileri için önemini tanımlayan ve sağladığı faydaları açıklayan çalışmalar bulunmaktadır. Buna ek olarak yönetimsel rapor kapsamına giren rapor türlerinin sahip olması gereken standartlar ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Bu çalışma öncelikle teorik literatürde yönetim kavramı, yönetimsel raporlama kavramı, yönetimsel rapor türleri ve yönetimsel rapor formatı incelenmiştir. Daha sonra çalışmanın konusu ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgili ampirik çalışmalar yönetimsel raporların sahip olması gereken standartlar ve yönetimsel raporların faydaları bağlamında aktarılmıştır. Son olarak yapılan incelemeler sonucunda belirlenen yönetimsel raporlar türlerinin sahip olması gereken standartlar ve her bir rapor tipinin sağlayacağı faydalar daha önceki bölümlerde yer alan açıklamalar temel alınarak kısaca özetlenmiş ve daha kapsamlı çalışmalar için önerilen düşünceler ifade edilmiştir.

1. Yönetim ve Yönetimsel Raporlama Kavramı

Yönetim kavramı kısaca yöneticilerin planlanan hedefleri gerçekleştirebilmek için kendilerine bağlı çalışanlar ile işbirliği yapması, onları uygun bir şekilde örgütlemesi, gerekli koordinasyonu sağlaması, planların uygulanması için çalışanları yönlendirmesi, uygulama sonuçlarını kontrol etmesi ve kontrol sonuçlarına göre gerekiyorsa düzeltici önlemleri alması şeklinde tanımlanabilir (Eren, 2010, s. 13-14).

Yönetimin tanımından da görülebileceği gibi yönetim sürecinin temel fonksiyonları planlama, örgütleme, koordinasyon, uygulama ve kontrol şeklindedir. Planlama aşamasında doğru planlar yapılamaz ise işletme yanlış faaliyetlere yönelir ve hedeflerine ulaşamaz. Kontrol aşaması ise işletmenin faaliyetlerini başarılı bir şekilde gerçekleştirip gerçekleştirmediğini belirler. Bu

nedenle en önemli aşama planlama aşaması, en kritik aşama sonuçların kontrol edilmesi aşamasıdır denebilir. Yönetimin en önemli ve en kritik aşamaları olarak ifade edilebilecek planlama ve kontrol aşamaları için sağlayabileceği faydalar ile yönetsel raporlar ön plana çıkmaktadır. Yöneticilerin ihtiyaçlarına ve isteklerine göre her işletmede yönetsel raporlar hazırlanması, yöneticilerin karar verme süreçlerinde gerekli olan bilginin sağlanması gerekmektedir (Nita, 2015, s. 105).

Firmalar doğru karar verebilmek için ihtiyaç duydukları ve/veya bilmesi gereken tüm bilgileri edinmek isterler. Tam bilgi ile karar vermek pratikte mümkün olmasa dahi ne kadar fazla bilgiye sahip olurlarsa kararlarının o nispette daha isabetli olacağını farkındadırlar. Zira elde edilen bilgiler arttıkça gelecekte karşılaşılabilecekleri belirsizlikler azalacak, firma daha rahat ve daha isabetli karar verebilecektir (Akalın ve Dilek, 2007, s. 48).

2. Yönetsel Rapor Türleri

İşletmelerde meydana gelen olayları yansıtan yönetsel raporlar amacına göre iki grup altında toplanabilir:

- Bilgi raporları
- Kontrol raporları

Bilgi raporları kısaca mevcut durum hakkında bilgi vermek ve geleceğe ışık tutmak ve kontrol raporları ise hedeflere göre gerçekleşen sonuçları kontrol etmek amacıyla hazırlanmaktadır (Cavlak ve Cebeci, 2018, s. 57). Rapor türleri aşağıda daha detaylı olarak incelenmiştir.

Bilgi Raporları: Günümüzün ekonomik yapısında örgütlerin rekabetçiliğini belirleyen temel unsur bilgidir (Berberoğlu, 2010, s. 114). Yönetsel bilgi, örgütlerde işleyişe ilişkin konuları içerir. Başka bir ifade ile yönetsel bilgi, kurumsal amaçlarla ilgili verilerin işlenerek yöneticiler için faydalı bilgiler sunacak hale getirilmiş şeklidir. Üst yönetim uzun dönemli, verilere göre tahmine dayalı genel bilgiye ihtiyaç duyarken, alt yönetim somut ve ayrıntılı bilgiye ihtiyaç duyar (Öğüt, 2001, s. 15). Bilgi raporları işletme hakkında bilinmesi önemli olan konuları yöneticilere sunmaktadır. Bilgi raporlarının kaynağı genel olarak yöneticinin isteği ile hazırlanan raporlar ve işletmenin dış çevresindeki çeşitli raporlar, yayınlar vb. şeklinde özetlenebilir (Feies, vd, 2013, s. 713; Karakaya, 2001, s. 85).

İşletmelerde bilgi amaçlı raporlar yöneticilere işletmenin iç çevre sisteminde işletmenin faaliyetleri ile ilgili konularda ve dış çevre sisteminde ise ekonomide genel durum, sektörel gelişmeler, finans kaynakları, yatırım fırsatları, potansiyel tehditler gibi konularda bilgiler verir. Böylece raporu okuyan yöneticinin işletmenin iç çevresinde kuvvetli ve zayıf yönlerini

anlamasını, dış çevresinde ise fırsatları ve tehditleri görmesini, böylece mevcut durumu değerlendirmesini ve işletmeyi yönlendirmesini sağlar. Yönetimsel bilginin sahip olması gereken özellikler aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Şabac ve Tian, 2015, s. 1683; Yaşbay, 2007, s. 272):

- Yönetim kademesinin ihtiyaçlarına ve isteklerine uygun olmalıdır.
- Kişiler ve olaylar hakkında değil örgütün iç ve dış sistemi ile ilgili olmalıdır.
- Yararlı bir amaca hizmet etmelidir. Raporun amacı yöneticiye bir mesaj vermek olmalıdır. Gereken yorumlamalar yapılmalı, bilgiler ve veriler bir sonuca bağlanmalıdır.
- Rapor mümkün olduğunca kısa olmalıdır. Gereksiz tekrarlar içermemelidir.
- Kolaylıkla anlaşılabilir olmalıdır. Doğal, akıcı ve ciddi bir ifade tarzı ile yazılmalıdır. Bilinen kelimeler kullanılmalıdır.
- Raporunda eksik konular olmamalı, her konuya önemine göre yer verilmelidir.
- Raporun faydasına uygun bir maliyet düzeyi olmalıdır.

Kontrol Raporları: Kontrol raporlarının en önemli özelliği yönetimin seviyesine göre kapsamın ve içeriğindeki detayların değişmesidir. Üst kademe yönetim özet finansal raporlara, orta kademe yöneticilerin başarısını kolayca değerlendirecek birkaç kritik performans faktörünü kapsayan raporlara, gelecek ile ilgili tahmin raporlarına ihtiyaç duyar. Orta kademe yönetim işletme ile ilgili bilginin ve kontrolün en fazla olduğu yönetim kademesidir. Bütçe, üretim ve personel ile ilgili raporlar en çok ihtiyaç duyulan rapor türlerindedir. Alt kademe yönetimde sadece yönetici ile ilgili gerçekleşen faaliyetlerin sonucu, verimi, kalitesi gibi konularda raporlara ihtiyaç duyulur. Ayrıntılı ve dar kapsamlı olma özelliği taşır (Anameriç, 2005, s. 30-32).

Giderek karmaşıklaşan ve büyüyen işletmelerde, yönetimde üst seviyeye doğru çıktıkça yönetimsel raporların özet halinde sunulmasını zorunlu hale gelmektedir. Bu durum nedeniyle örgüt yönetiminin üst basamaklarına çıktıkça planlamaya daha fazla zaman ayrılırken, kontrole daha az zaman ayrılmaktadır. Dolayısıyla kontrol raporları daha çok alt ve orta düzey yönetim için hazırlanmaktadır. Kontrol raporlarında bilginin kaynağı ağırlıklı olarak muhasebe sistemi olmakla birlikte, resmi ve resmi olmayan kaynaklardan da bilgiler alınabilmektedir (Karakaya, 2001, s. 85). Kontrol raporlarına kaynak teşkil eden önemli raporlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Faaliyet raporları,
- İç denetim raporları,
- Dış denetim raporları,
- Sorumluluk raporları.

Faaliyet raporları örgütün faaliyetlerinin etkinliğini ve verimliliğini değerlendirmek amacıyla hazırlanır. Pratikte hazırlanan faaliyet raporlarının çok fazla bilgiler içerdiği ancak faaliyet sonuçlarının kontrolüne dair çok az bilgi içerdiği görülmektedir. Bu durumun faaliyet raporlarından hedeflenen amacın gerçekleşmesini engellediği düşünülmektedir. Faaliyet raporlarının doğru bir şekilde hazırlanabilmesi için performans göstergeleri ile ilgili sonuçların daha etkin olarak yer alması gerekmektedir (Alodalı ve Usta, 2017, s. 169).

İç denetim raporlarında işletmenin tüm faaliyetleri, etkinlik ve yerindelik yani usule ve mevzuata uygun yapılıp yapılmadığı açısından ele alınır. Elde edilen sonuçların analizine de yer verilir. İşletmelerin iç denetim faaliyetlerinin başarısından çalışanların katkısı çok önemlidir. Çalışanlar eş zamanlı olarak ve doğru bir şekilde iç denetime bildirimde bulunabilirse işletmeler hem risklerini minimize eder, hem de amaçlarına daha kolay bir şekilde ulaşabilir. Bu konuda “iç denetim olursa, uygulama olur; uygulama olursa başarı olur” şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkündür (Akhmetshin vd., 2018, s. 729)

Dış denetim raporları işletmelerin finansal tablolarının gerçeğe uygun olarak tanzim edilip edilmediğini denetler. Böylece finansal tabloların doğruluğu kendisi için önemli olan özellikle dış paydaşlar işletme hakkında güvenilir bilgilere ulaşır. İşletme ortakları için de finansal tabloların doğru olması önemlidir. Gerek hak ettikleri kar payını alma açısından, gerekse işletmenin karlılık büyüme gibi konularda gerçek durumunu öğrenme açısından finansal tabloların doğru hazırlanması gerekmektedir (Memiş, 2016, s. 39-44).

Sorumluluk raporları ise sorumluluk merkezi yöneticisinin etkililiğini ve performansını ölçmek için kullanılmaktadır. Bu ölçüm sonucunda hedeflenen ve gerçekleşen sonuç karşılaştırılıp varsa aradaki farkın nedenleri sorgulanır. Böylece sorumluluk raporları yöneticilere sorumlu buldukları alanda performans durumunu açık seçik gösterir. Yöneticilere aksaklıkların nerede olduğunu ve bu aksaklıkların giderilebilmesi için çözüm yollarını da sunar. Böylece yöneticinin gerekli düzeltici faaliyetlere karar verme sürecini kolaylaştırır. Performans ölçümünü etkili hale getirebilmek için aşağıdaki hususlara dikkat edilmelidir (Çalış ve Altınsoy, 2014, s. 31-36):

- Her sorumluluk merkezi yöneticisinin sorumlulukları ve yetkileri belirlenmelidir.
- Her sorumluluk merkezi yöneticisinin performans hedefleri belirlenmelidir. Bu işlem yapılırken sorumlu yöneticilerin de süreçte yer almasına dikkat edilmeli, kararlara katılımı sağlanmalıdır.
- Raporlamanın olması gereken periyodu belirlenmelidir. Örneğin yıllık, aylık, haftalık veya günlük raporlama periyotları belirlenebilir.

3. Yönetmel Rapor Formatı

Raporun amacına ulaşabilmesi için hem sunulan bilgiler açısından hem de bilgilerin sunum şekli açısından içeriğin en iyi şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Aşağıda dikkat edilmesi gereken hususlar kısaca özetlenmiştir (Rainey vd, 2005, s. 363-367; Davis, 1989, s. 504-505; Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri, t.y.):

Raporu sunulan yöneticilerin genellikle ayrıntılı raporları analiz etmeye vakti bulunmamaktadır. Raporu hazırlayan ise genellikle yapılan tüm işleri tüm detayları ile yöneticiye sunmak ister. Yönetici için ise bilginin özü, somut sonuçlar ve geleceğe yönelik teklifler önemlidir. Bu nedenle raporda bilgilerin özlü bir şekilde hazırlanması gerekmektedir. Bu açıdan çok kısa raporlar hariç içindekiler tablosu hazırlanması faydalıdır. İçindekiler tablosu için en iyi yer raporun en başıdır. Bütün rapor dikkatli bir şekilde planlanmalıdır. Ana konular ve bunların alt başlıkları belirlenmelidir. Bu şekilde mantıksal bir yapıda sıralamanın en önemli faydası, raporu hazırlayan öncelikler hakkında düşünmeye sevk etmesi ve raporun üst bölümlerini ve alt bölümlerini belirlemesine yardımcı olmasıdır. Böylece raporun yapısı düzgün bir şekilde planlanır, tekrarların ve eksikliklerin önlenmesini sağlar.

Raporda vurgulanmak istenen önemli konular bir özet kısmında yöneticinin dikkatine sunulmalıdır. Böylece yöneticinin zamanı daha iyi kullanması sağlanmalıdır. Yönetmel raporlarda sonuç kısmı olmalıdır. Sonuç kısmında tespit edilen sorunlar kısaca özetlenmeli, bu sorunlara çözüm olacak öneriler ifade edilmelidir. Ayrıca raporu hazırlayan tarafından ilk defa keşfedilen durumlar, önceki bilinen durumlar ile bağlantılı bir şekilde açıklanarak vurgulanmalıdır.

Diğer önemli bir konu da, raporda dikkati kendine çeken rakamların formatıdır. Tablolar, grafikler, sayısal değerler, yüzdeler, oranlar vb. arasında hangisi raporun amacına uygun ise o tercih edilmelidir. Rakamlardan oluşan sayfalarca dolu tabloların raporun hedefine ulaşmasına katkısı olmaz. Ancak küçük tablolar veya şekiller raporun monotonluğunu kırar ve özetlenmiş

bilgileri iletir. Tablolar ve şekiller iyi çizilmiş olmalı ve harflerin karakteri ve punto büyüklüğü iyi ayarlanmalıdır.

Yönetmel raporlar özenle ve üzerinden birkaç defa geçerek hazırlanmalıdır. Yeterli zaman varsa rapor bittikten birkaç gün sonra üzerinden geçilmelidir. Bu şekilde yanlışlar ve eksikler daha kolay görülebilir ve düzeltilebilir. Sakıncası yok ise raporu başka kişilere okutmak da faydalıdır. Ancak raporu kusursuz ve mükemmel hale getirmeye de çalışmamalıdır. Zira her rapor her zaman daha da iyileştirilebilir. Rapor birden fazla kişinin ortak eseri ise rapor bittikten sonra nihai bir redaksiyon yapılmalı, bölümlerinin kendi içinde tutarlı olması, düzenlenmesinin aynı olması sağlanmalıdır.

Yönetmel raporların baskı kalitesi de dikkat edilmesi gereken bir konudur. Rapor her yönden profesyonel görünmelidir. Kapağı ve cildi lüks görünmemeli ancak, mükemmel bir izlenim bırakmalıdır. Okuyucu notları için uygun alanlar bırakılmalıdır. Hatasız bir şekilde basılmalı ve tahrifat olmamalıdır.

4. Araştırmanın Konusuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Anameriç (2005, s. 30-32) yönetim bilgi sistemlerinin yönetim fonksiyonları üzerine etkisini belirlemek amacıyla bir makale çalışması yapmıştır. Çalışmasında öncelikle alt, orta ve üst kademe yönetimin farklılaşan bilgi ihtiyacını belirlemiştir. Daha sonra yönetim bilgi sistemlerinin yönetim fonksiyonları üzerinde etkisini açıklamıştır. Planlama fonksiyonu ile ilgili olarak temel etkinin verilerin toplanması ve iletilmesi olduğu, bunu gerçekleştirme için de sağlanan fonksiyonun verilerin işlenerek bilgiye dönüştürülmesi ve raporlar haline getirilmesi şeklinde olduğu ortaya konmuştur. Bu özelliği ile yönetim bilgi sistemlerinin, yöneticilere karar verme noktasında çok önemli bir “yardımcı rolü” üstlendiği belirtilmiştir. Örgütlenme fonksiyonuna etkisi ise organizasyondaki kimi görevlerin değişmesine, kimi görevlerin iptaline ve yeni kadrolar oluşmasına neden olma şeklindedir. Uygulama fonksiyonuna etkisi, yöneticilerin astlarına yapılması gereken işleri bildirmesini sağlama ve bu işlerin yapılıp yapılmadığını kontrol etmesini temin etme, böylece “orta ve alt kademe yöneticilerinin kendi kendilerini yönetmelerine olanak tanıma” şeklinde ifade edilmiştir. Denetleme fonksiyonu açısından ise yönetim düzeyine göre değişkenlik göstermektedir: üst düzey yönetimde hazırlatılan raporlar ile, orta düzey yönetimde kurulan çalışma grupları vasıtasıyla, alt düzey yönetimde ise belirlenmiş kuralları kullanarak fayda sağlamaktadır.

Sujan (2015, s. 47-52), hastane personelinin raporlama ve organizasyonel öğrenme ile ilgili algısını araştırmak için yaptığı araştırmasında, 35 sağlık çalışanı ile yarı yapılandırılmış mülakat yapmıştır. Araştırma sonucunda

başarılı bir işletme olabilmede, işletmede iyi bir raporlama ve öğrenme kültürü olmasının anahtar rol oynadığı belirlenmiştir. Tüm personelin önemli problemler ile ilgili yönetime anında raporlama yapabilmesi çok önemlidir. Ayrıca yukarıdan aşağı kademelere yetki devrinin yapıldığı örgütlerin yaşanan problemlerden daha iyi ders çıkarma ve çözüm üretme potansiyeli olmaktadır.

Bryk (2015, s. 2-6), “yönetmel raporlamanın teorik ve pratik yönleri” isimli çalışmasında raporların standart formlar ile yapılabirliğini araştırmış ve genel anlamda standart bir form yerine farklı sorumluluk merkezleri için farklı formlar tavsiye etmiştir. Çalışmanın sonucunda yönetmel raporların kesin, güvenilir ve güncel bilgi kaynağı olması nedeniyle, her yönetim kademesi için gerekli ve çok önemli olduğu ifade edilmiştir. Ancak standart form oluşturmanın her yönetim kademesinin bilgi ihtiyacının değişmesi, yönetimin esnek ve dinamik yapıda olması ve bilgi ihtiyacının zamana bağlı olarak da değişmesi gibi nedenlere mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Örnek bir çalışma olarak tarımsal tesisler için yapılan alan çalışması sonucu olarak toplam üretim maliyeti formu, üretilen malın maliyeti formu, diğer faaliyetlerden oluşan maliyet formu, toplam gelir gider formu, her bir sorumluluk merkezinin gelir gider formu ve diğer faaliyetlerin gelir gider formu şeklinde formların hazırlanması tavsiye edilmiştir.

Fidancı (2010, s. 190-197) yapmış olduğu tez çalışmasında işletmelerin bölümsel raporlama düzeylerini araştırmak için İMKB 100 endeksindeki firmaların finansal verilerini incelemiş ve bu firmalardan bir tanesini seçerek bu firmanın raporlama düzeyini yönetim yaklaşımına göre değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda; işletmenin raporlamayı içsel uygulamalarında potansiyel ve mevcut risklerin belirleme ve belirlenen risklerin etkin bir biçimde gidermek için kullandığı, dış bilgi kullanıcılarına da şeffaflık açısından uygun görülen bir miktarda raporlama yaptığı, ancak haksız rekabete sebep olacağından dolayı raporlamayı sınırlı seviyede yaptığı belirlenmiştir.

Akgün ve Kılıç (2013, s. 33) muhasebe bilgi sisteminin işletme yönetiminin etkinliği üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma 33 Tuz Gölü işletmesinin yöneticilerine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre Tuz Gölü işletmelerinin muhasebe bilgi sisteminden yararlanmakta olduğu, muhasebe bilgi sistemi uygulamalarının bu işletmelere yenilik getirdiği ve bu yeniliklerin yönetmel kararların etkinliğini olumlu yönde etkilediği, işletmelerin yatırım kararında oldukça etkin olan bilgiler içermesi nedeniyle işlemlerin kârlılıklarına olumlu katkı sağladığı belirlenmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Örgütlerin giderek büyümesi ile birlikte uzmanlık gerektiren yönetim işlevlerinin de nitelik ve nicelik olarak artması yönetim işlevinde yetki devrini zorunlu kılmıştır. Yetki devri genellikle yukarıdan aşağıya doğru olup, yetki devredilen yönetici belirli görevlerde yetkili kılınmış olmaktadır. Üst yönetim hem yetki devredilen yöneticilerin faaliyet sonuçlarını kontrol etme açısından, hem de işletme faaliyetlerine yön vermek için ihtiyaç duyduğu bilgileri öğrenme açısından yönetsel raporlamalara ihtiyaç duymaktadır. Yani yönetsel raporlar yöneticilere ihtiyaç duydukları bilgileri sunan bilgi raporları ve faaliyet sonuçlarını kontrol etmesini sağlayan kontrol raporlarından oluşmaktadır.

Yönetsel raporların en temel faydası, bir işletmedeki tüm yönetim kademelerine ihtiyaç duydukları bilgiyi sağlamaktır. Bu fayda yöneticinin planlama, örgütlenme, koordinasyon, uygulama ve kontrol fonksiyonlarını daha etkin ve verimli hale getirmesi ve kolaylaştırması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Doğru hazırlanan yönetsel raporlar her bir yönetim fonksiyonundaki belirsizlikleri gidererek örgütün yapacağı işleri ve bu işlerin gerçekleştirilmesi için gereken zamanı, maddi ve beşeri kaynakları belirleme imkânı sunar. Bir alt seviyedeki yöneticinin bir üst seviyedeki yöneticisine sunduğu raporlar ile de her seviyedeki yönetici performans kriterlerine göre belirlenen periyotta kontrol edilir ve etkin bir şekilde koordine edilir.

Yöneticilerin bu yönetsel raporların doğru bir şekilde hazırlanmasını sağlaması ve yönetsel raporların çok önemli faydalarından istifade etmesini sağlayacaktır. Amaca ve yönetim seviyesine göre farklılaşan yönetsel raporların çeşitleri ve bu raporların doğru ve tam formatı ile ilgili önemli faktörler yukarıda incelenmiştir. İyi bir yönetsel rapor aşağıdaki incelenen diğer kriterlerle birlikte özellikle üç temel kriteri karşılamalıdır:

- Düzeni, terminolojisi, içeriği ve yukarıda incelenen diğer özellikleri ile yöneticinin ihtiyaçlarına ve isteklerine uygun olarak hazırlanmalıdır. Temel yaklaşım "yöneticinin istek ve ihtiyaçlarına en iyi desteği sağlayacak ve kolay anlaşılacak rapor şeklini belirleme" olmalıdır.
- Yönetsel raporun amacı belli bir mesajın iletilmesidir. Bu mesaj raporda açık bir ifadeye kavuşturulmalıdır. Gereken yorumlamalar yapılmalı, bilgiler ve veriler bir sonuca bağlanmalıdır.
- Faaliyetlerin etkinliğini ve verimliliğini değerlendirmek amacıyla hazırlanan kontrol raporlarında, hedefler ile gerçekleştirmeler karşılaştırmalı olarak sunulmalıdır. Hedeflerden sapmaların nedeni sorgulanmalı ve gereken düzeltici çözüm önerileri sunulmalıdır.

Yukarıda teorik olarak etkili bir yönetsel raporun sahip olması gereken özellikler ifade edilmiştir. Elde edilen sonuçların işletmelere etkili yönetsel raporlamalar yapma ve sonuçta yönetimde doğru kararlar verme açısından yön verilebileceği düşünülmektedir. Ancak bahsi geçen bilgilerin güncel bir alan araştırması ile incelenmesine ihtiyaç olduğu kanaati hâsıl olmuştur. Yönetimlerin başarısında kritik bir öneme sahip olan yönetsel raporların hem raporlayanlar açısından hem de kendilerine rapor sunulanlar tarafından detaylı ve kapsamlı bir alan araştırılması ile incelenmesi yönetim literatürüne önemli bir katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akalın, G. & Dilek, S. (2007). Belirsizlik altında Firma Kararlarının İncelenmesi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23(2), 45-61.
- Akgün, A.İ. ve Kılıç, S., (2013). Muhasebe Bilgi Sisteminin İşletme Yönetiminin Etkinliği Üzerindeki Etkisi, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 20(2), 21-36.
- Akhmetshin, E.M., Vasilev, V.L., Mironov, D.S., Zatsarinnaya, E.I., Romanova, M.V. ve Yumashev, A.V. (2018). Internal Control System in Enterprise Management: Analysis and Interaction Matrices. *European Research Studies Journal*, 21(2), 728-740.
- Alodalı, F. B. ve Usta, S. (2017). Türk Yönetim Geleneğinde Hesap Verebilirlik Mekanizmaları: Divan-ı Mezalim ve Kamu Denetçiliği Kurumu. *Strategic Public Management Journal*, 3(6), 168-184.
- Anameriç, H. (2005). Yönetim Bilgi Sistemlerinin Yönetim Fonksiyonları Üzerine Etkisi, *Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Dergisi*, 45, 30-32.
- Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri. (t.y.). Tds154 Yazışma Teknikleri. Erişim adresi: <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=7104>.
- Berberoğlu, B. (2010). Bilgi Toplumu ve Bilgi Ekonomisi Oluşturma Yolunda Türkiye ve Avrupa Birliği, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 29(2), 114.
- Bryk, G. V. (2015). Theoretical and Practical Aspects of Managerial Reporting. *Economic Processes Management International Scientific E-Journal*, 2.
- Büyükmirza, K. (2003). *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Tekdüzene Uygun Bir Sistem Yaklaşımı*. Ankara.
- Cavlak, H. ve Cebeci, Y. (2018). Kurumsal Raporların İncelenmesi ve Karşılaştırılması. *Journal of Research in Business*, 3(1), 53-76.
- Çalış, Y. E. ve Altınsoy, N. B. (2014). Yönetim Raporlama Sisteminde Sorumluluk Muhasebesi: Bir İnşaat İşletmesinin Maliyet Merkezine Yönelik Performans Analizi. *AKÜ İİBF Dergisi*, 16(1), 29-44.
- Davis, L. R. (1989) Report Format and The Decision Maker's Task: An Experimental Investigation. *Accounting Organizations and Society*, 14(5/6), 495-508.

- Eren, E., (2010). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Feies, G. C., Feies, C., Mates, D. Cotlet, D. (2013) The Role of Accounting information within the Management Process of Public Utilities Services. *Elsevier Procedia - Social and Behavioral Sciences* 83, 711 – 716.
- Fidancı, N. (2010) İşletmelerde Faaliyet Bölümlerine İlişkin Raporlamanın Yönetimsel ve Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi: Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*.
- Güngörmüş, A. H. (2009). Porselen sektöründe Kullanılan Özellikli Hesaplara Ait Yönetimsel Amaçlı Hesap Planının Oluşturulması. *Dayanışma Dergisi*, 106, 25- 34.
- Karakaya, A. (2001) Yönetimsel Bilginin Kaynakları Üzerine Bir Araştırma, *Teknoloji Dergisi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Karabük Teknik Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3-4, 85.
- Memiş, M. Ü. (2016). Kurumsal İşletme Yönetiminde Denetimin Önemi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8(1) 34-49.
- Nita, B. (2015). Methodological Issues of Management Reporting Systems Design. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego We Wrocławiu Research Papers Of Wrocław University Of Economics*, 375, 105-117.
- Öğüt, A. (2001) *Bilgi Çağında Yönetim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Rainey, K. T., Turner, R. K. ve Dayton, D. (2005) Do Curricula in Technical Communication Jibe with Managerial Expectations? A Report About Core Competencies. *IEEE International Professional Communication Conference Proceedings*, 359-368.
- Sujan M. (2015). An Organisation without a Memory: A Qualitative Study Of Hospital Staff Perceptionson Reporting And Organisational Learning For Patient Safety. *Elsevier Reliability Engineering and System Safety*, 144, 45–52.
- Şabac, F. ve Tian, J. (2015) On the Stewardship Value of Soft Managerial Reports. *The Accounting Review*, 90(4), 1683–1706.
- Taşkın, E., Sezici, E. ve Oğuz, A. (2001). Bilgiye Dayalı Yönetim. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 1-19.
- Yaşbay, Y. (2007). Bilgi Yönetimi. *Eğitim Bilim ve Sanat Dergisi*, 16.

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2020, 4 (2): 401/420

Amerika Birleşik Devletleri'nin Stratejik Pandemi Yönetimi ve Covid-19 ile
İlgili Bir Araştırma

&

United States of America's Strategic Pandemic Management And A
Research About Covid-19

Muhammed Ali YETGİN

Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO

m.ali.yetgin@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-8120-4704

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 09.07.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 28.08.2020

Yayın Tarihi / Published : 30.12.2020

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 401-420

Atıf/Cite as: Yetgin, M. (2020). Amerika Birleşik Devletleri'nin Stratejik Pandemi Yönetimi ve Covid-19 ile İlgili Bir Araştırma. Econder International Academic Journal, 4 (2) , 999-1111. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/57015/767439>.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Stratejik Pandemi Yönetimi ve Covid-19 ile İlgili Bir Araştırma

Öz

Çin'de ortaya çıkan koronavirüs, tüm dünyada çok ciddi bir yayılım gösteren pandemiye dönüşmüştür. Bu pandemiden en çok etkilenen ülkelerin başında Amerika Birleşik Devletleri'nin olduğu görülmüştür. Ülkeye ait birçok çok uluslu işletme Çin başta olmak üzere yurtdışındaki faaliyetlerini belirli bir süre askıya almıştır. Ülke içindeki birçok sektör, faaliyetlerini sonlandırmak ya da yavaşlatmak zorunda kalmış ve işsizlik ciddi bir oranda artmıştır. Bu çalışmada, Amerikan hükümetinin ve bağlı ilgili kuruluşların pandemi sürecindeki faaliyet ve yayınladıkları veriler incelenmiştir. Ayrıca bu çalışmada, koronavirüsün, Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük işletmelerinin yer aldığı Dow Jones Endüstri Endeksinde bulunan çok uluslu işletmelere etkisi araştırılmıştır. Dünyaca ünlü bu işletmelerin koronavirüsten ne derece etkilendiğinin araştırılması için SPSS paket istatistik programı kullanılmıştır. Araştırmada Shapiro Wilk normallik analizi, Pearson korelasyon katsayısı analizi ve lineer regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda koronavirüsün, çok uluslu işletmelerin içinde bulunduğu Dow Jones Endüstri endeksinde anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, Covid-19, Dow Jones, ABD Korona Stratejisi, ABD İşletmeler.

United States of America's Strategic Pandemic Management And A Research About Covid-19

Abstract

Coronavirus was firstly seen in China and spreaded all over the world. The United States has been mostly affected by this pandemic. Many US companies abroad stopped their activities for several weeks. The activities and published data of the US government and related institutions in the pandemic process were examined in this study. Besides, the effect of coronavirus on multinational companies in the Dow Jones Industrial Index, which includes the largest businesses in the United States, analyzed in this study. Shapiro Wilk normality analysis, Pearson correlation coefficient analysis and linear regression analysis were used in the research with SPSS package statistic program. As a result, it is found that coronavirus affected the multinational US companies which are in Dow Jones.

Keywords: Coronavirus, Covid-19, Dow Jones, US Corona Strategy, US Companies.

Giriş

Tarih bir çok salgın hastalıkların ortaya çıkmasına sahne olmuştur (Çetin, 2009: 197). 2002 yılında Çin'in Fosan şehrinde görülen ilk ciddi akut solunum yolu sendromu (SARS) vakası bu yüzyıl içinde tespit edilen ilk koronavirüs olarak tespit edilmiştir (Emmie vd., 2016: 523). 2019 yılı Aralık ayında ilk kez Çin'de ortaya çıkan Covid-19 salgını ise büyük bir küresel sağlık krizini temsil etmektedir (Bravel, 2020: 469). Çin hükümeti, virüsün ilk vakası olan 8 Aralık 2019 tarihinde acil durum izlemiş, deniz ürünleri pazarının araştırılması 3 Ocak 2020 tarihine kadar sürmüştür ve Dünya 31 Aralık 2019'da virüsün varlığından haberdar olmuştur (Peeri vd., 2020: 7).

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) ilk vaka 21 Ocak 2020'de Washington eyaletinde tespit edilmiş ve akabinde Illinois eyaletinin en büyük şehri olan Chicago'da ve Kaliforniya eyaletinin Orange County şehrinde vakalar tespit edilmiş, tüm bu tespit edilen ilk vakaların Çin'in Vuhan şehri ile seyahat bağlantılı olduğu anlaşılmış ve ilk ölüm ise 29 Şubat'ta Washington Kirkland'ta gerçekleşmiştir (Baker, 2020: 8). Virologlar ve epidemiyologlar Covid-19'u ve bunun en iyi nasıl tedavi edileceğini anlamak için tüm Dünyada olduğu gibi ABD'de yarışmaya devam etmektedir, ancak Covid-19'un hem ölümcül hem de son derece bulaşıcı olduğu açık bir şekilde görülmüştür (Asadi vd., 2020: 635).

Covid-19, Mart 2020'de Amerika Birleşik Devletleri'nde yayılmaya başladıkça, birçok sayıdaki işletme hükümet kararnameleri ile kapatılmış, birçok şehir ve eyalette, Amerikalıların dışarıdaki gezileri sınırlamalara maruz kalmış, birçok endüstriler ve şehirler büyük ölçüde kapatılmış, hane halkı ve küçük işletmeler üzerindeki ekonomik zararları azaltmak için üzerinde çalışılmıştır (Baker, 2020: 2). Covid ile birlikte ABD'de hane halkı harcamaları 26 Şubat ve 11 Mart 2020 tarihleri arasında toplamda yaklaşık %50 artmış, özellikle bakkaliye harcamaları 27 Mart'a kadar artmış ve yılın ilk yarısına göre %7,5 artış olmuştur, ayrıca Mart ayı ortasından sonuna kadar restoranlarda, perakende satışlarda, hava yolculuğunda ve toplu taşıma araçlarında keskin düşüşler görülmüştür (Baker, 2020: 3).

Koronavirüsün hane halkına, sosyo-kültürel yaşama ve küçük işletmelere çok ciddi etkilerinin olduğu görülmüştür. ABD'de birçok çok uluslu işletmelerde bulunmaktadır. ABD'nin siyasi ve iktisadi gücüne büyük etki eden çok uluslu büyük işletmeler Dow Jones Endüstri Endeksinde yatırım işlemi

görmektedirler. Bu çalışmanın amacı; koronavirüsün, ABD'nin çok uluslu işletmelerine etkisini anlayabilmek için Dow Jones endeksine olan etkilerinin araştırılmasıdır. Koronavirüs ile ilgili sosyal bilimler alanında henüz yeterli çalışmanın olmaması nedeni ile bu çalışmanın literatüre ciddi bir katkı yapacağı öngörülmektedir.

Araştırmanın literatür bölümünde, koronavirüsün ABD'ye etkileri ve ABD'nin virüse karşı uyguladığı stratejiler ele alınmıştır. Araştırmanın yöntem bölümünde, ABD'nin büyük işletmelerinin içinde bulunduğu Dow Jones endeksine, koronavirüsün etkileri araştırılmış ve sonuç kısmında bulgular tartışılmıştır.

1. Literatür Araştırması

İnsanlık tarihi boyunca birçok pandemi gerçekleşmiş, milyonlarca insan ölmüş ve çok ciddi ekonomik kayıplar ortaya çıkmıştır (Çetin, 2009: 197). Son dönemde ortaya çıkan ve Dünyayı kasıp kavuran koronavirüs (Covid-19), coronaviridae ailesinden bir RNA virüsü olarak açıklanmıştır (Huang ve Diğ., 2019: 497). Bu virüs, SARS-CoV-2 olarak isimlendirilmiştir (Moss ve Diğ., 2020:46). Virüs ilk kez, 2019 yılı Aralık ayında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde ortaya çıkmış ve dünyanın birçok bölgesine yayılmıştır (Aslan, 2020 :39). Mart 2020 sonu itibariyle, SARS-CoV-2 virüsünün neden olduğu küresel Covid-19 salgını, dünyayı darp etmiş, 40.000'den fazla insan, 800.000'den fazla insanın enfekte olduğu doğrulanmış; finansal piyasalar çökmüş, restoranlar ve halk meydanları terk etmiş; ülkeler sınırlarını etkili bir şekilde kapatmış, milyonlarca insan evlerinde karantinada kalmıştır (Asadi vd., 2020: 635). Dünya Sağlık Örgütü tarafından bu virüs pandemi olarak açıklanmıştır (Dünya Sağlık Örgütü, 2020). Aynı örgüt tarafından bu virüsün daha önce görülen SARS ve MERS virüsleri ile aynı aileden olduğu açıklanmıştır (Abodunrin ve Diğ. 2020:14). Covid-19 ile ilgili Dünya Sağlık Örgütü ve çeşitli ülkeler nezdinde aşı ve ilaç çalışmaları halen devam etmekte olup, henüz bir sonuca varılamamıştır. SARS ve H1N1 salgınlarında görülen tecrübelerde, salgınlara karşı çözümün zaman alabileceği görülmüştür (Watkins, 2020: 1). Aşı ve ilacın bulunamaması tüm ülkelerde bireyleri, toplumları daha da tedirgin etmiştir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde, virüsün çok hızlı yayılması nedeni halkta korku ve

panik hâkim olmuş ve virüsün yayılmaya baş gösterdiği Mart ayında insanlar yiyecek, tuvalet kâğıdı ve su almak için marketlere hücum etmiştir (BBC News, 2020). Salgının sosyal etkilerinin çok ses getirmesinde medyanında büyük bir rolü olduğu görülmüştür. Günümüzün bir iletişim çağı olduğu düşünüldüğünde, Tayvan'ın bir mahallesinde bulunan bir sokaktaki vakaya dair bir haber, binlerce kilometre uzaklıktaki Avrupa, Amerika gibi uzak coğrafyalarda bile anında görüntülenebilmektedir. Medyanın haberleri doğru bir şekilde vermesi, çarpıtmaması, ülkelerin imajları içinde çok ciddi bir önem arz ettiği ifade edilmiştir (Çetin ve Ünlüöner, 2019: 123).

Bu salgınlar her birisi buldukları ülkelere sadece sağlık ve sosyal olarak değil, ekonomik açıdan da etkileri olmuştur. Yapılan bir araştırmada H1N1 ve H5N1 pandemilerinin SARS'a göre makroekonomik etkilerinin çok daha fazla olduğu anlaşılmıştır (Keogh-Brown ve Diğ., 2010: 543). Birçok sektörde faaliyetlerin azalması, okulların kapatılması, iş gücünde azalmanın olması gibi nedenler ülkelerinin ekonomilerinde olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmuştur (Smith ve Diğ., 2009:1). Yapılan bir araştırma, salgınların ülkelerde GSYİH büyümesinde azalışa neden olduğunu göstermiştir (Jonung ve Roeger, 2006:4).

Amerika Birleşik Devletleri'nde de koronavirüsün sağlık, sosyal ve ekonomilerde etkileri görülmüştür. Covid-19 salgını ABD'deki 1930'larda Büyük Buhran ile karşılaştırılmıştır (Yarova vd. 2020: 1). Dünya Sağlık Örgütü tarafından açıklanan verilere göre, 20 Ocak 2020'den 30 Haziran 2020 saat 16:03'e kadar, 2.537.638 vaka ve 126.203 ölüm açıklanmıştır (Dünya Sağlık Örgütü, 2020). Başta New York olmak üzere, ülkenin bir çok eyaletinde pandeminin çok hızlı bir şekilde yayıldığı görülmüştür. Amerika'da sosyal yönden bir çok şehirde sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, bir çok işten çıkarmalar yaşanmış, ofis çalışmaları daha çok ev-ofis şeklinde gerçekleşmiştir. Ülkeye ait Apple gibi çok uluslu şirketlerden bazılarının Çin'de mağazalarını kapattığı görülmüştür (Aslan, 2020:40). Bazı ekonomistler, bu pandeminin Amerikan ekonomisinde oluşturduğu olumsuz etkiler açısından, 2008 yılında yaşanan Mortgage krizi ve 1929 yılında görülen Büyük Buhran'dan daha büyük çapta olduğunu belirtmişlerdir (Abodunrin ve Diğ. 2020:19). Bu olumsuz gelişmelere karşı, pandeminin ilk görüldüğü zamanlarda ABD Senatosu tarafından çalışanlara ve işletmelere destek olunabilmesi amacı ile 2 trilyon dolarlık bir yardım paketi oluşturulmuştur

(Abodunrin ve Diğ. 2020:20). Amerika'da, pandemi ile birlikte yeni iş türlerine ve yeni işverenlere nasıl bir sektörel ikame olabileceği araştırılmakta, örneğin, işsizlerin eve teslim hizmetleri gibi yeni talep gören sektörlerde hızlı istihdam bulabileceği öngörülmektedir (Baker, 2020: 16). Covid-19 enfeksiyon riski yüksek bazı meslek gruplarının özellikle daha ön planda tedbire muhtaç olduğu anlaşılmıştır. Bu meslek gruplarının, sağlık çalışanları, yolcu gemileri, uluslararası uçuşlarda yolcu ve mürettebat, polis, itfaiyeci, yaşlı bakımı, çocuk bakımı veya eğitimde çalışan işçi ve memurlar, temizleyiciler, konaklama endüstrisinde çalışanlar ve toplu taşıma ve taksi şoförleri olduğu görülmüştür (Sim vd., 2020: 281).

Covid-19'un ABD'deki bazı sektörleri, şirketlerin içinde bulunduğu borsaları çok ciddi bir şekilde etkilediği görülmüştür. 7 Nisan 2020 tarihinde yapılan bir araştırmaya göre üç aylık senaryo için ABD GSYİH'sının yıllık bazda% 20,3 veya 4,3 trilyon dolarlık bir düşüş olacağı tahmin edilmiş, ABD'de üç aylık sektörel kapanışların istihdamda % 22,4'lik düşüş ve 35,2 milyon işçiyi etkileyebileceği öngörülmüştür, buna göre istihdam etkilerinin, GSYİH etkilerinden yüzde olarak biraz daha fazla olduğu anlaşılmış, çünkü emek yoğun olan hizmet sektörlerinin çoğunun ve kapanışlardan dolayı imalat sektörlerinin ve diğer kritik sektörlerin bu pandemiden doğrudan ve hızlı bir şekilde olumsuz etkilendiği belirtilmiştir(Walmsley, 2020: 1). Merkez Bankası (FED), Covid-19 salgınının ekonomik etkisini hafifletmek için 17-18 Mart 2020 tarihinde alınan karar ile faiz indirimine gitmiş ve politika faizini yüzde 0-0,25 aralığına çekmiş, aynı banka 500 milyar dolarlık kısmı hazine, 200 milyar dolarlık kısmı ipoteye dayalı tahviller olmak üzere toplam 700 milyar dolar parasal genişleme yapacağını duyurmuş, FED ile benzer şekilde Avrupa Merkez Bankası (ECB), Kanada (BOC), İngiltere (BoE), Japonya (BoJ) ve İsviçre (SNB) merkez bankalarının aralarında bulunduğu bankalarda küresel ölçekte dolar likiditesi sağlanmasını güvence altına almak için swap hattını genişletme kararı almıştır (TR Euronews, 2020c). ABD'de S&P 500 indeksi 18 Şubat'taki tarihi zirvesinden 23 Mart'ta %33 gerilemiştir (BBC News, 2020). ABD merkezli düşünce kuruluşu Brookings Enstitüsü'nün ve Financial Times'ın birlikte hazırladıkları, birçok ülkeden çok sayıda ekonomik göstergiyi birden içeren birleşik TIGER (Tracking Index for the Global Economic Recovery) endeksi, 2020 başından bu yana küresel ekonomik

göstergelerde ve küresel güven endekslerinde çok şiddetli bir gerileme göstermiş, küresel ekonomide yüzde 3'lük bir daralma öngörülmüş, IMF tarafından işsizlik oranlarının 2020 yılı için ABD ve AB'de yüzde 10'un üzerine çıkması analizler ile birlikte tahmin edilmiştir (BBC News, 2020). OECD Genel Sekreteri Angel Gurría; "Her şeyden önce salgının tekrarlamaması durumunda dünya ekonomisinin 2020'de yüzde 6'lık bir küçülme yaşayacağını söylüyoruz, eğer ikinci dalga olursa, bu en az yüzde 7,5'leri bulabilir, bunun nedeni, diğer şeylerin yanında, iyileşmesi gereken bir güven sorunu olması, iyileşmesi gereken bir yatırım sorunu var, ortadan kalkması gereken bir ticari gerilim meselesi var, aynı zamanda geride kalacak borç meselesi var, hükümetler, şirketler ve hane halkı açısından, bu, kalkınmayı biraz zorlaştıracak, bu yüzden V tipi toparlanmadan ziyade U tipi toparlanmaya odaklanıyoruz" şeklinde açıklamada bulunmuştur (TR Euronews, 2020a).

Pandemiye karşı Amerikan hükümetinin de bazı stratejik kararları uygulamaya koydukları görülmüştür. ABD'de 13 Mart 2020'de Başkan Donald Trump, Covid-19'un yayılmasıyla mücadele etmek için ulusal bir acil durum ilan etmiştir, böylece kültürel ve sportif etkinlikler de dahil olmak üzere büyük halka açık toplantılar iptal edilmiş, işletme ve şirket çalışanlarından uzaktan çalışmaları istenmiş, bu sosyal uzaklaştırma önlemlerinin, virüsün bulaşma oranını düşürdüğü ve buna bağlı olarak en savunmasız nüfus için ölüm riskini azalttığı anlaşılmıştır (Asadi, 2020: 93). Beyaz Saray, dünyaca ünlü küresel sağlık yetkilisi ve doktor Büyükelçi Deborah Birx'i, Koronavirüs Müdahale Koordinatörü olarak Başkan Yardımcısı Ofisine atamış, ABD vatandaşlarının denizaşırı seyahatler hakkında bilinçli davranılmış, Kongreden sağlanan fon ile sağlık tesislerinin korunması ve 120'den fazla ülkede laboratuvar, hastalık gözetimi ve hızlı müdahale kapasitesinin artırılması planlanmış, Amerikalıların yurtdışındaki ticari şirketlerinin varlıkların korunması ve sağlıklarının takip edilmesine yönelik programlar geliştirilmiştir (US State Department, 2020). Amerika içinde de çeşitli eylem planları ortaya konulmuştur, örneğin ABD'de 43 eyalette zorunlu olmayan sektörlerin eyalet çapında kapatılması gerçekleşmiştir (Walmsley, 2020: 5). İşe geldiklerinde veya gün içinde hastalandıklarında semptomları olan çalışanlar derhal diğer çalışanlardan, müşterilerden ve ziyaretçilerden ayrılması ve eve gönderilmesi gerektiği, iş dışında semptom geliştiren çalışanların amirlerine haber vermesi ve evde

kalmaları belirtilmiştir (US Centers for Disease Control and Prevention, 2020). ABD'nin ardından en büyük ikinci pazarı olan Çin'de 4 bin 300 şubesi bulunan Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyaca ünlü kahve zinciri Starbucks, Çin'de hızla yayılan koronavirüs salgını nedeniyle şubelerinin yarısının kepenk kapatacağını açıklamış, Starbucks yönetiminden yapılan açıklamada kararın hem personelin hastalıktan korunması hem de Çin hükümetine destek için alındığı belirtilmiştir, ayrıca Apple şirketi de Çin'de ki mağazaların açık kalma sürelerini kısıtlamış, Facebook ise çalışanlarının Çin'e seyahatlerini iptal etmesini istemiştir (TR Euronews, 2020b). ABD'de Covid-19 sürecinde özellikle küçük ve orta düzeydeki işletmelere yönelik dolandırıcılık, kimlik avı e-postaları gibi siber suçlarda artış görülmüştür (USA Department of Homeland Security, 2020).

Pandemi sürecinde vaka sayıları ve ölüm oranlarındaki değerlerin ilk çıktığı günlerdekine göre belirli bir düşüş içinde olması ile ABD'de dahil, birçok ülkede bazı kısıtlılıkların yavaş yavaş ortadan kaldırıldığı görülmüştür. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki uçuşlar, 19 Haziran'da İstanbul (IST) – Chicago O'Hare (ORD) ve İstanbul (IST) – Washington, Dulles (IAD), 22 Haziran'da İstanbul (IST) – Miami (MIA) ve 24 Haziran'da İstanbul (IST) – Los Angeles (LAX) olarak yeniden planlanmıştır (US Embassy, 2020). ABD Gümrük ve Sınır Koruması, Covid-19'un yayılmasını yavaşlatmak ve herkesi güvende tutmak amacı ile hükümetin tüm çabalarını desteklemeye yönelik İç Güvenlik Bakanlığı ve diğer federal, eyalet ve yerel kurumlarla yakın işbirliği içinde çalıştığını belirtmiştir (USA Customs and Border Protection, 2020). Öte yandan, sadece seyahat kısıtlamaları, ülke çapında ortaya çıkması muhtemel makul derecede erken ve şiddetli önlemler nedeniyle etkili bir kontrol stratejisi gibi görünmemektedir (Germann, 2006: 5940).

Pandemiler uzun sürmesi iş kesintilerine ilginç bir örnek olup, küreselleşme eğilimi devam ettikçe ve işletmeler dünyadaki kaynaklara ve pazarlara bağımlı hale geldikçe, bir pandeminin iş performansı üzerindeki potansiyel etkisi giderek daha alakalı ve karmaşık hale geldiği ifade edilmiştir. (Chen-Ritzo, 2007: 1). ABD'nin büyük şirketleride pandemi sürecinden bir çok faktörleri ile etkilenmiştir. ABD için çok uluslu işletmelerin bekası ülkenin

gücünü sürdürebilmesi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Dow Jones Endeksinde bulunan 30 çok uluslu işletme, ülkenin can damarlarını teşkil etmektedir. Bu işletmelere tek tek bakıldığında, sağlık, finans, enerji, bilişim, gıda ve sigorta gibi birçok önemli alanda faaliyet gösterdikleri anlaşılacaktır. Bu şirketlerden MMM kodlu işaretli 3M şirketi yazılım, araç bakım, tıbbi alanlarda ürünleri üretmektedir (MMM, 2020). AXP kodlu Amerikan Express Şirketi dünyaca bilinen bir kredi kartı ve turizm şirketi olarak faaliyet göstermektedir (American Express, 2020). AAPL kodlu Apple Computer Inc. şirketi bilgisayar ve yazılım alanında (Apple, 2020), BA kodlu Boeing şirketi sivil ve askeri uçak ve helikopter üretiminde (Boeing, 2020), CAT kodlu Caterpillar şirketi madencilik, inşaat malzemeleri, dizel-doğalgaz motor üretiminde (Caterpillar Inc., 2020), CVX kodlu Chevron şirketi enerji üretiminde (Chevron, 2020), CSCO kodlu Cisco Systems şirketi ağ teknolojileri alanında (Cisco Inc., 2020), KO kodlu Coca Cola şirketi meşrubat üretiminde (Coca Cola, 2020), Walt Disney eğlence ve medya sektöründe (Walt Disney Company, 2020), DOW kodlu Dow Chemical şirketi kimyevi ürünlerde (Dow, 2020), XOM kodlu Exxon Mobil şirketi petrol ve doğalgaz çıkarılmasında (Exxon Mobil Corporation, 2020), GS kodlu Goldman Sachs yatırım bankacılığı alanında (Goldman Sachs, 2020), HD kodlu Home Depot Inc. inşaat malzemelerinde (Home Depot, 2020), IBM bilişim teknolojilerinde (IBM, 2020), INTC kodlu Intel şirketi mikroişlemci alanında (Intel, 2020), JNJ kodlu Johnson & Johnson kozmetik ve hijyenik ürünlerde (Johnson & Johnson, 2020), JPM kodlu JP Morgan şirketi yatırım bankacılığında (JP Morgan, 2020), MCD kodlu Mc Donald's fast-food alanında (Mc Donald's, 2020), MRK kodlu Merck Co. İşletmesi ilaç sanayisinde (Merck, 2020), MSFT kodlu Microsoft bilgisayar, yazılım, teknoloji alanında (Microsoft, 2020), NKE kodlu Nike spor ayakkabı ve giysisi alanında (Nike, 2020), PFE kodlu Pfizer şirketi ilaç sektöründe (Pfizer, 2020), PG kodlu Procter & Gamble şirketi temizlik ve hijyen ürünlerinde (Procter & Gamble, 2020), TRV kodlu Travelers şirketi sigortacılıkta (Travelers Companies, 2020), UTX kodlu United Technologies şirketi yüksek teknoloji alanında (United Technologies Corporation, 2020), UNH kodlu United Health şirketi sağlık bakım ürünleri ve sigorta hizmetlerinde (United Health Incorporated, 2020), VZ kodlu Verizon şirketi telekomünikasyon alanında (Verizon, 2020), V kodlu Visa şirketi kredi ve banka kartlarında (Visa, 2020), WMT kodlu Walmart perakende

mağazacılıkta (Walmart, 2020), WBA kodlu Walgreens şirketi eczacılık alanında (Walgreens, 2020) faaliyet göstermektedir.

Koronavirüs pandemisi nedeni birçok sektörün faaliyetleri yavaşlamaya neden olmuştur (Kohlscheen, 2020:1). Bu büyük şirketlerde dahil olmak üzere ABD'de işten çıkarmalar görülmüştür. ABD'de Ocak ve Nisan ayları arasında işsizlik oranı yüzde 10 artmıştır (Brookings Institution, 2020). Tablo 1'e göre ülkede ve OECD ülkelerinden bazısında gerçekleşen işsizlik oranları görülmektedir.

Tablo 1. İşsizlik Verileri

Ülkeler	1/20	3/20	4/20
ABD	3.6	4.4	14.7
İrlanda	4.9	5.3	5.4
İsviçre	2.6	2.9	3.3
Hollanda	3.0	2.9	3.4
Kanada	5.5	7.8	13.0
İngiltere	3.9	3.9	-
Güney Kore	4.0	3.8	3.8
İsrail	3.6	3.4	3.3

Kaynak: Brooking Enstitüsü, 2020

Tablo 1'e göre ABD'de Ocak ve Mart aylarında %3,6 ve %4.4 oranında işsizlik görülürken, bu oran Nisan ayında %14.7 oranında gerçekleşmiştir. Tablo 2'ye göre ekonomik ve virüs vaka verileri görülmektedir.

Tablo 2. Ekonomik ve Virüs Verileri

Konular	Diğerleri	ABD
Ekonomik Sonuçlar		
İşsizlik Oranları % (Ocak – Mart 2020)	0.32	0.8
İşsizlik Oranları % (Ocak – Nisan 2020)	1.44	11.1
Virüs /Vaka /Ölümler		
Vaka / Binde	3.2	5.3
Ölüm / Binde	0.2	0.3
Yeni Vaka / Milyonda	21.5	69
Yeni Ölüm / Milyonda	2.0	3.7

Kaynak: Brooking Enstitüsü, 2020

Tablo 2'ye göre ABD'deki Ocak ve Mart ayı arası işsizlik oranının OECD ülkelerinin ortalamasından daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte koronavirüs ile ilgili gelişen vaka sayısı ve ölüm oranlarında da ABD'nin OECD ülkelerinin ortalamasından daha fazla bir değere sahip olduğu görülmüştür.

2. Yöntem

Araştırmada, koronavirüs vaka sayısının (Covid-19)'un, ABD'nin büyük işletmelere etkisi araştırılmıştır. Büyük işletmelerin ölçülebilmesi için Dow Jones endeksi ele alınmıştır.

Regresyon yönteminde, bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki bağıntı modelini ifade eden matematiksel eşitlik ortaya konular, böylelikle neden-sonuç bağıntısında değişkenlerin rolleri belirtilir (Özdamar, 2018: 184). Bağımlı ve bağımsız değişkenden oluşan lineer regresyon modeli $Y = \beta_0 + \beta_1 X_1$ olarak ifade edilmiştir (Durucasu, 1997: 122). Buna göre araştırmanın modeli $DowJones = \beta_0 + \beta_{Cov}$ olarak belirtilmiştir.

Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H₀: Koronavirüs vaka sayısının Dow Jones üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.

H₁: Koronavirüs vaka sayısının Dow Jones üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Araştırmanın sınırlılığı, Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayınlanan ABD'ye ait veriler ile ABD'deki Wall Street Journal tarafından yayınlanan Dow Jones Industrial Average endeksi verileridir. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise veri setinin 24 Ocak 2020– 10 Haziran 2020 tarihleri arasında kapsamasıdır.

Bağımlı değişkenin normal bir dağılım göstermesi gerekmektedir bunun için normallik testi yapılmalıdır (Özdamar, 2018: 191). Araştırmamızda, X bağımsız değişken koronavirüsü vaka sayısını (N=139), Y bağımlı değişken ise Dow Jones endeksini (N=139) ifade etmektedir. Durum özeti Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3. Durum Özeti

Sektör	Geçerli		Kayıp Değer		Toplam	
	N	Yüzde	N	Yüzde	N	Yüzde
Dow Jones	139	%100,0	0	%0,0	139	%100,0

Normallik testi bulgularına göre araştırmanın açıklayıcı değerler tablosu Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Tanımlayıcı Değerler

Dow Jones Endeks	İstatistik	Std. Hata
Mean Değeri	25035,1347	235,74189
95% Mean Güven Aralığı	24569,0015 (alt sınır)	
	25501,2680 (üst sınır)	
5% Trimmed Mean	25100,9338	
Median	24465,1600	
Varyans	7724819,327	
Std. Deviation	2779,35592	
Minimum	18591,93	
Maximum	29551,42	
Range	10959,49	
Interquartile Range	3573,30	
Skewness	,006	,206
Kurtosis	-,705	,408

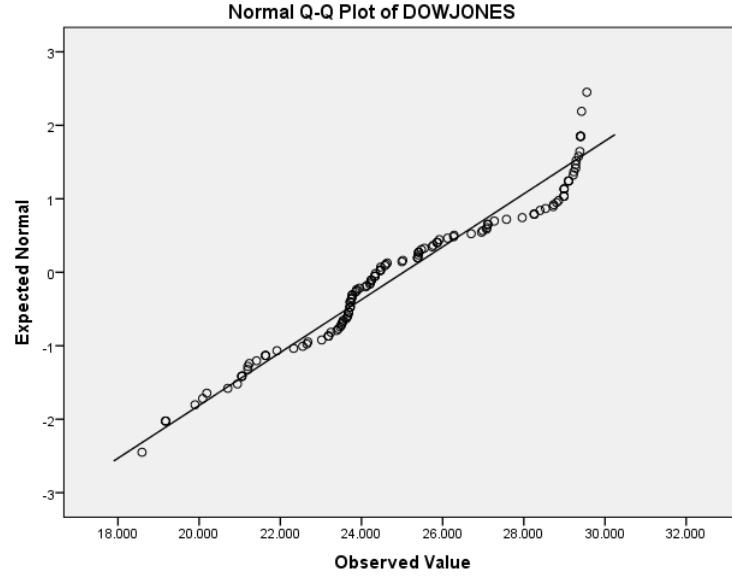
Tablo 4'te ki veriler incelendiğinde, mean, mod, median değerlerinin birbirine yakın değerlerde olduğu görülmektedir. Tablo 5'te görüldüğü üzere Shapiro Wilk normallik testinde Dow Jones indeksine ait p değeri incelendiğinde, veri dağılımının normal bir dağılım olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 5. Shapiro-Wilk Normallik Testi

Sektör	İstatistik	df	Sig. (p değeri)
Dow Jones	,949	139	,000

Grafik 1'de görüldüğü üzere, Dow Jones indeksine ait veriler doğrusal çizgi üzerinde normal bir dağılım göstermektedir.

Grafik 1: Normal Q-Q Grafiği

Dow Jones indeksine ve Covid-19 günlük vaka sayısı arasındaki ilişkiyi araştırmak için pearson korelasyon katsayısı testi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	Başlıklar	Covid-19	Dow Jones
Covid-19	Pearson Korelasyonu	1	-,450**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	139	139
Dow Jones	Pearson Korelasyonu	-,450**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	139	139

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 6'da Pearson korelasyon katsayısı sonuçlarına göre p değeri $p \leq 0,05$ olarak sonuçlanmıştır ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Çalışmada, Covid-19 günlük vaka sayısının Dow Jones indeksini hangi oranda açıkladığını araştırmak için lineer regresyon analizi yapılmıştır. Enter metodu kullanılmıştır ve Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Enter Metodu

Model	Girilen Değişkenler	Metot
1	Covid-19	Enter

a. Bağımlı Değişken: Dow Jones

Araştırma modelinin sonuçları Tablo 8'de ortaya çıkarılmıştır. Araştırmanın modeline göre koronavirüs vaka sayısının, Dow Jones indeksini %20,2 oranında açıkladığı görülmüştür.

Tablo 8. Model Özeti

Model	R	R Kare	Adjusted R Kare	Std. Error of the Estimate
1	,450 ^a	,202	,196	2491,50564

a. Predictors: (Constant), COVID-19

Araştırmanın Katsayılar sonuçları Tablo 9'da gösterilmiştir. Katsayı değerleri incelendiğinde koronavirüs vakası hiç görülmemiş olsaydı, Dow Jones indeksi değeri 26,388 değerinde olacağı görülmüştür. Her bir koronavirüs vakası bu değer üzerinde, değerlerin değişimine etki edecektir. Koronavirüs vaka sayısındaki 1 birimlik artışın, ABD'de büyük işletmelerin bulunduğu Dow Jones endeksinde 0,96 birimlik bir azalışa neden olacağı görülmüştür.

Tablo 9. Katsayılar

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig. (p değeri)
	B	Std. Hata	Beta		
1	Sabit	26388,096	312,037	84,567	,000
1	Covid-19 Vaka	-,096	,016	-,450	-,5893 ,000

Tablo 10'da ki ANOVA analizi sonuçlarına bakıldığında p değeri için $p \leq 0,05$ olduğundan modelimiz istatistiksel olarak Dow Jones indeksi verilerini açıklayabildiği görülmüştür. ANOVA sonucuna göre p değeri regresyon analizindeki modelin anlamlı olduğunu göstermiştir.

Tablo 10. ANOVA

	Kareler Toplamı	df	Mean Kare	F	Sig.
1	Regresyon	215583818,364	1	215583818,364	34,729 ,000 ^b
	Residual	850441248,758	137	122,566	
	Toplam	1066025067,122	138	6207600,356	
a. Bağımlı Değişken: Dow Jones					
b. Bağımsız Değişken: Covid-19					

3. Sonuç

Araştırmada, Amerika Birleşik Devletleri'nin resmi sağlık verilerine göre Covid-19 günlük vaka sayısının, ülkenin çokuluslu işletmelerinin içinde yer aldığı Dow Jones endeksine etkileri ölçülmüştür. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, Covid-19 günlük vaka sayısının Dow Jones endeksine anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre "koronavirüsün, Dow Jones piyasasında anlamlı bir etkisi vardır" şeklinde kurulan H_1 hipotezi kabul edilmiş, H_0 hipotezi ise reddedilmiştir.

Covid-19 günlük vaka sayısının artması ile Dow Jones endeksinde yer alan işletmelerin ortalama değerinin ters yönlü olarak azaldığı görülmüş, buradan çıkan sonuç ile şirketlere yatırımları olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Yapılan başka bir araştırmada koronavirüsün ilk çıktığı haftalarda, ABD'deki piyasalarda %35'lik bir düşüş olduğu tespit edilmiş ve bununla birlikte işsizlik başvurularında çok ciddi bir artış yaşanmıştır (Abodunrin ve Diğ. 2020:19). Türkiye'de büyük şirketlerin yer aldığı Borsa İstanbul ile ilgili yapılan bir araştırmada koronavirüs vaka sayısı, Borsa İstanbul indeksinin %40,8'ini açıkladığı görülmüştür (Yetgin, 2020: 334). Mart ayı başlarında vakaların ilk görüldüğü ABD'de, Dow Jones endeksinde düşüşe neden olduğu görülmüştür (Abodunrin ve Diğ. 2020:20). Yapılan bu gözlem ve araştırmalar neticesinde Covid-19'un çok uluslu işletmelerin içinde buldukları endeksler ile ilişkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonuçları ortaya çıkmıştır.

Covid-19 ile tüm gelir düzeylerinden çalışan kişiler üç aylık tecrit hayatından dolayı ciddi mali sorunlar yaşamıştır, bunun için işçilere devlet veya federal ek gelir desteği ile iş koruması sağlayan planlamalar yapılmış (Blake, 2010: 216) ve ABD hükümeti 2,2 trilyon dolarlık kurtarma paketi üstlenmiştir (Yarova vd. 2020: 15). Pandeminin sona ermemesi ya da yeni pandemi

türlerinin ortaya çıkması durumunda işletmeler, gücünü sürdürebilmek ya da kimisi hayatta kalabilmek için çok sayıda işçiyi işten çıkarmaya zorlayabilecektir ve bu da ekonomideki işsizliği önemli ölçüde arttıracaktır, büyük olasılıkla iş hacminde ve gelirlerinde ve maliyetlerde artışla karşılaşacaklar, bu da birçok firmanın ücret ödemelerine ve borçlarına hizmet verememelerine neden olabilecektir (Barua, 2020: 10-11). Tüm ülkelerin Covid-19'dan bir şekilde etkileneceği, hızlı ve ciddi küresel finansal etkilere yol açacağı öngörülmektedir (Yarova vd. 2020: 28). Araştırmacılar ve iktisatçılar, yaklaşmakta olan bir durgunluk ve muhtemelen ekonomiler arasında bir depresyon konusunda hemfikir olduğu için, dünyanın bununla yüzleşmeye hazırlanması gerektiğini belirtmişler, büyük ülkelerdeki hükümetler para ve maliye politikası önlemlerini açıklamışlardır (Barua, 2020: 33). Ekonomi yeniden açılmaya başlasa bile, ekonomik aktiviteyi bir dereceye kadar azaltacak önlemler alınacak, seyahat daha az yaygın olacak, işletmeler işçileri ve müşterileri daha fazla ayırmak zorunda kalacak, restoranlar bir seferde daha az müşteriye hizmet verecek ve spor etkinlikleri, konserler ve büyük kalabalıklar içeren diğer etkinlikler muhtemelen uzun süre etkin olmayacak, birçok insan pandemi öncesi hayata dönmede isteksiz kalabilecektir (Sheiner ve Yilla, 2020). Özellikle politika yapıcılar, kurumlar ve araştırmacılar arasında pandemik güdümlü durgunlukla nasıl mücadele edileceği konusunda deneyim eksikliği vardır (Barua, 2020: 10-11).

Sonuç olarak, pandeminin işletmelere etkileri olduğu açıkça görülmüştür. Covid-19 ve ülkelerin işletmelerine yönelik literatürde henüz yeterli araştırma olmadığından bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bundan sonrası için, koronavirüs ile ilgili gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin borsa endeksleri, finansal değerler ya da GSYİH değerleri, turizm ya da belirgin farklı sektörler açısından araştırılması bilime önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

Abodunrin O., Oloye G., Adesola B. (2020). Coronavirus Pandemic And Its Implication On Global Economy, *International Journal of Arts, Languages and Business Studies (IJALBS)*, Vol.4, 13-23.

American Express Company, (2020, 30 Haziran). Erişim adresi <https://www.americanexpress.com.tr>

- Apple. (2020, 30 Haziran). Erişim adresi www.apple.com
- Asadi, S., Bouvier, N., Wexler, A. S., Ristenpart, W. D. (2020). The Coronavirus Pandemic And Aerosols: Does COVID-19 Transmit Via Expiratory Particles? *Aerosol Science And Technology*, 54 (6), 635–638
- Aslan R. (2020). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Covid-19, *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 8 (85), 36-41.
- Baker, S., Farrokhnia, R.A., Meyer, S., Pagel, M., Yannelis, C. (2020). How Does Household Spending Respond To An Epidemic? Consumption During The 2020 Covid-19 Pandemic, *National Bureau Of Economic Research, Working Paper 26949*, 1-34.
- Barua, S. (2020). Understanding Coronanomics: The Economic Implications of the Coronavirus (COVID-19) Pandemic (April 1, 2020). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3566477> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3566477> 1-44.
- BBC. (2020, 30 Haziran). Erişim adresi <https://www.bbc.com/worklife/article/20200304-coronavirus-covid-19-update-why-people-are-stockpiling>
- Blake, K. D., Blendon, R. J., Viswanath, K. (2010). Employment and Compliance with Pandemic Influenza Mitigation Recommendations. *Emerging infectious diseases*, 16(2), 212–218. <https://doi.org/10.3201/eid1602.090638>
- Boeing Inc.(2020, 30 Haziran). Erişim adresi www.boeing.com
- Bravel J., Bavel V., Baicker K., Boggio P.S., Capraro V., Cichocka A., Cikara M., Crockett M.J., Crum A.J., Douglas K.M., Druckman J.N, Drury J., Dube, O., Ellemers N., Finkel E.J., Fowler J.H., Gelfand M., Han S., Haslam A., Jetten J., Kitayama S. vd. (2020). Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response. *Nature Human Behaviour*, 4, 460–471.
- Brookings Institution. (2020, 25 Mayıs) <https://www.brookings.edu/research/the-covid-19-crisis-how-do-u-s-economic-and-health-outcomes-compare-to-other-oecd-countries/>
- Caterpillar Inc. (2020, 30 Haziran). Erişim adresi www.cat.com
- Chen-Ritzo C.H., An, L., Buckley, S. v.d. (2007). Pandemic Business Impact Modeler, Proceedings Of The 2007 Informs, *Simulation Society Research Workshop*, 1-6,
- Chevron Inc. (2020, 30 Haziran). Erişim adresi www.chevron.com
- Cisco Inc. (2020, 30 Haziran). Erişim adresi www.cisco.com
- Coca Cola. (2020, 30 Haziran). Erişim adresi www.coca-cola.com.tr
- Çetin, B., Ünlüönen, K. (2019). Salgın Hastalıklar Sebebiyle Oluşan Krizlerin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi, *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 109-128.
- Çetin E. (2009). Matematiksel Epidemiyoloji: Pandemik A/H1N1 Gribi Vakası, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 38 (2), 197-209.
- DOW Company. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.dow.com

**Amerika Birleşik Devletleri'nin Stratejik Pandemi Yönetimi ve Covid-19 ile İlgili Bir Araştırma
(United States of America's Strategic Pandemic Management And A Research About Covid-19)**

- Durucasu, H. (1997). Ekonomik Göstergelerin İMKB'ye Etkisinin Analizi, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13 (1), 121-150.
- Dünya Sağlık Örgütü. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi <https://covid19.who.int/region/euro/country/us>
- Emmie, W., Neeltje, D., Falzarano D., Munster, V.J. (2016). SARS and MERS: recent insights into emerging coronaviruses, *Nature Reviews Microbiology*, 14, 523-534.
- Exxon Mobil Corporation. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.corporate.exxonmobil.com
- Germann T. C., Kadau, K., Longini, I.M., Macken, C.A.. (2006). Mitigation strategies for pandemic influenza in the United States. *PNAS*, 103 (15), 5935-5940.
- Goldman Sachs. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.goldmansachs.com
- Huang C, Wang Y, Li X, et al. (2020). Clinical Features Of Patients Infected With 2019 Novel Coronavirus İn Wuhan, China, *Lancet*, 395(10223):497-506.
- Home Depot Inc. (30 Haziran, 2020).). Erişim adresi www.homedepot.com
- IBM. (30 Haziran, 2020).). Erişim adresi www.ibm.com
- Intel. (30 Haziran, 2020).). Erişim adresi www.intel.com.tr
- Johnson & Johnson. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.jnjconsumer.com.tr
- JP Morgan. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.jpmorganchase.com
- Keogh-Brown M. R., Smith R. D., Edmunds J. W., Beutels P. (2010). The Macroeconomic İmpact Of Pandemic İnfluenza: Estimates From Models Of The United Kingdom, France, Belgium And The Netherlands, *Eur J Health Econ*, 11, 543-554.
- Jonung L, Roeger W. (2006). "The Macroeconomic Effects of A Pandemic in Europe- A Model-Based Assessment". *European Economy European Commission Directorate-General For Economic And Financial Affairs Economic Papers*, ISSN 1725-3187, 1-21.
- Kohlscheen E., Mojon B., Rees D. (2020). The Macroeconomic Spillover Effects Of The Pandemic On The Global Economy, *BIS Bulletin*, No 4, 1-11.
- Mc Donald's. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.mcdonalds.com
- Merck Co. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.merck.com
- Microsoft. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.microsoft.com
- MMM. (2020, 30 Haziran). Erişim adresi www.3m.com.tr
- Moss, P., Barlow, G., Easom, N., Lillie, P., Samson, A. (2020). Lessons For Managing High-Consequence Infections From First COVID-19 Cases in The UK, *The Lancet*, V. 395, I.10227, E46.
- Nike Co. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.nike.com

- Özdamar, K. (2018). SPSS Uygulamalı Temel İstatistik, *Nisan Kitabevi*, Eskişehir.
- Peeri, N., Shrestha, N., Rahman, S., v.d. (2020). The SARS, MERS and Novel Coronavirus (COVID-19) Epidemics, the Newest and Biggest Global Health Threats: What Lessons Have We Learned., *International Journal of Epidemiology*, 1-10.
- Pfizer. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.pfizer.com
- Procter & Gamble. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi <https://us.pg.com/>
- Sheiner, L., Yilla, K. The ABCs of the post-COVID economic recovery, May 4, 2020 <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2020/05/04/the-abcs-of-the-post-covid-economic-recovery/>
- Sim, M. R. (2020). The COVID-19 pandemic: major risks to healthcare and other workers on the front line, *Occup Environ Med*, 77 (5), 281-282
- Smith R. D., Keogh Brown M. R., Barnett T., Tait J. (2009). The Economy-Wide İmpact Of Pandemic İnfluenza On The UK: A Computable General Equilibrium Modelling Experiment, *BMJ*, 339, 1-7.
- Tr Euronews. (2020a). (1 Haziran, 2020). Erişim adresi <https://tr.euronews.com/2020/06/11/oecd-genel-sekreteri-angel-gurria-ikinci-dalga-ekonomik-kuculmeyi-yuzde-7-5-lere-tas-yabil>
- Tr Euronews. (2020b). (1 Haziran, 2020). Erişim adresi <https://tr.euronews.com/2020/01/30/starbucks-koronavirus-nedeniyle-cin-deki-2-binden-fazla-subesinde-kepenk-kapatiyor>
- Tr Euronews. (2020c). (1 Haziran, 2020). Erişim adresi <https://tr.euronews.com/2020/03/16/new-york-borsas-sert-dususle-ac-l-nca-15-dakika-boyunca-islemleri-durdurdu>
- Travelers Companies. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.travelers.com
- US Embassy to Ankara. (1 Haziran, 2020). Erişim adresi <https://tr.usembassy.gov/tr/covid-19-koronavirus-hastaligi/>
- US Customs and Border Protection. (1 Haziran, 2020). Erişim adresi <https://www.cbp.gov/newsroom/coronavirus>
- US Department of Homeland Security. (1 Haziran, 2020). Erişim adresi <https://www.us-cert.gov/ncas/alerts/aa20-099a>
- US Centers for Disease Control and Prevention. (1 Haziran, 2020). Erişim adresi [<https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/community/organizations/businesses-employers.html>]
- US State Department. (1 Haziran, 2020). Erişim adresi <https://www.state.gov/coronavirus/>
- United Technologies Corporation. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.utc.com
- United Health Incorporated. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.unitedhealthgroup.com
- Walgreens Co. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.walgreens.com

**Amerika Birleşik Devletleri'nin Stratejik Pandemi Yönetimi ve Covid-19 ile İlgili Bir Araştırma
(United States of America's Strategic Pandemic Management And A Research About Covid-19)**

Walmart Co. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.walmart.com

Walmsley, T., Rose, A., We, D. (2020). Impacts on the U.S. Macroeconomy of Mandatory Business Closures in Response to the COVID-19 Pandemic, *Center for Risk and Economic Analysis of Terrorism Events (CREATE) and Sol Price School of Public Policy University of Southern California (USC)*, 1-10.

Walt Disney Company. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.disneyturkiye.com.tr

Watkins, J. (2020). Preventing A Covid-19 Pandemic, *BMJ*, 368 :810,1-2.

Verizon Co. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.verizon.com

Visa Co. (30 Haziran, 2020). Erişim adresi www.visa.com.tr

Yarovaya, L., Brzezczński, J., Goodell, J.W., v.d. Rethinking Financial Contagion: Information Transmission Mechanism during the COVID-19 pandemic. (30 Haziran, 2020) Erişim adresi Electronic copy available at: <https://ssrn.com/abstract=3602973>

Yetgin, M. (2020). Koronavirüsün Borsa İstanbul'a Etkisi Üzerine Bir Araştırma Ve Stratejik Pandemi Yönetimi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (2) , 324-335.

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2020 4 (2): 421/447

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı

&

American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence

Ayhan KOÇ

Dr., İstanbul Üniversitesi, SBE

ayhankoc29@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0003-0326-3204

Samet GÜR SOY

sametgursoy@mehmetakif.edu.tr

Dr.Öğr.Üyesi Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak ZTYO,

Orcid ID: 0000-0003-1020-7438

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 07.08.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 22.09.2020

Yayın Tarihi / Published : 30.12.2020

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 421-447

Atıf/Cite as: Koç, A , Gürsoy, S . (2020). Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı, Econder International Academic Journal , 4 (2) , 421-447 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/57015/778074>.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı (American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence)

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı

Öz

Fed'in fiyat istikrarını sağlamak ve istihdamı artırmak gibi iki temel görevi bulunmaktadır. Fed, söz konusu hedeflerine ulaşmak için açık piyasa işlemleri, rezerv faizleri, iskonto oranı ve rezervlere faiz ödenmesi olmak üzere dört farklı para politikası aracı uygulamaktadır. Fed'in bağımsızlığı mutlak anlamda olmayıp bu bağımsızlık, Başkan ve Kongre arasındaki işbirliğine dayanmaktadır. Fed'in bağımsızlığının hukuki, mali, federal sistem ve kamuoyu olmak üzere dört kaynağı vardır. Fed'in para politikası araçları zaman zaman tartışma konusu olmuş ve Fed ile ABD başkanı ve Kongre arasında görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Fed'in bağımsızlığını savunanlar, Fed'in popülerlikten uzak, uzun vadeli politikalar uygulayacağını savunurken; karşı çıkanlar ise Fed'in seçimle gelmemiş olmasını anti demokratik olarak nitelendirmiş ve bu durumu anayasaya aykırı bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Amerikan Merkez Bankası, Merkez Bankaları, Fed, Para Politikası, Bağımsızlık.

American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence

Abstract

The Fed has two main tasks, such as ensuring price stability and increasing employment. To achieve these targets, the Fed implements four different monetary policy instruments: open market operations, reserve interest rates, discount rate and payment of interest to reserves. The Fed's independence is not absolute, but it is based on mutual cooperation between the President and Congress. The Fed's independence has four sources: legal, financial, federal and public. The Fed's monetary policy instruments have been the subject of controversy from time to time and there have been differences of opinion between the Fed and the US president or Congress. Those defending the independence of the Fed argue that, contrary to political authority, the Fed will implement long-term policies that are far from popular; and those who objected to the fact that the Fed did not come to the polls as anti-democratic and dictated the decisions to the public as unconstitutional.

Keywords: US Central Bank, Central Banks, Fed, Monetary Policy, Independence

Giriş

Merkez bankaları ülkelerin para arzını ve faiz oranlarını yöneten finansal kuruluşlardır. Merkez bankaları uyguladıkları politika araçlarıyla, faiz oranlarından döviz kuruna, işsizlik oranlarından enflasyon oranlarına kadar birçok ekonomik parametreyi etkilemektedir. Bu nedenle merkez bankalarının bağımsızlığı ve uyguladıkları para politikası araçları akademik ve siyasi çevrelerde sıkça tartışma konusu olmuştur. Kimi araştırmacılar, merkez bankalarının uyguladıkları politikaların, hükümetlerden bağımsız olması gerektiği görüşünü dile getirirken; bazı siyaset bilimciler ise merkez bankası politikalarının genel ekonomik işleyişten sorumlu olan hükümetlerin uyguladıkları politikalarla uyumlu olması gerektiğini ileri sürmüştür.

Merkez bankalarının bağımsızlığını savunanlara göre yasama, yürütme ve yargı bağımsızlığı ile bireylerin *siyasal ve kişisel hakları* güvence altına alınırken; merkez bankasının bağımsızlığı ile bireylerin *ekonomik hakları* (varlıkları) güvence altına alınmaktadır. Bu görüşe karşılık merkez bankasının hükümete bağlı olması gerektiğini savunanlar ise hükümetin uyguladığı *maliye politikası* ile merkez bankasının uyguladığı *para politikasının* birbirleriyle uyumlu olmasını, dolayısıyla yürütmenin başı olan hükümetin merkez bankasının uyguladığı politikalar üzerinde etkili olması gerektiğini ileri sürmüştür.

Finansal kesimin genel ekonomi içindeki konumunu inceleyen Tatlıyer'e göre 1980'lerden sonra hem yerel hem de küresel ölçekte genel ekonomi içinde finansal kesimin ağırlığı artmaya başlamıştır. Bu ağırlığın artmasına bağlı olarak finansal kesimin devletler üzerindeki etkisi de artmıştır (Tatlıyer, 2018: 12-23). Genel ekonomi üzerinde finansal araçların kullanılmaya başlamasıyla birlikte hükümetler merkez bankaları aracılığıyla piyasayı yönetmek istemiştir. Faiz oranları ve döviz kurlarındaki ani yükselişler birçok ülkede ekonomik krizlere neden olmuştur. Bu nedenle ülkeler merkez bankaları aracılığıyla yerel ve küresel ölçekli finansal spekülasyonlara dolayısıyla krizlere karşı koymaya çalışmıştır.

Merkez bankaları arasında bağımsızlık bakımından öne çıkan Amerikan Merkez Bankası (The Federal Reserve System) Fed, uzun bir tarihsel süreç sonucunda "mutlak anlamda olmasa da" bağımsızlaşmıştır. Dönem dönem Amerikan başkanları veya Kongre ile Fed arasında ciddi görüş ayrılıkları

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı (American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence)

yaşanmış hatta bu görüş ayrılıkları ve uygulanan politikalar dava konusu olmuştur. Diğer taraftan Amerika'nın federal yapısı merkez bankasının da federal bir nitelik kazanmasında ve bağımsız kararlar alabilmesinde etkili olmuştur.

Bu makalede, Amerikan Merkez Bankası Fed'in tarihsel süreç içindeki gelişimi, uyguladığı *para politikası araçları ve bağımsızlığı* inceleme konusu yapılacaktır. Makalemiz üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Fed' in kuruluşundan günümüze yaşadığı tarihsel süreç ele alınacaktır. İkinci bölümde Fed' in kuruluş amaçları ve organizasyon yapısı ana hatlarıyla incelendikten sonra *Fed'in uyguladığı para politikası araçları* inceleme konusu yapılacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise ülkemizde ve ABD'de sıkça tartışma konusu olan merkez bankalarının bağımsızlığı bağlamında *Fed'in bağımsızlığı* incelenecektir.

1. Tarihsel Arka Plan

Paranın ilk icadından günümüze tüm toplumlarda gerek devlet gerekse piyasayı oluşturan aktörlerce, paranın doğru şekilde yönetilmesi *ekonomik istikrar* bakımından önemli konulardan biri olmuştur. Devletin egemenlik yetkisine bağlı olarak tarihsel süreçte bu fonksiyonlar, ağırlıklı olarak devlet tarafından yerine getirilmekle birlikte; bazen de sermaye sahibi güçlü kişiler aracılığıyla üstlenilmiştir.

Kamu kuruluşu niteliğinde olan ve kâr amacı gütmeyen merkez bankaları, ilk olarak ticari banka sıfatıyla kurulmuştur. Merkez bankalarının kuruluşlarında *savaşlar ve ticari nedenler* olmak üzere iki etken ön plana çıkmıştır. İlk bankacılık uygulamalarının MÖ 3500'lü yıllarda Sümer ve Babil tapınaklarında gerçekleştirildiği ileri sürülmektedir. Bu dönemde rahiplerin harman zamanı ödenmek üzere önce aynı mallar olarak daha sonrada nakdi olarak kredi verdiği bilinmektedir. Bu dönemde bankalarının ortaya çıkışında, savaş dönemlerinde devletlerin para basma işlevinin yerine getirilmesinin yanı sıra kamu açıklarının finansmanı etkili olmuştur.

Fonksiyonel bakımından 1661 yılında Stockholm Bankası ve daha sonra 1968 İsveç devlet bankası (Riskbank) tarihte ilk defa *altın karşılığı* para basan bankalar olarak öne çıkmıştır. Söz konusu bankalar, para basma görevini yerine getirmiş olsa da gerçek manada ilk merkez bankası olarak, 1694 yılında İngiltere’de kurulan *Bank of England* ilk merkez bankası olarak kabul edilmektedir. İngiltere’de kurulan bankanın ilk merkez bankası olarak kabul edilmesinde, söz konusu bankanın para basma yetkisine sahip olması ve en son ve likiditeyi sağlayan kurum olması etkili olmuştur. Tarihsel süreçte diğer bankaların İngiltere merkez bankasında hesap açmasıyla birlikte; merkez bankası diğer bankaların takas merkezi fonksiyonunu üstlenmiş ve piyasaya likidite sağlayan bir kurum haline gelerek *bankaların bankası* olmuştur (Önder, 2015: 9-11; Yazıcı, 2013: 2).

Son olarak İngiltere merkez bankasının kuruluşunda, *dokuz yıl savaşlarının* finansman ihtiyacı etkili olmuştur. Günümüzün en büyük merkez bankası olarak kabul edilen *Bank of United States*’ in temelleri 1971 yılında atılmıştır. Bankanın kuruluşu özel girişim eliyle gerçekleştirilmiş ve banka, para basma ve sirkülasyon fonksiyonlarını yerine getirmiştir (Turna, 2014: 42).

Günümüzde merkez bankaları arasında en güçlü merkez bankası olarak kabul edilen ve aynı zamanda dünyanın en büyük rezerv parası olan ABD dolarını basma yetkisini elinde bulunduran banka, ABD Merkez Bankası’dır. Bu bağlamda bu gücü tanımak ve anlamak bakımından öncelikle Fed’ in geçmişten günümüze hangi aşamalardan geçerek geldiğinin bilinmesi önemlidir.

ABD merkez bankasının kuruluş serüveni 1743’te Judengasse yahudi gettosunda bulunan Frankfurt’a gerçekleştiren tefecilik faaliyetleri ile başlamaktadır. Bu yıllarda kuyumculuk işleri yapan Goldsmith ile tefecilik yapan Amschel Moses Bauer, birlikte bankerlik işleri ile meşgul olmuşlardır. Bu işletmelerinin kapısına da Roma imparatorluğunu simgesi olan kızıl kalkan üzerine kartal başı şeklinde bir amblem yaptırmışlardır. Amblem hem Roma imparatorluğu hem de Frankfurt’u temsil etmiş ve bulunduğu çevrede ise kızıl kalkanın Almancası olan *Rothchild* adıyla anılmıştır. O yıllarda Amschel Moses Bauer’un oğlu Mayer Amschel Bauer finans sektörü ve bankerlik işlerinde babasının da önüne geçerek, borç verme işlerinin resmi yönetime verilmesinin, kişilere verilmesinden daha fazla kazanç getirdiğini fark ederek bu yönde yatırımlarını arttırmıştır. Daha sonraları *uluslararası*

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı (American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence)

finansın babası unvanını alacak olan Mayer, soyadını *Rothschild* olarak değiştirmiş ve firmanın amblemi üzerine, 5 erkek çocuğunu simgeleyen kızıl kalkan üzerindeki kartal pençelerine 5 altın ok eklemiştir. Daha sonraları Mayer Amschel Rothschild (1773-1855) 'ın beş çocuğu, dünyanın en önemli finans merkezlerine dağılıp (Frankfurt, Viyana, Londra, Napoli, Paris) buralarda devletlere borç para vermek suretiyle bankacılık hizmetleri yapmıştır. Devlete borç vermenin vergilerden sağlanacak geri ödemelerle finanse edilmesinin daha kolay bir yol olduğunu anlayan Rothschild ailesi, zamanla dünya piyasalarında önemli finans merkezlerinin ait hisselerini de satın almak suretiyle ticaretlerini genişletmiştir. Bu gelişmelerle birlikte elde edilen bu sermaye hareketliliği, bugün de dünyanın en büyük finans merkezi olan ABD' ye doğru yönelmiş ve etkinliği devam etmiştir (Yılmaz ve Alganer, 2014: 59-61).

Fed'in kuruluş fikri XVIII. yüzyıla kadar uzansa da Fed ancak XX. yüzyılda kurulabilmiştir. Merkez bankasının kurulması düşüncesi ilk ortaya çıktığında hem devlet başkanları hem de çiftçiler tarafından kabul görmemiştir. Devlet başkanları ülkede bir merkez bankasının varlığının parasal tekeli olmasından çekinmiştir. Halkın çoğunluğunu oluşturan çiftçiler ise merkez bankalarının tüccarları zengin edeceğini ve emekçilerin haklarının yenileceğini düşünmüşlerdir. Bu nedenlerden dolayı Amerika'da Fed 'in kuruluşuna dair olumsuz bir kamuoyu oluşmuştur.

ABD tarihinde ilk merkez bankası kurma denemesi, 1781 yılında İngiltere modeli olarak ortaya çıkan *Bank of North Amerika* olmuş ve bu banka daha sonra 1783 yılında salt ticari bankaya dönüşmüştür. İkinci kez 1791 yılında Maliye Bakanı Alexander Hamilton tarafından gerçekleştirilen girişimlerle *First Bank of United States* kurulmuş ve bu banka da zamanla eyalet bankasına dönüşmüştür. Son olarak 1796 yılında *Second Bank of the United States* kurulmuş fakat bu banka da 1836 yılında kapatılmıştır. Özetle şu an ki adıyla Fed, Amerika'nın kurulan 4. Merkez bankasıdır (Yılmaz ve Alganer, 2014: 63; Akyazı, 2001: 9).

Fed' in para basma görevi 1907 yılına kadar federal yasalara uygunluk gösteren ülkenin yerli bankaları tarafından yerine getirilmiştir. Bu yıllarda ABD'de ortaya çıkan finansal darboğaz nedeniyle, bankalarda mevduatlar azalmış ve birçok banka iflas etmiştir. Ortaya çıkan likidite krizi nedeniyle, krizi aşmak ve nakit ihtiyacı duyan bankalara da nakit desteği sağlamak amacıyla merkez bankasına ihtiyaç duyulmuştur.

ABD'de kurulan merkez bankaları gerek iç gerekse dış etkenler nedeniyle birçok finansal krizle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu sorunlardan birisi 1907 yılında yaşanan mali şoklardır. Bu yıllarda Amerikan finans merkezi olan Wall Street 'de kontrolsüz para politikası kullanılması nedeniyle likidite krizi yaşanmış ve neticesinde birçok banka mevduatlarını dondurmak zorunda kalmıştır. Nihayetinde likidite krizi, *John Pierpont Morgan* adlı bankerden sağlanan kredilerle aşılmaya çalışılmıştır. Fakat bu durum ABD'de bir merkez bankasının kurulmasının gerekliliği yönünde önemli bir etki göstermiştir. Nihayetinde oluşturulan "Ulusal Para Komisyonu" tarafından yapılan incelemeler sonucunda komisyon, bir merkez bankasının kurulması gerektiğini Kongre'ye bildirmiştir.

1913 yılına gelindiğinde ise Amerikan kongresi tarafından Amerikan bankacılık sisteminin belki de en büyük yapısal reformu gerçekleşmiş ve Başkan Woodrow Wilson tarafından yapılan bir çalışma ile birlikte de *Federal Reserve Bankacılık* sistemi kurulmuştur. Bankanın kuruluşu ile de birçok sorun baş göstermiştir. Bunlardan birisi *bankanın mülkiyeti* konusudur. Diğerleri ise *yabancı hisse senetlerinin* banka operasyonlarını etkilemek için oy kullanma yetkisi olmamasına rağmen, ödenmemiş hisse senetlerinin yüzde 8,4 temettü hakkı teşkil etmesi olmuştur (John Pierpont Morgan, 2014; Akyazı 2001: 9; Hixson, 1993: 114-116).

Kongre, federal sistem yetkilerine sınırlandırma getirmiş ve ülkede bulunan diğer yerli bankalarının vadesiz mevduat hesaplarının bir kısmını 12 bankadan oluşan Fed sisteminin bünyesinde toplamıştır. Fed' in kurulması ile birlikte Amerikan bankacılık sisteminde ilk defa kendi milli idaresi dışında bir kuruma para basma yetkisi verilmiştir. Fed' in yetkileri yasalarla belirlenmiş ve Fed başkanının Kongre tarafından atanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca kongre merkez bankasının yetkilerine mahsuben daha esnek ve daha istikrarlı bir para politikası sürdürmeyi hedefleyen bir dizi kararlar almıştır (Afşar, 2006: 3).

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı (American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence)

Fed' in hem kamu hem de özel fonksiyonları bulunmaktadır. Bankanın en önemli kamusal işlevi, devlet bankalarının verebileceği not miktarını düzenlemek ve rezervleri ülkenin farklı bölgelerine aktararak para arzını kontrol etmektir. Fed, klasik işlevlerinin yanı sıra aynı zamanda Hazine'nin fonlarının deposudur. Fed' in hazine işlemleri yapması, para arzı bakımından, önemli bir fonksiyon anlamına gelmektedir. Zira daha sonraki deneyimler, bir merkez bankası olmadan, Hazine'nin mevduatlarını politik ticari iyilik temelinde özel ticari bankalara yerleştirdiğini göstermiştir.

Tüm bu kamusal niteliklerinin yanı sıra Fed, aynı zamanda özel sektöre ait kâr amaçlı bir kurumdur. Mevduat ve kredi müşterileri için devlet bankalarıyla rekabet etmektedir. Fed, aynı zamanda özel şahıslar dışındaki tüm banka işlemlerini ve hesaplarını denetlemekte ve talep üzerine denetim yapmaktadır. Fed' in hisse yapısına baktığımızda ise Fed' in mülkiyeti 10 milyon dolar sermaye ile belirlenmiş ve her biri 400 dolar değerinde 25.000 oy hissesine bölünmüştür. Fed stoklarının yaklaşık yüzde 80'i federal hükümet tarafından büyük hisselerle halka satılmıştır. Buna karşılık kontrolün belirli kişilerde toplanmasını engellemek amacıyla hiçbir birey 30'dan fazla hisseye sahip olamamaktadır. Ayrıca hisse senetlerinin yabancılara satılmasına rağmen banka tüzüğüne göre yabancı hissedarlara oy kullanma hakkı verilmemiştir (Central Banking in USA, 2019; Phalle, 1985: 43).

2. Fed' in; Kuruluş Amaçları, Organizasyon Yapısı ve Para Politikası Araçları

A. Fed' in Kuruluş Amaçları

Diğer ülkelerin merkez bankalarından farklı olarak ABD merkez bankacılık sistemi, ABD ekonomisinin etkin çalışmasını teşvik etmek ve daha genel olarak kamu yararına hizmet etmek maksadıyla beş işlevi gerçekleştirmektedir. Fed'in kuruluş amacı ve işlevleri;

- 1- Azami istihdam, fiyat istikrarı ve ılımlı uzun vadeli faiz oranlarını teşvik etmek için "para politikasını" yürütmek,

- 2- Finansal sistemin istikrarını teşvik etmek ve ABD'nin yurt içi ve yurtdışındaki aktif izleme ve katılım yoluyla sistemik risklerini en aza indirmek,
- 3- Bireysel finansal kurumların güvenliğini ve sağlamlığını teşvik etmek ve bunların bir bütün olarak finansal sistem üzerindeki etkilerini izlemek,
- 4- ABD doları işlemlerini ve ödemelerini kolaylaştırarak; ABD hükümetine, bankacılık sistemi aracılığıyla ödeme ve ödeme sistemi güvenliğinin ve verimliliğinin teşvik edilmesini sağlamak,
- 5- Yapacağı tüketici odaklı denetim ve inceleme sonucunda, ortaya çıkan tüketici sorunlarının ve eğilimlerinin araştırılmasını ve analizini yapmak; topluluk, ekonomik gelişme faaliyetleri ve tüketici yasaları ve yönetmeliklerinin yönetimi yoluyla *tüketicinin korunmasını ve toplumun geliştirilmesini teşvik etmek*, olarak belirlemiştir (Board Of Governors of the Federal Reserve System, 2019)FED, 2019a).

Amerika'nın federal yapısı ulusal merkez bankalarının aksine Amerikan merkez bankasının federal bir nitelikte olmasını etkilemiştir. Fed sistemi, 1913'teki ticaret bölgeleri ve ilgili ekonomik hususlara bağlı olarak; ABD'nin her biri ayrı bir "ana ortaklık bankası" olan 12 ayrı bölgeye coğrafi esaslara göre bölünmüştür. Bölge sınırları ise 1913'te var olan ticaret bölgelerine ve ilgili ekonomik hususlara dayanmaktadır. Bölge merkez bankaları birbirinden bağımsız olmakla birlikte Federal Rezerv Yönetim Kurulu'nun gözetimi altında faaliyet göstermektedir. Fed' in görev dağılımı ve fonksiyonel işleyişi Şekil, 1`de gösterilmiştir (FED, 2019c)

B. Fed'in Organizasyon Yapısı

Federal Reserve Yasası (Federal Reserve Act), ABD ekonomisinin sağlığı ve ABD finansal sistemin istikrarını sağlamak amacıyla üç önemli kurulu yetkilendirmiştir. Bu kurullar, Yönetim Kurulu Federal Rezerv Kurulu (Federal Reserve Board), Federal Rezerv Bankaları (Federal Reserve Banks) ve Federal Açık Piyasa Komitesi (Federal Open Market Committee - FOMC) olmak üzere üç yönetim organından oluşur.

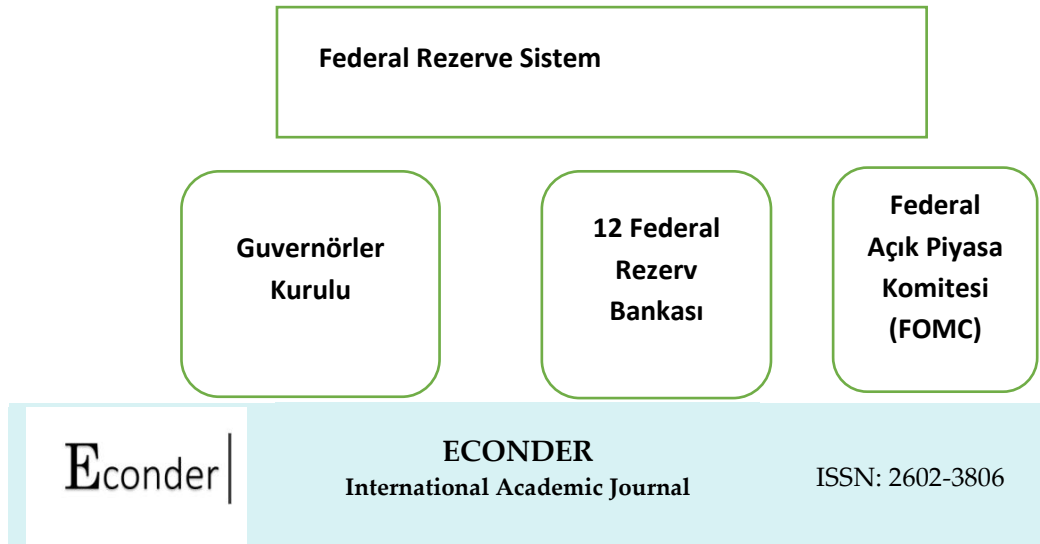
Fed'in politika oluşturma ve uygulamada yönetim kurulu etkilidir. Kurulda, başkanla birlikte iki başkan yardımcısı olmak üzere yedi vali (Governors) bulunmaktadır. Fed başkanı, ABD Başkanı tarafından gösterilen adaylar arasından Senato tarafından seçilmektedir. Başkan, merkez bankası sözcüsü

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı (American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence)

olarak görev yapmakla birlikte; merkez bankası politikalarını yürütme ve Kongre ile müzakere eder ve yönetim kurulu ile birlikte FOMC toplantılarının gündemini kontrol etmektedir. Başkan ve başkan yardımcılarının görev süresi dört yıl iken valilerin (üye) görev süresi ise on dört yıldır. Başkan, başkan yardımcılıyla birlikte valilerin tamamını senatonun onayı ile atamaktadır. Bölgesel bankaların başkanları ise çoğunlukla özel sektör temsilcilerinden oluşan bir yönetim kurulu tarafından atanır. Bazı araştırmacılar, kamu politikası belirleyicisi olan bölgesel başkanların özel sektör temsilcileri vasıtasıyla atanmasını anayasaya aykırı bulmaktadır (Investopedia, 2019).

FOMC ulusal para politikasını getiren Federal Rezerv Sistemi organıdır. FOMC, federal fon oranını (saklama kurumlarının birbirlerine borç verme oranını), Federal Rezervin varlıklarının büyüklüğünü ve oluşumunu son olarak kamuya yönelik kamuoyu ile iletişimini etkileyen açık piyasa işlemlerinin yürütülmesine ilişkin tüm kararları almakla sorumludur. Bu işlemler, genel para ve kredi koşullarını, toplam talebi ve tüm ekonomiyi etkileyen federal fon oranını etkilemektedir. FOMC ayrıca, Federal Rezerv tarafından döviz piyasalarında gerçekleştirilen operasyonları yönlendirmekte ve son yıllarda yabancı merkez bankalarıyla döviz takas programlarına izin vermektedir. FOMC on iki üyeye sahip olup, bu üyelerin yedisi yönetim kurulu üyesinden, kalan beş üye ise on iki bölgesel Federal Reserve işletme bankaları arasından seçilen beş üyeden oluşmaktadır. FOMC'da her üye bir oy hakkına sahiptir ve kararlar, basit bir çoğunlukla alınmaktadır.

Şekil 1. Federal Rezerv Sisteminin İşleyiş Şeması

Kaynak: (Board of Governors of the Federal Reserve System, 2019)

FOMC'un yedi yönetim kurulu üyesi, New York Federal Merkez Bankası'nın başkanı ve bir yıl boyunca dönemsel olarak görev yapan kalan 11 Rezerv Bankası başkanının 4'ü Rezerv Bankası başkanlarının 12'si de FOMC toplantılarına katılmaktadır. Ancak yalnızca o zaman Komite üyesi olan başkanlar politika kararları için oy kullanabilmektedir. Yasaya göre, FOMC kendi iç organizasyonunu belirler ve geleneklere göre FOMC, Yönetim Kurulu Başkanı'nı ve başkan yardımcısı olarak New York Federal Rezerv Bankası Başkanı'nı seçmektedir. FOMC toplantıları, mutad olarak her yıl sekiz kez Washington, DC' de ve gerektiğinde başka zamanlarda yapılmaktadır (FED, 2019d).

Federal rezerv bankaları ise coğrafi esasa göre faaliyet gösteren on iki bankadan oluşmaktadır. Boston, New York, Philadelphia, Cleveland, Richmond, Atlanta, Chicago, St. Louis, Minneapolis, Kansas City, Dallas ve San Francisco'da Fed bankaları bulunmaktadır. Söz konusu bankaların birbirinden bağımsız olarak faaliyet göstermesi amaçlanmıştır.

Federal hükümetin bir kurumu olan Guvernörler kurulu, Kongreye rapor vererek, sistem için genel rehberlik hizmeti sağlarken aynı zamanda 12 Rezerv Bankayı da denetleme işlevi görmektedir. Kurul Başkan tarafından aday gösterilen yedi üyeden oluşmakta ve Senato tarafından ayrıca onanmaktadır. Görev süresi dolan üyelerin görev süresine bakılmaksızın yasal tarihlerde üyeliği sona ermektedir. Yönetim Kurulu Başkanı ve Başkan Vekili, üyelerin arasından Başkan tarafından seçilmekte ve Senato tarafından onaylanmaktadır. Yönetim kurulu dört yıllık bir süre için hizmet vermekte olup, ayrıca bir üyenin yönetim kurulu üyeliği, başkan veya başkan vekilliği statüsünden etkilenmemektedir.

Fed'in yönetim organı Washington, DC'de bulunan Valiler Kurulundan oluşmaktadır. Kurul ABD Başkanı tarafından aday gösterilen ve görevlerinde ABD Senatosu tarafından onaylanan yedi üye (vali) tarafından yönetilmektedir. Guvernörler Kurulu, Federal Rezerv Yasası ile Federal Rezerve verilen amaçları yerine getirmek ve sorumluluklarını yerine getirmek için Federal Rezerv Sisteminin çalışmasına rehberlik etmekte ve kurul

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı (American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence)

üyelerinin tamamı, parasal politika belirleyen Federal Rezerv bünyesindeki organ olan FOMC' da görev yapmaktadır (FED, 2019c).

C. Fed'in Para Politikası Araçları

Fed, kısa vadeli faiz oranlarıyla, ekonomideki kredinin kullanılabilirliğini ve maliyetini etkilemekte ve ülkenin para politikasını yönetmektedir. Fed'in uyguladığı para politikası, doğrudan faiz oranlarının yanı sıra hisse senedi fiyatları ve döviz kurlarını da etkilenmektedir. Fed, uyguladığı para politikası aracılığıyla genel ekonomik parametrelerle birlikte ABD'de harcama, yatırım, üretim, istihdam ve enflasyonu etkilemektedir. Ayrıca Fed'in yürüttüğü etkin bir para politikası, ekonomik büyümeyi desteklemek için maliye politikasını tamamlar niteliktedir (FED, 2019b: 21).

Fed, *fiyat istikrarını sağlamak ve istihdamı artırmak* amacıyla ulusal ve uluslararası alanda çeşitli para politikası araçları kullanmaktadır. Chatzky'e göre "tarihsel olarak, Fed'in para politikası ikili bir zorunluluk tarafından yönetilmiştir. Bunlardan "ilki sabit fiyatları korumak ikincisi de tam istihdamı sağlamaktır" (McBride ve Chatzky, 2009). 1990 sonrasında, şeffaflığın para politikasının etkinliğini artıracağı düşüncesi nedeniyle Fed'in para politikasında şeffaflık ön plana çıkmaya başlamıştır. Para politikasının şeffaflığındaki artış ile birlikte merkez bankalarının iletişim politikaları da giderek önem kazanmıştır. Kurumun hedefleri, stratejileri ve kararları; halkla ve finansal katılımcılarla paylaşılmıştır (Cengiz, 2019: 53). Bu tarihten sonra Fed, şeffaflık, beklentileri yönetmek ve para politikasının etkinliğini arttırmak amacıyla uygulamaya başladığı para politikası hakkında kamuoyunu bilgilendirmeye başlamıştır (Lewis, Makridis ve Mertens, 2019: 1).

Fed'in para politikasının yürütülmesinden sorumlu organı Federal Açık Piyasa Komitesi (FOMC)'dur. Yılda sekiz defa düzenli olarak toplanan komite, ekonomi ve finansal koşulları gözden geçirmesinden ve uzun vadeli fiyat istikrarı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme hedefleri doğrultusunda olası riskleri değerlendirmekten sorumludur (Board Of Governors of the

Federal Reserve System, 2019). On iki federal rezerv bölgesi, birbirlerinden bağımsız olarak çalışmaktadır.

Fed, bankaların ve diğer finansal kuruluşların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarını karşılamakta ve para politikası araçları vasıtasıyla *para piyasalarını* düzenlemektedir. Fed, vadeli mevduat verme ve menkul kıymet ödünç verme gibi doğrudan piyasaya müdahale araçlarına sahiptir. 2009 yılından 2014 yılına kadar devam eden küresel mali kriz nedeniyle, Federal Açık Piyasa Komitesi (FOMC), konut piyasasını desteklemek, özel kredi koşullarını iyileştirmek ve daha güçlü bir iyileşme temposu sağlamak amacıyla, menkul kıymetlerin genişlemesini sağlamıştır (Board of Governors of the Federal Reserve System, 2019).

Fed'in faaliyetleri, küreselleşme, uluslararası finansal krizler ve ABD'nin ulusal çıkarlarına bağlı olarak zaman içerisinde genişlemiş ve Fed ile diğer uluslararası finansal kuruluşlar arasında iş birliği gelişmiştir. Fed, 2007 küresel mali krizden sonra artan likidite ihtiyacı nedeniyle 2010 yılında Kanada Merkez Bankası, Japonya Merkez Bankası, Avrupa Merkez Bankası ve İsviçre Merkez Bankası ile koordineli olarak çalışmaya başlamıştır. Merkez bankaları arasında "geçici takas" olarak da nitelenen geçici döviz likiditesi ihtiyacını karşılamaya yönelik iş birliği, finansal piyasalardaki baskıları hafifletmiş ve Amerika'nın ekonomik anlamda toparlanmasına yardımcı olmuştur (Board of Governors of the Federal Reserve System, 2019).

Beş merkez bankasının yanı sıra Fed, Kuzey Amerika Çerçeve Anlaşması (NAFA) kapsamında döviz piyasalarını düzenlemek amacıyla Kanada ve Meksika ile döviz takas işlemleri gerçekleştirmiştir. Günümüzde Fed, 200'den fazla merkez bankası ve hükümetle iş birliği halinde çalışmaktadır. Fed, küresel finansal piyasalarda ABD doları hesaplarına sahip merkez bankalarına ve hükümetlere ayrıca uluslararası resmî kurumlara, bankacılık hizmeti sağlamaktadır.

2013 yılında, Fed 'in uluslararası piyasalarda ve yabancı merkez bankalarıyla yaptığı takas işlemleri, yasal bir çerçeveye kavuşturulmuş ve söz konusu işlemleri yapmak üzere Federal Açık Piyasa Komitesi (FOMC) yetkilendirilmiştir. Ayrıca yapılan anlaşmalarla ABD, Kanada, Japonya, Avrupa ve İsviçre Merkez bankaları arasında *likidite takas hattı* kurulmuştur. Söz konusu anlaşmalarla piyasanın sıkışık olduğu dönemlerde, takas hattının

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı (American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence)

da kullanılması suretiyle para piyasalarındaki likidite koşullarının iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Bu maksatla;

- 1- “ABD dolarına, likidite takas hatları yoluyla, yabancı merkez bankalarına kendi ülkelerindeki kurumlara ABD doları fonu sağlama kapasitesi sağlayarak faaliyet göstermesi,
- 2- Döviz likidite takas hatları ile ABD Merkez bankasına, diğer merkez bankalarının (Kanada doları, sterlin, yen, avro ve İsviçre frangı cinsinden) cinsinden likidite sunma kapasitesini sağlama” olanağı verilmiştir (Federal Resrve Bank of New York , 2019).

Merkez bankalarının ekonomideki para arzını kontrol ettiği faiz oranına *politika faiz oranı* denilmektedir. Merkez bankaları, parasal genişleme ya da daralma için politika faiz oranını uygulamaktadır. Fed, ulusal düzeyde para politikası hedeflerine ulaşmak amacıyla; *açık piyasa işlemleri, rezerv faizleri, iskonto oranı ve rezervlere faiz ödenmesi* olmak üzere dört farklı para politikası aracı uygulamaktadır.

- 1- **Açık Piyasa İşlemleri (Federal fon oranı diğer bir ifadeyle gecelik faiz oranlarının artırılıp azaltılması):** Faiz oranlarının azaltılması para politikasının gevşetilmesi anlamına gelirken; arttırılması ise *parasal sıkılaştırma* anlamına gelmektedir. Enflasyon oranlarının çok düşük olması veya ekonominin çok durgun olması durumunda; Fed, piyasayı canlandırmak ve büyümeyi hızlandırmak amacıyla gecelik faiz oranlarını düşürmektedir. Enflasyon oranlarının yükselmesi ve ekonominin aşırı ısınması durumunda ise faiz oranlarını arttırmak yoluyla ekonomiye müdahale etmektedir. Açık piyasa işlemlerine ilişkin kararlar, yönetim kurulunun oy çoğunluğunun bulunduğu Federal Açık Piyasa Komitesi (FOMC) tarafından alınmaktadır.

Birçok merkez bankasının yanı sıra Fed' in de uyguladığı açık piyasa işlemleri, *Taylor kuralı* olarak da bilinen ve *John Taylor* tarafından geliştirilen modele dayanmaktadır. Taylor'a göre; “faiz oranlarındaki artışa karşılık, enflasyon ve

istihdam oranlarının düşeceği” (McBride & Chatzky, 2009) varsayımı, para politikası uygulamalarında öne çıkan en temel varsayımlardan birisini oluşturmaktadır.

Fed, açık piyasa işlemleri olarak da nitelenen ABD Hazine Bonosu ve diğer devlet tahvillerinin alım ve satımlarını değiştirmek suretiyle, federal fonların hedef oranını ve bankaların birbirlerine borç verme oranını değiştirerek, faiz oranları üzerinde etkili olmaktadır. Söz konusu para arzını düzenleyen politikalar, faiz oranları ve enflasyon oranları üzerinde etkili olmaktadır. 1991 ile 2004 yılları arasında, FOMC’un fiyat istikrarını sürdürmeye yönelik *sıkı para politikası* uygulaması neticesinde; ABD’de yıllık enflasyon oranları, istikrarlı bir şekilde yüzde 4’ ten yüzde 2’ nin altına düşmüştür. Aynı dönemde, kısa vadeli faizler ise yüzde 6–9’ dan yüzde 1-4’ e; uzun vadeli oranlar ise yüzde 8–10’ dan yüzde 4–6’ ya düşmüştür (Timberlake, 2019).

2- İskonto (İndirim) Oranı: Ticari bankaların kısa vadeli fon ihtiyacını karşılamak maksadıyla merkez bankasının para arzını düzenlediği bir finansal araçtır. Fed, iskonto oranlarını düşürmek yada arttırmak yoluyla ticari bankaların kredi hacmini arttırıp azaltabilmektedir. Söz konusu iskonto oranlarının artışı faiz oranlarında bir artışa dolayısıyla parasal anlamda bir sıkılaştırmaya neden olurken; iskonto oranlarının azaltılması ise parasal bir genişlemeye neden olmaktadır. İskonto oranlarındaki değişiklikleri *Rezerv Bankalar (Reserve Banks) ve Valiler (Guvernörler)* kurulu yapar (Federal Reserve Bank of St. Louis, 2019)

3- Rezerv Oranları: Bankaların topladıkları mevduat karşılığında kasalarında tutmak zorunda oldukları rezervleri bulunmaktadır. Fed’in söz konusu rezervlerin arttırılıp azaltılması yoluyla piyasaya müdahale imkânı vardır. Parasal genişlemede söz konusu rezerv oranları azaltılırken; parasal sıkılaştırma durumunda ise rezerv oranları arttırılmaktadır. Fed’in nadiren kullandığı bu politikayı uygulamaya *Yönetim Kurulu (Federal Reserve Bank of St. Louis, 2019)* yetkilidir.

4- Rezervlere Faiz Ödenmesi: Fed’in mevduat bankalarından toplamış olduğu zorunlu rezervler için ödediği faizlerden oluşmaktadır. 2007 ile 2009 yılları arasında yaşanan mali kriz neticesinde, mevduat bankalarından toplanan karşılıklar için rezerv faiz oranı ödenmeye

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı (American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence)

başlanmıştır. Rezervlerin yanı sıra mevduat bankalarının merkez bankalarında tutmuş oldukları ekstra fonlar için ödediği faizler para politikası aracı olarak kullanılmaktadır. Fed, söz konusu faiz oranlarını değiştirmek suretiyle toplam kredi piyasasındaki kredi hacmini arttırıp azaltmaktadır.

Fed'in söz konusu para politikası araçlarının kullanılması, ABD ekonomisini olduğu gibi uluslararası gelişmiş ve gelişmekte olan piyasaları da doğrudan etkilemektedir. Yapılan bazı araştırmalarda, bir ülkenin parasal koşullarında "özellikle de sermaye piyasaları üzerinde" küresel faktörlerin etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Bu ampirik çalışmalar, bir ülkedeki faiz oranlarındaki değişikliklerin küresel anlamda bir döngüyü tetikleyebileceğini göstermiştir (Iacoviello ve Navarro, 2018: 6). Bu anlamda döviz kurları başta olmak üzere; faiz oranları ve enflasyon oranları Fed'in kararlarından etkilenmektedir. Yapılan başka bir araştırmada ise Fed'in faiz kararlarının, anında halkın ekonomik kararlarını etkilediğini ortaya koymuştur (Lewis, Makridis ve Mertens, 2019: 32).

Fed' in yapmış olduğu faiz artışlarının ekonomik etkilerine ilişkin yapılan bir araştırmada Lewis, Makridis ve Mertens'le benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Chen, Filardo ve Zhu'ya göre ABD Merkez Bankası Fed'in uyguladığı para politikası, uluslararası makroekonomik sorunlara yol açmanın yanı sıra finansal istikrarsızlıklara da neden olmuştur. Söz konusu araştırma sonuçlarına göre, Fed'in faiz artışları bireysel ve bölge ekonomileri üzerinde oldukça etkili olmuştur. Diğer taraftan merkez bankasının uyguladığı faiz artışları, gelişmekte olan ekonomilerin döviz kurlarını değiştirmiş ve bu durum enflasyonla birlikte kredi faiz oranlarını da olumsuz etkilemiştir. Bunun yanı sıra faiz artışları, küresel olarak hisse senetlerinin değerini düşürmüştür. Ayrıca Fed'in faiz artışlarından gelişmiş ülkelerin aksine gelişmekte olan ülkeler daha fazla etkilenmiştir (Chen, Filardo ve Zhu, 2016: 77).

Döviz kurları üzerinde ülkelerin ulusal ekonomik koşullarının yanı sıra etkili olan bir başka unsur da Fed'in yaptığı faiz artışlarıdır. Iacoviello ve

Navarro'nun yapmış olduğu bir araştırmada Fed'in yaptığı faiz artışlarının mali kırılganlığı yüksek ve zayıf ekonomilerde, yerel para birimlerinin değerini dolar karşısında daha fazla düşürdüğü göstermiştir (Iacoviello ve Navarro, 2018: 3).

Faiz artışlarının etkilerine yönelik olarak yapılan başka bir araştırmada benzer sonuçları ortaya koymuştur. Dedola, Rivolta ve Stracca'nın yapmış oldukları araştırmada Fed'in parasal sıkılaştırma (faiz artışı) politikasıyla birlikte doların yerel paralar karşısında değer kazandığını ortaya koymuştur. Söz konusu araştırma sonucu Iacoviello ve Navarro'nun ulaştığı sonuçlara benzer şekilde Fed'in yaptığı faiz artışlarından gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere nazaran daha olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur (Dedola, Rivolta ve Stracca, 2017: 23-41).

Uluslararası etkilerinin yanı sıra Fed'in para politikasına ilişkin kararları, ulusal düzeyde faiz oranlarını etkileyen önemli bir unsurdur. Buffie, Airaudo ve Zanna'ya göre (ulusal düzeyde) merkez bankalarının döviz kuruna yönelik müdahaleleri faiz oranlarında artışlara neden olmaktadır (Buffie, Airaudo ve Zanna, 2018: 169-171).

Faiz oranlarını inceleyen Heakal (2018)' a göre faiz oranları üzerinde etkili olan unsurlardan birisi hükümetlerin uyguladığı ekonomi politikasıyken bir diğeri ise Fed'in açıkladığı para politikası kararlarıdır. Yasal olarak merkez bankaları, para politikasıyla doğrudan ilişkili olan *faiz ve kur politikalarını* doğrudan yürütmekle yetkilidir (Eğilmez ve Kumcu, 2006: 42; 68). Teorik olarak merkez bankalarının bağımsız olduğu kabul edilse de hükümetler, merkez bankalarının açık piyasa işlemlerini hükümetin uyguladığı ekonomi politikalarına göre yönlendirmektedir. Faiz oranlarını, hükümetlerin dolaylı müdahale aracı olarak kullandığı *maliye (harcama) politikasının* yanı sıra; merkez bankalarının doğrudan müdahale aracı olarak kullandığı *para politikası* araçları etkilemektedir. Merkez bankaları, menkul kıymet satarak piyasadaki para arzını arttırırken buna bağlı olarak faiz oranlarını düşürür. Diğer taraftan merkez bankasının elindeki menkul kıymetleri satması ise para arzını azaltırken buna bağlı olarak faiz oranlarının da artmasına neden olmaktadır (Heakal, 2018).

3. Fed' in Bağımsızlığı

Merkez bankasının bağımsızlığı, genel anlamda “para otoritelerinin kurumsal, idari, finansal ve para politikasına ilişkin kararlarını, herhangi bir baskı unsuru olmadan bağımsız bir şekilde alabilme ve kullanılacak para politikası araçlarını bağımsız olarak seçebilme kabiliyeti” olarak tanımlanmıştır (TCMB, 2019, s. 16). Merkez Bankalarının uyguladıkları politika ve stratejilerin hükümetler başta olmak üzere; diğer baskı gruplarının etkisi altında kalmadan bağımsız karar alabilmeleri ve bu kararları uygulayabilmeleri merkez bankalarının bağımsızlığı bakımından önemlidir. Merkez bankalarının bağımsızlığını etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Merkez bankalarının, yönetim organlarının seçimi, görevden alınması ve mali haklarının güvence altına alınması bağımsızlığını etkilemektedir. Fed'in bağımsızlığı, “Fed'in görevlerini yerine getirirken günlük kısa vadeli politik baskılardan uzak tutulması” (Investopedia, 2019) amacını taşımaktadır. Merkez bankalarının bağımsızlığı, bir ülkenin kredibilitesinin ölçülmesi bakımından kriterlerden birisi haline gelmiştir (Durmuş, 2016: 25).

Merkez bankaları, görevleri itibariyle biraz karmaşıktır. Merkez bankaları, teknik uzmanların yanı sıra; ekonomistler, akademisyenler, ticari bankacılar ve hükümet tarafından atanan ancak ofise çalışmayan özel sektör temsilcileri gibi teknik direktörler ve saha uzmanları tarafından yönetilmektedir. Bu yapı aynı zamanda merkez bankalarının yetkilerini bağımsız olarak kullanmalarına izin verilmesi gerektiği tezinin bir kabulünü yansıtmaktadır (Acharya, 2018: 22-23).

Günümüzde devletin ekonomi içinde artan fonksiyonuna karşılık bazı araştırmacılar, merkez bankalarının yasama, yürütme ve yargı gibi bağımsız olması gerektiği dile getirmiştir. Merkez bankalarının bağımsızlığına yönelik eleştirilerde; merkez bankası yöneticilerinin doğrudan hükümetler tarafından atanması, bağımsızlığı olumsuz etkileyen önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahfi Eğilmez (2006: 42-68), söz konusu bağımsızlığa dikkat çekmiş ve batı toplumlarında para otoritesinin siyasetin etkisinden uzaklaştırılması amacıyla merkez bankalarına uzun yıllar önce bağımsızlık

verildiğini dile getirmiştir. Merkez bankalarının bağımsızlığıyla birlikte istediği zaman para bastıramayan, fiyatlara müdahale edemeyen ve piyasayı bozucu faaliyetler yapamayan bir piyasa mekanizması oluşmuştur.

Ekonomik iktisadın gelişmesiyle birlikte Lijphart (2016: 18) başta olmak üzere, karşılaştırmalı siyasi analizler yapan bazı siyaset bilimciler, hükümetlerin demokratik anlamda değerlendirilmelerinin yanı sıra Merkez Bankası gibi ekonomik nitelikli kurumların bağımsızlığını *ayrı bir değerlendirme kriteri* olarak ele almıştır. Lijphart (2016: 279-280), merkez bankasının genel ekonomik işleyişteki yerine dikkat çekerek; merkez bankalarının, güçlü ve bağımsız oldukları zaman siyasi süreçte kritik rol oynadığını dile getirmiştir.

Merkez bankalarının bağımsızlığının ekonomi üzerindeki etkileri konusunda yapılan bazı araştırmalarda, merkez bankalarının daha bağımsız olduğunda ekonomilerin daha iyi performans gösterdiğini ortaya koymuştur (Barria, 2019). Ana Carolina Garriga (2016) *Dünyadaki Merkez Bankası Bağımsızlığı: Yeni Bir Veri Kümesi, Uluslararası Etkileşimler* başlıklı makalesinde, 182 ülkenin yıllık verileri üzerinden merkez bankalarının bağımsızlığının ekonomik sonuçlarını incelemiştir. Garriga, yapmış olduğu çalışma sonucunda “merkez bankalarının bağımsızlığı ile enflasyon, işsizlik ve büyüme arasında çok duyarlı bir ilişki” olduğunu ileri sürmüştür (Garracia, 2016: 849). Acemoğlu (2008), ise merkez bankasının bağımsızlığının enflasyon üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında; enflasyon ile MB bağımsızlığı arasında korelasyon olduğunu kabul etmekle birlikte; *bu etkileşimi doğrulayacak az kanıt bulunduğu*na dikkat çekmiştir. Acemoğlu, “merkez bankası reformlarının orta düzeyde kısıtlı olan toplumlarda enflasyonu azalttığı ve yüksek ve düşük düzeyde kısıtlı olan ülkelerde ise hiçbir etkisi olmadığı” sonucuna ulaşmıştır (Acemoğlu, 2008: 351).

Merkez Bankalarının bağımsızlığı birçok ülkede olduğu gibi Amerika’da da tartışma konusudur. ABD merkez bankasının uyguladığı faiz politikası bazı başkanlar tarafından eleştirilmiştir. Hükümetler faiz oranlarını düşük tutmak ve ekonomik büyümeyi desteklemek ve küresel anlamda rekabet avantajı elde etmek amacıyla faiz oranlarında indirim talep ederken; Fed ise uzun vadede azami istihdam artışı sağlamak ve istikrarlı fiyat için çalışmaktadır. Bu nedenle Fed uzun vadeli fiyat istikrarını sağlamak amacıyla faiz oranlarını belirli bir seviyenin altına düşürmemeye çalışmaktadır.

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı (American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence)

Fed 'in bağımsızlığında kurumsal (hukuki), işlemsel, mali ve federatif sistemden kaynaklanan unsurlar bulunmaktadır. Fed 'in kurumsal bağımsızlığı, Fed 'in görevlerini yerine getirirken, hiçbir kurumdan emir ve talimat almamasını; görev yetki ve sorumluluklarının kaynağını kanunlardan almasını bunun yanı sıra üyelerinin suç işlemedikçe görevden alınmamasını ifade eder. İşlemsel bağımsızlığı ise Fed 'in uyguladığı para politikası araçlarından istediğini seçebilmesi ve uygulamak için herhangi bir organın onayına ihtiyaç duymaması anlamına gelmektedir. Mali bağımsızlığı, Fed 'in öngördüğü politikayı uygulayabilmesi için yeterli miktarda finansal kaynağa sahip olmasını ifade eder. Son olarak Fed 'in ABD'nin federal yapısından kaynaklanan bağımsızlığı vardır. Ulusal ölçekte Fed 'in politikaları etkiliyken; bölgesel ölçekte, Fed 'in yanı sıra merkez bankaları etkilidir.

Fed'in yönetim organı olan *Valiler Kurulu* (The Board of Governors), Washington DC'de görev yapmaktadır. Kurul, Federal Rezerv Yasası ile verilen amaçları yerine getirmek maksadıyla görev yapmaktadır. Üyelerin tamamı aynı zamanda Fed para politikasını belirleyen Federal Rezerv bünyesindeki *Federal Açık Piyasa Komitesi* (FOMC) 'nde görev yapmaktadır. On iki üyeden oluşan FOMC'un yedi üyesi Federal Merkez Bankası Başkanı ve üyelerinden oluşmaktadır. Kalan dört üye ise dönüşümlü olarak eyalet merkez bankaları başkanlarından oluşmaktadır. Bunun yanı sıra oy kullanmayan eyalet merkez bankası başkanlarının komite toplantılarına katılarak tartışmalara katılma hakkı bulunmaktadır. Söz konusu federatif yapı Fed' in bağımsızlığını olumlu yönde etkilemektedir.

Hukuki olarak Fed 'in bağımsızlığını sağlayan en önemli güvence Federal Reserve Yasası (Federal Reserve Act)'dır. Bu yasanın yanı sıra 1935 yılında Başkan Franklin D. Roosevelt Fed` in bağımsızlığını arttırmak ve finansal sistemi yeniden yapılandırmak maksadıyla *Bankacılık Kanununu* çıkartmıştır.

Kimi araştırmacılar Fed` in politika yapma konusundaki bağımsızlığının, Federal Reserve Yasası başta olmak üzere yasalarla korunmuş olduğunu ayrıca Fed valilerinin (Guvernörlerin) uzun görev süresi ve özerk bütçe ile bu bağımsızlık koruma altına alındığını varsaymaktadır. Buna karşılık Peter

Conti Brown, söz konusu bağımsızlığın görüldüğü gibi olmadığını ve uygulamada anayasaya aykırı bir biçimde Fed başkanının görevden alınamamasının garantisinin olmadığını, valilerin hiçbir zaman dört yıllık görev süresini dolduramadığını ve son olarak bütçe bağımsızlığının da 1913 yılında tasarlanandan uzak olduğunu ileri sürmüştür (Conti-Brown, 2015: 257).

Hukuksal güvencenin yanı sıra Fed başkanı ve üyelerinin kongre tarafından onaylanması Fed` in bağımsızlığını etkileyen en önemli siyasi unsurdur. Bu görüşe karşılık, Fed başkanın doğrudan ABD başkanı tarafından seçilmek üzere Kongreye sunulması ve Fed başkanın da yönetim kurulu üyelerini seçmesi Fed` in bağımsızlığını etkilemektedir. Ayrıca ABD başkanının mensubu olduğu siyasi partinin Kongre`de de çoğunluğu elde etmesi durumunda, Fed başkanının ABD başkanının güdümünde olması muhtemeldir. Diğer taraftan Kongre`de muhalefetin çoğunluğu elde etmesi ve başkanın önerdiği Fed başkanını onaylaması ise yönetimde zafiyete neden olabilmektedir. Fed` in kurulduğu 1913 yılından 1936 yılına kadar Hazine Sekreteri ve hükümet üyesiyle birlikte Fed üyesi olarak görev yapmıştır. 1936`dan sonra hükümet üyelerinin Fed üyeliğinden ayrılması ve Fed üyelerinin görev süresinin 10 yıldan önce 12 yıla daha sonra da 14 yıla çıkması (Öztürk ve Pınar, 2012, s. 78) Fed` in bağımsızlık sürecinde tarihi gelişmeler olarak öne çıkmıştır. Fed başkanının maaşı Kongre tarafından belirlenmektedir. (2019 yılı için yıllık 203.500.- USD)

Fed` in uyguladığı para politikası, birçok Amerikan Başkanıyla görüş ayrılıklarına neden olmuştur. 1972 yılında Başkan Richard Nixon yeniden seçilmek amacıyla ekonomiyi canlandırmak için Fed` den faiz oranlarının düşürülmesini istemiştir. Benzer talepleri Donald Trumpda dile getirmiş ve Fed` in parasal sıkılaştırma politikalarını eleştirmiştir. Söz konusu tartışmalarda, Trump`ın faiz indirimine yanaşmayan merkez bankası başkanını görev süresi dolmadan görevden alacağı konuşulmaya başlanmıştır. Buna karşılık merkez bankası başkanı Jerome Powell ise yasal olarak dört yıllık bir süreye sahip olduğu ve bu süreye kadar görev yapacağını söylemiştir (Bull, 2019).

Başkan`ın yanı sıra Fed ile anlaşmazlık yaşayan bir diğer anayasal kurum da Kongre`dir. Fed ile Kongre arasında uygulanan para politikası nedeniyle anlaşmazlıklar çıkmış hatta bu anlaşmazlıklar dava konusu olmuştur. 1987

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı (American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence)

yılıının ağustos ayında Başkan Ronald Reagan, Fed başkanlığına Alan Greenspan atamıştır. Greenspan atandıktan sonra fiyat istikrarına yönelik sıkı para politikası uygulamış ve bu politika Kongre'nin tepkisine neden olmuş ve kendisine karşı birkaç kez dava açılmıştır (Timberlake, 2019). Dönemin ABD başkanları Ronald Wilson Reagan ve George W. Bush, Fed` in uyguladığı sıkı para politikasının ekonomide durgunluğa neden olduğu gerekçesiyle bu politikaları sıkça eleştirmiştir.

Fed` in bağımsızlığında öne çıkan unsurlardan bir diğeri de kamuoyu denetimidir. Merkez bankalarının uyguladıkları politikaların şeffaflık ve hesap verilebilirliğinin yanı sıra etkinliği, uygulanan politikanın başarısını etkilemektedir. Dolayısıyla merkez bankaları kamuoyunun gücünden azami ölçüde faydalanmaya çalışmakta ve iletişime önem vermektedir (TCMB, 2019, s. 4).

Fed başkanın görevlerini yaparken bağımsızlığı bulunmakla birlikte bu bağımsızlığı mutlak anlamda olmayıp yasama ve yürütme ile *karşılıklı iş birliğine* dayanmaktadır. Fed başkanın kongreye yılda iki kez Fed` in para politikası hakkında rapor vermek zorunluluğu bulunmaktadır. Ayrıca Fed başkanı zaman zaman ABD başkanıyla toplantı yapmaktadır. Son olarak ABD başkanı, mali konuları görüşmek ve istişare yapmak üzere; Fed Başkanının yanı sıra Ekonomik Danışmanlar Konseyi ve Hazine Sekreteriyle toplantılar yapmaktadır.

Fed` in bağımsızlığı ABD`de birçok araştırmacı tarafından tartışılmıştır. Fed` in bağımsızlığını (özerkliğinin) savunanlar, bağımsız bir Fed` in “uzun vadeli ekonomik hedefleri daha iyi ele alacağını ve politik olarak popüler olmayan ancak kamu yararına hizmet eden politikaların uygulamasını kolaylaştıracağını” ileri sürmüştür. Bu görüşlere karşılık bazı araştırmacılar, Kongre'nin bağımsız bir kurum olan Fed` e anayasal bir güç vermesini anayasaya aykırı bulmaktadır. Ayrıca seçimle gelmemiş olan bir kurum olan Fed` in uyguladığı para politikasını kamuoyuna dikte etmesini demokratik bulmamıştır (Investopedia, 2019). Son olarak Valton (2019), Fed` in özel sektör

gibi davranarak anayasayı ihlal ettiğini ayrıca şeffaflık ve hesap verilebilirlikten yoksun olduğunu ileri sürmüştür.

Sonuç

Bağımsızlık bakımından merkez bankaları arasında en bağımsız merkez bankaları arasında olduğu kabul edilen Fed, bu statüsüne uzun süren tarihsel süreç sonucunda ulaşmıştır. Fed` in ortaya çıkmasında ekonomik krizler etkili olmuş ve kuruluşunda Fed` in ana görevleri olarak fiyat istikrarının sağlanması ve istihdamın artırılması olarak belirlenmiştir. Fed, zamanla kuruluşunda belirlenen amaçlarının ötesinde bir işlevselliğe ulaşmış ve ABD`nin ulusal ve küresel ekonomi politikalarının kurulması ve uygulanmasından sorumlu bir merkez haline gelmiştir.

Fed, kendisine verilen *fiyat istikrarını sağlamak ve istihdamı artırmak* görevlerini yerine getirmek üzere ulusal ve uluslararası alanda çeşitli para politikası araçları kullanmaktadır. Fed, ön gördüğü para politikası hedeflerine ulaşmak amacıyla; *açık piyasa işlemleri, rezerv faizleri, iskonto oranları ve rezervlere faiz ödenmesi* olmak üzere dört farklı para politikası aracı uygulamaktadır.

Günümüzde Fed finansal piyasalara, *açık piyasa işlemleri* olarak da nitelendirilen araçlarla müdahale etmektedir. Fed` in uyguladığı para politikası araçları, ulusal ölçekte ABD ekonomisini olduğu gibi uluslararası ölçekte de küresel ekonomileri etkilemektedir. Döviz kurları başta olmak üzere; faiz oranları ve enflasyon oranları Fed` in kararlarından etkilenmektedir. Söz konusu kararlardan, gelişmiş ekonomilerden daha ziyade gelişmekte olan ekonomiler daha fazla etkilenmektedir.

Fed` in uyguladığı politikalar nedeniyle, zaman zaman ABD başkanı ve kongreyle Fed arasında görüş ayrılıkları yaşanmış hatta Fed` in uyguladığı para politikası dava konusu olmuştur. Fed` in fiyat istikrarının sağlanması ve işsizliğin önlenmesine yönelik öncelikleriyle; hükümetlerin ekonomik öncelikleri arasında farklılıklar vardır. Fed, ekonominin yavaşladığı dönemlerde para politikası araçlarıyla birlikte ekonomiyi canlandırmak için genişletici para politikası uygulamak suretiyle politika faiz oranlarını düşürmektedir. Genişletici para politikasıyla birlikte düşük faiz oranları tüketimi arttırmakta ve ekonomide canlanma ile büyüme artışı ve işsizliğin azalması beraberinde gelmektedir. Ters durumda ise sıkı para politikasıyla ekonomiyi soğutmaya ve fiyat istikrarını sağlamaya yönelik politikalar

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı (American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence)

uygulamaktadır. Buna karşılık ekonominin genel işleyişinden sorumlu olan hükümetler ise Fed` in uyguladığı para politikası araçlarıyla ekonomik programlarının desteklemesini istemektedir. Fed` in genişletici para politikalarının aksine daraltıcı politikaları hükümetlerce eleştiri konusu olmuştur.

Uluslararası finansal krizler, merkez bankaları arasında iş birliğinin gelişmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Fed, 200`den fazla merkez bankasıyla iş birliğine gitmiştir. 2007 küresel mali krizinden sonra Fed, 2010 yılında Kanada, Japonya, Avrupa Merkez Bankası ve İsviçre Merkez Bankası ile koordineli olarak çalışmaya başlamıştır. Bu iş birliği kapsamında merkez bankaları arasında likidite sağlamak amacıyla "geçici takas" işlemleri başlatılmıştır.

Merkez bankaları arasında diğer bankalara nazaran daha bağımsız olan Amerikan merkez bankası Fed` in bağımsızlığı mutlak anlamda değildir. Fed` in bağımsızlığının, hukuki, işlemsel, mali ve federatif sistemden kaynaklanan unsurları bulunmaktadır. Fed ile yürütme (Başkan) ve senato arasında karşılıklı denge ilişkisi vardır. Fed başkanın ABD başkanı tarafından atanması ve başkanla birlikte Fed üyelerinin bir kısmının senato tarafından onaylanması, Fed` in bağımsızlığını olumsuz yönde etkilemiştir. Buna karşılık Fed başkanı ve üyelerinin uzun görev süresi ve görevleri süresince "olağanüstü koşullar dışında" azledilememeleri ise Fed` in bağımsızlığı arttırmaktadır. Esas anlamda Fed` in bağımsızlığını, almış olduğu para politikasına ilişkin kararlarla ilgili olarak anlamak gerekir. Bunun yanı sıra Fed` in aldığı kararlar, kongre tarafından denetime tabi tutulmakta ve Fed Başkanı'nun uygulanan para politikasıyla ilgili olarak yılda iki kez Kongre'ye bilgi verme zorunluluğu bulunmaktadır. Ayrıca genel ekonomik işleyişe ilişkin istişarelerde bulunmak üzere; Fed Başkanı'yla ABD Başkanı zaman zaman bir araya gelmektedir.

Merkez bankalarının bağımsızlığı, yasama, yürütme ve yargı gibi ekonomik anlamda gücün bölüşümünün başka bir yoludur. Söz konusu güç paylaşımı oydaşmacı demokrasiyle uyumludur. Siyasal amaçlarla hareket eden

hükümetler ile ekonomik önceliklere göre hareket eden merkez bankaları arasında bir denge kurulması ve karşılıklı iş birliğinin geliştirilmesi gerekir. Söz konusu denetim ve denge mekanizmasının yasal çerçevede kurulması, işletilmesi ve merkez bankalarının mali kaynaklarının geliştirilmesi uzun vadede ekonomik ve siyasal açıdan ülkelerin gelişimine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Acemoglu D. Johnson S ve Diğerleri, 2008. "When Does Policy Reform Work? The Case of Central Bank Independence," Brookings Papers on Economic Activity, Economic Studies Program, *The Brookings Institution*, vol. 39(1 (Spring), pages 351-429.
- Acharya, V. V. (2018), On the Importance of Independent Regulatory Institutions–The Case of the Central Bank, *Current Statistics* 67, 21.
- Afsar B. (2006), Seçilmiş Dünya Merkez Bankalarına Örnekler (ABD Merkez Bankası-Almanya Merkez Bankası-İngiltere Merkez Bankası İtalya Merkez Bankası-Fransa Merkez Bankası- Japonya Merkez Bankası Hollanda Merkez Bankası, Konya Ticaret Odası Etüt-Araştırma Servisi, <http://docplayer.biz.tr/1430718-Arastirma-raporu-konya-ticaret-odasi-etud-arastirma-servisi-tarih-01-02-2006.html> (18.07.2019)
- Akyazı, H. (2001), T.C. Merkez Bankası ile Federal Rezerv Sisteminin (FED) Karşılaştırması, bankacılar dergisi sayı: 36. https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_a_ve_Raporlar/HaydarAkyazis.3_Mart2001.doc (29.05.2019).
- Aldrich, P., "American History from Revoluaiton to Reconstruction and Beyond", [http://www.let.rug.nl/usa/essays/general/a-brief-history-of-central-banking/aldrich-plan-\(1910\).php](http://www.let.rug.nl/usa/essays/general/a-brief-history-of-central-banking/aldrich-plan-(1910).php), (21.09.2019)
- Barria, C., (2019), <https://theconversation.com/why-federal-reserve-independence-matters-119215>: [https://theconversation.com/why-federal-reserve-independenc e-matters-119215](https://theconversation.com/why-federal-reserve-independenc-e-matters-119215) (15.07.2019)
- Buffie, E. F., Airaudo ve M., Zanna, F. (2018), "Inflation targeting and exchange rate management in less developed countries". *Journal of International Money and Finance*. Vol. 81. ss. 159-184. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0261560617301900> / 10/09/2018 (06.06.2019)
- Board of Governors of the Federal Reserve System. (2019), Board of Governors of the Federal Reserve System: <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/bsd-monetary-policy-tools-201808.htm> (26.07.2019)
- Board of Governors of the Federal Reserve System. (2019). Board of Governors of the Federal Reserve System: <https://www.federalreserve.gov/aboutthefed/structure-federal-reserve-system.htm> (26.09.2019)
- Board Of Governors of the Federal Reserve System. (2019). <https://www.federalreserv e.gov/aboutthefed/structure-federal-reserve-system.htm> (15.08.2019)

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı (American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence)

- Board Of Governors of the Federal Reserve System. (2019), Board of Governors of the Federal Reserve System: <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/fomc>. (05.08.2019)
- Bull, A. (2019), <https://www.bloomberg.com>, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-06-19/powell-says-he-plans-to-serve-full-fed-term-amid-trump-pressure> (02.10.2019)
- Conti-Brown, P. (2015), The Institutions of Federal Reserve Independence, *Yale Journal on Regulation* (2), 257-310.
- Durmuş, M. (2016), Merkez Bankası Bağımsızlığı", Para ve Faiz: Kapitalizmde Finansın Ekonomi Politikası, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* (3), 22-61.
- Cengiz, V. (2019), Merkez Bankalarının İletişimi ve Para Politikası: Avrupa Merkez Bankası Örneği, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 53-59.
- Central Banking In USA, (2019), "American History from Revolution to Reconstruction and Beyond", <http://www.let.rug.nl/usa/essays/general/a-brief-history-of-central-banking/central-banking-in-the-united-states.php>, (23.09.2014).
- Dedola, L., Rivolta, G., Stracca, L. (2017), "If the Fed sneezes, who catches a cold?". *Journal of International Economics*. Vol. 108. ss. 23-41. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022199617300041>/ (10/09/2018)
- Eğilmez, M., Kumcu, E. (2006), Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, *Remzi Kitabevi*, İstanbul.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2010), Ekonomi Politikası Teori Ve Türkiye Uygulaması, *Remzi Kitabevi*, İstanbul
- Federal Reserve Bank of St. Louis. Federal Reserve Bank of St. Louis: <https://www.stlouisfed.org/in-plain-english/how-monetary-policy-works>, (17, 09 2019).
- Federal Reserve Bank of New York. Federal Reserve Bank of New York: <https://www.newyorkfed.org/markets/international-market-operations/central-bank-swap-arrangements> (12.09.2019)
- Yılmaz, G ve Alganer, Y, (2014), Amerikan Merkez Bankası (Fed)'nin Oluşumu, Tarihsel Seyri, İşleyişi ve Küresel Etkinliği, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar dergisi* 2014 Cilt: 51 Sayı: 595
- FED, 2019a, Purposes & Functions <https://www.federalreserve.gov/aboutthefed/pf.htm> (25.09.2019)
- FED, 2019b, Conducting Monetary Policy, https://www.federalreserve.gov/aboutthefed/files/pf_3.pdf (25. 09.2019)

- FED, 2019c, Structure of the Federal Reserve System, <https://www.federalreserve.gov/aboutthefed/structure-federal-reserve-board.htm> (24.09.2019)
- FED, 2019d, Structure of the Federal Reserve System, <https://www.federalreserve.gov/aboutthefed/structure-federal-open-market-committee.htm> (25.09.2019)
- Garriga, Ana Carolina. 2016, "Central Bank Independence in the World: A New Data Set." *International Interactions* 42 (5): 849-868
- Hixson, W. F., (1993), *Triumph of the Bankers: Money and Banking in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*; Praeger, London.
- John Pierpont Morgan; "Famous Financer", 2014, <http://www.biography.com/people/jp-morgan-9414735#synopsis> (24.09.2019).
- Heakal, R. (2018), "Forces Behind Interest Rates". Investopedia, <https://www.investopedia.com/insights/forces-behind-interest-rates/> (07/10/2018)
- Iacoviello, M., Navarro, G. (2018). "Foreign Effects of Higher U.S. Interest Rates. FED. Board of Governors of the Federal Reserve System" . Federal Reserve s. 1-39 (Çevrimiçi), <https://www.federalreserve.gov/econres/ifdp/files/ifdp1237.pdf> / (10/08/2018)
- Investopedia: <https://www.investopedia.com/articles/investing/041515/why-federal-reserve-independent.asp> adresinden alındı (17.08.2019)
- Lijphart, A. (2016), *Demokrasi Modelleri Otuzaltı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*, (Çev. Ayas G., Bulsun U. U.,) İthaki Yayınları, İstanbul.
- Lewis, D. J., Makridis, C., ve Mertens, K. (2019), Do Monetary Policy Announcements Shift Household Expectations? Federal Reserve Bank of New York. New York: *Federal Reserve Bank of New York Staff Reports*, no. 897. 09 20, 2019 tarihinde https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/sr897.pdf (05.09.2019)
- McBride, J., ve Chatzky, A., The Role of the U.S. Federal Reserve, The Role of the U.S. Federal Reserve: <https://www.cfr.org/backgrounder/role-us-federal-reserve> (15.08.2019)
- Öztürk, S., & Pınar, E. F. (2012), Merkez Bankacılığında Bağımsızlık, Şeffaflık ve Hesap verilebilirlik Açısından Üç Merkez Bankası: Fed, Ecb, Tcmb. *KAÜ İİBF Dergisi*, 3(4), 70-88.
- TCMB, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Piyasalar/Acik+Piyasa+Islemleri/> (09.08.2019)
- TCMB, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2d9f2c1d-18eb-4124-8fd9a4ea189a24ad/100+Soru+da+TCMB+web.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2d9f2c1d-18eb-4124-8fd9a4ea189a24ad-mR8fxaz> (10.08.2019)

Amerikan Merkez Bankası FED'in Para Politikası Araçları ve Bağımsızlığı (American Central Bank FED's Monetary Policy Tools and Independence)

- Tatlıyer, M. (2018), *Siyasileşen Finans ve Finansallaşan Siyaset Ekseninde Finansal Spekülesyonlar*, SETA yayımları, İstanbul.
- Timberlake, B. R., (2019), *The Library of Economics and Liberty*, The Library of Economics and Liberty: <https://www.econlib.org/library/Enc/FederalReserveSystem>. (15.08.2019)
- Valton, J. (2019), www.investopedia.com. <https://www.investopedia.com/ask/answers/082115/why-do-some-people-claim-federal-reserve-unconstitutional.asp> (09.09.2019)
- Önder, T. (2015), *Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Genel müdürlüğü*, Ankara.
- Phalle Thibaut de Saint, *The Federal Reserve: An Intentional Mystery*, New York: Praeger, 1985
- Turna, F. (2014), *Geçmişten Günümüze Merkez Bankaları ve Modern Merkez Bankacılığının Bir Örneği: Avrupa Merkez Bankası*, *Journal of life economics*, 1(1), 41-56.
- Yazıcı, M. (2013), *Bankacılığa Giriş*, Beta Yayınları, 2.baskı, İstanbul.

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2020, 4 (2): 448/461

Güvence Hizmetlerinin Denetimi

&

Audit of Assurance Services

Esra YILMAZ

Ph.D, Karabuk University, LEE

yilmazesraa@outlook.com

Orcid ID: 0000-0001-9028-7145

Abdullah KARAKAYA

Prof. Dr., Karabuk University, İİBF, Yönetim Bilişim Sistemleri

akarakaya@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-3214-6771

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 04.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 27.08.2020

Yayın Tarihi / Published : 30.12.2020

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 448-461

Atıf/Cite as: Yılmaz, E , Karakaya, A . (2020). Güvence Hizmetlerinin Denetimi. Econder International Academic Journal , 4 (2) , . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/57015/731936>.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Güvence Hizmetlerinin Denetimi

Öz

Örgütlerin sürdürülebilirliklerini devam ettirebilmek için organizasyon yapısı ve finansal koşullardan kaynaklanan riskleri minimize etmeleri gerekmektedir. Denetim ve inceleme hizmetleri bu noktada önemlidir. Yapılan akademik çalışmalar göz önüne alındığında gerçekleştirilen denetimin kalite durumunun, finansal raporlamanın kalite durumuna direkt olarak etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Son yıllarda firmaların iflas etmelerine sebebiyet veren muhasebe skandalları neticesinde finansal raporlama ile denetim alanında itibar kayıpları yaşanmıştır. Yaşanan itibar kayıplarının ortadan kaldırılması amacıyla uluslararası veya yerel standart belirleyicisi olan düzenleyen ve denetleyen firmalar vasıtasıyla önceden yayınlanan düzenlemelerin yenilenmesi yönünde reform niteliğinde yeni düzenleme ve çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı, yapılan söz konusu yeni düzenlemeler ile güvence hizmetlerinin ve güvence hizmetleri denetiminin neler olduğunun incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Denetim, Güvence Hizmetleri, Güvence Hizmetleri Unsurları, Güvence Hizmetleri Denetimi.

Audit of Assurance Services

Abstract

Organizations need to minimize risks arising from organizational structure and financial conditions in order to maintain their sustainability. Audit and inspection services are important at this point. Considering the academic studies conducted, it was concluded that the quality status of the audit was directly affecting the quality of financial reporting. In recent years, due to the accounting scandals that caused the companies to go bankrupt, there has been a loss of reputation in the field of financial reporting and auditing. With the aim of eliminating the losses of reputation experienced, reformed new arrangements and studies were carried out to renew the previously published regulations through the firms that regulated and supervised international or local standards. The purpose of this study is to examine what new assurance arrangements and assurance services and assurance services audit are.

Keywords: Management, Audit, Assurance Services, The Element of Assurance Services, Assurance Services Audit.

Giriş

Denetim ortamı son 10 yıl içerisinde yaşanan olaylardan dolayı bugün çok daha karmaşık bir durumdadır. Bu karmaşıklığı minimum seviyeye indirebilmek amacıyla güvence hizmetlerinin denetimi konusu üzerinde durulmaktadır. Şu anki finansal muhasebe, iş raporlama ve denetim uygulaması, finansal performans alanı dışındaki kritik bilgilerin çoğunu yok sayar. Bir işletmenin performansını değerlendirme noktasında sadece genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine yönelik hazırlanan mali tablolarda bulunan kalemleri değil, aynı zamanda bu hizmetlerin denetlenmesi noktası da dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Fakat güvence hizmetleri ve türleri hakkında çok fazla literatür varken, güvence hizmetlerinin denetimi ile ilgili çalışmalar sınırlıdır. Güvence hizmetleri üzerine ilk çalışmanın TÜRMOB tarafından, en geniş düzenlemenin ise 660 sayılı KHK (Kanun Hükmünde Kararname) ile kurulan Türkiye de denetim ve muhasebe alanında düzenleme gerçekleştirmekle görevli tek kurum olan KGK (Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu) tarafından yapıldığı gözlemlenmektedir. TÜRMOB tarafından oluşturulan “Türkiye Denetim Standartları Kurulu” IAASB tarafından yayımlanan denetim standartlarını 2004 senesinde Türkçeye çevirerek yayınlamıştır (Dinç, E. ve Atabay, E. 2016; 1528).

Dünyanın diğer bölgelerindeki muhasebe grupları da ihtiyaçlarını karşılayarak güvence hizmetlerini genişletmek için planlar geliştirmektedir. Örneğin, Kanada Yeminli Mali Müşavirler Enstitüsü (CICA), Elliott Komitesi tarafından benzer sorunları ele alan bir projeye sahiptir ve Birleşik Krallık'taki muhasebe mesleği, denetim işlevinin seçilen yeni güvence hizmet alanlarına genişletilmesini araştıran bir denetim gündemi geliştirmektedir (Holstrum vd., 1998; 352). IFAC'ın Uluslararası Denetim Uygulamaları Komitesi (IAPC) yakın zamanda güvence hizmetlerinin küresel genişlemesini araştırmış ve bilgilerin güvenilirliğini raporlama (1997) hakkında önerilen Uluslararası Denetim Standardı'nın bir taslağını yayınlamıştır.

Muhasebe gruplarının ve firmaların hayatta kalmak ve gelişmek için mesleğin hızla değişen iş koşullarına ve rekabetçi ortamlara uyum sağlaması gerektiği açıktır. Bu doğrultuda güvence hizmetlerinin denetimi, piyasalar, süreçler ve finansal olmayan kaynaklar gibi diğer kritik varlık performans alanlarını da

dahil ederek finansal muhasebe, işletme raporlama ve güvence hizmetlerimizi geleneksel finansal alanın ötesinde denetleyen önemli bir hayatta kalma stratejisi olarak değerlendirilmektedir (Holstrum vd., 1998; 356).

Literatür taraması yapıldığında araştırmacıların güvence hizmetleri ile ilgili araştırmaların yürütüldüğü ancak güvence denetimi konusunun fazla bilinmediği sonucuna ulaşmıştır.

1. Güvence Hizmetleri

Güvence, bir sistemin belirli gereklilikleri yerine getireceği iddiasını destekleyen bir dizi denetlenebilir talep, gerekçeli tartışma ve kanıt içeren yöntem olarak tanımlanmaktadır (Koelemeijer, 2018). Güvence hizmetleri ise; karar alacak kişiler için faydalanacakları bilgilerin kalite düzeyini arttırmak sebebiyle denetçiler veya diğer profesyoneller tarafından verilen bir hizmettir (Bozkurt, 2012:2).

Amerika Birleşik Devletleri'nde, dört profesyonel grup güvence hizmetleri talebini karşılamakla ilgili konuları ele almıştır. Bu gruplar;

- Amerikan Mali Müşavirler Enstitüsü (AICPA), Finansal Raporlama Özel Komitesi (Jenkins Komitesi, 1991-93),
- Sante Fe Güvencesi Vizyon Konferansı (1993),
- AICPA Güvence Hizmetleri Özel Komitesi (Elliott Komitesi, 1994-97),
ve
- Amerikan Muhasebe Derneği'nin gelecekteki Denetim, Tasdik ve Güvence Hizmetleri Görev Gücü (1994-97).

Güvence hizmetlerinin çıkış noktası, Ed Jenkins'in başkanlık ettiği AICPA Finansal Raporlama Özel Komitesinin çalışmalarından kaynaklanmıştır. AICPA, 1991 yılında iş raporlarının uygunluğu ve kullanılabilirliği konusundaki endişeleri gidermek amacıyla bağımsız denetim dışındaki güvence hizmetleri ile ilgili çalışmaları yürütmek için Jenkins Komitesi'ni kurmuştur (Holstrum and Hunton, 1998:351). Sadece denetim veya onay anlamında hangi yeni hizmetlerin geliştirilebileceği değil, aynı zamanda hangi yeni hizmetlerin güvence hizmetleri adı verilen daha geniş bir hizmet kavramına geçişte uygun olacağına karar verilmesi özel komitenin görevidir. Komitenin sorumluluklarına göz atmak gerekirse; uzun vadeli eğilimlerin etkisini göz önüne alarak, denetim ve güvence ortamının diğer özelliklerinin yanında

mevcut durum ve geleceği analiz etmeye yönlendirir. Bunu yaparken güvence verme sürecinde bilgi kullanıcılarının ve diğer paydaşların ihtiyaçlarına odaklanmaktadır. Nihayetinde komitenin amacı taraflar için hizmetlerin nasıl geliştirileceğini saptamaktır (Jacobson and Elliott, 1994:90).

Uzmanlık seviyesi ve organizasyondan bağımsızlık tutumuna sahip olduğu için denetim işlevi CPA tarafından sağlanmaktaydı. Fakat 1990 yılında çeşitli faktörler CPA'nın mesleğinin değişmesine ve doğal olarak meslek tarafından sunulan ticari hizmetlerinde değişmesine yol açmıştır. Amerikan CPA Enstitüsü (AICPA) Komitesi olan Güvence Hizmetleri Özel Komitesi (SCAS), altı potansiyel yeni güvence hizmetini belirtmiştir. Bunlar arasında elektronik ticaret güvencesi, sağlık bakımının performans ölçümü, işletme performans ölçümü, bilgi sistemlerinin kalitesi, kapsamlı risk değerlendirmeleri ve geriatrik bakım güvencesi yer almaktadır (Reed, 2001:16). Ülkemizde ise, güvence hizmetleriyle ilgili çalışma yetkisi Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'na verilmiştir. Kurumun yürürlüğe koyduğu standartlar doğrultusunda güvence hizmetleri;

- Bağımsız denetim,
- Sınırlı denetim,
- Üzerinde mutabık kalınan işlemler ve
- Güvence denetimi olarak 4 sınıf şeklinde toparlanabilir (Dinç ve Atabay, 2016:1428).

Finansal tablo denetimi, yatırımcı ve alacaklılara sunulan bilgi setinin güvenilir olduğunu garanti eder. Ancak günümüz dünyasında pazarın kalitesi yüksek bilgiye olan ihtiyacı, güvenilir tarihsel maliyet esasına dayanan finansal tablolara duyulan ihtiyaçtan çok daha fazladır. Bu nedenle, güvence hizmetleri hem denetim sektörünün büyüme sorunlarına cevap verir hem de denetim geleneğini uzun zaman hizmet edeceği veya geriye dönük daha geniş bir pazara uyarlar (Elliott, 1997:61).

1.1.Güvence Hizmetlerinin Unsurları

AICPA (Amerikan Sertifikalı Serbest Muhasebeciler Derneği) düzenlemeleri ile benzerlik gösteren IFAC (Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu)'nın

Uluslararası Güvence Sözleşmeleri Çerçevesinde, üçlü taraf ilişkisi, uygun konu, uygun ölçüt, yeterli ve uygun kanıt ile güvence raporunun güvence hizmetlerini oluşturduğundan söz edilmektedir (IFAC Handbook Framework, Paragraf 20:10).

Üçlü Taraf İlişkisi; Uygulayıcı, sorumlu taraf ve amaçlanan kullanıcılar (bilgi kullanıcıları) şeklinde üç farklı tarafı kapsamaktadır.

Uygulayıcı; Güvenceyi verecek olan uygulayıcılardır. Denetçi teriminden daha geniş kapsamlı olan ve ISA (Uluslararası Denetim Standartları) ve ISRE (Uluslararası İnceleme Sözleşmeleri Standartları)'lerde, finansal tabloların denetimi veya gözden geçirilmesi dışındaki güvence sözleşmelerini sağlayan serbest çalışan muhasebe meslek mensubunu ifade etmektedir (Uluslararası Güvence Sözleşmeleri Çerçevesi, md. 23).

Sorumlu taraf; Güvencenin alınacağı taraf sorumlu taraflardır. Konu belirleme, ölçüt seçme ve meslek mensubu ile sözleşme yapmaktan sorumlu olan genellikle yönetim veya yönetim kuruludur (Rick vd., 2005:118). Sorumlu tarafından amaçlanan kullanıcılara beyanın sunulması veya sunulmamasına yönelik olarak sorumlu tarafın sorumluluğunun değiştiği iki güvence sözleşmesinden bahsedilmektedir (IFAC Handbook Framework, Paragraf 10:7).

Konunun değerlendirmesi, ölçümü ve hizmetin konusu beyandan sorumlu olan tarafından yapılarak bilginin kullanıcılara sunulduğu sözleşmelere "beyan temelli sözleşmeler" denilmektedir (IFAC Handbook Framework, Paragraf 10:7). Örnek vermek gerekirse; örgüt beyandan da (kar uygulamaları hakkında hazırladığı rapor) hizmetin konusundan da (kar uygulamaları) mesuldür. Bunun yanı sıra bir devlet kurumunun, örgütün kar uygulamaları ile ilgili hazırladığı rapora yönelik güvence sözleşmesi oluşturmak için meslek mensubu ile anlaşması ise sorumlu tarafın beyandan mesul olduğu fakat hizmet konusundan mesul olmadığı anlaşma türüne örnek verilebilir. Bu durumda sadece hazırladığı rapordaki beyandan sorumlu taraf devlet kurumudur. Doğrudan raporlama sözleşmelerinde ise, meslek mensubu konunun değerlendirme ve ölçümünü kendisi yapar veya sorumlu taraftan değerlendirme ve ölçümü gerçekleştirdiğine yönelik amaçlanan kullanıcıların erişimine kapalı olan (kullanıcıların erişimine güvence raporunda sunulur) beyan elde eder. Bu tür sözleşmelerde, sorumlu taraf güvence hizmetinin konusundan sorumludur (Güredin, 2007).

Amaçlanan kullanıcılar; Güvencenin sunulacağı taraf kullanıcılarıdır. Güvence raporunun hitap ettiği ve örgütlerin sunduğu finansal veya finansal olmayan bilgileri kullanarak karar verecek olan tarafları kapsamaktadır. Amaçlanan kullanıcılar, meslek mensubu ve sorumlu taraf arasındaki bir sözleşme ile belirlenebilir (Uluslararası Güvence Sözleşmeleri Çerçevesi, md.27-30).

Uygun Konu; Yönetimin politika ve performansı, sistem ve süreçleri, uyumu, uygunluk beyanı, veri belirteçleri vb. yönetimin bütün raporları güvence konusu olabilir (LBMA, 2013: 26). Güvence sözleşmesinde, güvence sağlanacak konu ve bu konuya ilişkin beyan farklı şekillerde olabilir (IFAC Handbook Framework, Paragraf 31, s.13.)

- Finansal performansa yönelik konularda gerçekleştirilecek güvence hizmetlerinde (tahmini finansal durum ve nakit akışları gibi) beyan; finansal tablolarda ifade edilen gelir ve giderin muhasebeleştirilerek ölçülmesi, sunumu ve açıklanması olabilir.
- Davranışa yönelik konularda sağlanacak güvence hizmetlerinde (örneğin, düzenlemelere olan uyum ve insan kaynakları uygulamaları) beyan, uyum veya etkinliğe yönelik bir beyan olabilir.
- Sistem ve süreçlere yönelik konularda verilen güvence hizmetlerinde (bir örgütün iç kontrol veya bilgi sistemi gibi) ilgili beyan, iç kontrolün ve bilgi sisteminin etkinliğine yönelik gerçekleştirilebilir.

Meslek mensubu görüş bildirebilmek amacıyla beyan hakkında yeterli uygun ve yetecek kadar bilgi toplar.

Uygun Ölçüt; Güvence talep edilen konuya ve raporun oluşturulmasına yönelik uygulayıcının temel alacağı önceden belirlenmiş kurallar bütünüdür. Örneğin davranış konularını içeren raporlarda uyum ve etkinliğe dikkat edilirken finansal tablolara yönelik konularda Genel Kabul Görmüş Muhasebe ilkeleri uygulayıcının dikkate alacağı kriterleri oluşturmaktadır. Ölçütün uygun olabilmesi için ilgililik (güvence hizmeti verilecek konu dışında olmamalı), eksiksizlik, güvenilirlik (meslek mensupları aynı şartlar altında kullandığında konu tutarlı sonuçlar vermeli), tarafsızlık ve anlaşılabilirlik özelliklerini taşıması gerekmektedir. (IFAC Handbook Framework, paragraf 36)

Yeterli ve Uygun Kanıt; Uygulayıcının güvence raporunu oluştururken kanıtların önemliliği, sözleşmenin riskini ve kanıtın nitelik ile nicelliğini de göz önüne alarak ihtiyaç duyduğu ispat niteliğinde olan bilgi ve belgelerdir (IFAC Handbook Framework, Paragraf 39:15-16).

Önemlilik; Kanıt sayısı ile önem düzeyi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Önem seviyesi az olan faktöre yönelik daha az kanıt toplanırken aksi durumda daha fazla kanıt toplanmaktadır (Kavut vd., 2011: 149).

Sözleşmenin Riski; Meslek mensubunun doğru olmayan bir görüşü beyan etme riskini kapsamaktadır. Denetçi ne kadar risk içerikli bir ortamda çalışıyorsa ihtiyaç duyacağı kanıt sayısı da o oranda artmaktadır (Usul, 2013: 134).

Kanıtın Nitelik ile Nicelliği; Kanıtın nicel olması sayı bakımından yeterli olmasını ifade ederken nitelik unsuru ise, ilgililiği ve güvenilirliğini ifade etmektedir (Kavut vd., 2011: 149).

Güvence Raporu; Denetçi güvenceye konu olan unsur ile ilgili incelemelerini tamamladıktan sonra elde ettiği sonuçları yazılı olarak taraflara beyan etmesi gerekmektedir. Denetçinin incelemeleri sonucunda elde ettiği yazılı bu belgeye “güvence raporu” denilmektedir (Atabay, 2016: 30).

1.2. Denetim ve Güvence Denetimi

Denetim; ekonomik olay ve faaliyetlerin önceden belirlenmiş kriterlere uygunluğunun araştırılması ve toplanan kanıtların ölçülmesi sürecidir. Örgüt yönetiminin kaliteli yüksek karar verme ihtiyacından kaynaklanan denetim, işlemlerin doğru ve eksiksiz yürütülmesini sağlar. Denetimin amacı, örgütlerin sürdürülebilirlik ve diğer fonksiyonlarını devam ettirebilmeleri için minimize etmeleri gereken risklere karşı önlem almaktır. Bunu sağlarken finansal veya finansal olmayan bilgilere güven yatırımcılar için büyük önem arz etmektedir (Elliott, 1997:61). Güvence denetimini; “taraflar arasında sözleşmeye yönelik bir ilişkinin, taraflar dışındaki bir uzman tarafından doğrulanması veya doğrudan belirlenmiş kriterler göz önüne alınarak kontrol edilmesi yani denetlenmesi neticesinde uzman tarafından güvence sunulmasını sağlayan bir denetim biçimi” şeklinde ifade etmek mümkündür (GDS 3000, 2015: Giriş, Paragraf 2). Tarihi finansal bilgilerin bağımsız denetimleri veya sınırlı bağımsız denetimleri haricindeki güvence denetimleri,

hizmet veren veya hizmet alan örgütler, bahsi geçen hizmete yönelik üçüncü taraftan güvence sağlamış olmaktadır (GDS 3000, 2018:3).

Dünya da pek çok ülkede denetimde açık beklentisi ve buna katkıda bulunan faktörler üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Genel olarak, finansal tablo kullanıcılarının ve toplumdaki diğer çıkar gruplarının denetim işlevi veya denetçilerin sorumlulukları hakkında çok az bilgiye sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, 1980'lerin ve 1990'ların sonlarından bu yana denetçi raporuna açıklayıcı paragraflar dahil edilmesine rağmen, anlayışlarının zaman içinde artmadığını tespit etmişlerdir. Yapılan bir araştırmada Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonunun (SEC) bulduğu eksiklere dayanarak, denetleme yapan Yeminli Mali Müşavir (CPA) firmalarının ve bireysel denetçilerin kendilerini geliştirmesi gerektiği çok sayıda alan olduğu üzerinde durulmuştur.

Denetim sorunlarının en yaygınları denetimin birçok alanını etkileyen yönetim sorunlarını kapsar. Bunlar; yeterli veya yetkin kanıt toplayamama, özen göstermeme ve profesyonel şüphe eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Çoğu durumda, bu tür sorunlar için en iyi çözüm, denetçilerin düzgün tasarlanmış bir kalite kontrol sistemi geliştirmesidir. Böyle bir sistem, denetim ekibinin tüm üyelerini kabul edilebilir bir performans düzeyini ve günlük katılımı korumaya teşvik edecek bir kültür oluşturur.

Yeminli Mali Müşavir (CPA) şirketleri, politika ve prosedürlerin kapsamında, ortakların zamanında katılımını içeren uygun planlama, denetim ve gözden geçirmenin önemini vurgulamak için kendi kalite kontrol sistemlerini değerlendirmelidir. Ek olarak, firmalar, firma liderlerinin denetim ekiplerinin uygun belgeleri (taslaklar değil nihai belgeler) incelemelerini ve ekiplerin tüm denetim programı adımlarını tamamlamalarını sağlamak için yeterince ayrıntılı olduklarından emin olmak adına mevcut kalite kontrol prosedürlerini gözden geçirmelidir. Bu prosedürler, denetçilerin yönetim temsilcilerini ek kanıtlarla destekleyerek denetim kanıtı olarak kullanılmalıdır. Denetim ekibi görev boyunca tüm etkilenen tarafları göz önünde bulundurmalı yalnızca yönetimi değil, aynı zamanda işletmenin yönetim kurulunu, denetim komitesini, hissedarları ve yatırımcı halkı da dikkate almalıdır (Beasley vd., 2001:4)

1.2.1. Güvence Denetiminin Türleri

Güvence denetimi; sunulan güvencenin seviyesi ile sözleşme türü ve ulaşılan sonuca yönelik olarak iki gruba ayrılmaktadır.

Sunulan Güvence Seviyesi; Denetçinin hedef kullanıcılar için elde ettiği güvenceye yönelik olarak kararını olumlu şekilde ifade ettiği makul güvence sözleşmeleri ile kararını olumsuz şekilde ifade ettiği sınırlı güvence sözleşmelerini kapsamaktadır.

Sözleşme Türleri ve Ulaşılan Sonuç Bakımından; Güvence denetimi denetçiler veya denetçi haricindeki uzman kişiler tarafından gerçekleştirilebilir. Denetçiler tarafından gerçekleştirilen denetime doğrudan denetim denirken denetçi haricindeki kişiler tarafından gerçekleştirilen denetime beyana dayalı güvence sözleşmesi denilmektedir.

- **Beyana Dayalı Sözleşme:** Denetçi haricindeki tarafların, denetim konusuna yönelik gerçekleştirdiği güvence çalışmaları neticesinde beyan şeklinde sundukları raporları kapsamaktadır. Sürdürülebilirlik, mevzuata uygunluk gibi konulardaki güvence denetimlerinin ulaşılan sonuca göre, bilginin önemli yanlışlık içerip içermediğini ortaya çıkarmaktadır.
- **Doğrudan Raporlama Sözleşmeleri:** Denetçinin kararının esas konu ve kriter açısından direkt olarak ifade edildiği sözleşmelerdir. Bu güvence denetiminde, uygulayıcı konuyu değerlendirir. Aynı zamanda kullanıcıların ulaşamadığı değerlendirme ve ölçmeyi gerçekleştiren sorumlu taraftan bir beyan alır (GDS 3000, 2015: Tanımlar Paragraf 12).

1.2.2. Güvence Denetimi Süreci

Başlangıç

- Güvence hizmetinin talep edilmesi
- Teklif mektubunun oluşturulması
- Ön kapsamın belirlenmesi
- Müşteri ile Sözleşmenin kabul edilmesi
- Beyan mektubunun alınması
- Sözleşme mektubunun hazır hale getirilmesi

Planlama

- Güvence çalışmaları kapsamının kesinleştirilmesi
- Örgüt iç kontrol sisteminin gözden geçirilmesi
- Güvence risklerinin tespit edilmesi
- Önemlilik seviyesinin tespit edilmesi

Yürütme

- Denetim programlarının hazır hale getirilmesi
- Denetim programlarının uygulanması

Tamamlama

- İşletmeden yazılı açıklamaların istenmesi
- Denetim döneminin ardından meydana gelen olayların değerlendirilmesi
- Destek hizmeti veren örgüt yönetimi ile mülakat ve son görüşün gerçekleştirilmesi
- Güvence raporunun hazırlanması ve teslim edilmesi

Denetçi güvence denetim çalışmalarını gerçekleştirirken GDS 3000'i dikkate almak ve ilgili güvence hizmetleriyle bağlantılı güvence denetim standardına uyacak şekilde rapor hazırlamak mecburiyetindedir.

Sonuç ve Öneriler

Bir süredir devam eden güvence hizmetlerinin genişletilmesi süreci muhasebenin niteliğini akademik bir disiplin olarak değiştirecektir. Muhasebe firmaları bilindiği üzere bazı büyüme kaynaklarına sahiptir. Birkaç yıldır danışmanlık uygulamaları şiddetle büyüyor ve gelecekte de büyümeye devam edecektir. Bu, denetime önem veren firmalar için iyi bir gelişmedir. Çünkü firmaların ekonomik sağlığı, denetim kalitesini korumalarına, denetim teknolojilerine yatırım yapmalarına ve denetimi değişen ekonomik koşullara uyarlamalarına olanak sağlayacaktır.

Mali tablo denetimi, yatırımcı ve alacaklılara sunulan bilginin güvenilir olduğu yönünde güvence sağlar. Fakat, piyasada mevcut olan yüksek kaliteli bilgiye ihtiyaç, güvenilir ve tarihi maliyet esasına dayanan finansal tabloların açıklanmasından çok daha fazladır. Dolayısıyla, güvence hizmetleri sadece

denetim sektörünün büyümesine yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda denetim geleneğini uzun zaman önce hizmet edeceği daha geniş bir pazara da uyarlar. Hizmetler, küresel pazarda finansal olmayan bilgiler ve her türlü bilgi sistemleri konusunda güvence sağlamayı içerirken, güvence sağlayıcıları ve muhasebe eğitimcileri için zorluklar yaratabilmektedir.

Mevcut muhasebe ve finansal raporlama ortamında, genel anlamda kabul gören muhasebe ilkelerine göre ülkeler arasındaki farklılıklar, uluslararası sınırlar arasında engeller oluşturmaktadır. Bu nedenle birçok bakımdan, güvence hizmeti sorunları muhasebe veya denetim sorunlarından daha uluslararası ve küreseldir. Hem oluşabilecek sorunları gidermek hem de yüksek kaliteli güvenilir bilgi sunmak açısından güvence hizmetlerinin denetimi bu noktada önem arz etmektedir.

Güvence denetimi, sağlanan hizmetin yüksek kaliteye sahip olup olmadığının üçüncü taraflarca doğrulanması neticesinde tarafların örgüte olan güvenini arttıran bir denetim faaliyetidir. Bunun sonucunda ortaya çıkacak olan güven ortamı; üretim, ticaret, finans, iş birliği gibi konularda, işletmelerin daha kolay hareket etmelerine zemin hazırlar. Özel ve kamu sektöründe nadiren bilinen güvence denetimi olgusunun farkındalığının artırılması için gerek Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, TÜRMOB ve Üniversiteler tarafından bilgilendirme çalışmaları yapılması, bu denetim sisteminin yaygınlaştırılması ve etkililiği açısından önemlidir.

Kaynakça

- Atabay, Esra (2016). Destek Hizmet Kuruluşlarındaki Kontrollere Yönelik Güvence Hizmetleri (GDS 3402): Türkiye’de Finansal Sektördeki Farkındalığın Ölçülmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Trabzon.
- Bağımsız Denetçiler İçin Etik Kurallar, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 04.06.2014.
- Beasley, M. S., Carcello, J. V., & Hermanson, D. R. (2001). Top 10 audit deficiencies. *Journal of Accountancy*, 19(1), 63.
- Bozkurt, Nejat (2012), TÜRMOB Bağımsız Denetim Eğitimi Ders Notları, Ankara: TÜRMOB Yayınları.
- Demirtaş Aydoğan, S. (2016). Türkiye’de Bağımsız Denetimin Yeni Türk Ticaret Kanunu Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 30, 771-785.

- Demir, M., Ülker, Y., & Arslan, Ö. (2018). İç Kontrol, İç Denetim ve Bağımsız Denetim İlişkisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(5), 82-104.
- Desired Improvements to, the Audit Report, (2009) "Report on Research Conducted in the United Kingdom and New Zealand in 2008 Investigating the Audit Expectation-Performance Gap and Users" *Understanding of, and Desired Improvements to, the Audit Report"*.
- Dinç, E., & Atabay, E. (2016). Güvence Denetim Standartları ve Güvence Denetim Süreci. Suleyman Demirel *University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 21.
- Elliott, Robert K. (1997), "Assurance Service Opportunities: Implications for Academia", *Accounting Horizons*, 11(4), 61-74.
- Gürbüz Didem Göç, "Elektronik Ticarete Hukuki Yapı ve Yasal Düzenlemeler", *Mükellefin Dergisi*, 2000.
- Güredin, Ersin (2007), Denetim ve Güvence Hizmetleri, 11. Baskı, İstanbul: *Arıkan Matbaası*.
- Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements-Part II, International Framework for Assurance Engagements (*IFAC Handbook Framework*), 2010
- Holstrum, Gary L., Hunton James E. (1998), "New Forms of Assurance Services for New Forms of Information: The Global Challenge for Accounting Educators", *The International Journal of Accounting*, 33(3), 347-358.
- IFAC Handbook Framework, Paragraf 23-24, s.11.
- IFAC Handbook Framework, Paragraf 31, s.13.
- IFAC Handbook Framework, Paragraf 39, s.15-16.
- IFAC, Uluslararası Güvence Sözleşmeleri Çerçevesi, 1 Ocak 2005.
- IFAC, Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements, 2013 Edition Volume I, New York.
- IFAC, Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements, 2013 Edition Volume II, New York.
- Jacobson, P. D., & Elliott, R. K. (1994). AICPA assurance services committee: What is the future of auditing? *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 6(2), 87-97.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), Güvence Denetimleri Standardı 3000 (GDS 3000) Tarihi Finansal Bilgilerin Bağımsız Denetimi veya Sınırlı Bağımsız Denetimi Dışındaki Güvence Denetimleri Hakkında Tebliğ, *Türkiye Denetim Standartları Tebliği* No: 45, T.C.Resmi Gazete, 29524, 6 Kasım 2015.

- Kavut, Lerzan vd. (2009), Uluslararası Denetim Standartları Kapsamında Bağımsız Denetim, İstanbul: İSMMMMO Yayınları: 130.
- Koelemeijer, D. (2018). Enhancing the Cyber Resilience of Critical Infrastructures through an Evaluation Methodology Based on Assurance Cases. *Procedia Computer Science*, 126, 1779-1791.
- LMBA (2013) "LMBA Responsible Gold Programme-Third Party Audit Guidance v.2", http://www.lbma.org.uk/assets/LBMA_Third_Party_Audit_Guidance_v2FINAL.pdf (14.11.2013).
- Reed, Ronald O. (2001), "Assurance Services: The Expansion of the CPAs' Traditional Services in Local CPA Firms", *The Journal of Applied Business Research*, 17(1), 15-28.
- Rick Hayes v.d., Principles of Auditing: An Introduction to International Standards on Auditing, 2.bs., İngiltere, *Prentice-Hall*, 2005, s.118.
- Usul, Hayrettin (2013), Türkiye Finansal Raporlama Standartları Uygulamalı Bağımsız Denetim, Ankara: *Detay Yayıncılık*.

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2020, 4 (2): 462/478

Çevre Sorunları ve Liberalizm

&

Environmental Issues and Liberalism

Abdulgaffar ÇİFTÇİ

Arş. Gör., Kastamonu Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

aciftci@kastamonu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-1224-9634

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 17.08.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 08.09.2020

Yayın Tarihi / Published : 30.12.2020

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 462-478

Atıf/Cite as: Çiftçi, A . (2020). Çevre Sorunları ve Liberalizm . Econder International Academic Journal, 4 (2) , 462-478. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/57015/781703>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Çevre Sorunları ve Liberalizm

Öz

Çevre sorunları 20.yüzyılın başlangıcı ile birlikte uluslararası gündemde kendisine yer bulmaya başlamıştır. Çevre sorunlarını ortadan kaldırmak için genelde iki farklı yola başvurulmaktadır. Bunlar da piyasa ve devlet müdahalesidir. Liberal görüş, çevre sorunlarını genelde piyasa yoluyla çözmeyi düşünmüş, devletin bu sorunlara müdahale etmesinin doğru olmayacağını öngörmüştür. Fakat sadece piyasa mekanizmasının çevre sorunlarının oluşturduğu olumsuz dışsallığı ortadan kaldırmaya yetmeyeceği, liberal yaklaşıma eleştiri getirenlerin savunduğu bir görüş olmuştur. Buna göre piyasa ekonomisi şartlarında giderilemeyen bazı maliyetlerin devlet müdahalesiyle de giderilmesi gerekecektir. Ekolojik problemlerin çözümü için liberalleşmenin daha da artırılması önerisini konu edinen anlayışlar "serbest piyasa çevreciliği" olarak ifade edilmektedir. Liberal düşüncede ele alınan 'doğa durumu'nda çeşitli çevresel değerler, özel mülkiyete konu değildir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Sorun, Liberalizm, Piyasa, Devlet, Müdahale.

Environmental Issues and Liberalism

Abstract

Environmental problems started to find their place in the international agenda with the beginning of the 20th century. Generally, two different ways are used to eliminate environmental problems. These are market and state intervention. Liberal opinion generally considered to solve environmental problems through the market, and predicted that it would not be right for the state to intervene in these problems. However, it was an opinion that only the market mechanism was not enough to eliminate the negative externality caused by environmental problems, and those who criticized the liberal approach. Accordingly, some costs that cannot be eliminated under the conditions of the market economy will have to be eliminated by government intervention. Understanding on the proposal to further increase liberalization for the solution of ecological problems is expressed as "free market environmentalism". Various environmental values are not subject to private ownership in the 'state of nature' considered in liberal thinking.

Keywords: Environment, Problem, Liberalism, Market, Government, Intervention.

Giriş

Neredeyse 20. yy. boyunca, modernitenin de etkisiyle dünya bilim ve teknoloji ile silahlanmış insanın arzularını tatmin etmek amacıyla doğayı sınırsızca sömürü hakkına sahip olduğu inancıyla hareket etmiş ve çevre sorunlarının kökeni bu bağlamda ortaya çıkmaya başlamıştır (Ardoğan, 2012:89). 1970'lerde ekolojik sorunların nitelik ve nicelik açısından arttığı bilinmektedir. Sözü edilen ekolojik sorunlardan bir tanesi küresel ısınma ve ozon tabakasının delinmesidir. Bu yüzyılda iklim değişikliği, doğal afetler ("erozyon, heyelan, kuraklık ve sel nedeniyle göç"), yaşanabilir doğal alanların yok olması, ekilebilir tarım alanlarının tahribatını içeren ekolojik krizler mesleğin gündemine yeni mücadele ve müdahale alanlarını da eklemiştir. Söz konusu ekolojik kriz ve ortaya çıkardığı yapısal sorunlar birey, grup ve toplum düzeyindeki ilişkileri etkilemesi nedeniyle pek çok akademik disiplini ve mesleği de yakından ilgilendirmektedir. Bu sorunların meydana getirdiği hasarların, ölçülebiliyor ve sonuçlarının kamuoyuyla paylaşılıyor olması ekolojik bilincin meydana gelmesine katkı sağlamaktadır. Bunların haricinde çevreye yönelik zararların ve bu zararların karşılanmasının yerel olmaktan çıkıp evrensel boyutlara ulaşması ve sadece günümüz insanını ve insanlığı değil, insanlığın geleceğini de tehdit ediyor olması, ekolojik hareketin oluşumu ve gelişiminde de önemli bir sebebi oluşturmuştur (Göktolga, 2015:138-139; Güzel ve Buz, 2019:1052).

Yeryüzünde yaşamın ve insanlığın geleceği konusunda ileri sürülen kaygıların yaygınlaşmasıyla çevre sorunlarına bakış daha da önemli hale gelmiştir. Çevre sorunlarının kapsamı ve yoğunluğu farklılaşp zenginleştikçe ekonomik, toplumsal, hukuksal ve siyasal konulara da ilgi artmakta ve çözüm arayışları derinleşmektedir. Bu çözümü bu çalışmanın ilgi alanı olan liberal kesim de aramaya çalışmıştır (Aydınlı ve Çiftçi, 2012:15). Son yıllarda çevre konusuyla alakalı tartışmalar incelendiğinde, problemin, bir kirlilik ya da koruma problemi olmadığı, gezegenimizi ve sosyal yaşam alanlarımızı en etkin ve adil yollarla korumaya ilişkin kurumsal düzenlemeleri nasıl geliştirebileceğimiz problemi olduğu görülecektir. Bu problemler iki türlü çözüm düşündürmektedir. Bu sorunlar ya piyasa yoluyla ya da devlet yoluyla çözülebilir (Şahin, 2017:219). Dünyada meydana gelen her türlü kriz,

kapitalizmin kalkınma modelinin sonunun geldiğini düşündürmektedir. Krizlerin ekonomik etkilerinin en az büyük buhran kadar olması beklenmektedir. Sadece ekonomiye değil, sosyal anlamda insana, çevreye, toplumsal yapıyı oluşturan her unsura etkisi tartışmasız şekilde olacaktır. Bugüne dek saltanat süren ve kimi zaman “neo-liberal”, kimi zamansa “liberal üretkenlik” olarak anılagelen bu model artık çökme aşamasındadır. Liberal yaklaşım şu an kendi kriziyle karşı yüzleşirken, bu krizin ikili kökeniyle doğrulanmaktadır. Ve bu krizin ikili karakteri aynı zamanda ihtiyaç duyduğu ikili çözümü, “sosyal ve ekolojist” çözümleri de beraberinde getirirse bunun bir anlamı olacaktır (Lipietz, 2017:57). Dünyanın çevre ve ekoloji alanında en büyük sorunu, aslında tüm sorunların acil bir şekilde çözüm beklemesidir (Lipietz, 2017:74). “Liberal ekonomik doktrinin” bırakınız yapsınlar politikası, kendisini çevre alanında da göstermiştir. Liberal kapitalizmin çevresel değerlerin sürdürülebilirliği için bulduğu formül, liberal ekonominin kurallarına uygun biçimde işletilecek olan “Serbest Piyasa Çevreciliği” olmuştur (Çımrın, 2014:183). Liberalizmin adeta bir politikası haline gelen bu uygulama ve anlayışlar, tüm dünyada ekolojik dengenin sağlanması noktasında bir eşitlik anlayışından ziyade gelişmiş ülkelerdeki çevresel felaketlerinin önüne geçmeyi hedeflemiştir. Bu vb. durumlar da bu konuda çalışanların dikkatinden kaçmamış, liberal yaklaşımlar bu noktalarda sorgulanmaya başlamıştır (Çımrın, 2014:186). 1980 sonrasında tüm dünyada neo-liberal politikalar etrafında meydana gelen dönüşüm süreci “toplumsal, ekonomik ve çevre” önde gelmek üzere çoğu alanda toplumsalın aleyhine olarak nitelendirilebilecek değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişim ve dönüşümler daha fazla yoksulluk oluşturmakta, bir yandan çevre tahrip olurken, insan sağlığı ve hayatı da tehlike altına girmektedir (Gül ve Kahraman, 2012:1). 21. yüzyılda neoliberalizm ideolojisinin iyice yaygınlaşması ile beraber insan, doğa ve üretim üzerindeki ilişkiler hem olumlu hem de olumsuz anlamda farklı açılardan ele alınmaya başlamıştır (Üste, 2015:50).

Bu çalışmada çevre sorunları öncelikle tarihsel dönemler ve piyasa başarısızlığı kavramları da göz önüne alınarak değerlendirilecektir. Liberalizm düşüncesinin çevreye bakış açısı, çevresel politikalara olumlu etkisinin olup olmadığı bakımından incelenecek, bunun yanında liberalizme bu noktada yapılan eleştiriler de göz önünde bulundurularak liberalizm ve çevre ilişkisi analiz edilmeye çalışılacaktır.

1. Çevre Sorunları

Çevre sorunlarının meydana geldiği 1950'li yıllardan günümüze kadar alınan önlemler zaman zaman sonuçsuz kalmış, yaşanan krizler gittikçe büyüyerek karmaşıklaşmıştır. Özellikle kentleşme ve sanayileşmenin ekosistem üzerinde karmaşık ve çok boyutlu bir baskı oluşturduğu kabul edilmektedir. Kentler, üretim ve tüketim merkezleri haline gelirken doğal alanlar ve ekolojik süreçler sürekli zarar görmektedir (Gülcan, 2018:57). Çevre sorunları 20.yüzyılın başlangıcı ile birlikte uluslararası gündemde kendisine yer bulmaya başlamıştır. Bunun ilk örneklerinden birini 1913 yılında düzenlenmiş olan "Bern Konferansı" oluşturmaktadır. Bu konferans çevre temalı olmasa bile, çevre ile ilişkili olan tabii manzaraların tahribata uğraması sorunu ile ilgilendiği için önemlidir. 1960'lı yıllardan itibaren çevresel sorunların giderek belirginleşmesi, alana ilişkin bilimsel araştırmaların artması, toplumsal hareketlerin meydana gelmesi ve çevrenin ekonomik kalkınmadan daha önemli olduğuna dair görüşlerin geçerlilik kazanması ile beraber çevre bilinci oluşmaya ve bu bağlamda devletler ciddiyetle bu problemlerle ilgilenmeye başlamıştır (Katıtaş ve Kanlı, 2018:59-60). Türkiye'nin de içinde bulunduğu toplam 113 ülke, 1972 yılında "Stockholm Konferansı"nda toplanmıştır. Stockholm Konferansı'nın en önemli neticesi ise farklı milletlerin çevre noktasında ortak sorumluluklarını kabul eden bir anlayışı kabul etmeleridir. Yine "Gündem 21", küresel olarak "eşitsizliklere, yoksulluğa, hastalığa, eğitimsizliğe, ekolojik yapıdaki yıkımlara" vurgu yapmıştır. "Küresel Ortaklık" kavramını gündeme getiren "Gündem 21", özellikle toplumdaki dezavantajlı kesimlerin ele alınması gerekliliğini ifade etmiştir (Çımrın, 2014:181-182).

Çevre sorunlarının sebeplerine yönelik analizlerde, çoğu kez doğadaki kaynakların sınırlı olması, insan nüfusunun fazlalığı önemli bir sorun olarak literatürde yerini almıştır. İnsan nüfusundaki artışın hızlanması, yakın zamanda, başta kıtlık olmak üzere çevre sorunlarının içinden çıkılmaz bir hal almasına sebep olacak gibi gözükmektedir (Ardoğan, 2012:82). Bireysel özgürlüklerinin farkında olan fakat kendi özgür eylemlerinin neticelerinden de sorumlu tutulabilen bir toplumla beraber çevre sorunlarının çözülmesi aşamasında önemli bir yol kat edilecektir (Şahin, 2017:234). Yeşil bir düzen

inşa etmek için ilk engel, işbirliği sorunudur. Yerel hareketler bu bağlamda bir rol oynayabilirse başarı elde edilebilir ki “Yeşil Düzen” zaten yerel organların ve hatta bireylerin karar alma süreçlerine katılım sağlamasını istemektedir. Fakat iklim krizleri sonrasında görüldüğü gibi ABD ve ÇİN gibi süper güçler, “tavuk oyunu” diye adlandırılacak bir stratejiyle “ne bu sorunlara ilişkin bir şey yapmakta, işbirliğini ve yük paylaşımını kabul etmekte” isteksiz olmaktadır. Bu konuda sonuç olarak, önümüzdeki engellerin ilk kısmı işbirliğine olan güven eksikliği, karar almak için “ulus aşırı bir kuruluşun eksikliği, liderlik eksikliği, (ulusal) bedavacılık ve işin kaymağını alma tercihi ve birleşim yanlılığı” çevre sorunlarının daha da derinleşmesine sebebiyet vermektedir (Lipietz, 2017:90). Çevre sorunlarının siyasi sebeplerini adeta saklayan; israf sorununu öteleyen anlayışlardan biri de onun temel nedenleri arasında nüfus artışına yer verilmesi, çevre sorunlarına neden olanlar ile bu sorunlardan zarar görenlerin karıştırılmasıdır. Dünyanın nüfusunun artması, çevrecilerin ve çevrebilimcilerin bir sorun olarak önemsedikleri bir konudur. “Nüfus fazlalığı”nın sefalet ve doğa yıkımının nedeni olduğu iddiası, gelişmiş ülkeler tarafından yedekte tutulan sinsî bir mazeretlerden biridir. Özellikle gelişmiş ülkeler tarafından Çevre sorunlarının en büyük nedeni nüfus gibi gösterilip diğer sebeplerin üstü örtülmektedir (Ardoğan, 2012:91). Afrika, Asya ve Latin Amerika’da 600 milyon yoksul kentli, kentsel altyapının yetersiz olmasından dolayı çevresel risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Üretim ve insanların bir arada yoğunlaşması sebebiyle sağlık riskleri gün geçtikçe artmakta, yüksek/pahalı sağlık maliyetleri geliri düşük kesimlerin karşılayamayacağı düzeylere erişmektedir. Kuşkusuz kentteki yoksulların da ürünleri ve üretimlerinin atıkları çevreyi etkileyebilmektedir. Fakat, yoksul kesimlerin kişi başına düşen ürün atıkları yüksek gelirli kesimlerden daha düşüktür. Neticede, çevrenin kent yoksullarına etkisi, kent yoksullarının çevreye etkisinden daha fazladır (Gül ve Kahraman, 2012:6).

2. Piyasa Başarısızlığı ve Çevre Sorunları

Çevresel dışsallıklar olarak ifade edilen piyasa başarısızlığının içselleştirilmesinde bir taraftan “vergiler, sübvansiyonlar, harçlar, pazarlanabilir kirlilik hakları” gibi piyasa temelli araçlar, diğer yandan da doğrudan kontrol veya standartlar olarak isimlendirilen “kumanda ve kontrol araçları” devreye girmektedir (Kargı ve Yüksel, 2010:183). Çevre ekonomisi literatüründeki anlayışlar ele alındığında, hemen hepsinde çevresel

dışsallıkların bir piyasa başarısızlığı olarak kabul edildiği, fakat bu probleme çözüm üretmede birbirlerinden farklılaştıkları görülmektedir (Kargı ve Yüksel, 2010:184). Literatürde kamu müdahalesine gerek duyulmadan piyasa mekanizması kullanılarak bu dışsallıkların içselleştirilebileceğini öne süren yaklaşımlar mevcuttur. Bunlar “Coase Teorisi ve Hicks-Kaldor” Ölçütüdür (Kargı ve Yüksel, 2010:197). Coase, eserinde, “piyasa işlemlerinin etkinlikten uzaklaşması halinde, karar birimlerinin aralarında bir pazarlık süreci oluşturarak etkinlik koşullarını yeniden sağlayabileceklerini ve bunun için de mülkiyet haklarının tesis edilmesi gerektiğini; böylece dışsallıklar için de bir piyasa tasarlanarak onların piyasa başarısızlığı olmaktan uzaklaştırılabileceğini ifade etmiştir. “Tazminat Çözümü veya Kayıpları Karşılama ilkesi” olarak da ifade edilen “Hicks-Kaldor kriteri” ise, Pareto kriterlerinin bir uzantısı niteliğini göstererek Pareto kriterinin uygulanma alanını genişletmek ve belirsizliği bertaraf etmek için devlet müdahalesi olmadan bir tazminat ilkesi meydana getirmektedir (Kargı ve Yüksel, 2010:198). Scitovsky tarafından, “Kaldor-Hicks” anlayışını farklı bir açıdan ele alan bu yaklaşıma göre, “bir ekonomideki aktörün üretim ya da tüketim faaliyeti sonucunda başka bir ekonomik aktör dışsal maliyete katlanıyorsa, bu maliyete katlanan, buna neden olan ekonomik aktörün söz konusu faaliyetini sınırlaması için pazarlığa girişmelidir. Bu pazarlık iki taraf arasında uzlaşmayla sonuçlanabilir” (Parlakay ve Yavuz, 2016:214). Şüphesiz sadece piyasa mekanizması çevre sorunlarının oluşturduğu olumsuz dışsallığı ortadan kaldırmaya muktedir değildir; piyasa ekonomisi şartlarında giderilemeyen bazı maliyetlerin devlet müdahalesiyle de giderilmesi gerekecektir. Başka bir ifadeyle, çevre sorunları, devlet müdahalesini gerektirmektedir. Devlet, örneğin bir standart koyarak çevrenin kirletilmesini önlemeli, bu standarda uymayanları takip etmeli, aykırı davrananları cezalandırmalıdır (Şahin, 2017:223). Kamu ekonomisi çözümleri, oluşacak hasarın önlenmesine ilişkin ya da oluşan zararın karşılanmasına ilişkin olarak kamu otoritesinin uyguladığı politikaları içermektedir. Bu politikalarda “vergiler, harçlar, sübvansiyonlar, kirlilik izinleri ve doğrudan kontroller” yer almaktadır (Parlakay ve Yavuz, 2016:214).

3. Liberalizm ve Çevre

Liberalizm, on yedinci yüzyıldan itibaren gelişen bir siyasal ideolojidir. Klasik liberalizmin felsefi kökenleri “Locke, Hume, Smith, Mill, Bentham, Spencer ve Constant” gibi düşünürlerin fikirlerine dayanmaktadır. “Bireycilik, özgürlük, kendiliğinden düzen ve piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet” liberalizmin dayandığı dört temel ilke olarak göze çarpmaktadır (Göktolga, 2015:143). “Serbest piyasa çevreciliği”, ekolojik sorunların liberalizmin ilkelerinin realize edilmesiyle çözülebileceğini savunan görüştür. Ekolojik problemlerin çözümü için liberalleşmenin daha da artırılması önerisini konu edinen anlayışları “serbest piyasa çevreciliği” olarak ifade edilebilir. Liberal düşüncenin temellendirilmesinde ele alınan ‘doğa durumu’nda hava, su, toprak gibi çevresel değerler, özel mülkiyete konu değildir. Serbest piyasa çevreciliğinin merkezinde doğal kaynaklar üzerinde iyi belirlenmiş mülkiyet hakları vardır. Bu kaynaklara sahip olanlar, mülkiyet haklarının tehlikeye girmemesi adına kaynakların kullanımında disiplinli olmaya ve isabetli kararlar almaya yönelirler. “Serbest piyasa çevreciliğinin temsilcilerinden olan “Garret Hardin, Lynch ve Alcorn”a göre çevre sorunlarının temel sebebi, çevresel kaynakların çoğu zaman ortak mülkiyete konu olmasıdır. Çünkü hiç kimseye ait olmayan aynı zamanda herkese aittir. Bireyler ortak mülkiyete konu olan alanlarda sorumsuz davranarak denizlerin, okyanusların kirlenmesine sebep olmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için serbest piyasa çevrecileri ortak kullanım düşüncesini terk etmeyi önermektedir (Ardoğan, 2012:98-99; Bıçkı, 2001:34). Serbest piyasa çevreciliği yaklaşımı, çevre ve serbest piyasanın birbirlerine zıt unsurlar biçiminde konumlandırılmasına rağmen bu iki olguyu bir araya getirmeye çalışmaktadır. Neo-liberaller, piyasa mekanizmasının iyi işlememesinin birincil sebebini devlet müdahalesi olarak görürler. Neo-liberallere göre devletin doğal kaynakların fiyatlarına karşı bir müdahale yapması gerçek piyasa değerlerinin ortaya çıkmasını engeller. Serbest piyasa çevreciliği de piyasa mekanizması içinde doğal kaynakların fiyatlarının regülasyonu yolu ile kaynakların kıymetli hale geleceğini ve neticede mülkiyet talebinin de yükseleceğini savunmaktadır (Çımrın, 2014:184).

Çevre konusunu sistematik olarak ele alan kayda değer bir liberal adalet teorisyeni bulmak zordur. Burada ender çalışmalardan biri Rawls’un ilk dağıtım adaleti ilkesidir. Buna göre, Rawls, “her insanın, herkes için benzer bir özgürlük sistemiyle uyumlu, temel özgürlük sistemine eşit bir hakka sahip

olduğunu” belirtmektedir. Bu başlık altında, standart kişisel, sivil ve siyasi özgürlüklere ek olarak, bazı çevresel zararlardan korunma hakkını da içerebiliriz. Dolayısıyla, çevresel bilgilere ücretsiz erişim hakları, çevresel karar alma mekanizmalarına adil erişim hakları ve bunlardan kaynaklanan belirli menfaatleri temsil ederken adil yargılanma hakkı, temel özgürlükler ayrıca çevresel zararlardan kurtulma hakkını da içerebilir (Hayward, 2001:123; Vincent, 1998:450). Hayek, neoliberalizmi anlatırken, serbest piyasaların bireysel ihtiyaçlara yönelik problemlere çözüm bulduğunu fakat merkezi planlamanın her bireyin değişen ihtiyaçlarına yanıt veremediğini; bunun sonucunda piyasaların serbest olarak çalışmasına izin verilmesinin doğru olacağını ve toplumda düzenin kendiliğinden sağlanabilmesi için hükümetlerin sınırlandırılması gerektiğini ifade etmiştir (Üste, 2015:50). Liberalizm insan merkezlidir ve doğayı insanın egemenliği altında bulunması gereken bir varlık biçiminde açıklamaktadır. Bu nedenle çevreciler ve ekolojistler “insan odaklı” ideolojiler temelinde geliştirilen liberal ve sosyalist adalet anlayışlarının çevre sorunlarını çözemeyeceğini ileri sürerek “çevre odaklı” bir adalet anlayışı öngörmektedir. İşte, “ekolojik adalet” yaklaşımı da böyle bir ideolojik çatışma zemininde kendini göstermekte ve çevresel adalet anlayışı içindeki insan merkezli paradigmaya alternatif olacak “ekomerkezli” bir bakış açısı ile “doğa hakları” ekseninde insan ve doğal çevre arasındaki dengenin korunmasına önem vermektedir (Güzel ve Buz, 2019:1062). Yine “Uluslararası Çevre Rejimi”, Liberal kuramın argümanlarına benzer biçimde, Birleşmiş Milletler tarafından tespit edilen standartlar etrafında hazırlanan uluslararası Liberal bir düzen kurmayı amaçlar. “Ekonomik ve teknolojik ilerlemelerin çevreye zarar vermesini engellemek, iklim değişiklikleri ve küresel ısınma gibi çevre sorunlarının önüne geçmek” maksadıyla, BM ve AB gibi kurumların liderliğinde kongreler toplanmakta ve çevre rejimini belirleyen kurallar kabul edilerek, protokoller imzalanmaktadır (Gülmez ve Top, 2018:75).

4. Liberalizme Çevre Konusunda Gelen Eleştiriler

Çevre sorunları noktasında liberalizmi hedef haline getiren şey, çevre sorunlarının bireysel özgürlükleri geniş biçimde ele aldığı ve devlet denetiminden olabildiğince uzak faaliyetlerin yapıldığı piyasanın da çevre

sorunlarının önemli bir kısmını oluşturduğu düşüncesidir. Liberalizmi farklı kılan değerlerden olan piyasa, çevre sorunlarının kaynağı olarak görüldükçe doğal olarak, bu sorunların çözümü konusunda da devre dışı bırakılacak gibi gözükmemektedir (Şahin, 2017:223). 20. yüzyılın diğer krizlerinin hiçbirinde göze çarpmayan yeni bir nitelik öne çıkmaktadır: “ekolojik bir krizin gelişmesi”. Bu durum ileri kapitalizm için yeni bir olgudur. Hem liberaller hem de diğer görüşlere sahip olan kesim uzun yıllar bu krizi görmezden gelmiştir (Lipietz, 2017:64). Klasik liberal anlayış geleneğinde “çevre”, ahlaki ya da “olgusal” (factual) bir problem olarak görülmediğinden dolayı çevreye yönelik düşüncelere çok fazla yer verilmemiştir (Göktolga, 2015:143).

Klasik-liberal görüşe göre, bireyler çevreyi veya başka bir şeyi korumakla yükümlü değildir. Daha ziyade, bireyler yeni değerli kaynaklara sahip olma konusunda ve hangi kaynaklardan ödün vermeleri ve hangi kaynakları korumaya değer bulduklarını bireysel olarak belirleme hakkına sahiptir (Smith, 2004:27). Liberal bireycilik fikri, müştereklerin trajedisine yol açtığı için çevresel yazılarda genellikle şüpheli görülmüştür. Bunu da, sınırlı bir dünyanın yalnızca sınırlı talepleri destekleyebilmesi düşüncesine dayandırmışlardır (Vincent, 1998:454). Liberalizmin sosyal boyutu yeşil liberalizm anlayışını canlandırmak için mülkün yeniden dağıtımını savunmak görüşünü öne atsa bile kalbinde hep bireysel varlıkların önemli olduğu, mevcut maddi kaynaklar olmadan yaşanamayacağı vb. düşüncelerin hakim olması nedeniyle çevresel sorunlar bir anlamda geri planda kalmaktadır (Wissenburg, t.y:32). Ekolojik düşüncede önemli bir isim olan Andrew Dobson’un, liberalizm ve ekolojik düşüncenin birbirleriyle uyuşmadığını ifade eden düşüncesi çevreci siyasal teorisyenler arasında yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Liberalizm ile ekolojik düşünce arasındaki ayrışmanın temel sebebi liberalizmin insanı diğer canlılardan üstün gören “antroposentrik” anlayışdır. Liberalizm temelde bitki ve hayvan türleri için değil, insan bireyleri esas almaktadır (Göktolga, 2015:144). Siyasi liberalizm yapısı itibariyle bireylere verilmesi gereken çevre eğitimi için de uygun görünmemektedir. Çevre eğitimi ile ilgili değerler siyasi liberalizmle uyumlu değildir (Bell, 2004:49). Bireylerin “materyalist” bir hayat tarzı benimsemesini tasarlayan liberalizm, kişilerin istedikleri gibi doğada bulunan değerleri kullanabileceğini anlatır. Sanayileşme ile beraber uluslararası kapitalist ekonomi sisteminin temelini oluşturan liberalizm, bu özelliklerinden ötürü çevre sorunlarının çözümüne engel olabilme durumu söz konusudur. Liberal

yaklaşımın uzantısı olan “neo-liberal anlayış”, serbest piyasa hegemonyasını savunan ve mülkiyet haklarını kutsallaştıran bir yapıya bürünmüştür. Piyasanın üstünde hiçbir şeyi görmeyen neo-liberallerin, piyasanın işleminin devamı için üretimin sürekliliğine özen gösterdikleri ve bu noktada meydana gelecek çevresel yıkımları çok önemsemedikleri söylenebilir (Katıtaş ve Kanlı, 2018:62). Çevre sorunlarının gittikçe daha belirgin hale gelmesi sonrasında bu sorunların ancak çağdaş liberal demokrasilerdeki vatandaşlarının tutumlarının, tercihlerinin ve yaşam tarzlarının radikal bir şekilde dönüştürülmesiyle çözülebileceği fikri, bu bilimle uğraşanlar tarafından çoğu kez dile getirilmesine rağmen, şimdiye kadar çok az sayıda siyasi liberal görüş mensubu çevre konularını ciddi bir şekilde tartışmıştır (Bell, 2004:38). Çevre konularında yapılan eleştirilerde de dünyanın içerisinde bulunduğu çevresel kaynaklı problemlerin kökeninde mevcut olan şeyin “büyü ya da yok ol”, olarak ifade edilen “serbest piyasa temelli endüstriyalizm” olduğuna dikkat çekilmiştir. Buna göre bu yaklaşım kar hırsı ile birlikte toplumsal ve çevresel birimleri kendi çıkarlarını düşünerek biçimlendirmekte ve bu işlem de olumsuz çok fazla ürünü meydana gelmektedir (Gül ve Kahraman, 2012:3). Aşırı liberal görüşler de bazı bireylerin temel haklarını kullanma imkânından mahrum olması pahasına, hukuku üretim ve ekonomiden yana kullanmak istemektedir. Liberalizmin radikal biçiminin toplumdan soyutlanmış ve insanların münferit hayat sürdüğü doğal hâl kurgusuna dayanan birey anlayışının, bireyin doğa ile uyumlu ilişkiler kurmasına ne derece el verebileceği tartışmalıdır (Ardoğan, 2012:84). Yeni-liberal sürecin kentler üzerindeki etkileri değerlendirilecek olursa, artan eşitsizliklerin doğal bir neticesi olarak, kentlerde suç oranlarındaki artış ve toplumda bir suç korkusunun oluşması bu noktada göze çarpmaktadır. Bu süreçte güvenlik algısı da değişmiş, özellikle, “yaşam alanlarında güvenlik”, en önemli konulardan biri olmuştur. Yeni-liberal kesim, bu durumdan da yararlanmış; değişen güvenlik algısı üzerinden yeni kâr alanları oluşturarak, yeni tüketim kalıpları vasıtasıyla bu durumu daha belirgin hale getirmiştir (Sipahi, 2012:114). Liberal demokratik devletler de, hem mekânsal hem de zamansal olarak ekolojik maliyetleri dışsallaştırmak konusunda pek caydırıcı değildir; aynı zamanda vatandaş olmayanların

çıkarlarının ya da gerçekten kendi vatandaşlarının ekolojik çıkarlarının temsili için çok sınırlı fırsatlar sunmaktadırlar (Hayward, 2001:128).

5. Çevre Sorunlarının Çözümü İçin Liberal Politika Önerileri

1970’li yıllar sonrası dönemde piyasa sistemi haricindeki alanların ve ekolojik varlıkların sisteme entegre edilmesi veya denetim altına alınması amacını gerçekleştirmek üzere neo-liberalizm, milletlerarası düzeyde kamuoyu oluşturma yönünde girişimlerde bulunmuştur. Bu durum aynı zamanda, Batı’nın aslında büyük ölçüde kendisinin sebep olduğu çevre sorunları noktasında sorumluluğu paylaşmak amaçlı ideolojik bir kılıf meydana getirme isteğinin de bir neticesidir. Bu dönemle beraber birçok uluslararası toplantı, konferans gibi etkinlikler düzenlenmeye başlanmış ve çeşitli uluslararası antlaşmalar imzaya açılmıştır (Baysal, 2018:260). Yeni-liberal politikaların uygulanma ve küresel ekonominin yaygınlaşması aşamasında kentler, yeni ve önemli görevler üstlenir bir özellik göstermeye başlamıştır. Küreselleşme bir taraftan sermayenin dolaşım kapasitesini artırırken, bu hareketlilik de, kısmi olarak küreselleşmenin üretildiği, yani küresel sermaye dolaşımına “teknolojik, kurumsal ve toplumsal altyapının” sağlanması belirli kentler tarafından mümkün kılınmaktadır (Sipahi, 2012:112). Çevre ile alakalı konularda devlet düzenlemesi yanında özel kuruluşların da yapacağı çalışmalarla bir bütünlük kazanması istenmektedir. “Neoliberal” uygulamalar, bilhassa çevre konusunda “bireylerin, kurumların ve uluslararası kuruluşların” göstereceği ilgi ile, gelecekte nasıl bir çevre sorusuna cevap bulabileceklerinin yolunu göstermeye çalışmaktadır (Üste, 2014:170).

Başlangıçta “Liberal Üretkenlik Modeli” herhangi bir ekolojik kısıtı umursamamıştır fakat “asit yağmurları, ozon tabakasındaki incelme” ve 1992’de Rio’da gerçekleştirilen “Yeryüzü Zirvesi (UNCED)” ile işin rengi değişmiştir. Burada bir çok ekolojik problem gerçek manasıyla ele alınmış: sadece “kaynak tarafı” değil, “atık tarafı” da ele alınmıştır. “Emek ve sermayenin verimliliğinin” yanı sıra kalkınma yaklaşımı içerisinde de “GSYİH cinsinden enerji ya da karbon içeriği” gibi konularda yeni anlayış değişiklikleri meydana gelmiştir (Lipietz, 2017:66). Yine burada karşımıza çıkan bir diğer yaklaşım, liberal çevreci yaklaşımdır. Bu yaklaşımın temsilcileri, materyalist faydacı değerlere ve ekonomik bireyciliğe karşı çıkarlar. 19. yüzyıl liberalizminin kişisel özerkliğine ağırlık vererek, insan

doğasıyla alakalı iyimser bir anlayış benimsemektedirler. Liberal çevrecilerin, esas olarak endüstriyalizm konusuna karşı olmadıkları ifade edilmektedir. Bunların toplumu değiştirmekle alakalı faaliyetlerden kaçındıkları ancak toplumla alakalı yalnızca bozuk olan noktaları düzeltmeyi amaç edindikleri rahatlıkla söylenebilir. Bu yaklaşım; “nüfus artışı, ekolojik dengenin düzeltilmesi ve çevreyi kirletenlerin cezalandırılması” gibi çözüm yollarını savunmuşlardır. Bu bağlamda kanun yoluyla baskıyı, sürecin temel bir parçası biçiminde değerlendirmektedirler (Aydınlı ve Çiftçi, 2012:20-21). Buna benzer olarak “Ekolojik iktisatçılar”, piyasa işleyişindeki temel bazı özelliklerden dolayı, çevre korumanın kendiliğinden serbest piyasa eliyle yürütülemeyeceğini açıklar. Etkin talebin olmadığı şartlarda, piyasada ilgili malın üretimi için bir sebep bulunmamaktadır. Yeterli talebin bulunmamasını o malın değerine veya o mala duyulan gereksinime yönelik bir gösterge biçiminde yorumlayan liberal görüşe karşı, yaşamsal önemdeki bazı malların piyasaya etkin talep olarak yansımadağı uyarısı yapılır. Örneğin toplumda temiz hava için ödeme yapmaya istekli olan çok az kişi vardır. Bu yüzden piyasa, temiz hava sağlayan araç ve yöntemler üretmeye yönelmez. Fakat, talebin az olması, toplumda temiz havaya ihtiyaç duyulmadığını ya da bireylerin temiz hava solunmak istemediklerini düşündürmemelidir (Gülcan, 2018:54).

Tercih edilen çevre politikası, iyi hayat anlayışları karşısında tarafsız olmalı, belli bir hayat tarzını dayatmamalıdır (Şahin, 2017:224). Liberal tarafsızlık ilkesi olarak da adlandırabileceğimiz bu politikaya göre, zarardan korunma da dahil, bütün bireyler için genel kaynakların sağlanması amacıyla, bireylerin hayatına idarenin müdahale etmesi mümkün olabilir. İdare, bir yandan zararı önlemeye çalışırken, diğer yandan bu önlemlerin zararla orantılı olmasına çalışmalıdır. Aksinin olması durumunda, yönetimin eyleminden dolayı bireylere verilen zarar, yönetimin engellemeye çalıştığı zararı aşabilmektedir (Coglianese, 2002). Yeşil liberalizm, piyasa güçleri ve bireylerin kendi paylarına düşen sorumlulukları yerine getirdiklerinde dünyanın da korunacağı düşüncesine dayanmaktadır. Bu bağlamda “geri dönüşüm” ve “yeşil teknoloji” tüketicilerin ve üreticilerin uzun dönemde doğada daha az hasar bırakmalarına yardımcı olacaktır (Göktolga, 2015:145). Liberal kurama göre, çevre sorunlarını önlemek için bunlar haricinde uluslararası bir çevre

rejimi kurmak ve devletleri, çok taraflı etkileşimler ve bağlayıcı vaatler ile, bu rejimin kurallarına uymaya ikna etmek gerekir (Gülmez ve Top, 2018:75).

Çevre sorunu olarak düşünülen alanlardaki bazı problemlerin liberal bir bakış açısından pazar yönelimli anlayışla nasıl çözüleceğine ilişkin şu konular üzerinde durulmaktadır: “nüfus, katı atıklar, çölleşme, tarım toprakları, nükleer enerji, ulaşım, imar sorunları, sübvansiyonlar, hidroelektrik santralleri, afetler fonu, estetik kirlilik”. Kamusal nitelikteki kaynakların özelleştirilmesi, kirliliği önleme açısından güzel sonuçlar üretebilmektedir. Gölün ya da nehrin bir kısmı üzerinde balık avlama hakkı, alınıp satılabilir ve ticarete konu edilebilir bir özel mülkiyet hakkıdır. Örneğin, bu özel mülkiyet düzeni Taylor’a göre İngiltere’de yalnızca aşırı avlanma sorununu gidermenin yanında, İngiliz nehirlerinin önemli ölçüde temiz kalmasını da sağlamıştır (Taylor, 1992:39’dan Aktaran: Bıçkı, 2001:39). Neo-liberal politikaların temelinde bireyin ve bireyciliğin vurgulanması, gelecekte bireylere yaşanabilir bir dünya bırakılabilirse anlam kazanacaktır. Neo-liberal politikaların bireyin hak ve özgürlükleri üzerine kurulan yönü ile “çevre hakkı” konusu, bireyin hak ve özgürlükleri açısından daha tutarlı ve öncelik verilmesi gereken hak olarak değerlendirilmelidir. Bireylerin sağlıklı ve yaşanabilir bir çevrede bulunmaları durumunda, daha rasyonel politikalar yapılacak ve çevre sorunlarına bu anlamda etkili çözümler bulmak mümkün hale gelecektir (Üste, 2014:173-174). Neticede bunlara dikkat edilirse doğaya liberal toplumda ayrıcalıklı bir konum verilecek ve artık doğa araçsal bir mal olarak görülmekten çıkıp daha az hasar görecektir (Vincent, 1998:454).

Sonuç

Çevre sorunları, dünyada insan unsuru var oldukça devam edecek bir olgu olarak görülmektedir. Özellikle gelişmiş ülkeler, çevreye karşı yaptığı tahribatın farkına son yüz yılda varmış gibi görünse de süper güç diye tabir edilen belli başlı ülkeler zaman zaman sorunları görmezden gelmiş, kısa vadeli çözümler bulmayı denemiş ve neticede çevre sorunları ve ekolojik düzen hasar görmeye devam etmiştir. Çevre sorunlarına çözüm bulmak için belli başlı ideolojiler de çaba sarf etmektedir. Bunlardan biri de liberalizmdir. Klasik liberal anlayış geleneğinde “çevre”, ahlaki ya da “olgusal” bir sorun olarak görülmediğinden dolayı çevreye yönelik düşüncelere çok fazla yer verilmemiştir. Liberalizm, insan merkezli anlayışıyla doğayı insanın egemenliği altında bulunması gereken bir varlık olarak görmüştür. Rawls’ın

adalet teorisinde insanların çevresel zararlardan korunma hakkına değinilirken, Hayek, serbest piyasaların bireysel ihtiyaçlara yönelik problemlere çözüm bulduğunu, piyasaların serbest olarak çalışmasına izin verilmesinin doğru olacağını ve toplumda düzenin kendiliğinden sağlanabilmesi için hükümetlerin sınırlandırılması gerektiğini ifade etmiştir. Genel anlamda liberal görüş, kamu müdahalesine gerek duyulmadan piyasa mekanizması kullanılarak çevresel anlamdaki olumsuz dışsallıkların giderilebileceğini ve çevresel konularda da hükümetin sınırlandırılmasını savunmuştur. Liberalizmin “çıkar odaklı” bir anlayışa sahip olması kendisini “sınıf, sorumluluk ve toplum” eksenli diğer kavramlaştırmalardan ayıran temel özelliklerden biridir. Katı liberal düşüncenin öne çıkarttığı mülkiyet anlayışı da, doğal çevrenin bir parçası olan özel mülkiyetin kullanımı sonucunda doğal çevrenin zarar görmesini çok fazla önemsemediği konusu liberalizme yönelik önemli eleştirilerden biridir. Liberalizme çevre konusunda yoğun eleştiriler yapılsa da, teorisyenler liberalizmin ön gördüğü belli başlı çevre politikalarının da çevrenin korunması açısından önemli olduğunu inkar etmemişlerdir. Bazı liberal çevreciler, çevresel konularda toplumla alakalı bozuk olan noktaları düzeltmeyi amaç edinmişlerdir. Bunun da “nüfus artışı, ekolojik dengenin sağlanması ve çevreyi kirletenlerin cezalandırılması” gibi çözümlerle olacağını savunmuşlardır. Bu bağlamda kanun yoluyla baskıyı, sürecin temel bir parçası biçiminde değerlendirmişlerdir. Yine kamusal nitelikteki kaynakların liberal düşünceye de uygun olan bir şekilde özelleştirilmesi, dünyadaki her çeşit kirliliği önleme açısından güzel sonuçlar üretebileceği bu bağlamda yapılan çalışmalarda sıklıkla ifade edilmiştir. Çevre sorunlarının çözümünü ne tamamıyla serbest piyasaya bırakmak ne de devletlere bu konuda tam yetki vermek gerekir. Toplumun sorumlu bir anlayışla doğal çevreye sahip çıkması ve devlet ve serbest piyasanın da sorumlu bir anlayışla hareket etmesi, sorunların çözümüne en etkili bir şekilde katkı sunabilecektir.

Kaynakça

- Ardoğan, R. (2012). Tüketim, Nüfus Ve Çevre Sorunları: Orantısız Denklem, *Tarih Kültür Ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 81-106.
- Aydınlı, H.- Çiftçi, S. (2012). İnsan-Çevre İlişkisi Ve Türkiye’de 1980 Sonrası Sağ Siyasetin Çevreye İlişkin Yaklaşımı, *Ekev Akademi Dergisi*, 16 (51), 15-30.

- Baysal, T. (2018). Çevrecilik Hareketlerinin Sınıfsal Boyutu Ve Kamu Yönetimini Etkileme Potansiyeli, *Birey ve Toplum Dergisi*, 8(16), 257-276.
- Bell, D. (2004). Creating Green Citizens? Political Liberalism And Environmental Education, *Journal Of Philosophy Of Education*, 38(1), 37-53.
- Bıçkı, D. (2001). Batı Düşüncesi, Liberal Kapitalizm Ve Çevre, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (2), 33-42.
- Coglianese, C. (t.y). Çevre Politikası İçin Liberal Tarafsızlığın İfade Ettikleri, <http://www.liberal.org.tr/upresimler/Cary%20Coglianese.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi:05.06.2020).
- Çımrın, F. (2014). Kapitalizm, Çevre Ve Çok Uluslu Şirketler, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(50), 175-187.
- Göktolga, O. (2015). Postmodern Siyasetin Bir Yansıması: İsviçre Yeşil Liberal Partisi, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(16), 129-151.
- Gül, S. ve Kahraman, F. (2012). Yeni Yoksulluğun Çevresel Risklerini Neo-Liberal Küreselleşme Üzerinden Okumak, 7. *Karaburun Bilim Kongresi*, 1-11.
- Gülcan, D. (2018). Ekolojik Kriz Karşısında Devletin Rolü Üzerine İdeolojik Bir Tartışma, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 15(59), 49-63.
- Gülmez, S. ve Top, B. (2018). Realist Dış Politikanın Liberalizm İle İmtihanı, *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 72-85.
- Güzel, B. - S. Buz (2019). Yeşil Yoksulluk, Çevresel Adalet ve Sosyal Hizmet, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 30(3), 1052-1069.
- Hayward, T. (2001). Constitutional Environmental Rights And Liberal Democracy, Sustaining Liberal Democracy Ecological Challenges And Opportunities (Ed. Barry J. ve Wissenburg, M.), *New York: Palgrave*.
- Lipietz, A. (2017). Korkular ve Umutlar: Liberal Üretkenlik Modelinin Krizi ve Yeşil Alternatif, Yeşil Ekonomi (Ed. Aşıcı, A. Ve ŞAHİN, U.), İstanbul: *Yeni İnsan Yayınevi*.
- Kargı, V. ve Yüksel, C. (2010). Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi Çözümleri, *Maliye Dergisi*, (159), 183-202.
- Katıtaş, G. ve Kanlı, İ. (2018). Küresel Emisyon İkilemi: Türkiye Değerlendirmesi, *Uluslararası Afro-Avasya Araştırmaları Dergisi*, (5), 58-85.
- Parlakay, O. ve Yavuz, A. (2016). Negatif Dışsallıkların Çevreye Olumsuz Etkilerinin Önlenmesinde Kullanılan Çözüm Yolları, *Akademik Bakış Dergisi*, (57), 210-220.
- Sipahi, E. (2012). Yeni Liberalizmin Yeni Yaşam Alanları Olarak Güvenlikli Siteler: Konya Örneği, *İdealkent*, (7), 110-135.
- Smith, F. (2004). The Progressive Era's Derailment Of Classical – Liberal Evolution, *The Freeman: Ideas On Liberty*, 26-30.
- Şahin, Y. (2017). Çevre Sorunları Ve Liberalizm, Yeşil Ve Siyaset (Ed. H. OLGUN- O. İMGA), İstanbul: *Liberte Yayınları*.

- Üste, B. (2014). Neoliberal Politikaların Çevre Konusuna Etkileri Açısından Bir Değerlendirme, *BEU. SBE. Derg.*, 3(1), 155-176.
- Üste, B. (2015). Doğanın Siyaset Paradigması: Yeşil Siyaset, *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi*, 7(2), 38-54.
- Vincent, A. (1998). Liberalism And The Environment, *Environmental Values*, 7(4), 443-459.
- Wissenburg, M. (t.y). Liberalism, Political Theory And The Ecological Challenge, 20-34. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511617805.003> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi:01.06.2020).

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2020, 4 (2): 479/504

Covid-19 Salgınının Tüketicilerin Talep Yapısı Üzerindeki Etkileri

&

The Effects of Covid-19 Pandemic on Consumers' Demand Structure

Şerife Merve KOŞAROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Finans,
Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

mervekosaroglu@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-2563-5753

Esra AYDIN ÜNAL

Dr.Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Zara Veysel Durgun Yüksek
Okulu, Sigortacılık Bölümü

eaunal@cumhuriyet.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-3190-8041

İlkay NOYAN YALMAN

Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü

iyalman@cumhuriyet.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-2999-5374

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 04.11.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 12.11.2020

Yayın Tarihi / Published : 30.12.2020

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 479-504

Atıf/Cite as: Aydın Ünal, E , Noyan Yalman, İ , Koşaroğlu, Ş . (2020). The Effects of Covid-19 Pandemic on Consumers' Demand Structure . Econder International Academic Journal , 4 (2) , 479-503 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/57015/821050>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Covid-19 Salgınının Tüketicilerin Talep Yapısı Üzerindeki Etkileri

Öz

Covid-19 salgını, sosyal ve ekonomik alanlarda pek çok farklı etkinin ortaya çıktığı bir süreç olmuştur. Covid-19 salgını nedeniyle oluşan arz şoku, talep şokuna yol açarak ekonomilerdeki yapısal sorunların derinleşmesine neden olmuştur. Devletler bu noktada ekonomiyi güçlü tutmak üzere çeşitli teşvik paketlerini uygulamaya koymuştur. Bu çalışmada, salgını kontrol etmek amacıyla kısıtlamaların yoğun olduğu dönemde, Covid-19 salgınının hanehalkının tüketim harcamalarına dolayısıyla talep yapısındaki değişimlere etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, piyasadaki değişimler gözlemlenerek hazırlanan anketten elde edilen bulgulara göre; Covid-19 salgını tüketim, alışveriş tercihleri ve ödeme yöntemleri konularında etkili olarak, tüketicilerin talep düzeyinde değişikliklere sebep olmuştur. Salgın sürecinde, tüketicilerin virüse yakalanmayacak şekilde alışveriş ve ödeme faaliyetlerini gerçekleştirmeyi hedefledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Salgını, Talep, Tüketici, Tüketim, Sosyo-Ekonomik Etki.

The Effects of Covid-19 Pandemic on Consumers' Demand Structure

Abstract

The Covid-19 pandemic has been a process in which many different effects have emerged in social and economic areas. The supply shock caused by the Covid-19 pandemic lead to a demand shock and caused the structural problems in economies to deepen. At this point, states have implemented various incentive packages to keep the economy strong. In this study, it was aimed to determine the effect of Covid-19 to the changes in the consumption expenditures and so the demand structure of the household in the period when restrictions were intense to control the pandemic. For this purpose, according to the findings obtained from the survey prepared by observing the changes in the market; the Covid-19 pandemic caused changes in the demand level of consumers by affecting consumption, shopping preferences and payment methods. It was concluded that the consumers aimed to carry out shopping and payment activities in a way that they would not get infected during the pandemic.

Keywords: Covid-19 Pandemic, Demand, Consumer, Consumption, Socio-Economic Impact.

Giriş

Aralık 2019'da ilk kez Çin'in Hubei eyaletindeki Wuhan şehrinde görülen SARS-CoV-2 virüsü, çok kısa bir sürede dünyaya yayılarak Covid-19 salgınına neden olmuştur (Qiu vd., 2020:1128; McKibbin ve Fernando, 2020a:2). Covid-19 salgını önceki salgınlardan daha yıkıcı yapan unsur, Doğu Asya'da başlamasına rağmen, Avrupa ve Amerika kıtasında gösterdiği bulaşma hızı olmuştur (Ceylan vd., 2020:817). Virüsün bulaşmasının oldukça kolay olması, bu durumun altında yatan en temel neden olarak gösterilmektedir. Virüs, sağlıklı ve enfekte kişiler arasında yakın temas sırasında çoğunlukla öksürme, hapşırma ve konuşma yoluyla üretilen küçük damlacıklarla bulaşmaktadır. Kişiler ayrıca, bakteriyel bir yüzeye ve ardından yüzüne dokunarak da kolaylıkla enfekte olabilmektedir (Chao, 2020:1). Makalenin yazıldığı tarihte dünya üzerinde toplam 28 milyondan fazla doğrulanmış Covid-19 vakası bildirilmiştir. Salgının yol açtığı ölüm rakamlarıysa 900 bini geçmiştir (Worldometers, 2020). Ortaya çıkan bu rakamlar, dünyanın beklenilenden daha büyük bir salgınla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Covid-19 salgını sürecini kontrol etmek amacıyla sağlık, eğitim, sosyal vb. alanlarda alınan tedbirlerin ekonomileri etkilemesi, küreselleşmenin olumsuz boyutunu belki de ilk defa bu kadar net ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda uygulanan seyahat yasakları ve sınırların kapatılması dolayısıyla dış ticaretteki daralma, küresel durgunluk endişelerini arttırmıştır (Nicola vd., 2020:185).

Covid-19 salgını süreci, yerelleşme ve ulusallaşma politikalarını yeniden gündeme getirerek tartışma konusu yapmıştır. Tartışmaların bu anlamda odak noktası ise, ekonomilerin bu süreçten olumsuz yönde etkilenmesi olmuştur. Bu etkilerin anlaşılabilmesi için Covid-19 salgınının ekonomideki aktarım kanallarının anlaşılması gerekmektedir. Mal ve hizmetlerin tüketiminin azalması doğrudan etkili olan birinci kanaldır. Salgının uzun sürmesi ve sosyal mesafe önlemleri, tüketicilerin evde kalma zorunluluğu ve uzun dönemli ekonomik beklentilerin kötümser olması tüketicilerin güvenini azaltmıştır. İkinci aktarım kanalı, finansal piyasa şoklarıyla oluşan dolaylı etkiler ve bunların reel ekonomi üzerindeki etkileridir. Üçüncü kanal ise, arz yönlü kesintilerden oluşmaktadır. Covid-19 nedeniyle üretimin durması; tedarik zincirlerini, işgücü talebini ve istihdamı olumsuz yönde etkileyerek, makroekonomik istikrarın bozulmasına neden olmuştur (Brodeur vd., 2020:18).

Ülkelerin salgınla mücadele etmek için tüm tıbbi imkânları seferber etmesi ve sosyal hayat üzerinde çeşitli kısıtlamaların uygulaması, gelişmiş ekonomiler de dahil olmak üzere önemli etkiler oluşturmuştur (McKibbin ve Fernando, 2020a). Covid-19'a karşı aşının henüz mevcut olmaması nedeniyle kısıtlama uygulamaları devam etmektedir. Bu kısıtlamaların düzeyi ülkeler arasında önemli ölçüde değişmektedir. Birçok hükümet, Covid-19 vakaları ve ölüm oranındaki yeni verilere göre kısıtlamaları gevşetmeyi, sürdürmeyi veya sıkılaştırmayı gündemine değerlendirmektedir. Hükümetlerin karşı karşıya olduğu politika seçimi, genellikle "hayat kurtarmak ile ekonomiyi kurtarmak arasında bir değiş tokuş" olarak tasvir edilmektedir. Bu doğrultuda, daha şiddetli kısıtlamalar virüsü kontrol altına almaya ve nihai ölüm sayısını azaltmaya yardımcı olmaktadır. Ancak daha fazla hane harcamalarının kesilmesi, daha fazla işletmenin iflas etmesi ve daha fazla işçinin işini kaybetmesi yoluyla ekonomide daha fazla probleme neden olmaktadır (Andersen vd., 2020:1). Çünkü virüsün bulaşma hızını düşürmek için uygulanan tedbirler kapsamındaki kısıtlama ve yasaklar, bireylerin tüketim yapılarını ve harcama biçimlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Söz konusu tedbirler doğrultusunda, hanehalkının asgari koşullarda birkaç hafta boyunca evlerinde kalma zorunluluğu, temel ihtiyaçların giderilmesi noktasında tüketim kalıplarında değişikliklere neden olarak, toplam talep üzerinde önemli etki yaptığını göstermiştir (Baker vd., 2020:2). Kısıtlamalar özellikle, düşük gelirli hanehalkı için ciddi ekonomik kayba yol açmıştır (Chao, 2020:1). Kısıtlamalara bağlı olarak bazı sektörlerdeki üretim kesintisi ve iş kayıpları bunun en önemli nedeni olmuştur. Dolayısıyla, bu süreçte üretim daralmasına bağlı olarak tüketicilerin yaşadığı gelir kaybı, tüketim düzeyi üzerinde etki yapmıştır. Bunun yanı sıra, virüsün bulaşma ihtimalini azaltmak üzere tüketicilerin, fiziki alışveriş ve ödeme imkanlarını tercih etmemesi salgın sürecinin bir diğer önemli boyutu olmuştur.

Bu çalışmanın başlıca amacı, dünyada geniş alanlara yayılan ve beklenenden uzun süre devam eden Covid-19 salgını sürecinde hanehalkının tüketim kalıpları ve talep yapısında ne yönde değişiklikler olduğunun tespit edilmesidir. Bu kapsamda salgının ikinci dalgası oluşması veya talep değişimlerin salgından sonra kalıcı olup olmayacağı yönünde öngörüler ortaya koymaktır. Ayrıca, bu öngörüler doğrultusunda tüketim ve üretim dinamiklerinin,

Covid-19 salgınından nasıl etkilendiği konusunda sektörler itibariyle yeni planlamaların yapılmasına da destek olması beklenmektedir. Dolayısıyla, bu planlamaların yapılması aşamasında sağlıklı bilgi sunma çabası, bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Mevcut durumun tespit edilebilmesi ve geleceğe yönelik tahmin ortaya koyabilmek amacıyla hazırlanan anket formu, bu süreçten etkilenen tüketicilere uygulanmış ve elde edilen sonuçlar değerlendirilerek salgının tüketicilerin talep yapısında oluşan değişimler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlardan öne çıkanlar şu şekildedir. Virüsün bulaşma riskini azaltmak isteyen tüketiciler, ödemelerinde ve alışverişlerinde elektronik uygulamaları kullanma düzeylerini arttırmıştır. Ankete katılanlar, karantinada kaldıkları dönemde zorunlu mal kapsamındaki temel tüketim mallarını daha çok talep etmiştir. Ayrıca bu dönemin en belirgin özelliği, bireylerin dışarıdan temin ettiği hizmetleri, kendileri evlerinde karşılamaları olmuştur. Güncel özellik taşıyan bu çalışmanın, salgında ikinci dalga oluşması durumunda hanehalkının talep düzeyinin ne şekilde değişeceği önceden tahmin edilerek talep şokunun kontrolü ve piyasa dengesinin korunması anlamında alınacak tedbirlerin etkinliğini arttırmak üzere literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Ekonomik Boyutlarıyla Covid-19 Salgını ve Talep Şoku

Ekonomik ve sosyal faktörlerin zamanla değişmesine bağlı olarak değişkenlik gösteren tüketim düzeyine bağlı talep, dinamik bir yapıya sahiptir. Tüketicilerin belli ürünleri satın alma ve kullanma tercihlerini yönlendiren bu yapı temelde, tüketici tercihlerinin altında yatan psikolojik süreci ifade etmektedir. Tüketim üzerinde pek çok faktör etkili olduğu için, bu faktörlerin altında yatan nedenlerin anlaşılması ekonomi için oldukça önem taşımaktadır (Soylu, 2020:1-3). Covid-19 salgını sürecinde, tüketimde ani ve önemli değişimlerin olduğu ve talep şokunun olduğu gözlemlenmektedir. Bu noktada bulaşıcı hastalıkların ekonomik boyutunun anlaşılması, bu salgın sürecinin tüketim üzerindeki etkilerinin daha iyi görülmesini sağlayacaktır.

Bulaşıcı hastalıkların bölgesel veya küresel salgına dönüşmesi, ekonomiler üzerinde önemli etkilere ve değişimlere neden olmaktadır. Tarih boyunca yaşanan bulaşıcı hastalıklardan kaynaklı salgınların ekonomiyi farklı yönlerden etkilediği bilinmektedir. Özellikle doğrudan ve dolaylı yollardan oluşan maliyetler, üretimdeki kesintiler, ulaşımın aksaması gibi başlıca faktörler arz şoklarına neden olurken, tüketim kalıpları ve düzeylerindeki ani

değişiklikler de talep şoklarına neden olmaktadır. Covid-19 salgınının başlamasıyla Çin ekonomisinde meydana gelen üretim yavaşlaması ve özellikle bazı sektörlerdeki üretim kesintileriyle birlikte, küresel tedarik zincirlerinin işleyişi bozulmuştur. Çin'den gelen girdilerin azalmasına bağlı olarak, dünyadaki farklı büyüklükteki şirketlerin üretiminde büyük daralmalar olmuştur. Ulaştırmanın ülkeler arasında sınırlı olması, küresel ekonomik faaliyetlerin daha da yavaşlamasına neden olmuştur (McKibbin ve Fernando, 2020a:2-3; McKibbin ve Fernando, 2020b:45). Çin'e bağlı olarak küresel tedarik zincirinde oluşan bu kargaşanın sektörler üzerindeki etkisi, azalan taleple birlikte daha çok artmaktadır. Salgından en çok otomotiv, havayolları ve oteller, restoranlar ve eğlence sektörlerinin etkilendiği görülmüştür (Malden ve Stephens, 2020:15). Diğer yandan, Covid-19 salgını sürecinde ön plana çıkan en önemli konulardan biri gıda tedarik zincirinin aksaması ve gıda arz güvenliği konusu olmuştur. Bu noktada salgın sürecinde, gıda alanında ithalata bağımlı olan ülkeler artan gıda talebini karşılamada büyük sorun yaşamıştır (Cullen, 2020). Bu durum, arzdaki kesintiler ve talepteki artışlar nedeniyle söz konusu ürünlerin fiyatlarında artışlara sebep olmuştur. Gıda fiyatlarındaki artışlar, gıda enflasyonu riskini arttırarak makroekonomik istikrarı olumsuz yönde etkilemesi, Covid-19 salgınının bir diğer önemli ekonomik yönünü oluşturmaktadır.

Covid-19 salgınının geliştiği süreç içerisinde ekonomilerde arz ve talep şoklarının birlikte ortaya çıkması, oluşan ekonomik durgunluğun daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Bu noktada, sektörel bazda etkiler belirginleşmiştir. Özellikle insanların yoğun olduğu ortamlarda ve doğrudan fiziksel temas içeren tüketim faaliyetlerinin yapıldığı hizmet sektörü süreçten büyük oranda etkilenmiştir (Wren-Lewis, 2020:110; Andersen vd., 2020:1). Salgın sürecinde tüketicilerin yaşadığı paniğe ek olarak uygulanan karantina tedbirleri, hanehalkının olağan tüketim kalıplarını değiştirerek piyasa dengesizliklerine neden olmuştur (McKibbin ve Fernando, 2020a:2-3). Gıda, temizlik ve sağlık başta olmak üzere temel ihtiyaç maddelerine talep artarken; eğitim, eğlence, sanat, kültür gibi alanlarda talep en düşük düzeylere gerilemiştir. Okulların, otellerin, sinemaların, eğlence merkezlerinin, kafe ve restoranların kapanması doğrudan ve dolaylı yollardan ekonomide ciddi daralmalara neden olmuştur. İnsanların virüsün bulaşmasından çekinmesi ve

devletlerin zorunlu karantina uygulamaları, bu tür hizmetlere ara verilmesine sebep olmuş, bu alanlardaki tüketimi azaltarak neredeyse durma noktasına getirmiştir. Dolayısıyla, ortaya çıkan tüketim şoku, ülkelerin GSYH'si üzerinde önemli düzeyde etkili olmuştur. Hükümetler Covid-19 salgınının neden olduğu kayıpları azaltmak üzere, çeşitli teşvik paketleri açıklamıştır (Wren-Lewis, 2020:110). Buna rağmen, salgın sürecinde piyasada bazı ürünlerin fiyatlarında aşırı yükselmeler ve düşmelerin oluşması tüketim davranışlarını önemli düzeyde etkilemiştir. Piyasada salgın faktörünü bir fırsat olarak gören bazı üretici ve satıcılar aşırı kar beklentisiyle fiyatlandırmalar yaparak rant elde etmeye çalışmışlardır. Devletlerin bu duruma karşılık çeşitli uygulamaları ve cezai işlemleri olsa da talep şokunun etkisinin artmasına engel olamamıştır.

Covid-19 salgını sürecinde Türkiye'de de üretici ve tüketicileri korumak ve ekonomide ortaya çıkan dengesizlikleri gidermek amacıyla çeşitli tedbirler ivedilikle uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda, Türkiye'de Covid-19 nedeniyle gelir kaybına uğrayan hanehalkının temel tüketim düzeyini devam ettirebilmesi ve toplam talepteki sert değişimlerin etkisini azaltmak üzere teşvik paketi açıklanmıştır. Tüketicilerin kararlarını etkileyecek alanlarda devlet tarafından alınan başlıca tedbirler şu şekilde olmuştur ([Anadolu Ajansı](#), 2020):

- Covid-19 salgınının yayılmasını önlemek amacıyla ilk olarak sınırlar kapatılmış ve dış hat uçuşları durdurulmuştur. Bunun yanı sıra kitlesel hareketliliği azaltmaya yönelik olarak yurt içi ulaşım kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları gibi tedbirler uygulanmıştır. Bu kapsamda şehirlerarası seyahatler valiliklerin iznine tabi tutulmuştur. 30 büyük şehir ve Zonguldak'a giriş çıkışlar durdurulmuştur.
- Salgın sürecinde risk grubu olan 65 yaş üzeri vatandaşların sokağa çıkmalarına kısıtlama getirilmiştir. Salgının yayılmasını yavaşlatmak üzere fiziki eğitim öğretim faaliyetlerine ara verilerek uzaktan eğitime geçilmiş ve 20 yaş altı vatandaşların sokağa çıkmalarına kısıtlama getirilmiştir. Ayrıca büyükşehirler ve Zonguldak'ta hafta sonları sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. AVM'ler kapatılmış ve fiziki mesafeyi sağlamanın güç olduğu restoran, kafe, kuaför hizmetleri durdurulmuştur.

- Alınan bu tedbirler günlük hayatı ve ticari faaliyetleri durma noktasına getirmiştir. Kamu otoritesi bu koşullarda salgının ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek için çalışanlara ve işletmelere yönelik destekleyici tedbirler almıştır.
- Türkiye'de ihtiyaç sahibi ailelere 1000 TL'lik nakit desteği sağlanmıştır. Bu kapsamda, 2.1 milyon dar gelirli haneye 1000 TL nakit destek imkanı verilmiştir.
- Ayrıca sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarına düzenli aktarılan kaynak 180 milyon TL'ye çıkarılmış ve bu vakıflara 352 milyon 880 bin TL'lik ek kaynak aktarılması kararlaştırılmıştır.

Türkiye'de uygulanan bu geniş tedbirlerin, genel olarak dünyadakilerle uyumlu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, salgının olumsuz ekonomik etkilerini hafifletmek üzere 1 Haziran 2020 tarihinden itibaren "yeni normal" olarak isimlendirilen süreç başlatılmıştır. Bu çerçevede, sağlık tedbirleri uygulanarak kontrollü bir şekilde ekonomik faaliyetlerin devam ettirilmesi hedeflenmiştir.

2. Literatür Çalışmaları

Bireysel ve toplumsal olarak talep yapısının belirleyicilerinin ekonomik krizler, savaşlar, salgın hastalıklar ve doğal afetler gibi gelişmelerden etkilendiği görülmektedir. Talep fonksiyonu çerçevesinde tüketimin belirleyicisi olan unsurların neler olduğuna yönelik fikirler, uzun yıllardır iktisatçılar tarafından incelenmektedir. Bu fikir, artan hanehalkı gelirin tüketim harcamalarının artmasına neden olacağını savunan Keynes'e kadar dayanmaktadır. Bu noktada, harcama kararlarının gelire bağlı olup olmadığı temel tartışma konusu olmuştur (Jansen, 2013:874). Örneğin Jawadi ve Sousa (2013), tüketimin refah değişimlerinden etkilendiğini belirtmiştir. Buna göre, tüketim ve refah arasındaki bağlantının tüketim artışının dağılımında önemli ölçüde etkili olduğunu göstermişlerdir. Bir başka çalışmada ise Dilek ve Çolakoğlu (2011), kriz dönemlerinde ekonomik şokların etkileri düşük gelir gruplarında daha çok hissedilirken, yüksek gelir gruplarının bunlardan daha az etkilendiğine vurgu yapmıştır. Bu kapsamda şok dönemlerinde oluşan talep yönlü değişimin nedenleri ve etkilerinin bilinmesi, daha sonra oluşacak

olumsuz koşullarda ani talep değişimlerinin etkilerini azaltmaya yönelik tutarlı tedbirlerin alınmasına katkı sağlaması beklenmektedir. Dünyada çeşitli ekonomik kriz dönemlerinde görülen talep daralması, Covid-19 küresel salgınında da görülmüştür. Bu nedenle Covid-19 salgınında oluşan talep şokunun, tüketim yapısındaki değişimin anlaşılmasını ekonomi için daha önemli hale getirmiştir. Ekonomide oluşan şoklar sonrasında tüketim faaliyetleri ve talep yapısı üzerindeki etkilerini konu alan literatürdeki bazı çalışma özetlerine aşağıda yer verilmiştir. Bu kapsamda hem ekonomik kriz dönemlerinde oluşan değişimler hem de salgın hastalıklar sürecindeki değişimler dikkate alınmıştır.

Wen vd. (2005), Çinli turistlerin SARS salgını dönemindeki tüketim değişimlerini araştırmıştır. Bu doğrultuda tüketicilerin salgın döneminde boş zaman ve seyahat kararlarını verirken oluşan krize karşı hassasiyeti belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuçlar, SARS'ın insanların yaşamını, işlerini ve seyahatlerini büyük ölçüde etkilediği, insanların seyahat etme eğiliminin boş zaman tercihi ve hijyen ile ilgili endişelerinin değişiklik gösterdiği yönünde olmuştur.

Jung vd. (2016), Kore'de MERS salgınının tüketici harcamaları üzerindeki etkilerini belirlemek üzere yaptığı çalışmasında, salgınının tüketici harcamalarında önemli bir kesintiye neden olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, olumsuz bu kesinti tüm harcama kategorilerinde değil, tüketicilerin salgın sırasında riskli olduğunu düşündükleri geleneksel alışveriş kanalında sınırlı olduğu belirtilmiştir. Tüketiciler, hastalığa yakalanmamak için daha çok elektronik ticareti tercih etmiştir. Elektronik ticaretin benimsenmesindeki artışa rağmen, toplam perakende satışlarının küçük bir bölümünü oluşturduğu da ayrıca belirtilmiştir.

Chen vd. (2020), Covid-19'un Ocak 2020'nin sonundaki tüketim etkisini incelemek üzere 214 şehirde günlük işlem verilerini kullanmıştır. Bulgular, günlük banka kartı ve mobil QR kodu işlemleri aracılığıyla tüketimin %32, mal ve hizmetlere yapılan harcamaların sırasıyla %33 ve %34 azaldığı yönünde olmuştur. Sektörel olarak bakıldığında ise yemek, eğlence ve seyahat harcamalarının %64 ve %59 düzeyinde en yüksek düşüşü gösterdiği raporlanmıştır. Tüketimdeki düşüşün %70'le en yüksek olduğu bölgenin ise, salgının merkez üssü olan Wuhan olduğu belirtilmiştir.

Soylu (2020), Covid-19 salgınının tüketici davranışları üzerindeki etkisini belirlemek üzere Türkiye'nin 12 bölgesindeki 3391 kişiye anket yapmıştır. Elde edilen bulgular bireylerin temizlik ürünleri talebini arttırdığı, elektronik bankacılık uygulamalarının tercih edildiği, temassız kart limitlerinin yükseltildiği ve satın alma davranışlarında aracı olarak kullanılan araçların etkilendiği yönünde olmuştur. Bireylerin bu süreçte harcamalarındaki değişiklikler demografik özelliklerden ve gelirden etkilendiği belirtilmiştir.

Andersen vd. (2020), Covid-19 salgınının tüketici harcamaları üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada Danimarka'nın, İsveç'ten daha sıkı bir şekilde sosyal ve ekonomik hayata kısıtlama getirilmiştir. Bu durum Danimarka'da %29, İsveç'te ise %25 düzeyinde tüketim harcamalarında düşüşe neden olmuştur.

Sheth (2020), Covid-19 salgınının tüketim üzerindeki etkisini incelemiştir. Salgın dönemindeki kısıtlamalar ve sosyal mesafe zorunluluklarının, tüketicilerin satın alma ve alışveriş yapma alışkanlıklarını bozduğunu belirtmiştir. Buna göre salgın döneminde tüketiciler bazı malları stoklarken, zaman esnekliği ve konum katılığı nedeniyle yeni tüketim yolları öğrenmiştir. Tüketicilerin mağazaya gidemeyeceği için mağazanın tüketiciye gelmesi gerektiği salgın döneminin bir özelliği olarak ifade edilmiştir. Tüketicilerin uzun karantinaya sürecine uyum sağlamasıyla, tüketimi daha da kolaylaştıran yeni teknolojileri benimsemesinin muhtemel olduğu belirtilmiştir. Çalışmada ayrıca insanların evden çalışmasının iş hayatının sınırlarının bulanıklaştırdığı üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma, Covid-19 salgını sürecinin talep yapısı, tüketici davranışlarındaki değişimi ve salgından sonra bu değişimin devamlılık durumunu inceleyerek, mevcut literatürle karşılaştırma yapma imkanı vermektedir. Bunun yanı sıra literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak tüketicilerin harcama, tasarruf ve yatırım davranışlarının incelenmesi ile literatüre katkı sağlamaktadır.

3. Covid-19 Salgınının Tüketim Yapısına Etkilerini Belirlemek Üzere Bir Araştırma

3.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Sınırları

Bu çalışmanın amacı, Covid-19 salgını nedeniyle talep yapısında meydana gelen değişimleri tespit ederek, bunların piyasanın işleyişine etkilerini ortaya koymak ve salgın sürecinden sonra piyasaların yeniden yapılanması konusunda politika ve önerilerde bulunmaktır. Özellikle piyasalar üzerinde somut veriler üzerinden elde edilecek sonuçların değerlendirilerek önerilerin sunulması önem arz etmektedir. Çalışma için hazırlanan anket, Mayıs ve Haziran 2020 döneminde Orta Anadolu'da yer alan Ankara, Kayseri, Konya, Sivas, Malatya, Yozgat illerinde bulunan 1003 kişiye online olarak uygulanmıştır. Anketin hazırlanmasında kısıtlama ve tedbirlerin yoğun olduğu dönemde hanehalkının mevcut tüketim faaliyetleri gözlemlenerek sorular belirlenmiş ve herhangi bir ölçekten faydalanılmamıştır. Bu iller seçilirken büyük şehir olan ve olmayan 6 il belirlenerek, genel durum için sağlıklı tespitlerin yapılabilmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya kaynaklık eden katılımcıların, anket sorularını doğru olarak algıladıkları ve doğru yanıtlar verdikleri varsayılmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın örneklem büyüklüğü anketin uygulanacağı tüm illerdeki çalışma çağındaki nüfus sayısı belli olduğu için eşitlik 1'de verilen formül ile hesaplanmıştır (Kılıç, 2012).

$$n = \frac{Nt^2 pq}{d^2 (N - 1) + t^2 pq} \quad (1)$$

Eşitlik 1'de verilen N yığındaki birey sayısını, n örnekleme alınacak birey sayısını, p incelenecek olayın görülüş sıklığını (olasılığını), q incelenecek olayın görülmeysi sıklığı ($1 - p$), t belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablosunda bulunan teorik değeri, d olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen + sapma olarak ifade edilmiştir.

2019 yılı verilerine göre Orta Anadolu Bölgesi'nde yer alan 6 il için çalışma çağındaki toplam nüfus sayısı 4 milyon 49 bin olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2020). $p = 0,50$ $q = 0,50$, $d = 0,05$ ve $\alpha = 0,05$ de ∞ serbestlik derecesindeki t değeri 1,96 alınarak hesaplanan yeterli örneklem büyüklüğü 385 olarak hesaplanmıştır. Online olarak uygulanan ankete katılan 1003 kişinin yanıtları değerlendirmeye alınmıştır. Tüm veriler SPSS 23 istatistik paket programıyla değerlendirilmiştir. Çalışmaya katılan kişilerin demografik bilgilerine ait değerler verilmiştir. Ayrıca ölçekte yer alan diğer maddelere verilen cevaplar

da sayı ve oran olarak sunulmuştur. Aylık ortalama gelirin kredi kartı ve nakit para kullanımına, peşin, taksitli, internetten ve yüz yüze alışveriş yapma oranına, borçlanma oranına, başkalarına borç verme oranına, tasarruf etme ve gayrimenkul alma oranına etkisi ile çalışılan sektörün harcamalar (barınma, elektrik, ısınma, gıda, temizlik, ulaşım, giyim, ev tekstili, mobilya, kitap kırtasiye, hobi malzemeleri) üzerindeki etkisi Ki-kare bağımsızlık testi ile analiz edilmiştir.

3.3. Araştırmanın Verileri ve Değerlendirmeler

Uygulanan anket sorularının ilk grubu demografik özellikleri ölçen sorulardan oluşmaktadır. Katılımcıların demografik özelliklerini gösteren sonuçlar tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

Cinsiyet	Sayı	%	Eğitim Bilgileri	Sayı	%
Kadın	521	%51,9	İlköğretim	36	%3,6
Erkek	482	%48,1	Lise	126	%12,6
Toplam	1003	100,0	Üniversite	152	%15,2
Medeni Durum	Sayı	%	Yüksek lisans/doktora	Sayı	%
Evli	580	%57,8	Ailedeki Birey Sayısı	Sayı	%
Bekar	423	%42,2	1 kişi	28	%2,8
Toplam	1003	100,0	2 kişi	123	%12,3
Yaş Grubu	Sayı	%	3 kişi	267	%26,7
16-25	224	%22,3	4 kişi	323	%32,3
26-35	355	%35,4	5 kişi	164	%16,4
36-45	257	%25,6	6 kişi ve üzeri	98	%9,8
46-55	130	%13	Çalıştığınız Sektör	Sayı	%
56-65	32	%3,2	Kamu	470	%46,9
65 yaş üzeri	5	%0,5	Özel	533	%53,1
Toplam	1003	%100	Toplam	1003	%100

- Ankete katılan bireylerin %51,9'u (521) kadın, %48,1'i (482) erkektir.
- Bireylerin %57,8'i (580) evli iken, %42,2'si (423) bekindir.

- Katılımcıların %22,3'ü (224) 16-25, %35,4'ü (355) 26-35, %25,6'sı (257) 36-45, %13'ü (130) 46-55, %3,2'si (32) 56-65 yaş aralığında olup ve %0,5'i (5) 65 yaş üzeridir.
- Bireylerin %3,6'sı (36) ilköğretim, %12,6'sı (126) lise, %58,8'i (590) üniversite, %15,2'si (152) yüksek lisans ve %9,9'u (99) doktora eğitim düzeyine sahiptir.
- Katılımcıların yaşadıkları aile birey sayıları, %2,8'i (28) 1 kişi, %12,3'ü (123) 2 kişi, %26,6'sı (267) 3 kişi, %32,2'si (323) 4 kişi, %16,4'ü (164) 5 kişi ve %9,8'i (98) 6 ve üzeri kişidir.
- Bireylerin %46,9'u (470) kamu ve %53,1 (533) özel sektörde çalışmaktadır. Anket uygulanırken her iki kesimden yaklaşık eşit oranda veri alınmaya çalışılmıştır.
- Ankete katılan kişilerin çalışma alanları şu şekildedir. %26,3'ü (264) eğitim, %8,1'i (81) sağlık, %5,4'ü (54) imalat sanayi, %2,2'si (22) ulaştırma, %6,6'sı (66) perakende ticaret, %0,9'u (9) kişisel bakım ve spor, %2,2'si (22) yemek ve konaklama alanlarında ve geriye kalan %48'4'ü (485) birey diğer alanlarda çalışmaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların Gelir Durumu

Aylık Gelir	Sayı	%	Azalma Oranı	Sayı	%	Artma Oranı	Sayı	%
1000 TL'den az	47	4,7	Azalmadı	520	51,8	Artmadı	952	94,9
1001-3000 TL	185	18,4	%10-%30	244	24,3	%10-%30	40	4
3001-5000 TL	233	23,2	%31-%50	136	13,6	%31-%50	7	0,7
5001-10000 TL	342	34,1	%51-%70	63	6,3	%51-%70	2	0,2
10001 TL ve üzeri	196	19,5	%71 üzeri	40	4	%71 üzeri	2	0,2

Ankete katılanların büyük çoğunluğu (%34,1) 5001-10000 TL gelir diliminde bulunan kişilerdir. Ankete katılanların yaklaşık %95 gibi büyük çoğunluğunun gelirinde artma olmazken, %49 gibi bir oranla yarısına yakınının gelirinde belirli düzeylerde azalma meydana gelmiştir. Gelir, tüketim düzeyinin en önemli belirleyicilerinden biridir. Anket sonucu katılımcıların belirli kısmının gelir kaybı yaşaması, Covid-19 salgınına bağlı olarak oluşan iş kayıplarının talep üzerindeki olumsuz etkisini açıklamaktadır. Salgının ne kadar devam edeceğinin belirsiz olması ve

oluşacak olası gelir kayıplarının devam etmesi, tüketimin üzerinde oluşacak olumsuz etkiler konusunda endişelere neden olmaktadır.

Tablo 3: İhtiyaçların Karşılanması ve Ödeme Durumu

	Arttı		Azaldı		Değişmedi	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kredi Kartı Kullanma Oranı	579	57,7	114	11,4	310	30,9
Nakit Para Kullanma Oranı	145	14,5	581	57,9	277	27,6
Peşin Alışveriş Yapma Oranı	185	18,4	408	40,7	410	40,9
Taksitli Alışveriş Yapma Oranı	337	33,6	505	50,3	161	16,1
İnternette Alışveriş Yapma Oranı	671	66,9	101	10,1	231	23
Yüz yüze Alışveriş Yapma Oranı	55	5,5	747	74,5	201	20
Borçlanma Oranı	369	36,8	180	17,9	454	45,3
Tasarruf Etme Oranı	395	39,4	309	30,8	299	29,8
Gayrimenkul Alma Oranı	50	5	419	41,8	534	53,2
Başkalarına Borç Verme Oranı	133	13,3	300	29,9	570	56,8

Tablo 3'te tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılama ve ödeme yöntemleriyle ilgili değişimler belirlenmeye çalışılmıştır. Tablodaki değerlerden de görüleceği gibi, salgın sürecinde hastalığın bulaşma olasılığını en düşük seviyede tutmak isteyen tüketiciler, alışverişlerinde kredi kartı kullanımını önemli düzeyde arttırırken (%57,7), nakit para kullanım düzeyini büyük oranda (%57,9) azaltmıştır. Elektronik ödeme sistemleri ve elektronik bankacılık işlemleri bu dönemde tüketiciler tarafından daha çok tercih edilmiştir. Ödemelerin elektronik ortamda yapılmasını tercih eden tüketiciler bunun yanı sıra, alışverişlerini de elektronik ortamda yapmayı tercih etmiştir. Hem hastalığın bulaşma riski hem de sokağa çıkma yasağı, elektronik ticaret işlemlerinin önemli düzeyde artmasına neden olmuştur. Salgın sürecinde büyüyen hizmet ağıyla elektronik ticaret, yakın gelecekte daha önemli potansiyele kavuşacağına sinyalini vermiştir. Bir diğer açıdan elektronik ortamda alışverişin artması, dükkan ve işyeri sahiplerinin olumsuz etkilenmesinin bir diğer önemli nedeni olmuştur. Bir yandan satış yapamazken diğer yandan kira ve personel harcamaları gibi sabit maliyetlere katlanmak zorunda olmaları, bu tür işletmeleri zor durumda bırakmıştır. Bu tür ticaretin salgından sonraki süreçte de devam edip etmemesi ileriki dönem piyasanın

yapılanmasında önemli rol oynayacaktır. Elektronik ortamda ticaretin avantaj ve dezavantajları göz önünde tutularak yeni ticaret platformları geliştirilebilir ve bu durum yeni stratejilere kaynak olabilir.

Taksitli alışveriş oranında (%50,3) peşin alışveriş oranına göre daha fazla azalma görülmektedir. Tüketicilerin gelecekle ilgili endişeleri taksitli alışveriş oranını azaltan bir unsur olduğu düşünülmektedir. Tüketicilerin günlük ihtiyaçlarını karşılarken, gelecekle ilgili riskleri düşünerek alışveriş oranını artırmak ya da borçlanmak gibi faaliyetlere temkinli yaklaştığı görülmektedir. Ayrıca tasarruf edilen miktardaki artışın, gelirin harcamalara giden kısmının azalması ve ihtiyat amaçlı olarak yapıldığı söylenebilir. Gayrimenkul satın alınması konusunda da fazla bir değişme olmamakla birlikte, azaldığını belirtenlerin önemli oranda olduğu görülmektedir. Bu durum faizlerin yüksekliği, gayrimenkul piyasasının belirsizliği gibi nedenlerle gelirden geriye kalan kısmın faiz ya da döviz kazancı elde etmek üzere değerlendirildiğini gösterebilir. Katılımcıların borçlanma ve tasarruf düzeyleri belirli seviyede olurken, gayrimenkul alımı ve başkalarına borç verme düzeyleri değişmemiştir. Gelirle ilgili verilere bakıldığında katılımcıların yaklaşık %40'ı gelirinin %10-%30 düzeyinde azaldığını beyan ederken, tasarruf edenlerin yaklaşık %40 oranında olması durumu kişilerin gelecek endişesiyle açıklanabilir.

Tablo 4: Tüketim Harcamaları

	Arttı		Azaldı		Değişmedi	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Barınma	170	16,9	15	1,5	818	81,6
Elektrik	743	74,1	16	1,6	244	24,3
Isınma	469	46,8	54	5,4	480	47,9
Gıda	811	80,9	27	2,7	165	16,5
Ulaşım	145	14,5	571	56,9	287	28,6
Temizlik	824	82,2	18	1,8	161	16,1
Giyim	134	13,4	420	41,9	449	44,8
Ev Tekstili	132	13,2	323	32,2	548	54,6
Mobilya	92	9,2	301	30	610	60,8
Kitap Kırtasiye	428	42,7	156	15,6	419	41,8
Hobi Malzemeleri	477	47,6	175	17,4	351	35

Tablo 4'te Covid-19 salgını sürecinde hanehalkının çeşitli tüketim harcama düzeylerinde oluşan değişime yönelik bulgular sunulmuştur. Buna göre, Covid-19 salgını sürecinde hanehalkı gıda, elektrik, temizlik, kitap/kırtasiye ve hobi malzemeleri tüketimi artmıştır. Bu sonuçlar, virüsün bulaşmasından korunmak isteyen hanehalkının gerek bireysel gerekse zorunlu karantina sürecinde evlerinde geçirdikleri uzun sürelerin etkilerini yansıtmaktadır. Evlerinde uzun süre geçiren hanehalkının hem zorunlu ihtiyaçlarını gidermek hem de sosyal faaliyetlerle iyi zaman geçirmek üzere bu tüketim mallarına olan taleplerini artırmıştır. Bunun yanı sıra, katılımcıların büyük çoğunluğu giyim, ev tekstili, mobilya ve hobi malzemeleri talebini değiştirmedini belirtmiştir.

Tablo 5: Tüketilen Mal ve Hizmetlerinin Temin Durumu

	Tamamen İnternette		Genellikle İnternette		Hiç Almadım		Genellikle Çarşı Pazardan		Tamamen Çarşı Pazardan	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Gıda Alım Yeri	28	2,8	227	22,6	15	1,5	455	45,4	278	27,7
Temizlik Alım Yeri	37	3,7	162	16,2	31	3,1	481	48	292	29,1
Giyim Alım Yeri	264	26,3	204	20,3	425	42,4	70	7	40	4
Ayakkabı Alım Yeri	190	18,9	126	12,6	577	57,5	73	7,3	37	3,7
Ev Tekstili Alım Yeri	109	10,9	102	10,2	697	69,5	70	7	25	2,5
Mobilya Alım Yeri	44	4,4	36	3,6	845	84,2	51	5,1	27	2,7
Kitap Kırtasiye Alım Yeri	257	25,6	205	20,4	340	33,9	142	14,2	59	5,9
Bahçe Balkon Ürünleri Alım Yeri	64	6,4	69	6,9	677	67,5	142	14,2	51	5,1
Hobi Malzemeleri Alım Yeri	166	16,6	189	18,8	498	49,7	110	11	40	4

Tablo 5'te Covid-19 salgını döneminde hanehalkının tüketim mallarını nereden temin ettiğine yönelik bulgular verilmiştir. Buna göre katılımcılar salgın sürecinde, büyük oranda gıda ve temizlik malzemelerini çarşı pazardan ve

belirli düzeyde internetten temin etmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu giyim, ayakkabı, mobilya, bahçe/balkon ürünleri, kitap/kırtasiye ve hobi malzemeleri gibi ürünleri hiç almadığını, düşük oranda olsa aldığını ifade edenlerin ise genellikle internetten temin ettiğini belirtmektedir. Katılımcıların gıda ve temizlik harcamalarında bir artış olduğu ve bunun da genellikle yüz yüze alışverişle yapıldığı belirtilmektedir. Beslenme ve hijyenin önem kazandığı salgın sürecinde tüketiciler bu alandaki ürünleri görerek almayı tercih etmişlerdir. Diğer alışveriş kalemleri temel ihtiyaç malları olmadığından talep miktarı fazla değişmemiş ve tüketiciler genellikle internetten temin etmeyi tercih etmişlerdir. Söz konusu internet alışverişinin artması gelecekte tüketicilerin karşı karşıya olacağı büyük pazar hakkında gösterge olarak düşünülebilir. Tüketiciler elektronik ticaretin imkanlarından ilerleyen dönemlerde daha fazla faydalanabilir ve bu alanda yeni istihdam şekilleri ortaya çıkabilir.

Tablo 6: Evde Kalınan Sürelerde Yapılan/Yapılmaya Başlanan Faaliyetlerin Durumu

	Evet		Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
Kendi Ekmeğimizi Yaptık	632	63	371	37
Kendi Kişisel Bakımlarımızı Yaptık	863	86	140	14
Kendi Sporumuzu Yaptık	812	81	191	19
Kendi Kıyafetlerimizi Diktik	222	22,1	781	77,9
Kendi Kıyafetlerimizi Ördük	187	18,6	816	81,4
Farklı Hobi Faaliyetleri Yaptık	647	64,5	356	35,5
Kendi Ev Temizliğimizi Yaptık	969	96,6	34	3,4
Kendi Yemeklerimizi Yaptık	990	98,7	13	1,3
Kendi Ev Tadilat ve Tamiratımızı Yaptık	800	79,8	203	20,2
Kendi Meyve ve Sebzemizi Yetiştirmeye Başladık	370	36,9	633	63,1

Tablo 6'da salgın sürecinde evde kalınan sürede üretime yönelik faaliyetlerin durumu gözlenmektedir. Hanehalkının normal hayatta dışarıdan temin ettiği mal ya da hizmetlerin büyük çoğunluğunu, salgın sürecinde evde kendi imkanlarıyla temin etmeye çalışmıştır. Bunların başında kendi ekmeğini ve yemeğini yapma, kişisel bakım, spor, temizlik ve tadilat işleri gelmektedir. Salgından korunmak üzere dışardan mal ve hizmet alma yoluyla yapılan faaliyetlerin büyük kısmı hanehalkı tarafından karşılanmıştır. Bu durum genel

olarak bir yandan piyasanın durgunlaşmasına sebep olurken, diğer yandan tüketiciler açısından maliyeti azaltıcı harcamalara neden olmuş ve tasarruf miktarlarının artmasında etkili olmuştur.

Tablo 7: Salgın Sürecinde Evde Yapılan/Yapılmaya Başlanan Faaliyetlerin Salgın Sonrasında Devam Edip Etmeyeceği Durumu

	Evet		Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
Kendi Ekmeğimizi Yaparız	375	37,4	628	62,6
Kendi Kişisel Bakımlarımızı Yaparız	490	48,9	513	51,1
Kendi Sporumuzu Yaparız	727	72,5	276	27,5
Kendi Kıyafetlerimizi Dikeriz	191	19	812	81
Kendi Kıyafetlerimizi Öreriz	157	15,7	846	84,3
Farklı Hobi Faaliyetleri Yaparız	662	66	341	34
Kendi Ev Temizliğimizi Yaparız	855	85,2	148	14,8
Kendi Yemeklerimizi Yaparız	948	94,5	55	5,5
Kendi Tadilat Ve Tamiratımızı Yaparız	677	67,5	326	32,5
Kendi Meyve Ve Sebzemizi Yetiştirmeye Başladık	362	36,1	641	63,9

Tablo 7'de salgın sürecinde evde yapılan üretimlerin salgın sonrasında da devam edip etmeyeceği sorulmuştur. Buradaki amaç, salgın sürecinde evde temin yöntemiyle durgunluğa giren piyasaların, salgın sonrasındaki durumlarıyla ilgili öngöründe bulunabilmektir. Nitekim, en başta sorulan kendi ekmeğini ve kişisel bakımını yapma konusunda büyük çoğunluk, salgından sonra bunlara devam etmeyeceğini belirtmiştir. Dolayısıyla, salgın nedeniyle bu faaliyetlerin evde hanehalkının çabasıyla karşılanmasının geçici bir durum olduğu değerlendirilebilir. Bu süreçte özellikle fırıncılar, berber ve kuaförlerin iş yapamamalarından kaynaklanan sorun ve sıkıntılarının, salgın sürecinden sonra nispeten azalacağı söylenebilir. Ankete katılanların önemli yüzdesi spor, hobi, temizlik, yemek, tadilat işleri faaliyetlerini salgından sonra kendileri yapmaya devam edeceğini belirtmiştir. Bu sonuç, salgın sürecinin bitmesi durumunda hizmet sektörünün değişik yönlerden etkileneceği göstermektedir. Girişimcilerin bu tüketici eğilimini göz önünde bulundurarak yatırımlarını uzun vadeli getirisi yüksek sektörlerle yönlendirmesi gerektiği tavsiye edilmektedir.

5. Verilerin Değerlendirilmesi ve Elde Edilen Bulgular

Çalışmada, katılımcıların aylık gelirinin ödeme yapma alternatifleri, borç verme ve tasarruf düzeyi üzerinde anlamlı bir ilişki olup olmadığı Ki-kare testiyle analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar tablo 8 ve tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 8: Aylık Ortalama Gelir Düzeyi ile Ödeme Yapma/ Borç Verme/ Tasarruf Arasındaki

		Aylık Ortalama Gelir					p
		1000 TL'den az	1001-3000 TL	3001-5000TL	5001-10000TL	10001TLve üzeri	
Kredi kartı kullanımı	Arttı	30	114	126	200	109	0,088
	Değişmedi	11	57	82	107	53	
	Azaldı	6	14	25	35	34	
Nakit para kullanma oranı	Arttı	10	42	46	37	10	0,000
	Değişmedi	12	47	69	98	51	
	Azaldı	25	96	118	207	135	
Peşin alışveriş yapma oranı	Arttı	12	41	48	51	33	0,005
	Değişmedi	11	56	99	154	90	
	Azaldı	24	88	86	137	73	
Taksitli alışveriş yapma oranı	Arttı	23	81	67	118	48	0,000
	Değişmedi	16	91	122	172	104	
	Azaldı	8	13	44	52	44	
Borçlanma oranı	Arttı	25	106	93	110	35	0,000
	Değişmedi	16	59	100	173	106	
	Azaldı	6	20	40	59	55	
Başkalarına borç verme oranı	Arttı	5	20	35	48	25	0,000
	Değişmedi	16	94	124	209	127	
	Azaldı	26	71	74	85	44	
Tasarruf Etme Oranı	Arttı	21	70	87	126	91	0,003
	Değişmedi	8	44	65	124	58	
	Azaldı	18	71	81	92	47	

Not: Tablo8’in devamı Tablo8a ve Tablo8b olarak ayrılmıştır.

Covid-19 salgınında kısıtlamaların yoğun olarak uygulandığı dönemde, kişilerin aylık ortalama gelirleri ile kredi kartı kullanım oranları arasında bir ilişki yoktur ($p>0,05$). Yine bu süreçte aylık ortalama gelir ile nakit para kullanım oranı, peşin alışveriş yapma oranı, taksitli alışveriş yapma oranı, borçlanma oranı, başkalarına borç verme oranı ve tasarruf etme oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$).

Tablo 8a: Aylık Ortalama Gelir Düzeyi ile Ödeme Yapma/ Borç Verme/ Tasarruf Arasındaki İlişki

		Aylık Ortalama Gelir				
		0-3000 TL	3001-5000TL	5001-10000TL	10001TLve üzeri	p
İnternette	Arttı	137	131	250	153	0,000
	Değişmedi	61	79	63	28	
Alışveriş	Azaldı	34	23	29	15	0,000
Yapma Oranı	Arttı	12	7	10	21	
Gayrimenkul	Değişmedi	81	125	200	128	0,000
	Azaldı	139	101	132	47	

Not: "İnternette alışveriş yapma oranı" ile "gayrimenkul oranında" bir hücrenin beklenen değeri 5'ten küçük olduğu için aylık ortalama gelirdeki 1000TL den az ile 1001-3000 TL satırları birleştirilmiştir. Bu birleştirme sonucunda 5'ten küçük beklenen değer bulunmamaktadır.

Covid-19 salgınında kısıtlamaların yoğun olarak uygulandığı dönemde, kişilerin aylık ortalama gelirleri ile internette alışveriş yapma oranları ve gayrimenkul satın alma oranları arasında ilişki vardır ($p<0,05$).

Tablo 8b: Aylık Ortalama Gelir Düzeyi ile Ödeme Yapma/ Borç Verme/ Tasarruf Arasındaki İlişki

		Aylık Ortalama Gelir			
		0-3000 TL	3001-5000TL	5000TL ve Üzeri	P
Yüz yüze	Arttı	20	16	19	0,001
	Değişmedi	52	58	91	
Alışveriş	Azaldı	160	159	428	

Not: "Yüz yüze alışveriş yapma oranı" iki hücrenin beklenen değeri 5'ten küçük olduğu için aylık ortalama gelirdeki 1000TL den az ile 1001-3000 TL satırları ile 5000TL-10000TL satırı ile 10001 TL birleştirilmiştir. Bu birleştirme sonucunda 5'ten küçük beklenen değer bulunmamaktadır.

Salgın süresince kişilerin aylık ortalama gelirleri ile yüz yüze alışveriş yapma oranları arasında bir ilişki vardır ($p<0,05$).

Katılımcıların çalıştığı sektörlerin, tüketim harcamaları üzerindeki etkisini belirlemek üzere yapılan ki-kare testi sonuçları tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Çalışılan Sektör ile Harcamalar Üzerindeki Etkisi

	Kamu Sektörü	Özel Sektör	p
Arttı	51	119	0,000

Barınma	Değişmedi	415	403	
	Azaldı	4	11	
Elektrik	Arttı	340	403	
	Değişmedi	124	120	0,292
Isınma	Azaldı	6	10	
	Arttı	203	266	
Gıda	Değişmedi	245	235	0,037
	Azaldı	22	32	
Ulaşım	Arttı	367	444	
	Değişmedi	93	72	0,020
Temizlik	Azaldı	10	17	
	Arttı	58	87	
Giyim	Değişmedi	125	162	0,036
	Azaldı	287	284	
Ev Tekstili	Arttı	381	443	
	Değişmedi	76	85	0,091
Mobilya	Azaldı	13	5	
	Arttı	56	78	
Kitap Kırtasiye	Değişmedi	216	233	0,432
	Azaldı	198	222	
Hobi Malzemeleri	Arttı	54	78	
	Değişmedi	269	279	0,201
Kitap Kırtasiye	Azaldı	147	176	
	Arttı	36	56	
Mobilya	Değişmedi	305	305	0,038
	Azaldı	129	172	
Kitap Kırtasiye	Arttı	210	218	
	Değişmedi	206	213	0,004
Hobi Malzemeleri	Azaldı	54	102	
	Arttı	236	241	
Hobi Malzemeleri	Değişmedi	178	173	0,000
	Azaldı	56	119	

Covid-19 salgınında kısıtlamaların yoğun olarak uygulandığı dönemde, çalışılan sektör ile barınma, ısınma, gıda harcaması, ulaşım, mobilya, kitap-kırtasiye harcamaları, hobi malzemeleri harcamaları arasında ilişki vardır ($p<0,05$). Çalışılan sektör ile elektrik, temizlik, giyim, ev tekstili harcamaları arasında ilişki yoktur ($p>0,05$).

SONUÇ

Çin’de başlayan Covid-19 salgını, dünyada geniş bir yayılım göstermiştir. Salgının yayılma ve bulaşma hızını düşürmek üzere devletler uzun karantina

süreleri uygulamak zorunda kalmıştır. Özellikle karantina tedbirleri başta olmak üzere uygulanan kısıtlamalar, tedarik zincirinin aksamasına ve arz şoklarına yol açmıştır. Salgın sürecinin en dikkat çeken yanı arz ve talep şoklarının aynı dönemde ortaya çıkması olmuştur. Özellikle belli ürün gruplarında talebin aniden yükselmesi ve tedarik edilememesi gibi sorunlar fiyat istikrarını bozmuştur. Tedarik ve üretimdeki aksamlar nedeniyle gelir-harcama dengesinin bozulması, devletleri ekonomik istikrarı koruyucu tedbirler almak zorunda kalmıştır.

Ekonomik etkileri tahmin edilenden oldukça yüksek olan Covid-19 salgını, bu etkilerin belirlenmesi ve ülke ekonomilerinin hızlı toparlanma sürecine girmesi bakımından önem taşımaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için Covid-19 salgınının ekonomik etkilerini tahmin etmeye yönelik devam eden araştırmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte, salgından kaynaklanan ekonomik daralmanın ne kadar olacağı konusunda büyük belirsizliğin bulunması, oluşturacağı etkilerin tahminini güçleştirmektedir. Ayrıca beklentiler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde milyonlarca kişinin yoksulluğa sürükleneceği yönündedir. Diğer yandan gelişmiş ülkelerde GSYİH daralmasının devam etmesi, resesyon beklentilerinin artmasına neden olmuştur (Martin vd., 2020:2).

Covid-19 salgınının etkisiyle dünyadaki gelişmelerin, Türkiye ekonomisine de büyük ölçüde yansıdığı görülmektedir. Bu çalışmada, salgın sürecinde kısıtlamaların yoğun olduğu dönemde hanehalkının tüketim ve harcama yapılarındaki değişmelerin tespit edilmesi amacıyla bir anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen bulgulardan en dikkat çeken, Covid-19 salgını sürecinde, tüm zamanını ev karantinasında geçiren bireylerin tüketim harcamalarında önemli ölçüde değişimlerin olduğu gözlenmiştir. Salgın sürecinin ne kadar süre etkili olacağı belirsiz olduğu için bu dönemde ilk dikkat çeken durum, tüketicilerin hayatını devam ettirebilmesi açısından market raflarını boşaltması ve gıda stokuna gitmesi olmuştur. İlerleyen süreçte virüsün bulaşma tehlikesini göz önünde bulunduran tüketiciler elektronik ticaret sitelerinden ihtiyaçlarını temin etmeye yönelmiştir. Gıda ve temizlik ürünlerinin yanı sıra, daha iyi zaman geçirmek üzere kültürel harcamaların arttığı görülmektedir. Bu dönemde ayrıca, virüsün bulaşma

korkusu ve salgına yakalanma riskini düşürmek üzere tüketiciler ödemelerinde kredi kartı ve temassız ödeme gibi seçeneklere yönelmesi salgın sürecinin dikkat çeken bir diğer özelliği olmuştur. Elde edilen bu sonuçların literatüre uygun yönde olduğu görülmektedir.

Covid-19 salgınının beklenilenden uzun sürmesi nedeniyle, piyasalarda arz şokunun etkisini azaltmak üzere elektronik ticaret altyapısının güçlendirilmesi önemli görülmektedir. Hem üreticilerin pazarlama ve satışta hem de tüketicilerin bu tür alışverişi daha çok tercih etmesi sağlandığında, arz şoklarından beslenen talep şokunun etkisi de sınırlandırılabilir. Bu noktada, üreticilerin tüketim yapısındaki değişimleri takip ederek bunlara uyum sağlamaları önemli görülmektedir. Bunun yanı sıra salgın süresinde devletin üretici ve tüketiciler için aldığı tedbirlerin ekonomiyi dengeleyici olması gereklidir. Tüketiciler açısından sunulan destekler talebi artırıp ekonomiyi canlandırabilir. Ancak yeterli üretim olmazsa talepteki bu artış enflasyonla sonuçlanacaktır. Ayrıca, üreticilerin desteklenmesi ve üretim artışının sağlanması ekonomiyi genişletebilir. Ancak yeterli talep olmazsa ekonomi durgunluğa girebilir. Dolayısıyla, devlet kaynak tahsisi yaparken ekonominin yapısal özellikleri ve dengelerin korunmasını gözeterek yapması krizin şiddetini azaltacak ve diğer ülkeler göre daha kolay toparlanmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı (2020), Ekonomi Haberleri, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/salgina-karsi-dunya-hangi-onlemleri-aldi-turkiye-neler-yapti/1811298>, Erişim Tarihi: 04.07.2020.
- Andersen, Asger Lau, Emil Toft Hansen, Niels Johannesen and Adam Sheridan (2020), Pandemic, Shutdown and Consumer Spending: Lessons from Scandinavian Policy Responses to COVID-19, Papers 2005.04630, arXiv.org.
- Baker, Scott R., R.A. Farrokhnia, Steffen Meyer, Michaela Pagel and Constantine Yannelis, How Does Household Spending Respond to an Epidemic? Consumption During the 2020 COVID-19 Pandemic, Becker Friedman Institute Working Paper, 2020-30.
- Brodeur, Abel, David Gray, Anik Islam and Suraiye Jabeen Bhuiyan (2020), A Literature Review of the Economics of COVID-19, IZA Discussion Paper Series, N.13411.
- Ceylan, Rahmiye Figen, Buhan Özkan and Esra Mulazimogullari (2020), Historical Evidence for Economic Effects of COVID-19, The European Journal of Health Economics, 21, 817-823.

- Chao, Sung-Po (2020), Simplified Model on the Timing of Easing the Lockdown, Papers 2007.14072, arXiv.org.
- Chen, Haiqiang, Wenlan Qian and Qiang Wen (2020), The Impact of the Covid-19 Pandemic on Consumption: Learning from High Frequency Transaction Data, SSRN, id3568574.
- Cullen, Maximo Torero (2020), Coronavirus Food Supply Chain Under Strain What to do?, <http://www.fao.org/3/ca8308en/ca8308en.pdf>, Access to Date: 24.06.2020.
- Dilek, Serkan and Nurdan Çolakoğlu (2011), The Relationship Between Income and Consumption After Global Financial Crisis, *China-USA Business Review*, 10(12), 1221-1230.
- Jansen, Eilev S. (2013), Wealth Effects on Consumption in Financial Crises: The Case of Norway, *Empirical Economics*, 45, 873-904.
- Jawadi, Fredj and Ricardo M. Sousa (2013), The Relationship Between Consumption and Wealth: A Quantile Regression Approach, *Revue D'Économie Politique*, 124(4), 639-652.
- Jung, Hojin, Minjae Park, Kihoon Hong and Eunjung Hyun (2016), The Impact of an Epidemic Outbreak on Consumer Expenditures: An Empirical Assessment for MERS Korea, *Sustainability*, 8(5), 1-15.
- Kılıç, Selim (2012), Örnek Büyüklüğü, Güç Kavramları ve Örnek Büyüklüğü Hesaplaması, *Journal of Mood Disorders*, 2(3), 140-142.
- Malden, Kaj and Suzanna Stephens (2020), Cascading Economic Impacts of the COVID-19 Outbreak in China, U.S.-China Economic and Security Review Commission, Staff Research Report, April 21, 2020.
- Martin, Amory, Maryia Markhvida, Stephane Hallegatte and Brian Walsh (2020), Socio-Economic Impacts of Covid-19 on Household Consumption and Poverty, Papers 3173111, arXiv.org.
- McKibbin, Warwick J. and Roshen Fernando (2020a), The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19 Seven Scenarios, CAMA Working Paper No. 19/2020. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3547729> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3547729>
- McKibbin, Warwick and Roshen Fernando (2020b), The Economic Impact of COVID-19, CEPR Press, London.
- Nicola, Maria, Zaid Alsafi, Catrin Sahrabi, Ahmed Kerwan, Ahmed Al-Jabir, Christos Iosifidis, Maliha Agha and Riaz Agha (2020), The Socio-Economic Implications of the Coronavirus Pandemic (COVID-19): A Review, *International Journal of Surgery*, 78, 185-193.

Qiu, Yun, Xi Chen and Wei Shi (2020), Impacts of Social and Economic Factors on the Transmission of Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) in China, *Journal of Population Economics*, 33, 1127-1172.

Sheth, Jagdish (2020), Impact of Covid-19 on Consumer Behavior: Will The Old Habits Return or Die?, *Journal of Business Research*, 117, 280-283.

Soylu, Özgür Bayram (2020), Türkiye’de Pandemi Dönemi Tüketici Davranışları COVID-19, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (2020), Erişim Adresi: <http://www.tuik.gov.tr/Start.do;jsessionid=6vwLf9Z2Ty2QG2ZmGvLN9yGnwg6rNQxZCBTmpFKNkNHvmFPTpZ4!810689693>, Erişim Tarihi: 23.07.2020.

Wen, Zhang, Gu Huimin and Raphael R. Kavanaugh (2005), The Impacts of SARS on the Consumer Behaviour of Chinese Domestic Tourists, *Current Issues in Tourism*, 8(1), 22-38.

Worldometers (2020), Erişim Adresi: https://www.worldometers.info/coronavirus/?fbclid=IwAR07FK6Jx9gcvzQXCVbfZodsJMUKby6-ozgqzA0wgQF0pQOgQ1jSM_kfBBc, Erişim Tarihi: 25.09.2020.

Wren-Lewis, Simon (2020), *The Economic Effects of a Pandemic*, CEPR Press, London.

Covid-19 Salgınının Tüketicilerin Talep Yapısı Üzerindeki Etkileri
(The Effects of Covid-19 Pandemic on Consumers' Demand Structure)

T.C.
SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Hukuk Müşavirliği

Sayı : 60263016-050.06.04-E.459270
Konu : Etik Kurul Kararı

02/06/2020

Sayın Doç.Dr. İlkay NOYAN YALMAN

İlgi : 12/05/2020 tarih ve 54271 sayılı dilekçeniz.

İlgi dilekçeniz ve ekleri, Üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Kurulunca incelenmiştir. Kurulun 21/05/2020 tarih ve 8 no'lu toplantısında alınan 7 no'lu kararda; "*Karar 7: Üniversitemiz İİBF Ekonometri Bölümünde görev yapan Doç. Dr. İlkay NOYAN YALMAN'ın 12/05/2020 tarih ve 54271 sayılı dilekçesi ekinde sunduğu; "COVID 19 Salgınının İşgücü Piyasaları ve Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkileri "* araştırmanın etik olarak uygunluğu Üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı tarafından incelenmiş ve etik açıdan bir sakıncası olmadığı yönünde, Rektör olurlarına sunulmak üzere oybirliği ile, Karar verildi" denilmekte olup, 21/05/2020 tarihli Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Kurul toplantısında alınan 7 no'lu karar, Rektörlük olurlarına sunulmuş ve Rektör oluru alınmıştır.
Bilgilerinizi rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof.Dr. Ahmet ALİM
Rektör Yardımcısı

01/06/2020 Hukuk Müşaviri V.
01/06/2020 Genel Sekreter V.

Av. Salih KARACA
Prof.Dr. Hakan YEKBAŞ

Adres : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Hukuk Müşavirliği Sivas
Telefon : 0 346 219 1010 Belgegeçer : 0 346 219 1138
e-Posta : hukuk@cumhuriyet.edu.tr Elektronik Ağ : www.cumhuriyet.edu.tr

Bilgi için : Gamze ÇİFTÇİ
Unvanı : Sürekli İşçi

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Econder |

ECONDER
International Academic Journal

ISSN: 2602-3806

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2020, 4 (2): 504/517

Bakara Suresi 273. Ayet Bağlamında Kur'an'da Gerçek Fakirlerin
Nitelikleri

&

The Qualities of the Real Poor in the Quran in the Context of Verse 273 of
Surat al-Baqara

Ömer Faruk HABERGETİREN

Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Assoc. Prof. Dr., Karabuk University Theology Faculty

ofhabergetiren@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0001-9304-6726

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 05.11.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 08.11.2020

Yayın Tarihi / Published : 30.12.2020

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 504-517

Atıf/Cite as: Habergetiren, Ö . (2020). Bakara Suresi 273. Ayet Bağlamında Kur'an'da Gerçek Fakirlerin Nitelikleri . Econder International Academic Journal , 4 (2) , 504-517 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/57015/821831>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU Universty, Kahramanmaras, 46000, Turkey. All rights reserved.

Bakara Suresi 273. Ayet Bağlamında Kur'an'da Gerçek Fakirlerin Nitelikleri

Öz

İslam hukukunda birtakım kriterlerle tespit edilmiş, dini bakımdan zengin-fakir ayrımı bulunmaktadır. Zenginliğin belirli kesimlerin elinde birikmesinin önüne geçilerek, refahın toplumun tüm kesimlerine yayılması, toplumsal huzurun sağlanması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada İslam Hukukunda fakir ve miskin olarak isimlendirilen, toplum içerisinde zorunlu ihtiyaç maddelerini temin edemeyen, gerçek yoksul kimselerin niteliklerinin belirlenmesi hedef alınmaktadır. Bakara suresi 273. ayetinde ifade edildiği gibi bu özellikler: Allah yolunda olma, Yeryüzünde dolaşamama, Zengin zannedilme, Yoksulluklarının yüzlerinden anlaşılması ve Israrla istememe şeklinde sıralanmaktadır. Bu kesime yapılacak yardımlarda özellikle belirlenen nitelikler aranınca, öncelikle gerçek ihtiyaç sahibi kimselere ulaşılması ve onların ihtiyaçlarının giderilmesi sağlanmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İnfak, Zengin, Fakir, Dilencilik,

The Qualities of the Real Poor in the Quran in the Context of Verse 273 of Surat al-Baqara

Abstract

In Islamic law, there is a distinction between rich and poor in terms of religion, which is determined by several criteria. It is aimed to prevent the accumulation of wealth in the hands of certain individuals, to spread prosperity to all segments of the society and to provide social peace. In this study, it is aimed to determine the qualities of real poor people who are determined as poor and poor in Islamic Law, who cannot provide the necessary necessities in the society. In the verse 273 of Surat al-Baqara, these features are listed as being on the way of Allah, not being able to walk around the Earth, being thought to be rich, being understood from their faces and not wanting persistently. When the qualifications determined in the aids to be made to this segment are sought, it is ensured that first the real needy people are reached and their needs are met.

Keywords: Islamic Law, Spending, Rich, Poor, Beggary.

Giriş

Kur'an-ı Kerim'de "... Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık..."¹ "Allah'ın kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri arzu edip durmayın..."² "Bak nasıl, onların kimini kimine üstün kıldık..."³ ayetlerinde açıkça ifade edildiği gibi insanlar yaratılış, kabiliyet, mal, servet vb. bakımlardan farklı, hemcinslerinden birtakım özelliklerle üstün olarak yaratılmıştır.

Yukarıda zikredilen ayetlerde işaret edildiği şekilde insanların bilgi, birikim, girişim, tecrübe, daha fazla çalışma gibi sebeplerle, toplum içerisinde maddi bakımdan farklı konumlarda olmaları gayet doğaldır. İslami anlayışta bu farklılık ve üstünlük, diğerlerinden daha fazla mal ve servete sahip olma, yani zenginlik onlar için Allah tarafından kişiye özel olarak ihsan edilmiş bir imtiyaz olmayıp -diğer farklılıklar gibi- imtihan/sorumluluk, ayetin ifadesiyle "fitne" sebebidir.⁴ Kişi, ahiret yurdunda bu nimetlerin hakkını/gereğini yerine getirip getirmediğinden, dinin onayladığı uygun yer ve amaçlarda kullanıp kullanmadığından, kendisinden daha düşük konumda olup dinen hak sahibi kimselere belirli bir miktarı aktarıp aktarmadığından hesaba çekilecektir.⁵

Dolayısıyla insanın dinî ve ahlâkî hayatı için risk oluşturan servet, ancak inanıp hayırlı işler yapan kimseler için Allah'a (rızasına) yakınlaşmaya ve ahiret yurdunda kurtuluşa vesile olur.⁶ Mülkün gerçek sahibi olan Allah, insanlara mal ve serveti bir emanet olarak vermiş, kendi belirlemiş olduğu ölçüler dahilinde geçimlerini sağlamaları, artanı toplum yararına kullanmaları ve buna sahip olmayıp muhtaç durumda bulunan kimselere de belirli bir miktarını -zorunlu veya tercihe bağlı olarak- aktarmalarını istemektedir.⁷ Kur'an'da mal biriktirip saklayanlar, ihtiyaç sahibi kimselere zekât ve sadaka gibi yollarla aktarımda bulunmayanlar kınanmış, Kârûn örneğinde dünya

¹ Zuhruf, 43/32.

² Nisâ, 4/32.

³ İsrâ, 17/21.

⁴ Enfâl, 8/28; Teğâbün, 64/15.

⁵ Tekâsür, 102/8.

⁶ Sebe, 34/37.

⁷ Hadîd, 57/7; Nûr, 24/33.

hayatlarının sıkıntı içerisinde geçeceği, ahirette de bu nedenle azap görecekleri bildirilmiştir.⁸

Hz. Muhammed (sav) tarafından tüm insanlığa tebliğ edilen son din olan İslam, dünya hayatı ile ahiret arasında bir denge kurulmasını istemektedir. Dinin getirmiş olduğu düzenlemeler hayatın her alanını kapsamakta; bunlar arasında ekonomik hayat ve iktisadi davranışlarla ilgili hükümler de bulunmaktadır. Bu düzenlemeler Kur'an'da genel esaslar şeklinde belirtilmiş olup, Hz. Peygamber (sav) örneğinde hayata tatbik edilmesi istenmiştir. Ana ilkeler olarak helal kazanç, ölçü-tartıda hakkaniyet, akitlerde rıza, aldatmanın olmaması, faiz yasağı ve infak ön plana çıkmaktadır.

Müslüman insan, iktisadi davranışlarında *-Homo Economicos'*dan farklı olarak ferdiyetçi değil, çevresini de düşünen adil, hayırsever, işbirlikçi ve sosyal sorumluluk sahibi bir yapıdadır.⁹ Komşusu aç iken, tok yatmayacak¹⁰ bir erdeme; son derece ihtiyaç içerisinde olsa dahi başkalarını tercih edecek¹¹ olgunluğa sahiptir. Hadisin ifadesiyle Müslümanlar bir ceset gibidir, bir organın hastalanmasıyla diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulur.¹² Böyle bir inanca sahip olan fert, herhangi bir ayrıma gitmeden sürekli sosyal yardımlaşma ve dayanışma içerisinde bulunur.

İslam iktisat düşüncesinde servetin dağılımı, böylelikle refahın tüm topluma yayılması ve fakirliğin ortadan kaldırılması veya mümkün olduğu kadar bu kişilerin durumlarının iyileştirilmesi hedefi yer almaktadır. İslam Hukukunda servet sahiplerinin fakir ve ihtiyaç sahibi kimselere zekât ve kefaretlar gibi zorunlu, infak vb. sosyal yardımlarla ihtiyari aktarımla her yıl mallarından belirli miktarları ulaştırmaları istenmekte ve teşvik edilmektedir. Hatta sadaka-i câriye kapsamına yapılan bu yardımlar, zaman içerisinde vakıf şeklinde kurumsallaşarak günümüzde de sosyal yardımlaşma ve dayanışma müesseseleri olarak işlevini sürdürmektedir.

⁸ Tevbe, 9/43, 35.

⁹ Serkan Dilek vd., "Homo Economicus Mu? İslami İnsan mı?", *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 3/4 (01 Aralık 2017), 635-641.

¹⁰ Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 6/164; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim, *Müstedrek* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1411), 2/15.

¹¹ Haşr, 59/9.

¹² Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahih* (Dâru Tavki'n-necât, 1422), "Edeb" 27; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, ts.), "Birr" 66.

Servetin dağılım ve ihtiyaç sahibi kimselere intikalinde başta gelen zekât kurumu, İslam'a giriş şartları arasında yer alan, inkârı ve ihmali itikâdî/inanç alanında sorunlara yol açan temel bir ibadettir. Devletin, Beytülmalin önemli gelir kaynakları arasında yer almaktadır. Hz. Peygamber'in (sav) vefatından hemen sonra devlete isyan edip zekât vermek istemeyen kimseler için Hz. Ebû Bekr'in (ra) ordu hazırladığı kaynaklarda bildirilmektedir. Bu konuda devlet hem toplayıcı hem dağıtıcı bir rol üstlenmektedir. Bu, onun asli görevleri arasında yer almakta olup, toplanma ve gerekli yerlere dağıtım işleri tayin etmiş olduğu memurlar tarafından yerine getirilmektedir.

1. İslam Hukukunda Zenginlik ve Fakirlik

İslam hukukunda mali hak ve sorumluluklar bakımından zengin ve fakir ayrımı bulunmaktadır. Bu ayrım sonucu, nafaka yükümlüğü yanında birçok ibadet ve cezada farklı hükümler ortaya çıkmaktadır. Örneğin ibadet konusunda zengin sayılan kimselere zekât, hac, kurban gibi zorunlu görevler yanında dinen suç/günah kabul edilen konularda kefarete olarak bedeni yaptırımlardan önce mali yaptırımlar yüklenmektedir. Bu durumlarda günahın affı için gerekli olan ceza/kefarete, mali yaptırım terk edilerek bedeni yaptırımlarla yerine getirilemez. Farklı konularda köle azadı, kurban kesme, ihtiyaç sahibi kimselere yemek yedirme, onları giydirme ve sadaka verme (fidye) şeklinde mali kefaretlere bulunmaktadır.¹³

Klasik kaynaklarda zenginlik ölçütü, zekât mükellefi olmakla eş anlamlı tutulmaktadır. Bu, asli ihtiyaçlar dışında bir kısım mallarda belirlenen miktara sahip olmakla gerçekleşmektedir. Hukuki olarak bu alt sınır, "Nisâb" olarak isimlendirilir. "Nisâb-ı istignâ" adı verilen ve kişiyi zekât vermekle yükümlü kılmayan ancak bazı fıkhi hükümlere temel teşkil eden zenginlik ölçüsünden ayırt etmek üzere zengin sayılmada esas alınan nisâb için "Nisâb-ı ginâ" tabiri kullanılmaktadır.¹⁴

Zekât vermeyi gerekli (farz) kılan sınır, naslarca belirlenen miktara ulaşmış, artıcı nitelikte mala sahip olmaktır. Bu konuda fakihler arasında görüş birliği

¹³ Bkz. Rahmi Yaran, "Kefarete", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002).

¹⁴ Mehmet Erkal, "Nisâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).

bulunmaktadır. Bununla birlikte Rasûlüllâh'ın (sav) *“Beş kişi hariç zengine zekât malı helâl değildir. Bunlar: Allah yolunda cihâd eden gazi, zekât memuru, borçlu, parasını vererek zekât malını satın alan, fakir komşusu olup kendisine verilen zekâtta ona hediye verdiği zengin kimsedir”*¹⁵ şeklindeki hükmüne göre zenginlik, kural olarak zekât almaya engel bir durumdur. Bu tür zenginliğin ölçütü konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefilere göre zekât almaya mâni olan zenginlik (nisâb-ı istignâ) sınırı: artıcı olma şartı dışında nisâb-ı gınâ ile aynı olup temel ihtiyaçlardan fazla nisâb miktarı mala sahip olmadır. Buna göre kişi, hangi türden olursa olsun nisâb miktarı artıcı nitelikte zekâta tâbi mallardan birine sahip olursa dinen zengin sayılır, zekât vermesi gerekir, kendisine zekât verilemez. Hukuki bir kural olarak bir kimse aynı anda hem zekât veren hem de zekât alan bir konumda bulunamaz. Kişinin temel ihtiyaçlarından fazla artıcı özellikte olmayan nisâb miktarına ulaşmış mala sahip olması durumunda zekât alması haramdır; onun zekât vermesi farz olmamakla birlikte kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kimseler adına fıtır sadakası vermesi ve kurban kesmesi hükmen vaciptir. Nisap miktarından az malı bulunan kişiye sağlıklı ve gelir sahibi olsa da zekât verilebilir. Diğer mezheplere göre zekât vermenin farz olması ile zekât almanın caiz oluşunu belirleyen zenginlik sınırı aynı olmayıp iki farklı mertebedir. Onlara göre zekât alabilmenin objektif bir sınırı yoktur; kişiden kişiye değişebilen bu ölçü: kifayet ve muhtaç olmaktır. Kişi, kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimine yetecek kadar -artıcı nitelikte olsun veya olmasın- mala sahipse zekât alması haramdır; malı ve kazancı geçimine yetmediği durumda zekât alması helâldir. Zekât almayı engelleyen ölçüyü kifayet olarak belirleyen mezhepler, vücudu sağlam, çalışma imkân ve kudretine sahip olduğu halde sadece tembelliğinden dolayı çalışmayan kimselere zekât vermenin câiz olmadığı görüşünde birleşmiştir.¹⁶

Kendilerine zekât verilecek kimseler Tevbe suresinde belirtildiği gibi sekiz sınıftır: *“Sadakalar (zekatlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, miskinler/düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihâd edenler ve yolda*

¹⁵ Süleyman b. Eş'as Ebû Dâvûd, *Sünen* (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, ts.), “Zekât” 24.

¹⁶ Mehmet Erkal, “Zenginlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

*kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*¹⁷ Zekâtın, ayette sayılan sınıfların tümüne dağıtılması gerektiğini söyleyen fakihler bulunduğu gibi böyle bir zorunluk olmadığı görüşünde olanlar da bulunmaktadır. Hatta zekâtın öncelikle yakınların ve belde fakirlerinin hakkı olduğu başka yerlere naklinin uygun olmadığı da belirtilmektedir. Bu konuda sergilenen farklı tutumun temelinde yaşanan dönem ve ihtiyaç faktörünün etkisi bulunmaktadır. Zaman ve mekâna göre maslahat temelli bir yaklaşımla yakın akraba, diğer bir bölge halkının ihtiyacın daha fazla olması gibi durumlarda öncelik sırasının değişmesi mümkündür.

Zekâtın hikmetleri arasında zengin fakir arasındaki maddi farklılığın kapatılarak, refahın toplumun tüm kesimlerine yayılması hedefi de bulunmaktadır. Bu amaçla zenginlerin zekâtlarını fakir ve yoksul kimselere ulaştırmaları, bunu yaparken gerçek ihtiyaç sahibi kimseleri arayıp bulmaları gerekmektedir. Bakara suresi 273. ayette “(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler. Siz hayır olarak ne verirseniz, şüphesiz Allah onu bilir.” buyurulmakta; sadaka ve zekât gibi yapılacak yardımlarda nitelikleri sayılan bu kişilerin özellikle gözetilerek ihtiyaçlarının giderilmesi gerektiğine işaret edilmektedir.

2. Ayetin Nüzul Sebebi

Râzî'nin (ö. 606/1210) belirttiğine göre zikredilen ayet, Medine'ye hicret eden fakir kimseler hakkında nazil olmuştur. Bunlar sahip olduğu mala Mekkeli müşriklerce el konulan, yanında götürme imkânı bulamadığı için orada bırakarak göç eden ve gerçekten yoksul kimselerden oluşurdu. Kalacak yerleri olmadığı için geceleri Mescid-i Nebevî'de Hz. Peygamber'in (sav) hücreleri yakınında kendileri için ayrılan özel bölümde barınan bu kişiler, yaklaşık dört yüz kişi olup, genel olarak bunlara “Ashâbu's-Suffe” ismi verilmektedir. İhtiyaçları Hz. Peygamber (sav) ve zengin sahabiler tarafından karşılan bu kimseler, zamanlarını ilim öğrenerek ve ibadetle meşgul olarak geçirmekte, gerektiğinde gazvelere iştirak etmekte idiler. Çok fakir ve muhtaç durumda

¹⁷ Tevbe, 9/60.

olmalarına rağmen ziraat ve ticaretle uğraşmayı kendilerini Allah rızasını kazanmaya vakfetmelerinden ötürü haklarında müjdeler içeren haberler bulunmaktadır.¹⁸ Sonraki dönemlerde içlerinden ilim adamı, vali ve komutanlar çıkacak olan bu kimseler, dilencilik hoş görülmediği için¹⁹ insanlardan bir şey istemeyip, Hz. Peygamber (sav) ve ashabından gelecek yardımla ancak karınlarını doyurabiliyorlardı. Pek çoğunun üzerine giyilebilecek uygun bir elbise dahi bulunmadığı, yiyecek bir şeyler bulamadıklarında günlerce aç kaldıkları, bazılarının şiddetli açlıktan dolayı namazda ayakta durmakta zorlandıklarına dair rivayetler kaynaklarda yer almaktadır.

Kur'an, bu ayette Suffe ashabının içinde buldukları hale dikkat çekerek özelliklerini saymakta, onların şahsında özellikle bu durumunda olan kimselerin aranıp bulunması ve ihtiyaçlarının giderilmesini istemektedir. Sayılan bu özellikler günümüz gerçek fakirleri için de aranacak örnek nitelikler olarak belirlenebilir. Çünkü genel kural olarak ayetin iniş sebebinin özel olması, içerdiği hükmün genel olmasına mâni değildir. Ayet esas alındığında gerçek ihtiyaç sahibi kimselerin nitelikleri olarak beş özellik karşımıza çıkmaktadır:

2.1. Allah Yolunda Olma

Kur'an'da "Allah yolunda" ifadesi genel olarak "cihâd" anlamında kullanılmaktadır. Arapça "güç ve gayret sarf etmek, bir işi başarmak için elinden gelen tüm imkânları kullanmak" anlamına gelen cehd kökünden türeyen cihâd kelimesi, İslami literatürde "Dini emirleri öğrenip ona göre yaşamak, başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslam'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek" şeklinde genel anlamı yanında fıkıh terimi olarak Müslüman olmayanlarla savaş; tasavvufta ise nefs-i emmâreyi yenme çabası manalarında kullanılmaktadır.²⁰

Cihâd, meşrû bir amaç uğruna çaba ve gayret sarf edilmesidir. Bu ister savaş ister ilim veya başka bir alanlarda olsun kişinin hedeflediği yöne odaklanması ve tüm imkânlarını sarf etmesini gerektirir. Ayetin nazil olduğu dönem göz

¹⁸ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, 1420h), 7/67.

¹⁹ Müslim, *Sahîh*, "Zekât" 103.

²⁰ Ahmet Özel, "Cihad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993).

önüne alındığında bu ifade gaza ve seriyye dahil İslam'ı tebliğ amacıyla yapılan her türlü mücadeleyi içerir. Bu noktada farklı zaman ve zeminde şartlar neyi gerektiriyorsa o yöntem uygulanır. Kendilerini Allah yolunda onun rızasını talep etmek için vakfetmiş kişilere yapılacak yardım, onların zorunlu ihtiyaçlarının giderilmesi yanında girmiş oldukları yolda teşvik, kalplerini teskin, iradelerini güçlendirme manasına da gelir. Ayrıca bu kimselerin mali yönden desteklenmesi ve güçlendirilmesiyle dünyanın çeşitli yerlerinde İslam'ın tebliği ve bu amaçla yapılan mücadele de güç kazanır. Böyle kimseler hedeflerine tam olarak odaklandığı, insanlardan herhangi bir beklenti içerisinde olmadıkları için gerçekten ihtiyaç sahibi olsalar da hiç kimseden açıkça bir yardım talebinde bulunmazlar, ayetin ifadesiyle "...Onlar yeryüzünde dolaşamazlar. (Gerçek hallerini) Bilmeyenler, iffet ve istişnalarından dolayı onları zengin sanır..."

2.2. Yer Yüzünde Dolaşamama (Ticaret Yapamama)

Ayette yer alan "Yer yüzünde dolaşamama" kelimesinin açıklanması konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Dönemin şartları göz önüne alınarak yapılan yorumlar arasında Katâde (ö. 117/735) ve İbn Zeyd (ö. 182/798), kafirlerin saldırma tehlikesi bulunduğu için maişetlerini temin noktasında kendilerini ticaret yapmaktan alıkoymuş olduklarını söylemektedir. Özellikle ayetin nazil olduğu günlerde kafirler, Medine etrafında dolaşıyor, saldırma için fırsat kolluyor ve bu arada yakaladıkları Müslümanları da öldürüyorlardı. Bu nedenle ticaret yapmak için sefere çıkıp kazanç sağlamaları mümkün değildi. İbnü'l-Müseyyeb'e (ö. 94/713) göre iştirak etmiş oldukları savaşlarda yaralanıp sakat kalmışlar, hastalık ve sakatlıkları nedeniyle maişet temini için yer yüzünde dolaşamamaktadırlar. İbn Abbas (ö. 68/687-88) ise konuya farklı açıdan yaklaşmaktadır. Ona göre bu kişiler, fakir olmaları nedeniyle savaş için gerekli alet edevata sahip olmadıkları için cihada iştirak edememişler, Allah da bunların durumunu Müslümanlara hatırlatarak onlara yardımcı olmalarını istemiştir.²¹ Bu açıklamalardan hareketle günümüz şartları da düşünülerek kapsamda bir genişletme yapılırsa: dinen meşru kabul edilen bir amaç uğruna kendisini vakfedip, çeşitli engellerle karşılaşmış maişet temininde zorlanan kimselerin de

²¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/68.

bu özelliği taşıdığı söylenebilir. Bu kişilerin eğitim, öğretim, dini tebliğ ve yardım organizasyonlarında yer alıp sadece Allah rızasını kazanmak amacıyla bir faaliyet içerisinde olmaları onları mal kazanmaktan alıkoymakta, kendilerinin ve ailelerinin geçimini sağlamada, görevlerini tam olarak yerine getirmede çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. İslam'a göre bu tür çalışmaların yapılması, maddi ve manevi olarak desteklenmesi, aynı zamanda sürekliliğinin sağlanması kişisel görev ve sorumluluklar arasında yer almaktadır. Ayrıca hastalık, bedensel özürlü olma, kıtlık, doğal afetler ve ekonomik durgunluk kaynaklı iş ve çalışma imkânının olmaması gibi nedenlerle maişet temininde zorlanan kimseler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu kişiler karşılaştıkları engeller nedeniyle yeryüzünde dolaşma, ticaret yapma ve kazanç elde etme fırsatı bulamamakta, geçimlerini teminde karşılaştıkları sıkıntılar nedeniyle yardıma ihtiyaç duymaktadırlar.

2.3. Zengin Zannedilme

Bu kişiler gerçek ihtiyaç sahibi oldukları halde durumlarını diğer insanlardan gizleyen kimselerdir. Durumları hakkında bilgisi olmayan veya hiç yoksulluk durumu yaşamamış olan kimseler, iffetli davranışları sebebiyle onları zengin zanneder. İffet, bir şeyi bırakmak, ondan vazgeçmektir. Ayette bu insanların muhtaç olmalarına rağmen başkalarına yüz suyu dökerek dilenmedikleri, onlardan bir şeyler istemedikleri bildirilmektedir. Yani onlar dilenmeyip, hallerine razı oldukları, diğer insanlar da durumları hakkında bilgi sahibi olmadıkları için onları zengin olarak zannetmektedir.²²

Zengin zannedilme nedenlerinin sadece istememe olmadığına işaret ederek konuya farklı açıdan yaklaşan Cessâs (ö. 370/981), bunların kılık kıyafet ve tutumlarıyla erdemli davranışlar sergileyen kimseler olabileceklerini de belirtir. Açıklamalarına göre kişinin giyim kuşamının düzgün olması veya hayatını normal olarak sürdürebilmesi için gerekli ev, at, hizmetçi gibi temel maddelerine sahip olması, ona zekât verilmesine engel değildir. Çünkü bu tür eşyalar edinilmesi zorunlu, asli ihtiyaçlar arasında yer almaktadır. Kişi, bu tür eşyalara sahip olsa da ihtiyaç sahibi olabilir. Zira zenginlik asli ihtiyaçlardan fazla mala sahip olmakla gerçekleşir.²³ Bu konuda kimsenin görüntüsüne bakılmaması gerekir.

²² er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/68.

²³ Ebu bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdik el-Kamhâvî (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1405), 2/182.

2.4. Durumlarının Yüzlerinden Anlaşılması

İlk dönem müfessirleri, ayette yer alan “simalarından/yüzlerinden tanınma” ifadesine farklı açıklamalar getirmişlerdir: Mücâhid (ö. 103/721) bunun huşû ve tevazû, alçak gönüllülük; Rebî (ö. 139/757) ve Süddî (ö. 127/745) fakirlik ve ihtiyaç halinin oluşturduğu çile ve sıkıntı izleri; Dehhâk (ö. 105/723), açlıktan dolayı benizlerinin sararıp solması, İbn Zeyd ise elbiselerinin eski ve yıpranmış olması anlamına geldiğini söylemiştir. Çünkü açlık halinin gizli bir durum olduğunu ve bunun sadece gözlemlenemeyeceğini ifade etmişlerdir. Râzî'nin belirttiğine göre bütün bu özellikler zahiren onlarda fakirlik ve ihtiyaç halinin bulunduğu işaret eder. Ona göre burada asıl kastedilen: Allah'ın samimi ve ihlaslı kullarının diğer insanların gönlünde ve kalbinde oluşturduğu heybet, ağırlık ve vakar halidir. Onları gören herkes, durumlarından etkilenir. Bu da ruhani haller arasında olup cismani olarak görülen, bilinen durumlar arasında değildir.²⁴ Bu kişiler görüldüğünde kalp ısınır, hallerinden ihtiyaç içerisinde oldukları anlaşılır.

2.5. Israrla Bir Şey İstememe

Aktarıldığına göre Hz. Peygamber (sav) dilenme konusunda “Bir kişi dilencilik kapısını açarsa, Allah da ona fakirlik kapısını açar.”²⁵, “Her kim insanlardan bir şey istemez/dilenmezse, Allah onu müstağni/onlara ihtiyaçsız kılar. Kim (bundan) haya ederse, Allah onu iffetli kılar. Kim elindeki ile yetinirse, Allah ona yeter.”²⁶, “Sizden birinin bir ip alarak odun toplayıp satması, insanlara varıp -ona bir şey versinler veya vermesinler- dilenmesinden daha hayırlıdır.”²⁷ demektedir. Buna benzer başka haberler de bulunduğu için dilencilik yapmak hoş görülmemiştir. Ayet metninde yer alan “ilhâf” kelimesinin anlamı konusunda ısrar, tekrar tekrar gelme, karşısındaki verene kadar onu rahatsız etme şeklinde farklı açıklamalar yapılmıştır. Kurtubî'ye (ö. 671/1273) göre bu kelime örtü anlamına gelen “lihâf” kelimesinden gelmektedir. Bunun kullanılma nedeni: örtünün, altına giren şeyleri kapladığı gibi dilencinin de maddi durumu farklı her tür

²⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/69.

²⁵ Muhammed b. İsa Tirmizî, *Sünen* (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1998), “Zühd” 17.

²⁶ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb Nesâî, *Sünen* (Haleb: Mektebetü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 1406), “Zekât” 89.

²⁷ Buhârî, *Sahîh*, “Zekât” 50, 53.

insandan her çeşit dilenme yöntemini kullanmasıdır.²⁸ Ayette gerçek fakirlerin özellikleri arasında bir şey istememe bulunduğu göz önüne alındığında Râzî'nin de belirttiği gibi burada insanları rahatsız ederek ısrarla ve yüzsüzlük ederek isteyenlerin durumunun kötü olduğuna işaret edilmektedir. Övülen fakirlerin son derece muhtaç oldukları, nefisleri baskı yaptığı halde dilenmedikleri ifade edilmektedir. Ayrıca fakirlik, zillet ve miskinlik alametlerini izhar ettiği halde dilenmeyen kimse, sanki ısrarla dileniyormuş gibi olur. Çünkü ihtiyaç emarelerinin görünmesi, ihtiyacın olduğuna; susması ise elinde o ihtiyacı giderecek bir şey olmadığına delalet eder. İnsan bir başkasında bu hali görünce, kendisini ona bir şeyler vermeye mecbur hisseder. Fakirin bu halini ortaya koyması, bir bakıma ısrarla dilenmek anlamına gelir. Bu durumda ayette övülen davranış: dilenmedikleri ve onlarda ısrarla dilenmenin yerini tutacak perişan bir hal ve inkisarın da bulunmamasıdır. Aksine bu insanlar, kılık kıyafetlerine dikkat ederler, güzel bir tavır içerisinde bulunurlar ve fakirlik konusundaki ihtiyaçlarını ancak Allah'ın bileceği şekilde gizlerler.²⁹

İslam hukukuna göre bir kişinin muhtaç olmadığı halde ısrarla yüzsüzlük ederek dilenmesi haramdır, aldığı mal ona helal değildir. Bu konuda Rasûlüllâh (sav), *“Her kim malı artsın diye insanlardan dilenirse sanki kor ateş dileniyor demektir. İşte, dileyen elindeki azla yetinsin dileyen de malını çoğaltmaya çalışsın.”*³⁰ demektedir. Diğer bir rivayette ise dilenmede ısrar edilmemesi gerektiği, veren kişinin gönlü razı olmadan ona bir şeyler verildiği takdirde alındığında bereket olmayacağı belirtilmektedir.³¹ Ayet ve hadislerde başkalarından bir şeyler istemenin uygun görülmeyen davranışlar arasında zikredilmesi, sahabeyi derinden etkilemiştir. Nitekim bu konu, *“Onlardan birisinin kamçısı yere düştüğünde, herhangi bir kimseden onu kendisine vermesini istememe”*³² noktasına varacak kadar titiz davranmaya sevk etmiştir.

İslâm'da dilencilik bir kazanç yolu değil zaruret haliyle sınırlı tutulan bir ruhsattır. Fakihlere göre bir kişi ancak çalışamayacak derecede güçsüz düşmüş ve herhangi bir şekilde zaruri ihtiyaçları karşılanmamışsa, bu

²⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an* (Kahire: Dâru'l-kütübü'l-Mısriyye, 1384), 3/342.

²⁹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/69-70.

³⁰ Müslim, *Sahîh*, “Zekât” 105.

³¹ Müslim, *Sahîh*, “Zekât” 99.

³² Müslim, *Sahîh*, “Zekât” 108; Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Zekât” 27.

durumda dilenmesi câizdir.³³ Dilenci gerçek ihtiyaç sahibi olması, dilenilenin de durumunu bilip, isteğini yerine getirebilecek varlığa sahip bulunması durumunda ona vermesi hükmen vaciptir. Halini bilmediğinde, isteyenin sözünde doğru olma ihtimali bulunduğu için yine de bir şeyler vermesi gerekir. Kurtubî'nin ifadesiyle "Onu geri çevirdiğinde iflah olmaz."³⁴ Rasûlüllâh (sav) da "At üzerinde gelse dahi dilencinin hakkı vardır"³⁵ buyurarak bu konuya dikkat çekmektedir.

Çalışmaya konu edilen ayetin hemen öncesinde yer alan "İnfak ettiğiniz hayır (mal), size tamamen geri ödenecektir, haksızlığa uğratılmayacaksınız." ifadesinin devamı olarak Allah, gerçek fakirlerin özelliklerini saydıktan sonra "Siz, ne mal infak ederseniz, şüphesiz Allah onu hakkıyla bilir." diyerek hükmünü tamamlamaktadır. Böylece yapılan her türlü yardım ve desteğin Allah tarafından bilindiği, kişinin amel defterine kaydedildiği gerek bu dünyada gerekse ahiret yurdunda infak ettiklerinin karşılığının eksiltilmeden, fazlasıyla verileceğine işaret edilmektedir.

Sonuç

Toplum kesimleri arasında farklı nedenlerle mal bakımından zengin fakir ayrımı bulunmaktadır. İslam iktisat düşüncesinde servetin belirli kesimlerin elinde birikmemesi, değişik tedbirlerle tüm topluma dağıtılması, refahın yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Bu düzenlemelerin hedefinin fakirliğin ortadan kaldırılması veya en azından durumlarının iyileştirilmesi, böylelikle toplumsal huzur ve barışın sağlanması olduğu görülmektedir.

Kur'an ve Sünnette ihtiyaç sahibi kimselere mali yardımda bulunulmasının öneminden bahsedilmekte, hukuki olarak getirilen zorunlu veya ihtiyari düzenlemelerle bu intikal gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. İslam'ın şartları arasında yer alan zekât emriyle dini bakımdan zengin sayılan kimselerin sahip oldukları belirli mallardan, belirli oranlarda miktarı her yıl ihtiyaç sahibi kimselere aktarmaları istenmektedir. Bu kimseler Tevbe suresi 60. ayette sekiz sınıf olarak sayılmaktadır. Bunlar arasında yer alan fakir ve miskinler

³³ Ali Toksarı, "Dilencilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

³⁴ Müslim, *Sahîh*, "Zekât" 88; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 3/346.

³⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Zekât" 33.

konusunda Bakara suresi 273. ayette Ashâb-ı Suffe örneğinde gerçek ihtiyaç sahibi kimselerin özelliklerine yer verilmektedir. Bu özellikler: Allah yolunda olma, Yer yüzünde dolaşamama (Ticaret yapamama), Zengin zannedilme, Yoksulluklarının yüzlerinden anlaşılması ve Israrla bir şey istememe şeklinde sıralanmaktadır. Yapılacak ödemelerde, öncelikle gerçek ihtiyaç sahibi kimselerin bulunarak onlara ulaştırılması gerektiğinden, bu niteliklere dikkat edilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahîh*. Dâru Tavki'n-necât, 1422.
- Cessâs, Ebu bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsî'l-Arabî, 1405.
- Dilek, Serkan; Küçük, Orhan; Özdirek, Recep. "Homo Economicus Mu? İslami İnsan mı?" *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 3/4 (01 Aralık 2017), 635-641.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as. *Sünen*. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, ts.
- Erkal, Mehmet. "Nisâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/138-140. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Erkal, Mehmet. "Zenginlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/275-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-. *Müstedrek*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1411.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir. *Musannef*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*. Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Mısriyye, 1384.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsî'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünen*. Haleb: Mektebetü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 1406.
- Özel, Ahmet. "Cihad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/527-531. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Râzî, Fahreddîn er-. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsî'l-Arabî, 1420.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünen*. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1998.
- Toksarı, Ali. "Dilencilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/298-300. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yaran, Rahmi. "Kefaret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/179-182. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2020, 4 (2): 518/529

Türkiye Ekonomisinde Katılım Bankacılığı

&

Participation Banking in Turkish Economy

Oğuz YILDIRIM

Prof. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi İİBF

oguz.yildirim@alanya.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-6021-8317

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 28.10.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 07.11.2020

Yayın Tarihi / Published : 30.12.2020

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 518-529

Atıf/Cite as: Yıldırım, O. (2020). Participation Banking in Turkish Economy. Econder International Academic Journal, 4 (2) , 518-529. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/57015/817788>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Türkiye Ekonomisinde Katılım Bankacılığı

Öz

Kapitalizmin gelir dağılımı eşitsizliğini artırması, ekonomik krizlere açık olması gibi sorunları bulunmaktadır. Küreselleşen Dünya finansal sistemi de bu sorunların daha da ağırlaşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle konvansiyonel bankacılığa alternatif bankacılık sistemleri arayışları artmıştır. Bu arayışlar sonucunda ortaya çıkan İslami Bankacılık 1985 sonrası dönemde Türkiye’de de yayılmaya başlamıştır. Bu makalede katılım bankacılığının gelişimi, ortaya çıkış nedenleri, özellikleri, işleyişi, kullanılan finansal yöntemler ve Türkiye ekonomideki yeri ele alınmıştır. Türkiye’de katılım bankacılığı adıyla anılan İslami bankacılık faiz enstrümanını kullanmamakta, kara ve zarara katılma esasıyla çalışmaktadır. Türkiye Bankacılık sektöründe piyasa payının düşük olduğu gözlenen Katılım bankacılığının potansiyelinin yüksek olduğu ve gelecekte bu potansiyelini kullanarak İstanbul’u küresel bir finans merkezi olmasına yardım edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Katılım Bankacılığı, Türkiye Ekonomisi, Faiz, İslami Bankacılık.

Participation Banking in Turkish Economy

Abstract

Capitalism has problems such as increasing income inequality and being vulnerable to economic crises. The globalizing world financial system also causes these problems to become more severe. Therefore, the search for alternative banking systems to conventional banking has increased. In this quest for Islamic Banking resulting from the period after 1985 it has begun to spread in Turkey. In this article, participation in development of the banking, the reasons for the emergence, features, functions, methods used financial and Turkey have dealt place in the economy. The name referred to the participation banking in Turkey is to use the interest rate instrument Islamic banking is working with the land and loss participation basis. Turkey has observed that the low participation banking market share in the banking sector has a high potential and the potential of using these in the future are expected to help make Istanbul a global financial center

Keywords: Banking, Participation Banking, Turkish Economy, Interest, Islamic Banking.

Giriş: Tarihsel Gelişim Süreci

Genel anlamda faizsiz bankacılığa ilişkin ilk uygulamalar M.Ö. 2123-2081 yılları arasında Babil’de uygulanan Hammurabi Kanunları’na dayanmaktadır. Ancak bu düzenlemelerin günümüz katılım bankacılığı uygulamalarına paralellik arz edecek düzeyde olmadığı ifade edilmektedir (Özsoy, 2012, 65). Bildiğimiz anlamda katılım bankacılığının ilk yapıtaşları ise 1950’li yıllarda oluşmaya başlamıştır. Mevcut bankacılık düzeninin temel varsayımları olan borç alacak ilişkisi ve sabit getiri modelinin aksine sermayenin paylaşılması ve sabit faiz olmayan ekonomi modeli fikrinin temellerini oluşturan düşünce altyapısını 1951 yılında Lloyd A. Metzler ortaya koymuştur. İlk İslami banka sayılan kurum ise 1963 yılında Mısır’da kurulmuştur. Aynı yıllarda çağdaş toplumlarda bankaların ekonomideki işlevini ve önemini kavramış bazı Müslüman ekonomistler, faiz esası yerine, Müslüman topluluklarda tarihin çeşitli dönemlerinde sıkça kullanılmış olan işgücü/sermaye ortaklığı esasına göre bir nevi risk sermayesi biçiminde çalışacak yeni bir bankacılık modeli ortaya koymuşlardır. Bu model, kısa müddette muazzam bir gelişme göstererek özellikle 1970’li senelerden itibaren başta gelişmiş ekonomiler olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır. 1970’li yıllarda Mısır’da Prof.Dr. Neccar tarafından kurulan İslami usullere göre çalışan banka uzun süreli olmamış ve 1977’de kapanmıştır. Ancak katılım bankacılığının günümüze kadar gelişimini sürdürdüğü gözlenmektedir (Dilek ve Küçük, 2017, s.23).

Katılım bankacılığı, İslami finans sistemi içinde konumlanan ve faizsiz bankacılık ilkesine göre işlev gören bir yapıyı ifade etmektedir. İslami finans, her türlü finansal faaliyet ve işlemlerin İslami kurallar çerçevesinde uygulandığı bankacılık sistemidir. Kuran-ı Kerim ve sünnete göre faiz haramdır ve bu nedenle İslami finasta faiz enstrümanı yerine kar-zarar ortaklığına dayanan işlemler yapılmaktadır (Pehlivan, 2016, s.295). İslam dininde de insanların yaşamlarına yön veren kurallar (Şeriat) bulunmaktadır. Müslüman nüfusun artması sonucunda helal turizme ve elbette İslami finansa olan ilgiyi artırmaktadır. Günümüzde Dünya çapında birçok ülkede iki yüze yakın İslami banka faaliyet göstermekte olup ayrıca İslami bankacılık penceresi ile faizsiz bankacılık ürünleri sunmakta olan yüze yakın banka bulunmaktadır. İslami bankacılık sadece Müslüman nüfusunun ağırlıklı

olduğu ülkelerde değil, bazı batı ülkeleri merkezli ve küresel çapta faaliyet gösteren bankalar tarafından da uygulanmaktadır. Hatta HSBC gibi küresel çapta konvansiyonel bankacılık yapan kurumların da İslami bankacılık yapan birimleri açtıkları gözlenmektedir (Dilek ve Küçük, 2018, s.122). Kısaca sayıları süratle artan İslami bankalar, iştirakleri ve şubeleri ile günümüzde birçok ülkede faaliyet göstermektedir. İslami bankacılığın yaygınlaşması çok sayıda faizsiz finansal enstrümanın ortaya çıkışını desteklemiş ve bunun neticesinde dünyadaki mevcut finansal enstrüman ve ürün çeşidini artmıştır. Faizsiz finansman, global finansman piyasasının önemli bir parçası olarak ortaya çıkmıştır (Eskici, 2007, s.16).

21. yüzyılda katılım bankacılığının uluslararası alanda ilgi çektiği ve hızlı biçimde büyümeye başladığı gözlenmiştir. Fakat esas atılım 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında gerçekleşmiştir. Bu kriz esnasında konvansiyonel bankaların karlılığı düşmüşken İslami bankaların karlılıklarında düşme olmamış, aksine büyümelerini sürdürmüşlerdir. 2008 küresel krizi özellikle gelişmiş ekonomileri ve bankaları olumsuz etkilemiştir, ancak reel ekonomi ile sıkı işbirliği içerisinde olan İslami bankaların bu süreçte daha dayanıklı oldukları gözlenmiştir (TKKB, 2015, s.11). İslami bankacılık sektörünün toplam bankacılık sektörü içindeki payları çeşitli Müslüman ülkelerde farklı olmakla beraber istenen düzeyde olmadığı söylenebilir, ancak İslami bankaların büyüme oranlarının konvansiyonel bankalardan daha yüksek olduğu görülmektedir (Dilek ve Küçük, 2018, s.122-124).

İslami finans ürünlerinin Türk finansal piyasasına girişleri birçok ülkeye göre geç olmakla birlikte son yıllarda artış göstermiştir. Türkiye’de 1980’li yıllar, yapılan ekonomik ve finansal reformlarla kapalı ekonomiden dışa açık piyasa ekonomisine geçişin yaşandığı yıllar olarak bilinmektedir. Uluslararası piyasalarla uyum sağlayabilmek için hayata geçirilen yapısal değişim ve dönüşüm projeleri kapsamında, para ve sermaye piyasaları yeniden düzenlenmiş ve kamuoyu yeni finansal kurumlarla, yeni yatırım araçlarıyla tanışmıştır (Özcan ve Hazıroğlu, 2000, 192). 1980’li yılların başında Türkiye ekonomisindeki kaynak ve döviz açığını gidermek amacıyla, finansal reformlar çerçevesinde oluşturulan özel finans kurumlarının Türkiye’deki ilk uygulaması 1985 yılında başlatılmış, sisteme girişleri ise 2005 yılındaki yeni düzenlemeden itibaren yaygın olarak katılım bankacılığı vasıtasıyla olmuştur.

Bu tarihte 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda yapılan yeni düzenlemeyle birlikte özel finans kurumları yerine katılım bankacılığı kavramı benimsenmiştir.

2. Temel Özellikleri ve İşleyişi

İslami bankacılığın diğer adıyla katılım bankacılığının temel ilkeleri konvansiyonel bankacılığın ilkelerinden tamamen farklıdır. Katılım bankalarının en önemli kuralı faizsizlik ilkesi yani işlemlerinin hiçbir noktasında faizin kullanılmamasıdır. Katılım bankaları, dayanışma ve yardımlaşma sistemleri aracılığıyla refahı toplumdaki diğer bireyler ile paylaşmayı, ekonomik sorumlulukların bilinci içerisinde üretimi ve reel kesimi destekleyerek teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Tunç, 2016, s.74). İslami bankacılık sektörünün gelişmesinin temel nedeni dini faktörlerdir (Dilek ve Küçük, 2018, s.122). Bu nedenle katılım bankaları İslam dini kuralları (şeriat) ve etik kurallar, ahlaki ve insani değerleri dikkate almak zorundadır (Bulut ve Er, 2012, s.26).

Katılım bankacılığı toplumsal bir ihtiyaçtan doğmuştur, zira İslam dininin kurallarını benimseyen insan (Homo Islamicus) haram olan faizli konvansiyonel bankacılık ürünlerine yönelmemektedir ve bu nedenle ekonomide atıl fonlar sorunu ortaya çıkmaktadır. Katılım bankacılığı modeli, fon sahipleri ile fon talep edenlerin kar-zarar ortaklığını benimsedikleri çağdaş bir finansman modelidir. Günümüzde sadece islam ülkelerinde değil, AB ve ABD gibi Hıristiyan nüfusun ağırlıkta olduğu ülkelerde de katılım bankacılığının yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir.

Aslında katılım bankacılığı, finansal sistemi tamamlayıcı ve geliştirici bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Finansal sistemin araçlar yönünden çeşitlenmesine ve derinlik kazanmasına katkıda bulunmaktadır. Başta dini olmak üzere çeşitli nedenlerle konvansiyonel bankacılık sistemine girmeyen tasarrufların finansal sisteme ve dolayısıyla ekonomiye kazandırılmalarını sağlamaktadır. Netice itibarıyla katılım bankalarının, konvansiyonel bankalara rakip olmaktan ziyade tamamlayıcı kurumlar oldukları düşünülebilir.

Katılım bankalarının KOBİ ve reel kesimi desteklemek açısından konvansiyonel bankaların önünde olduğunu söylemek mümkündür, zira konvansiyonel bankalar faizler aracılığıyla tüm riski fon talebinde bulunan KOBİ'lere yüklemektedir. Katılım bankacılığında ise risk fon sahipleri ile fon talep edenler arasında paylaşılmaktadır. Bu ise hem fon talep edenlerin hem de bankanın daha esnek ve güvenli pasif yapısına sahip olmasını, aktifte ise daha sağlam kredi portföyüne sahip olmasını sağlamaktadır. Katılım bankacılığı sistemi krizlere karşı daha güvenilir bir bankacılık sistemi sağlamaktadır (Gürerk, 2014, s.5). Ayrıca katılım bankalarının ekonomik istikrarı bozucu faaliyetlerin içinde bulunmadıkları dolayısıyla sistemin istikrarına katkıda buldukları da görülmektedir. Özellikle kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınmasında sağladıkları yararlılıklar nedeniyle ekonomik ve toplumsal istikrara katkıda buldukları aşikardır. Katılım bankaları nakdi finansman yapmamakta ve fon talep edenlerin ihtiyaç duyduğu ürünleri fatura karşılığında alıp satmaktadırlar. Bu da ekonomide kayıtdışılığın azalmasına, devletin vergi hasılatının artmasına vesile olmaktadır.

Katılım bankalarının fon toplama usulü cari hesaplar ve katılma hesapları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Daha sonra toplanan fonlar çeşitli havuzlarda biriktirilerek İslami kurallara uygun olarak fon talep edenlere, reel kesime kullanılmaktadır (Albayrak ve Özsoy, 2019, s.84).

Katılma hesaplarında banka ile hesap sahibi arasında bir kâr-zarar ortaklığı tesis edilmekte ve emanet edilen miktar karşılığında sabit bir getiri ödemesi yapılamamakta, hatta anaparanın aynen geri ödeneceği dahi garanti edilememektedir. Katılım bankaları, katılma hesaplarının işletilmesinden doğacak kâr ve zarara katılma oranlarını, zarara katılma oranı kâra katılma oranının yüzde 50'sinden az olmamak kaydıyla, para cinsi, tutar ve vade grupları itibarıyla ayrı ayrı belirleyebilmektedir. Katılma hesaplarında vade sonunda elde edilecek kâr payı noktasında taahhütte bulunulmamakta, fakat geçmişe dönük veriler ışığında referans bir kâr payı rakamı ifade edilebilmektedir (Özsoy, 2012, 140).

3. Kullanılan Finansal Yöntemler

Katılım bankacılığının asıl amacı ise ekonomiye katılmayan ve yastık altında saklanan finansal değerlerin ve tasarruf birikimlerin yastık altından çıkarılarak, yabancı sermaye ile beraber faizsiz bir şekilde milli ekonomiye

kazandırılmasıdır. Fon sahiplerinin dini inanışları sebebiyle yastık altında duran kaynaklar, geleneksel bankalar aracılığıyla reel ekonomiye yeterince kazandırılmamaktadır. Katılım bankacılığının faiz yerine ortaklık prensibini benimsemesi, reel ekonomi dışında olan fonların ticaret ve sanayi finansmanında kullanılabilmesine olanak tanınmasına ve faizsiz bankacılığa dayalı finansman yöntemlerinin kullanılmasına neden olmuştur. Katılım bankacılığının sunduğu ürünler arasında Murabaha, Mudaraba, Muşaraka, İcara, Salam ve sukuk gibi farklı enstrümanlar bulunmaktadır (Dilek ve Küçük, 2017, s.24).

Konvansiyonel bankalar, aynen firmalar gibi karlarını maksimize edecek biçimde faaliyet gösterirler. Katılım bankaları ise kar maksimizasyonu saikinden çok reel kesimi desteklemeyi amaç edinmektedir. Kısaca katılım bankaları yatırım, istihdam, üretim ve ihracatı fonlayan finansal kurumlardır (Pehlivan, 2016, s.297).

Katılım esaslı sermaye piyasaları, İslami finansın prensipleri doğrultusunda tasarlanmıştır. Dolayısıyla katılım esaslı sermaye piyasalarını tanıyabilmek için öncelikle bu piyasada işlem gören finansal ürünlerin bilinmesinde fayda vardır. Katılım bankacılığının zamanla günlük hayatın bir parçası haline gelmesiyle, geleneksel bankacılığın kullandığı kredilendirme yöntemlerinin çeşitlenmesi faizsiz finansal ürünlerin sayısında da artışa yol açmıştır. Bu vesile ile katılım bankaları finans ve sermaye piyasalarına birçok farklı üründen oluşan bankacılık alanındaki faizsiz fonlama ürünlerini kazandırmıştır:

Katılım bankacılığının sunduğu ürünler arasında Murabaha, Mudaraba, Muşaraka, İcara, Salam ve sukuk gibi farklı enstrümanlar bulunmaktadır (Dilek ve Küçük, 2017, s.24). Bu ürünlerden en çok bilinenleri kira sertifikaları (sukuk), faizsiz finans kriterlerine uygun hisse senetleri ve katılım esaslı çalışan yatırım fonları gibi yatırım araçlarından oluşmaktadır (Kaya vd., 2019, 272).

4. Katılım Bankalarının Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

Ekonominin ihtiyacı olan döviz girdisi ve yabancı kaynak açığını gidermek maksadıyla alınan ve 24 Ocak İstikrar Kararları olarak adlandırılan bir dizi

ekonomik istikrar kararları çerçevesinde, soruna çözüm bulmak için yabancı bankaların, bu arada, İslam ülkeleri kaynaklı katılım bankalarının (o dönemdeki adıyla Özel Finans Kurumları) Türkiye’de faaliyette bulunmalarına, Bankalar Kanunu’nun taşıdığı sınırlar içinde imkan sağlanmıştır. Bu çerçevede, petrol zengini ülkelerde mevcut petrodollarları yabancı sermaye ve mevduat olarak Türkiye’ye getirmek için 1983 tarihinde katılım bankaları Türkiye finansal sistemine dahil edilmiştir (Tosun, 2000, 177). Katılım bankacılığı yalnızca farklı bir bankacılık sisteminin gelişmesi ve derinlik kazanmasıyla sınırlı değildir. Günümüzde şube ve çalışan sayısı, aktifler ve kullanılan fonların artışı ve bankacılık sistemindeki önemi her geçen gün artmaktadır.

Katılım bankaları, Türkiye’de bankacılık sistemine 1985 yılında Al Baraka Türk isimli kuruluşun kurulmasıyla katılmıştır. Böylece bankacılık sisteminde finansal araçların çeşitlenmesi ve derinleşmesine katkı sağlamıştır. Bu kurumlar, dini faktörler başta olmak üzere çeşitli nedenlerle konvansiyonel bankacılık sistemine girmeyen çeşitli fonların sisteme kazandırılmasını sağlamış ve uzun vadeli sermaye piyasalarının gelişip derinleşmesine katkı sağlamışlardır.

Katılım bankaları, çalışma ilkeleri gereği içinde faiz ve sabit getiri barındıran Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) gibi yatırımlara girmemektedir. Aslında içinde faizin bulunduğu hiçbir işlemi gerçekleştirilmeksizin reel ekonomiyi, üretimi fonlayarak desteklemektedir. Ekonomik resesyon dönemlerinde dahi katılım bankalarının para kazanmak için yatırım yapmak mecburiyetinde olması ekonomik krizlerin etkilerini yumuşatmaktadır. Kriz zamanlarında konvansiyonel bankalar kredilerini geri çağırırken katılım bankaları çalışma ilkelerinden dolayı bu yönetime başvurmamaktadır ve bu da ekonomik krizlerin etkilerini hafifletmektedir (Tosun, 2000, s.189).

Katılım bankalarının bir diğer özelliği de konvansiyonel bankalardan fon bulmakta zorluk çeken KOBİ ve küçük yatırımcılara destek vererek üretim, istihdam ve ihracat artışına neden olmalarıdır. Katılım bankalarının istihdama doğrudan katkısı da bulunmaktadır, zira katılım bankalarının sürekli olarak şube sayılarını ve istihdam ettikleri personel sayısını arttırdıkları görülmektedir.

Katılım bankaları, Türk bankacılık sektörünün tamamlayıcı kurumları olarak görülmektedir. Konvansiyonel bankalara benzerlikleri olmakla beraber fon

toplama ve kullandırma yöntemleri olarak onlardan ayrılmaktadırlar. Katılım bankaları, konvansiyonel bankaların müşterilere sunduğu hizmetlerin çoğunu (kambiyo, kredi, döviz alım-satımı vb) farklı usüllerle de olsa müşterilerine sunmaktadır (Eskici, 2007, s.74).

Başlangıçta yabancı sermaye ve döviz fonlarının transferi amaçlanmış ise de, son yıllarda bankacılık sisteminde yer alan katılım bankalarının bu amacın gerçekleşmesinden uzaklaşarak yurtiçi kaynaklara yönelmiş oldukları görülmektedir. Katılım bankalarının büyüme hızı noktasında yeterli seviyede performans gösteremediğinden, pazar payı bakımından sektörden oldukça düşük miktarda pay alabildikleri görülmektedir. Hedeflenen amaçların gerçekleşmesi elde edilememiş ise de, üretim desteği ve finansal kiralama yoluyla yapılan fon kullandırmaları ile reel ekonominin gelişmesine, ekonomik hareketlerin kayda alınmasına, ödenen vergiler nedeniyle kamu maliyesine, istihdam ve dış ticaret hacminin genişlemesi açısından ekonomiye katkılarının olduğu görülmektedir (Tosun, 2000, s.190).

Bu çerçevede kamu otoritesi katılım bankacılığının gelişmesine önem vermekte, sistemin gelişmesi için birçok konuda düzenlemeler yapmaktadır. Bunun ötesinde iki kamu sermayeli katılım bankasının kurulması suretiyle, katılım bankacılığının finansal sistemden daha fazla pay alması için kamu otoritesi bizzat kendisi temsilci olarak finansal sistemde yer almaya başlamıştır. Türkiye’de katılım bankacılığı sisteminin derinleşmesine yönelik olarak kamu otoritelerinin gösterdiği destek, plan ve programlarda da kendini göstermektedir. Hükümetin 2017 yılında açıkladığı Orta Vadeli Program (OVP)’de faizsiz finans ürünlerinin yaygınlaştırılması ve çeşitlendirilmesi sağlanacak, uluslararası standartlara uyum gözetilerek sistemin kurumsal ve hukuki altyapısının geliştirilmesine devam edilecektir denilerek bu konudaki kararlılık ortaya konulmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2017, 17). Yine Kalkınma Bakanlığı’nın yayınladığı Onuncu Kalkınma Planı bünyesinde katılım bankacılığının küresel finans pazarından daha fazla pay alması sağlanacaktır denilmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013, 70). Bahsi geçen Orta Vadeli Program ve Onuncu Kalkınma Planı, Türkiye’nin belirli başlıklardaki temel stratejik hedef ve politikalarını yansıtmakta olup, bu kapsama katılım bankacılığının da alınması ayrı öneme sahiptir. Bu

doğrultuda Türkiye’de katılım bankacılığının 2025 yılı pazar payı hedefi yüzde 15 olarak belirlenmiştir. Hedeflenen pazar payı rakamına ulaşabilmek için yapılan projeksiyonlarda öncelikle genel ekonominin ve bankacılık sisteminin 2025 yılına kadar olan gelişimi belli varsayımlar ışığında tahmin edilerek modellemeler kurgulanmış, ardından da katılım bankacılığının bu yapı içindeki payından yola çıkılarak ulaşması beklenen seviye ve değerler üzerinden hesaplamalar yapılmıştır (Eken ve Öztürk, 2019, 49).

Sonuç

Katılım bankaları veya yurtdışında geçerli ismiyle İslami bankalar, reel ekonomiyi finanse ederek, finansal sistemde faaliyet gösteren kurumlardır. Katılım bankacılığının temel hedefi dini saiklerle parasını yastık altında saklayan bireylerin atıl fonlarını ekonomiye katarak ülkenin gelişmesine ve sürdürülebilir büyümesine katkı sağlamaktır. Kâr ve zarar paylaşımı esasına dayalı finansal kurumlar olan katılım bankaları, birikimlerini değerlendirme ve yatırım isteklerini yerine getirme konusunda hassasiyetleri gereği seçici davranan kişilerin yanı sıra finansal getiri odaklı hareket etmekte olan kişilerin de tercih ettiği kurumlardır.

Türkiye’de 1985 yılından bu yana faaliyet göstermekte olan ve son yıllarda kamu otoritesinin de sistemde yer aldığı katılım bankalarının, aynı sistem içinde rekabette buldukları mevduat bankalarından daha hızlı büyüdükleri ve Türkiye ekonomisine önemli katkı sağladıkları görülmektedir. Sonuçta katılım bankacılığı; müşteri ihtiyaçları ve beklentileri başta olmak üzere, sahiplik yapısı, çalışanları, danışma kurulları, denetleyici-düzenleyicileri ve uluslararası ağı ile bankacılık sistemi içerisinde yaşamaya ve gelişmeye devam etmektedir. Küresel ölçekte güçlü yanlarını fırsatları değerlendirmekle büyütecek olan katılım bankacılığı, zayıf yönlerini iyileştirecek adımlara daha çok ihtiyaç duyacaktır (Görmüş ve Yabancı, 2019, 129-130). Katılım bankacılığının toplam bankacılık sektörü içindeki payının sadece %5-6 bandında bulunması dikkat çekicidir. Zira Türkiye’de toplam nüfusun büyük çoğunluğu Müslümandır ve bu nedenle potansiyelinin çok daha fazla olduğu net biçimde ortadadır. Katılım bankacılığı yeni bir yapıdır ve bankacılık sektöründe konvansiyonel bankaların rekabetine karşı korunarak, teşvik edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu açıdan kamunun gerekli politikaları geliştirmesi ihtiyacı ortadadır. Katılım bankacılığının kısa dönemde bankacılık sektöründeki payını %10’lar seviyesine uzun dönemde ise %50’ler seviyesine

ulaştırabileceği görülmektedir. Katılım bankacılığının gelişmesi, körfez sermayesinin Türkiye'ye gelmesini ve İstanbul'un küresel finans merkezlerinden biri olmasına da fayda sağlayacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Albayrak, A. ve Özsoy, M. Ş. (2019), Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı, Editör: Şakir Görmüş, Ahmet Albayrak ve Aydın Yabanlı, TKBB Yayınları, Bölüm adı: Katılım Bankacılığı Ekosistemi: Paydaşlar, Kurumlar ve Piyasalar.
- Bulut, H. İ. ve Er, B. (2012), Katılım Finansmanı, TKBB Yayın No: 3, İstanbul.
- Dilek, S. & Küçük, O. (2018). Ürdün Ekonomisinin Mevcut Durumu ve İslami Bankacılık/Finans Uygulamaları, Katılım Bankacılığı Açısından Gelişmekte olan Ülke Deneyimleri, Editör: Prof.Dr. Seyfettin Erdoğan, Doç.Dr. Ayfer Gedikli, Umuttepe Yayınları
- Dilek, S. & Küçük, O. (2017). Customer Satisfaction in Participation Banks: A Research In Kastamonu. Research In Business and Social Sciences. 6(4). 22-33.
- Eken, M. H. ve Öztürk, N. (2019), Finans Teorisi Kapsamında Katılım Bankacılığı ve Yeniden Yapılanma Önerisi, Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 4, Sayı 1.
- Eskici, M. M. (2007), Türkiye'de Katılım Bankacılığı Uygulaması ve Katılım Bankalarının Müşteri Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Görmüş, Ş. ve Yabanlı, A. (2019), Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı, Editör: Şakir Görmüş, Ahmet Albayrak ve Aydın Yabanlı, TKBB Yayınları, Bölüm adı: Katılım Bankacılığı Ekosisteminin Gelişimi.
- Gürerk, V. D. (2014), Katılım Bankacılığı 30 Yaşında, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Ankara.
- Kaya, S., Dede, K. ve Karabulut, E. (2019), Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı, Editör: Şakir Görmüş, Ahmet Albayrak ve Aydın Yabanlı, TKBB Yayınları, Bölüm adı: Katılım Bankacılığında Kullanılan Sermaye Piyasası Ürün ve Uygulamaları.
- Özsoy, M. Ş. (2012), Katılım Bankacılığına Giriş, Winomy Yayınları, İstanbul.
- Pehlivan, P. (2016), Türkiye'de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 16, Sayı: 31.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013), Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2017), Orta Vadeli Program (2017-2019), Ankara.
- TKBB (2015), Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi 2015- 2025, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayın No: 5, İstanbul.
- TKBB, Katılım Bankacılığı Nedir? Nasıl Çalışır?, Tanıtım Broşürü, TKBB Yayınları, Ankara

- https://www.tkbb.org.tr/Documents/Brosur/%C4%B0lk%20sayfa%20KATILIM_BANKACILIGI-2.pdf (Erişim tarihi: 20.02.2020).
- Tosun, M. (2000), Türkiye’de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama, Editör: B. Cemal Rodoplu, Albaraka Türk Yayınları, İstanbul, Bölüm adı: Türk Mali Sisteminde Özel Finans Kurumları Deneyimi ve ÖFK’lerin Türk Banka Sistemi İçindeki Yeri.
- Tunç, H. (2016), Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, O. (2020), Türk Bankacılık Sistemi, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 4. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf> (Erişim tarihi: 03.03.2020).
- <http://www.isbank.com.tr/> (Erişim tarihi: 19.12.2016).
- <http://www.halkbank.com.tr/> (Erişim tarihi: 21.12.2016).
- <http://www.garanti.com.tr/> (Erişim tarihi: 17.12.2016).
- <http://www.ingbank.com.tr/> (Erişim tarihi: 11.12.2016).
- <http://www.kuveytturk.com.tr/> (Erişim tarihi: 4.12.2016).
- <http://www.ziraat.com.tr/> (Erişim tarihi: 9.12.2016).
- <http://www.yapikredi.com.tr/> (Erişim tarihi: 2.12.2016).
- <https://www.bddk.org.tr> (Erişim tarihi: 03.03.2020).
- <https://www.spk.gov.tr> (Erişim tarihi: 03.03.2020).
- <https://www.tbb.org.tr> (Erişim tarihi: 03.03.2020).
- <https://www.tcmb.gov.tr> (Erişim tarihi: 03.03.2020).
- <https://www.tkbb.org.tr> (Erişim tarihi: 03.03.2020).
- <https://www.tmsf.org.tr> (Erişim tarihi: 03.03.2020).

Türkiye'de Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Enflasyonun Kurumlar Vergisi Geliri Üzerindeki Etkisi

&

Impact of Economic Freedom Index and Inflation on Corporate Income Tax Revenue in Turkey

Huriye Gonca Diler

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF İktisat

hgdiler@aku.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-9937-1324

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 22.10.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 07.11.2020

Yayın Tarihi / Published : 30.12.2020

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 530-550

Atıf/Cite as: Diler, H. (2020). Türkiye'de Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Enflasyonun Kurumlar Vergisi Geliri Üzerindeki Etkisi. Econder International Academic Journal, 4 (2) Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/57015/814943>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Türkiye'de Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Enflasyonun Kurumlar Vergisi Geliri Üzerindeki Etkisi

Öz

Ekonomik özgürlük, hükümetlerin kontrol etmesi gereken önemli bir konudur. Ülkelerin kalkınmaları üzerinde etkisi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde çok büyüktür. Öte yandan, kalkınmanın sağlanabilmesi için devletin vergi gelirlerine de ihtiyacı vardır. Bu makalede amaç, ekonomik özgürlük endeksinin ve enflasyonun kurumlar vergisi geliri üzerindeki etkisini belirlemektir. 1988-2017 dönemine ait zaman serisi veri seti ile ekonometrik yöntemler kullanılarak analiz yapılmıştır. Analiz sonuçları; Türkiye'de enflasyon oranının kurumlar vergisi gelirlerinin nedeni, ekonomik özgürlük endeksinin ise kurumlar vergisi gelirlerinin nedeni olmadığını aksine kurumlar vergisi gelirlerinin hem ekonomik özgürlük endeksinin hem de enflasyon oranının nedeni olduğunu göstermiştir. Türkiye'de ekonomik özgürlük endeksi kurumlar vergisi gelirlerinden etkilenirken, kurumlar vergisi gelirleri hem enflasyon oranından etkilenmekte hem de enflasyon oranını etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlük Endeksi, Kurumlar Vergisi, Enflasyon, Lee-Strazicich Yapısal Kırılma, Toda-Yamamoto Nedensellik

Impact of Economic Freedom Index and Inflation on Corporate Income Tax Revenue in Turkey

Abstract

Economic freedom is an important issue that governments should control. Its impact on the development of countries is enormous, especially in developing countries. On the other hand, the government also needs tax revenues for development. The purpose of this article is to determine the effect of the economic freedom index and inflation on corporate tax income. Analyzes were made using econometric methods with the time series data set for the period 1988-2017. Analysis results; while the inflation rate cause of corporate income tax, the economic freedom index does not cause of corporate income tax, unlike showed that both the corporate income tax cause of the economic freedom index and inflation in Turkey. While the economic freedom index affected from corporate income tax, the corporate income tax influenced both inflation rate and economic freedom index in Turkey.

Keywords: Economic Freedom Index, Corporate Income Tax, Inflation, Lee-Strazicich Structural Break, Toda-Yamamoto Causality

1. Giriş

Gelişmekte olan ülkelerde, devlete vatandaşlarının artan ihtiyaçları ve harekete geçirebileceği kaynakların sınırlılığı sıkıntı yaşatmaktadır. Bu durum, bir yandan özellikle zorunlu vergilerin sınırlandırılması bağlamında sürdürülmesi zorlaşan kamu hizmetlerinin maliyetlerinin yüksek oranda artması, diğer yandan da etkin kamu politikaları yoluyla kamu fonlarının kullanımının optimizasyonu kamuoyu taleplerinin baskısı ile vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, kaynakların kıtlığı ve ihtiyaçların sınırsız olmasıyla kamu mallarının arzı, maksimum finansmanı sağlayabilecek bir vergi politikasını uygulamak için farklı kaynakların seferber edilmesine özel bir odaklanma gerektirmektedir. Vergi politikası, kamu eyleminin ekonomik büyümeyi etkilediği araçlardan biridir. Aslında vergiler, temel hizmetleri finanse etmek ve uzun vadede kamu mallarına yatırım yapmak için temel fon kaynağıdır. Vergi sisteminin karmaşıklığı ve gelişmekte olan ülkelerdeki yönetimiyle ilgili sorunlar, bağlılıklarını artırmak ve sosyal talebin gelişimini kamu politikalarının yapımına entegre etmek için vergi idaresi ile vergi mükellefleri arasındaki ilişkiyi iyileştirmek için reformların uygulanmasını gerektirir.

Mali açık, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümeyi, yüksek satış ve kârları, kişi başına daha yüksek geliri teşvik ederek kurumlar vergisi dahil olmak üzere tüm vergilerden ve diğer kaynaklardan elde edilen gelirin artırılması yoluyla üstesinden gelmek için çözümler bulmak zorunda oldukları önemli bir konudur. Harcamalardaki hızlı genişleme ve düşük bütçe geliri, mali dengesizlikte uzun vadeli artışın arkasındaki nedenlerdir (Gobachew vd., 2018). Bununla birlikte, bütçe açığını dengelemek için vergi gelirindeki artışın, hükümetin gerekli harcama ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar olması ve ekonominin dayanıklılığını aşmaması gerekmektedir. Aksi takdirde vergi politikalarının makro ekonomi üzerinde olumsuz etkisi olabilir. Bir ülkenin vergi sisteminin ana rolü, hükümet tarafından sağlanan mal ve hizmetler için gerekli harcamaları finanse etmeye yeterli geliri artırmaktır (Pius ve Raymond, 2014). Kişi başına GSYİH, GSYİH'da sanayi sektörünün payı, tarım sektörünün payı, ticaretin açıklığı, ihracatın ve ithalatın GSYİH içindeki payı, dış yardım, enflasyon oranı, kamu harcamaları gibi vergi gelirlerini etkileyen birçok faktör vardır. Özellikle yıllık enflasyon oranı, önemli bir ekonomik göstergedir ve makroekonomik istikrarsızlığın bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle genel olarak vergi geliri ve özeld kurumlarda vergisi geliri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Ülke kalkınmasının ilk aşamalarında, bireylerde sermaye birikiminin yeterli olmaması nedeniyle, hükümetin birçok sosyo-ekonomik alana müdahalesi kaçınılmazdır. Hükümet sadece yerli kaynakları kullanmakla

kalmaz, aynı zamanda devlet kredileri ve / veya yatırım cazibesi yoluyla yabancı sermaye arar. Öte yandan, ülkelerin bütçe gelirlerini de esas olarak doğal kaynakların, dış yardımın yanı sıra kurumlar vergisi, doğal kaynak vergisi, arazi kullanım vergisi, lisans vergisi vb. gibi bazı vergiler oluşturmaktadır ve toplam vergi gelirinin yüzdesi içinde kurumlar vergisi yüksek oranı seyretmektedir. Ülkenin sosyo-ekonomik gelişimi belirli bir eşişe ulaşır, bireysel gelir vergisi, katma değer vergisi gibi diğer vergilerden elde edilen gelir, toplam vergi gelirinin yüzdesi olarak kademeli olarak artar ve kurumlar vergisinden daha yüksek orana ulaşır. Gerçekte, kurumlar vergisi çoğu ülkede şirket gelir vergisi, kurumsal gelir vergisi, kurumlar vergisi, kar vergisi vd. gibi farklı isimlerle yaygın olarak uygulanmaktadır (Cung, 2019).

Türkiye’de devlet bütçesindeki açığın devam etmemesi adına ancak insanların ve işletmelerin toleransını aşmaması bağlamında vergi gelirlerini arttırmak amacıyla hangi faktörlerin etkisi olduğu incelenmesi gereken acil bir konudur. Bu çalışma kapsamında temel amaç; Türkiye’de ekonomik özgürlük endeksinin ve enflasyonun kurumlar vergisi geliri üzerindeki etkisini belirlemektir.

2. Teorik Çerçeve

2.1. Kurumlar Vergisinin Temel Konuları

Vergiler, hükümet faaliyetlerini finanse etmek için bireylerden veya şirketlerden alınan ve bir devlet kurumu tarafından - yerel, bölgesel veya ulusal - uygulanan gönülsüz ücretlerdir. Ekonomide vergileri ödeyen ister işletme gibi vergilendirilen kuruluş, ister işletmenin mallarının son tüketicileri olsun, verginin yükü, bireylere düşer (Cung, 2019).

Liu ve diğ. (2012), ülkelerin vergi politikalarının uygulanmasında iki eğilim ortaya koymaktadır. Birincisi; vergi yükünün aşırı olması, devlet bütçe gelirinin hızla artması ekonomide büyük kayıplara neden olur, ekonominin dayanıklılığını aşır ve sonuç olarak toplam üretim potansiyelinin altına düşer. İkinci olarak tasarrufları, yatırımı, toplam talebi artırmak, sermaye biriktirerek üretim ölçeğini genişletmek için vergi yükünü azaltmak devlet bütçesinin parasal tutarını azaltılacaktır. Bu nedenle vergilendirme, her ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınması için önemli düzenleyici araçlardan biridir.

Kurumlar vergisi, gelişimsel vergi tarihinde çok erken ortaya çıkan bir vergi türüdür. Bu vergi, işletmelerin karları üzerinden alınan doğrudan vergilerden biridir. Bu, işletmelerin satış ve vergilendirilebilir gelir yaratma maliyetleri düşüldükten sonra, mal ve hizmet üretimi işletmelerinin

vergileştirilebilir gelirine doğrudan tarh olunması anlamına gelmektedir. Yüksek veya düşük vergi oranları; gelir dağılımı bakış açısına ve her ülkenin belirli bir tarihsel dönemde gelir dağılımında belirlenen hedeflerine bağlıdır. Rolü, makro ekonomiyi, adil gelir dağılımını ve devlet gelirlerini düzenlemektir. Vergi politikalarının bir sonucu olarak genel vergilerden ve özelde kurumlar vergisinden elde edilen gelirler, hükümet tarafından her yıl ve / veya her dönemde kalkınma sürecinde ortaya çıkan sosyo-ekonomik konulardaki işlevlerini yerine getirmek için kullanılmaktadır. Merkezi ve yerel yönetimler, ana geliri vergilerden sosyal ve kamusal ihtiyaçlar için kamu mal ve hizmetlerini sağlamayı amaçlar (Addison ve Levin, 2012).

Genel olarak vergiler ve özellikle kurumlar vergisi, hükümetin kapsamlı planlaması, stratejisi ve gelişimi doğrultusunda üretimi ve ticareti teşvik etmeye katkıda bulunan önemli araçlardır. Ekonomik kalkınmada, vergiler genellikle yatırımı ve üretimi teşvik etmek için kullanılır. Yatırıma makul vergi oranları ve vergi teşvikleri, yeni yatırım kararları veya işletmelerin büyümesi üzerinde büyük etkiye sahiptir. Aslında gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde vergiler, kalkınmayı teşvik etmesi veya yatırımı çekmesi gereken endüstrilerin gelişimini sağlamak için kullanılmaktadır. Özellikle kurumlar vergisi ile ilgili olarak teşvikler, genellikle yatırımdan sonra belirli bir süre kurumlar vergisinde muafiyet veya indirim şeklinde veya bölgeye, sektöre veya işletmeye bağlı olarak farklı vergi oranları şeklinde uygulanır. Bir yandan küçük ve orta ölçekli işletmeler, işgücünün büyük bir kısmına istihdam sağladığı için hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli bir role sahiptir. Öte yandan, içsel esneklikten kaynaklanan küçük ve orta ölçekli işletmeler, ekonomide istikrarlı bir üretim ağı oluşturarak teknolojik yenilik gücüne hızlı bir şekilde sahip olmaktadır. Dolayısıyla, makul muafiyet ve indirim teşvikleri içeren vergi politikaları, bu işletmelerin üretiminin teşvik edilmesinde büyük etkiye sahiptir. Ayrıca kurumlar vergisi, devletin gelirin yeniden dağıtımını, sosyal adalet işlevini yerine getirmesi için de önemli bir araçtır. Rekabetçi ekonomi bağlamında, tüm işletmeler, iş özgürlüğü ve eşitlik hakkına sahiptir. Yüksek vasıflı bir işgücü ve güçlü mali kapasiteye sahip işletmeler, yüksek gelir elde etme avantajına ve fırsatına sahip olurken, bunun tersi, verimsiz işletmeler için de geçerli olacaktır. Devlet, bu dezavantajı azaltmak için kurumlar vergisini, yüksek gelirli işletmelerin gelirlerini düzenlemek için bir araç olarak kullanmaktadır ve işletmelerin devlet bütçesine adil katkı şartını da sağlamaktadır (Cung, 2019).

2.2. Kurumlar Vergisinin Belirleyicileri

Ekonomi teorisinde ve ülkelerdeki uygulamada, genel olarak vergi gelirini ve özel olarak da kurumlar vergisi gelirini etkileyen birçok faktör vardır. İlk olarak, GSYİH'nın kurumlar vergisi geliri üzerinde olumlu bir etkisi bulunmaktadır. Bu, diğer faktörlerin sürekli olması durumunda, GSYİH büyüme oranındaki artışın, kurumlar vergisi gelirindeki bir artış olduğu veya bunun tersi anlamına gelir. Yıllar geçtikçe ekonomik büyüme oranı arttıkça, işletmeler daha yüksek karlara ve daha büyük birikimlere sahip olacak ve bu da işletmeleri genişliğe ve derinliğe yatırım yapmaya teşvik edecektir. Bu mantığa göre işletmelerin ödediği vergi de ve diğer tüm vergilerde artacaktır. İkinci olarak, enflasyon oranının kurumlar vergisi geliri ile negatif bir ilişkisi vardır. Enflasyon, hükümetlerin ekonomik büyümeyi canlandırmak için kullandıkları önemli bir araçtır, ancak enflasyon oranının belirli bir eşige yükselmesi ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye neden olur. Enflasyon oranının işletmelerin mal ve hizmetlerinin üretimine olumsuz etkisi, satış ve karı azaltmaya yönelik olarak, ödenecek kurumlar vergisini azaltırken, uzun süreli enflasyon koşullarında sifıra bile indirilebilecektir. Üçüncüsü, ekonomik özgürlük endeksinin kurumlar vergisi geliri üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Serbest piyasa ekonomisi ve uluslararası ekonomik kuruluşların bir üyesi olan bir ülkede işletmeler iş ve üretimde daha verimli olurken, satışlarda ve karlarda artış meydana gelir ve dolayısıyla kurumlar vergisinden elde edilen gelir dahil olmak üzere devlet bütçesine ödenecek vergi miktarı da artar. Dördüncüsü; yolsuzluk algılamaları endeksinin kurumlar vergisi gelirleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmasıdır. Diğer faktörlerin sürekli olması durumunda, yolsuzluk algılama endeksindeki artışın, kurumlar vergisi gelirlerinde bir artışa neden olacağı veya bunun tersi söz konusudur. Buna ek olarak, vergi oranları, vergi idari prosedürleri, vergi makamlarının insan kaynakları kalitesi, işletmelerin vergi yükümlülüğü konusundaki farkındalığı, küreselleşme vb. gibi kurumlar vergisi gelirlerini etkileyen bir dizi başka faktör vardır (Cung, 2019).

2.3. Ekonomik Özgürlük Endeksi

Ekonomik özgürlük, herhangi bir devlet müdahalesine karşı özgürlük anlamına gelmez. Aksine, özgürlükçü bir toplumda bile toplumdaki bireylerin özgürlüğünün korunmasını sağlayan minimal bir devlet vardır. Ekonomik özgürlüğün temel bileşenleri kişisel seçim, gönüllü mübadele, rekabet özgürlüğü, kişilerin ve mülkün korunmasıdır. Ekonomik özgürlük mevcut olduğunda bireylerin seçimleri, hangi mal ve hizmetlerin nasıl üretileceğine karar verecektir. Kuşkusuz, bireyler genellikle karşılıklı avantaj sağlayan değişim faaliyetlerine katılmayı çekici bulacaktır. Bireysel kendine sahip olma, ekonomik özgürlüğün altında yatan bir varsayımdır. Bu öz sahiplik nedeniyle,

bireylerin zamanlarını ve yeteneklerini nasıl kullanacaklarına karar verme hakkı vardır. Öte yandan, başkalarının zamanına, yeteneklerine ve kaynaklarına hakları yoktur. Bu nedenle, başkalarının kendilerine bir şeyler sağlamasını talep etme hakları yoktur (Gwartney ve Lawson, 2003).

Kurumlar ve politikalar, gönüllü mübadele için bir altyapı sağladıklarında, bireyleri ve mülklerini kendilerine ait olmayan şeylere el koymak için şiddet, baskı ve dolandırıcılık gibi saldırganlar hareketlerden koruduklarında ekonomik özgürlükle tutarlı olacaktır. Bu bağlamda, yasal ve parasal düzenlemeler özellikle önemlidir. Devletler, maliklerin mülkiyet haklarını koruyan ve sözleşmeleri eşit bir şekilde uygulayan yasal bir yapı ve yasa uygulama sistemi sağladıklarında ekonomik özgürlüğü desteklerler. Sağlam paraya erişimi kolaylaştırdıklarında ekonomik özgürlüğü de geliştirirler (Gwartney ve Lawson, 2003).

Bununla birlikte ekonomik özgürlük, hükümetlerin birçok faaliyetten kaçınmasını da gerektirir. Kişisel seçim, gönüllü değişim, emek ve ürün piyasalarına girme ve rekabet özgürlüğüne müdahale eden eylemlerden kaçınmalıdırlar. Vergiler, hükümet harcamaları ve düzenlemeler kişisel seçim, gönüllü mübadele ve piyasa koordinasyonunun yerini aldığı anda ekonomik özgürlük azalır. Mesleklere ve ticari faaliyetlere girişi sınırlayan kısıtlamalar aynı zamanda ekonomik özgürlüğü de geciktirir.

Tam bu noktada ekonomik özgürlük endeksi, devlet için iki temel hedefi vurgulamaktadır. Birincisi; bir piyasa ekonomisinin işleyişi için güvenli mülkiyet haklarını, sözleşmelerin uygulanmasını ve diğer şeylerin yanı sıra istikrarlı para rejimlerinin uygulanmasıdır. İkincisi; hükümet, özel işletmelerin sağlamlasının zor olduğu özelliklere sahip yani ulusal savunma, eğitim, polis ve çevre koruma gibi kamu malları gibi birkaç seçilmiş mal ve hizmetin tek merkezi olmalıdır (Carlsson ve Lundström, 2002).

3. Literatür Araştırması

Lotz ve Morss (1967), kişi başına düşen gelirin ve ticaret payının vergi payının belirleyicileri olduğunu ve bu bulgunun sürekli tekrarlandığını bulmuştur. Chelliah (1971), vergi payını madencilik payı, maden dışı ihracat oranı ve tarım payı gibi açıklayıcı değişkenlerle ilişkilendirir. Chelliah, Baas ve Kelly (1975) ve Tait, Grätz ve Eichengreen (1979) dahil olmak üzere çeşitli çalışmalar, Chelliah'ı (1971) güncellemiş ve benzer sonuçlar elde etmiştir. Sahra altı Afrika ülkeleri için Leuthold (1991), panel verileri kullanarak ticaret payından olumlu, ancak tarımın payından olumsuz bir etki ortaya koymuştur. Gelişmekte olan ülkeleri kapsayan ilgili bir çalışmada Tanzi (1992), vergi oranındaki değişimin yarısının kişi başına gelir, ithalat payı, tarım payı ve dış borç payı ile açıklandığını ifade etmiştir. Stotsky ve WoldeMariam (1997), hem

tarım hem de madencilik payının vergi oranı ile negatif ilişkili olduğunu, ihracat payı ve kişi başına gelirin ise olumlu bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Aynı zamanda IMF programları ile vergi payı arasında olumlu ama zayıf bir bağlantı da tespit etmiştir.

Son zamanlarda bazı çalışmalar, gelir performansını belirlemede kurumsal faktörlerin önemine dikkat çekmektedir. Ghura (1998), 1985-1996 döneminde 39 Sahra altı Afrika ülkesi verileri kullanarak analiz yapmıştır. 1980-1992 dönemini kapsayan Afrika, Asya ve Batı yarımküre'den 27 ülkeden oluşan bir panel ve 1980-1995'i kapsayan 105 ülkeden oluşan bir panel kullanan Ebrill ve diğ. (1999), ithalat ve uluslararası ticaret vergisi gelirinin belirleyicilerinin iki tamamlayıcı modelini incelemiştir. Sabit etkiler ve araçsal bir regresyon çerçevesi kullanarak, tarife reformlarının ille de daha düşük ticaret vergisi gelirine yol açmayacağı sonucuna varmışlardır. Her iki modelde de, döviz kurundaki değer kaybının, yüksek ticaret vergisi gelirleriyle önemli ölçüde bağlantılı olduğunu, Tanzi'nin hipotezini doğruladığını, ancak önemli bir ilişki bulmayan Ghura (1998) ile çeliştğini bulmuşlardır. Vergi geliri-GSYİH oranlarındaki farklılıkların ekonomi politikaları ve yolsuzluğu etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Arap ülkeleri üzerinde yapılan bir çalışmada Eltony (2002), madencilik payının petrol ihraç eden ülkeler için vergi oranı üzerinde olumsuz, ancak petrol ihraç etmeyen ülkeler için olumlu bir etkisi olduğunu gözlemlemiştir.

Bird, Martinez Vasquez ve Torgler (2004), yolsuzluk, hukukun üstünlüğü, giriş düzenlemeleri gibi faktörlerin kilit rol oynadığını bulmuştur. Egger ve Winner (2004), ekonomik özgürlüğün ulusal vergi politikası üzerindeki etkisini 1980 ile 1997 yılları arasında 46 gelişmiş ve az gelişmiş ülkeden oluşan bir veri setini kullanarak analiz etmiştir. Analiz sonucu, ekonomik özgürlükte gözlemlenen değişikliğin kurumlar vergisi oranlarının uluslararası dağılımını eşitlediğini ortaya koymaktadır. Agbeyegbe ve diğ. (2006), vergi gelirleri ile döviz kuru hareketleri, yüksek enflasyon gibi bazı faktörlerin olumsuz bir etki içinde oldukları ve vergi gelirleri ve ticaretin serbestleştirilmesinin ise belirsiz olduğunu tespit etmiştir. Sameti ve Shahchera (2006), MENA ülkelerindeki ekonomik özgürlük, ekonomik büyüme ve devlet vergi geliri arasındaki ilişki (1980-2002 arası) ölçülmüştür. Vergi gelirleri ile ekonomik özgürlük arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Gupta (2007), kişi başına düşen GSYİH, GSYİH'daki tarımın payı, ticaret açıklığı ve dış yardım gibi yapısal faktörlerin bir ekonominin gelir performansı üzerinde önemli etkisi olduğunu doğrulamaktadır.

Yalman, Sandalcılar ve Demirkoparan (2011), özgürlüklerin kalkınma üzerine etkilerini, Türkiye ve bazı Latin Amerika ülkelerini kapsayan bir ekonometrik modelle incelemiştir. Analiz sonucunda mülk edinme özgürlüğünün (MO), ticari özgürlüğün (TO) ve rüşvet vermemek

özgürlüğünün (RO) kalkınmayı olumlu etkilediğini, sermaye özgürlüğü (SO) ve yatırım özgürlüğünün olumsuz etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Garg ve diğ. (2014), 1992-2011 döneminde 29 Hint eyaleti için vergi gelirlerinin belirleyicilerini analiz etmek için vergi gelirlerinin GSYİH'ye oranı, ekonomik değişkenler, altyapı kullanılabilirliği göstergeleri, demografik değişkenler ile idari ve politika değişkenlerini kullanmıştır. Analizin sonuçları, vergi çabalarının bir eyaletten diğerine büyük ölçüde farklılık gösterdiğini ve vergi kapasitesinin yalnızca vergi tabanından değil, aynı zamanda ekonomik, demografik ve politik değişkenlerden de etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca eyaletlerin merkezi hükümetten aldıkları transferler de vergi çalışmalarını etkilemektedir. Siyasi değişkenler üzerindeki katsayılar ise kesin sonuçlar vermemiştir. Castro ve Camarillo (2014), 2001-2011 döneminde Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nden 34 ülkedeki ekonomik, yapısal, kurumsal ve sosyal faktörlerin vergi geliri üzerindeki etkisini statik ve dinamik panel veri tekniklerini kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonucu, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla, sanayi sektörü ve sivil özgürlüklerin vergi gelirleri üzerinde olumlu etki yaparken, tarım sektörü ile brüt sabit sermaye oluşumunda doğrudan yabancı yatırımın payının olumsuz etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Jaffri vd. (2015), 1982-2013 dönemi için Pakistan'da ticaretin serbestleştirilmesi ile vergi geliri arasındaki ilişkiyi ARDL modeline göre incelemiştir. Modelin tahmin sonuçları, Pakistan'da ticaret serbestleşmesi ile toplam vergi geliri arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Alabede (2018), ekonomik özgürlüğün Sahra Altı Afrika'da vergi geliri performansını artırıp artırmadığını araştırmak için dengesiz panel yöntemi ile 2005 ila 2012 dönemine ait 42 ülkeden alınan veriler kullanmıştır. Uygun genelleştirilmiş en küçük kare (FGLS) ve panelde düzeltilmiş standart hatalar (PCSE) tahmin teknikleri ile mülkiyet hakları özgürlüğü, yolsuzluk ve yatırım özgürlüğünün yanı sıra bileşik ekonomik özgürlüğün vergi geliri performansı üzerinde olumlu ve önemli bir etki ortaya çıkmıştır. Tekin vd. (2018), ekonomik özgürlüğün vergi kaçakçılığı ve sosyal refah düzeyine etkisini 63 ülke verilerini kullanarak incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre ekonomik özgürlük gelişmiş ve gelişmekte olan, AB'ye üye ülkelerde ve OECD üyesi ülkelerde vergi kaçakçılığını olumsuz etkilediği ortaya çıkmıştır.

Bahtiyar ve Odabaş (2020), 32 OECD ülkesinin 1996-2016 yılları arasındaki verileri kullanarak vergi gelirleri ile ekonomik özgürlük değişkenleri arasındaki ilişkiyi Pedroni, Kao ve Johansen - Fisher panel eş bütünlük testleri ve uzun dönem eşitliği tahmincileri FMOLS ve DOLS ile incelemiştir. Ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Kutbay (2020), ekonomik özgürlük endeksi alt bileşenlerinin vergi gelirleri üzerindeki etkilerini Türkiye, Brezilya, Çin, Hindistan, Rusya, Endonezya ve Meksika için 1995-2017 verileri kullanılarak panel veri analizi yöntemi ile incelemiştir. Ekonomik özgürlük endeksi alt bileşenlerinden hukukun üstünlüğü, düzenlemelerin verimliliği ve piyasa açıklığındaki artışların vergi gelirlerini arttırdığını, hükümetin büyüklüğündeki artışların ise vergi gelirlerini azalttığını tespit etmiştir.

Ekonomik özgürlük endeksinin içeriğini oluşturan değişkenler ile vergi gelirleri üzerindeki etkiyi araştırmak için çeşitli ekonometrik yaklaşımlar kullanılmıştır. Bazı çalışmalar, ekonomik değişkenler ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde kesitsel (panel) verilere dayanarak incelemektedir. Bu çalışmalar, vergi gelirin GSYİH içindeki payındaki değişimi (genellikle sadece merkezi hükümet geliri), kalkınma seviyesindeki farklılıklar, ekonominin yapısı, yönetim göstergelerinin kalitesi, ticari serbestleşme endeksleri ve makroekonomik değişkenlerle ilişkilendirmektedir. Önceki çalışmalar ise vergi geliri üzerinde gelir seviyesi, tarım payı ve diğer ekonomik yapı değişkenleri ve uluslararası ticaretin GSYİH içindeki payının (bazen ticaretin serbestleştirilmesinin endeksi olarak kullanılır ve açıklık derecesi olarak anılır) etkisinin olduğunu bulmuştur. Ekonomik özgürlükler ve vergi değişkenleri arasındaki ilişkiyi Türkiye üzerinde inceleyen çok sınırlı çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye’de ekonomik özgürlük endeksi ve kurumlar vergisi üzerine etkiyi inceleyen çalışma bulunmamaktadır.

Öte yandan makroekonomik gelişmelerin etkisini yakalamak için, bir zaman serisi veriye sahip olmak ve hem vergi paylarının zaman içindeki kalıcılığını hem de bu vergi paylarının değişme nedenlerini açık bir şekilde modellemek daha doğru sonuçlar verebilir. Sabit veya rasgele etkileri olan basit bir panel analizi, makroekonomik değişkenlerde bulunan gecikme yapılarını tam olarak araştırmak için genellikle yeterli değildir. Yeterince uzun süreli bir veri dizisi ile makroekonomik değişkenlerin daha kısa ve uzun vadeli etkilerini ayırmak mümkündür. Ayrıca, makro değişkenlerin kullanıldığı bir modelde bazı içsel açıklayıcı değişkenler olması muhtemeldir.

4. Veri ve Model

Yukarıdaki bölümlerde yer verildiği üzere hem teoride hem de ülkelerdeki ampirik çalışmalar, vergi gelirlerinin birkaç farklı faktörden etkilendiğini göstermektedir. Bu çalışmada kurumlar vergisi geliri, ekonomik özgürlük endeksi ve enflasyon oranını temsil eden Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Deflatörü esas alınacak değişkenler olarak belirlenmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda 1988-2017 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Fraser

Institute, Türkiye'nin ekonomik özgürlük endeksi verisini en son 2019 yılında 2017 yılı için yayınlamıştır ve Gelir İdaresi Başkanlığı'nda kurumlar vergisi gelirlerine ait ulaşılabilen en geçmiş tarihin 1988 yılı olması nedeniyle verilerin inceleme dönemi bu şekilde oluşturulmuştur.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Semboller

Değişkenler	Sembolü	Kaynak
Kurumlar Vergisi Geliri	lnkvg (Bağımlı Değişken)	Gelir İdaresi Başkanlığı
Ekonomik Özgürlük Endeksi	lnefw (Bağımsız Değişken)	Fraser Institute
Enflasyon Oranı	lngdpd (Bağımsız Değişken)	Dünya Bankası

Ekonomik özgürlük endeksinin kurumlar vergisi gelirleri üzerindeki rolünü tam olarak belirlemek yani bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini araştırmak için zaman serisi ekonometrik analizi esas alınmıştır.

Aşağıdaki model önceki literatüre dayalı olarak geliştirilmiştir.

Kurumlar Vergisi = F(Özgürlük, Enflasyon)

Kurumlar Vergisi = $\beta_0 + \beta_1 \text{Özgürlük} + \beta_2 \text{Enflasyon} + \varepsilon_t$

Özgürlük = Ekonomik Özgürlük Endeksi

Enflasyon = Yıllık Enflasyon Oranı

ε_t = Hata Terimi

Yukarıdaki modelde kurumlar vergisi geliri bağımlı değişkeni, ekonomik özgürlük endeksi ise bağımsız değişkeni temsil etmektedir. Değişkenlere ait serilerin değerleri arasındaki farkı azaltmak ve seriyi durağanlığa yaklaştırmak için serilere logaritma uygulanarak ekonometrik analize hazır hale getirilmiştir.

5. Metodoloji ve Ampirik Bulgular

5.1. ADF Birim Kök Testi ve Bulguları

Ekonometride Augmented Dickey-Fuller testi (ADF), bir zaman serisi örneğinde birim kökün mevcut olduğu şeklindeki sıfır hipotezini test eder. Alternatif hipotez, testin hangi versiyonunun kullanıldığına bağlı olarak farklılık gösterir, ancak genellikle durağanlık veya trend (eğilim)-durağanlıktır. Daha büyük ve daha karmaşık zaman serisi modelleri için Dickey-Fuller testinin genişletilmiş bir versiyonudur.

Testte kullanılan ADF istatistiği, negatif bir sayıdır. Ne kadar negatif olursa, belirli bir güven düzeyinde bir birim kök olduğu hipotezinin reddi o kadar güçlüdür. ADF testi için test prosedürü Dickey-Fuller testi ile aynıdır ancak modele uygulanmaktadır.

Ekonometrik analizin ilk aşaması olan durağanlık sınaması için değişkenlere ADF birim kök testi yapılmıştır. ADF birim kök testinin bulgularına Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	ADF		Sonuç
	Trend-Intercept Düzyey Değeri	Trend-Intercept 1. Fark Değeri	
lnkvg	-4.165471 (0.0169)	-	I (0)
lnefw	-1.683220 (0.7328)	-5.696712 (0.0004)	I (1)
lngdpd	-1.833455 (0.6622)	-6.553766 (0.0000)	I (1)

Tablo 2’ye göre lnkvg değişkeni; trend-intercept düzey değerinde durağan yani I(0), lnefw ve lngdpd değişkenleri; trend-intercept 1. fark değerinde durağan yani I(1)’dir.

5.2. Lee - Strazicich Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi ve Bulguları

Lee ve Strazicich (2003, 2004) tarafından geliştirilen yapısal kırılmalı birim kök testlerinde temel hipotezin alternatifinin yapısal kırılmalı durağan olmaması gerekmektedir. Eğer, temel hipotezin alternatifi yapısal kırılmaların var olması şeklinde belirlenirse, seride yapısal kırılmalı birim kökün var olabileceği anlamına gelir. Yani temel hipotezin red edilmesi, birim kökün varlığını reddetmeyi değil de, yapısal kırılma olmayan birim kökün red edilmesi sonucunu ortaya çıkarır. Temel hipotezin red edilmesi, gerçekte seriler kırılmalarla fark durağan iken, yapısal kırılmalı trend durağan olarak değerlendirilmeye neden olur.

Lee ve Strazicich (2003, 2004), Schmidt ve Phillips (1992)'in Lagrange Çarpanları (LM) birim kök testini kullanarak, Zivot-Andrews birim kök testine alternatif tek kırılmalı, Lumsdaine-Papell birim kök testine alternatif iki kırılmalı birim kök testini geliştirerek serilerin yapısal kırılmalı trend durağan olarak değerlendirme sorununu çözmüşlerdir.

LM birim kök testi için; $y_t = \delta Z_t + e_t$ $e_t = \beta e_{t-1} + \varepsilon_t$ (1) regresyon denklemi kullanılır. Z_t ; dışsal değişkenlerin vektörü, ε_t ; $iid N(0, \sigma^2)$ özelliğini gösteren kalıntıları temsil etmektedir.

Düzye tek kırılmalı birim kök testi için Model A, D_t , $t \geq T_B + 1$ iken 1, diğer durumlarda 0 değeri alan gölge değişkeni için (1) numaralı modelde Z_t yerine $[1, t, D_t]$ yazılarak oluşturulur. T_B , kırılma zamanıdır.

Düzye iki kırılmalı birim kök testi için Model AA, D_{jt} , $j = 1, 2$ için $t \geq T_{Bj} + 1$ iken 1 diğer durumlarda 0 değerini alan gölge değişkeni için Z_t yerine $[1, t, D_t, DT_t]$ yazılarak oluşturulur.

Düzye ve eğimde tek kırılmaya izin veren Model C, DT_t , $t \geq T_B + 1$ iken $t - T_B$ diğer durumlarda 0 değerini alan gölge değişkeni için Z_t yerine $[1, t, D_t, D_t]$ yazılarak oluşturulur.

Sabit terimde ve trendde iki kırılmaya izin veren Model CC, $j = 1, 2$ için DT_{jt} , $t \geq T_{Bj} + 1$ iken $t - T_{Bj}$ diğer durumlarda 0 değerini alan gölge değişkeni için Z_t yerine $[1, t, D_{1t}, D_{2t}, DT_{1t}, DT_{2t}]$ yazılır.

Veri oluşturma, temel hipotez altında kırılmalarla ($\beta = 1$), alternatif hipotez $\beta < 1$ şeklindedir. LM birim kök test istatistiği, $\Delta y_t = \delta' \Delta Z_t + \phi \tilde{\delta}_{t-1} + u_t$ şeklini alır.

LM birim kök temel hipotezini sınanan t istatistiği $\tilde{\tau}$ ile hesaplanır. Kırılma zamanları, aşağıdaki $\tilde{\tau}$ test istatistiğinin minimum olduğu noktalardır.

$LM_{\tau} = \inf_{\lambda} \tilde{\tau}(\lambda)$ T gözlemleri, $j = 1, 2$ için T_{Bj} kırılma noktası, $\lambda_j = T/T_{Bj}$ 'dir.

Yapısal kırılma noktası, kırılma bölgesinde ($0.15*T - 0.85*T$) bu şekilde bulunur. Tek kırılmalı LM birim kök testi için kritik değerler Lee ve Strazicich (2004)'den, iki kırılmalı LM birim kök testi için kritik değerler Lee ve Strazicich (2003)'den sağlanır. Hesaplanan test istatistiği, kritik değerden büyük ise yapısal kırılmalı birim kök temel hipotezi kabul edilmez.

İçsel tek kırılmayı araştıran LM birim kök testinin $lnkvg$, $lnefw$ ve $lngdpd$ değişkenlerine ait bulguları Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3. Tek Kırılmalı LM Birim Kök Testi Bulguları

	lnkvg Model A	lnefw Model A	lngdpd Model A	lnkvg Model C	lnefw Model C	lngdpd Model C
Test İstatistiği	-4.61590	-3.87530	-5.50515	- 5.39719	- 7.48835	- 5.65830
Gecikme Uzunluğu	4	5	6	6	8	6
Kırılma Tarihi	2006	2002	2007	2011	2006	2007
Kritik Değerler (%5)	-3.48700	-3.48700	-3.48700	- 4.29570	- 4.34371	- 4.34957

Kurumlar vergisi gelirleri kırılma tarihleri Model A için 2006, Model C için 2011, ekonomik özgürlük endeksi kırılma tarihleri Model A için 2002, Model C için 2006, GSYİH deflatörü kırılma tarihleri Model A ve Model C için 2007 olarak belirlenmiştir. Değişkenlerin test istatistikleri incelendiğinde her iki model için de test istatistiğinin kritik değerden büyük olduğu görülmektedir. %5 anlamlılık düzeyinde her iki modeldeki kırılma tarihleri ile yapısal kırılmalı birim kök temel hipotezi kabul edilemez. Bu durum, yapısal kırılmasız birim kökün red edilmesi demektir. Çalışmanın değişkenlerine ait seriler, kırılmalarla birlikte fark durağandır. Bu sonuç, değişkenlerin I(1) olduğunu ortaya koymaktadır. yapısal kırılmasız birim kökün red edilmesi demektir. Çalışmanın değişkenlerine ait seriler, kırılmalarla birlikte fark durağandır. Bu sonuç, değişkenlerin I(1) olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Çift Kırılmalı LM Birim Kök Testi Bulguları

	Inkvg Model AA	Inefw Model AA	Ingdpd Model AA	Inkvg Model CC	Inefw Model CC	Ingdpd Model CC
Test İstatistiği	- 4.96621	- 3.43065	- 4.77503	-8.42815	-7.59721	-5.81305
Gecikme Uzunluğu	4	5	6	8	6	0
Kırılma Tarihi	2004 2007	2002 2008	2007 2010	2001 2011	2003 2009	1998 2003
Kritik Değerler (%5)	-3.5630	-3.5630	-3.5630	-6,1520	-6,2880	-6,1080

Tablo 4’de temel ve alternatif hipoteze göre iki yapısal kırılmayı araştıran LM birim kök testinin sonuçları yer almaktadır. Değişkenlerden Inefw’nin Model AA’da ve Ingdpd’nin Model CC’de hesaplanan test istatistikleri, %5 kritik değerlerinden küçüktür. Bu durumda, LM iki kırılmalı birim kök temel hipotezi red edilmemektedir. Diğer modeller ve değişkenlerin hesaplanan test istatistikleri, %5 kritik değerinden mutlak olarak büyüktür. Bu durumda ise yapısal kırılmalı birim kök temel hipotezi kabul edilemediği için yapısal kırılmasız birim kökün red edilmesi demektir. Seriler, kırılmalarla birlikte fark durağandır. Bu sonuç, değişkenlerin I(1) olduğunu ortaya koymaktadır.

ADF ve LM yapısal kırılmalı birim kök testlerinin sonuçları değişkenler arasında ilişkinin araştırılması için koentegrasyon (eşbütünleşme) testlerini engellemektedir. Çünkü geleneksel koentegrasyon testleri değişkenlerin aynı düzeyde durağan olmalarını gerektiği savunmaktadır. Öte yandan, ARDL testi geleneksel koentegrasyon testlerinin aksine değişkenlerin düzey ve 1. farkında durağan hallerine uygulanmaktadır. Fakat ARDL testinin uygulamasının yapılabilmesi için bağımlı değişkenin 1. farkında yani I (1) bağımsız değişkenin ise düzeyde durağan olması gerekmektedir. Özellikle çalışmanın değişkenlerine ait ADF test bulgularına göre bu şart sağlanamamaktadır.

5.3. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi ve Bulguları

Toda-Yamamoto (1995), Granger nedenselliği araştırmak için genişletilmiş VAR modelinin (k ve dmax) tahminine dayanan bir yöntem geliştirmiştir. k, ilk VAR modelinde optimum zaman gecikmesi ve dmax, maksimum entegre derecesidir. Toda ve Yamamoto nedensellik analizinde her seri için entegrasyon derecesi (dmax) bulunur. Serilerin seviye değerlerinde bir VAR modeli kurulur. LR, son tahmin hatası (FPE), AIC, SC, HQ kriterlerinden alınan gecikme uzunluğundan VAR modelinin (k) sırasını hesaplanır. VAR (k + dmax) ile sistemin her denklemi için uygun gecikmeler kullanarak model tahmini yapılır. Granger nedensellik testinin (k + dmax) ile incelenen denklemler üzerindeki parametreleri için ikili denklemler ve MWald testi uygulanır. Ki-kare (χ^2) asimptotik dağılım ve serbestlik dereceleri gecikme sürelerinin sayısına (k + dmax) eşittir. Boş hipotezin reddedilmesi, Granger nedenselliğinin reddedilmesini gerektirir. Son olarak, VAR modelinde eşbütünleşme olup olmadığını kontrol edilir. İki veya daha fazla seri eşbütünleşik ise, bir nedensellik ilişkisi (tek yönlü veya iki taraflı) ortaya çıkmış demektir.

Çalışmamızdaki değişkenlerin durağanlık sınamaları sonucunda farklı düzeylerde durağan olmaları ve bağımlı değişkenin I(0) olarak tespit edilmesi, Toda-Yamamoto nedensellik analizi yapılmasını gerektirmiştir. Bu analiz için öncelikle maksimum gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 5’de bilgi kriterlerine göre belirlenmiş maksimum gecikme uzunluğu yer almaktadır. Bu tablodaki kriterler, ideal maksimum gecikme uzunluğunu 4 olarak seçmiştir.

Tablo 5. lnkgv, lnfw ve lngdpd Değişkenlerine Ait Maksimum Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-33.50903	NA	0.003329	2.808387	2.953552	2.850189
1	66.16201	168.6741	3.14e-06	-4.166308	-3.585648	-3.999099
2	81.61552	22.58591*	1.97e-06	-4.662733	-3.646578*	-4.370117
3	90.45577	10.88030	2.17e-06	-4.650444	-3.198794	-4.232421
4	102.9794	12.52364	1.97e-06*	-4.92149*	-3.034348	-4.378064*

Maksimum gecikme uzunluğunun belirlenmesinden sonra değişkenlere ait serilerin düzey değerleri kullanılarak standart VAR modeli kurulmuştur.

$$\ln kvg_t = \beta_0 + \beta_{\ln efw} \ln efw + \beta_{\ln gdpd} \ln gdpd + \mu_i$$

$\partial \ln kvg_t / \ln efw > 0$ ise; kurumlar vergisi gelirini ekonomik özgürlük endeksi etkiler,

$\partial \ln kvg_t / \ln efw < 0$ ise; kurumlar vergisi gelirini ekonomik özgürlük endeksi etkilemez.

ve

$\partial \ln kvg_t / \ln gdpd > 0$ ise; kurumlar vergisi gelirini enflasyon etkiler,

$\partial \ln kvg_t / \ln gdpd < 0$ ise; kurumlar vergisi gelirini enflasyon etkilemez.

Kurumlar vergisi geliri, ekonomik özgürlük endeksi ve enflasyon değişkenleri için VAR modeli belirlenirken gecikme uzunluğu, 4 gecikmeyi gösterdiği için standart VAR modelinin gecikme uzunluğu 4 olarak belirlenmiştir. Kurumlar vergisi geliri değişkeni I(0), ekonomik özgürlük endeksi ve enflasyon değişkeni I(1) olduğu için entegrasyon derecesi (dmax) 1'dir. Standart VAR modeline entegrasyon derecesi (dmax) ilave edilerek gecikme uzunluğu, 5 olmuştur.

Gecikme uzunlukları değiştirilerek oluşturulan yeni VAR modeli Seemingly Unrelated Regression (SUR) yöntemi ile tahmin edilmiştir. SUR yöntemi, model tahmini kısmında tahmin edilen nedensellik analizine yönelik denklemlerin hata terimlerindeki heteroskedastisiteyi (değişen varyans) ve hata terimleri arasındaki korelasyonu (otokorelasyon) dikkate aldığı için tercih edilmiştir.

Kurumlar vergisi geliri, ekonomik özgürlük endeksi ve enflasyon değişkenleri için Toda-Yamamoto nedensellik testinin bulguları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Kurumlar Vergisi Geliri, Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Enflasyon Değişkenlerine Ait Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Bulguları

Bağımlı Değişken	MWald Test İstatistiği			Nedenselliğin Yönü
	lnkvg	lnefw	lngdpd	
lnkvg	-	5.085175 (0.4056)	15.54146 (0.0083)	lnefw \rightarrow lnkvg lngdpd \rightarrow lnkvg

lnefw	47.51326 (0,0000)	-	-	lnkvg → lnefw
lngdpd	62.04336 (0,0000)	-	-	lnkvg → lngdpd

Tablo 6'daki değerler, Türkiye'de enflasyon oranının kurumlar vergisi gelirlerinin nedeni, ekonomik özgürlük endeksinin ise kurumlar vergisi gelirlerinin nedeni olmadığını aksine kurumlar vergisi gelirlerinin hem ekonomik özgürlük endeksinin hem de enflasyon oranının nedeni olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre Türkiye'de ekonomik özgürlük endeksi kurumlar vergisi gelirlerinden etkilenirken, kurumlar vergisi gelirleri hem enflasyon oranından etkilenmekte hem de enflasyon oranını etkilemektedir.

6. Sonuç

Çalışma, Türkiye'nin uzun dönem zaman serisi verilerini dikkate alarak ve kurumlar vergisi gelirleri, ekonomik özgürlükler endeksi ile yıllık enflasyon oranı değişkenleri arasındaki etkiyi incelemesi açısından literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Literatürde kabul gören, ekonomik özgürlükler endeksinin vergi gelirlerini etkilediğine dair görüşün bu çalışmada geçerli olmadığı ortaya konmuştur.

Ekonomik özgürlükler endeksi ile kurumlar vergisi gelirleri arasındaki ilişki vardır. Bu ilişkinin yönü, literatürdeki genel kanaatin aksine kurumlar vergisi gelirlerinden ekonomik özgürlük endeksine doğrudur. Yıllık enflasyon oranının kurumlar vergisi gelirleri üzerinde ve kurumlar vergisi gelirlerinin de enflasyon oranı üzerinde çift yönlü etkisi tespit edilmiştir.

Enflasyon, ekonomik büyümeyi canlandırma yönünde ekonomiyi düzenlemek için önemli bir araçtır. Bu nedenle enflasyon oranı, ekonomik büyüme oranını etkileyen faktörlerden biridir. Enflasyon oranının yüksek seyretmesi pek çok işletmeyi ve üretim büyüklüğünü olumsuz etkilemektedir. Enflasyon oranının kurumlar vergisi gelirleri üzerinde etkisinin olması, incelenen dönem için işletmelerin iş verimliliğinin yüksek bir büyüme hızında olmadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Satışlar ve karlar düşerken, kurumlar vergisi gelirleri de bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

Ayrıca, görece yüksek enflasyon oranları, paranın satın alma gücünün kaybına bağlı geçim maliyetinde bir artışa neden olarak, vergi mükelleflerini vergi kaçırmaya veya geciktirmeye teşvik etmektedir. Türkiye'de kayıt dışı

ekonomi her zaman var olmuştur ve yıllık enflasyon oranına bağlı olarak artma eğilimindedir. Bu nedenle kurumlar vergisi geliri daha az tahsil edilmektedir.

Öte yandan, Türkiye’de kurumsallaşma oranının düşük olması, kurumlar vergisi gelirlerinin kazançtan tahsil edilen vergi gelirleri içindeki payının nispeten düşük gerçekleşmesine neden olmaktadır. Devletin büyüklüğü, ekonomik özgürlükler endeksinin önemli bir belirleyicisidir. Ülkede kamu harcamalarının bütçe içindeki payı arttıkça devlet büyüklüğü gerileme gösterir ve üstüne kurumlar vergisi gelirlerinin payının da diğer vergi gelirleri içinde düşük seyretmesi eklendiğinde, çalışmada ortaya çıkan kurumlar vergisi gelirlerinin neden ekonomik özgürlükler endeksini etkilediği sonucu açıklanabilmektedir.

Sonuçlar, her ne kadar ekonomik özgürlük endeksinin kurumlar vergisi gelirleri üzerinde bir etkisinin olmadığını gösterse de ekonomik özgürlük endeksinin alt faktörleri bağlamında etkinin ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Addison, T., & Levin, J. (2012). The Determinants of Tax Revenue in Sub-Saharan Africa. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-determinants-of-tax-revenue-in-sub-Saharan-Addison-Levin/84e0fb345d98749b880a559a39ff8559cab96723>
- Agbeyegbe, T.D., Stotsky, J., & WoldeMariam, A. (2006). Trade Liberalization, Exchange Rate Changes, and Tax Revenue in Sub-Saharan Africa. *Journal of Asian Economics*, 17(2), 261-284.
- Alabede, J.O. (2018). Economic Freedom and Tax Revenue Performance in Sub-Saharan Africa. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 16(4), 610-638.
- Bahtiyar, E., & Odabaş, H. (2020). Vergi Gelirlerini Etkileyen Bir Faktör Olarak Ekonomik Özgürlükler: OECD Ülkeleri Üzerinde Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 137-161.
- Bird, R.M., Martinez-Vazquez, J., & Torgler, B. (2004). Societal Institutions and Tax Effort in Developing Countries. *International Studies Program Working Paper 04-06*.
- Carlsson, F., & Lundström, S. (2002). Economic Freedom and Growth: Decomposing The Effects. *Public Choice*, 112(3-4), 335-344.
- Castro, G.A. & Camarillo, D.B.R. (2014). Determinants of Tax Revenue in OECD Countries over the Period 2001-2011, *Contaduria Administracion*, 59(3), 35-59.

- Chelliah, R.J. (1971). Trends in Taxation in Developing Countries. *Staff Papers*, 18(2), 254-331.
- Chelliah, R.J., Baas, H.J., & Kelly, M.R. (1975). Tax Ratios and Tax Effort in Developing Countries, 1969-71. *Staff Papers*, 22(1), 187-205.
- Cung, N.H. (2019). Impact of Economic Freedom Index and Corruption Perceptions Index on Corporate Income Tax Revenue in Vietnam. *European Scientific Journal*, 15(28), 185-196.
- Ebrill, L., Stotsky J., & Gropp, R. (1999). Revenue Implications of Trade Liberalization, *IMF Occasional Paper 99/80*. Washington: International Monetary Fund.
- Egger, P., & Winner, H. (2004). Economic Freedom and Taxation: Is There a Trade-off in the Locational Competition Between Countries?, *Public Choice*, 118, 271-288.
- Eltony, M.N. (2002). Determinants of Tax Efforts in Arab Countries. *Arab Planning Institute Working Paper 207*.
- Fraser Institute, <https://www.fraserinstitute.org/>
- Garg, S., Goyal, A., & Pal, R. (2014). *Why Tax Effort Falls Short of Capacity in Indian States: A Stochastic Frontier Approach*. Indira Gandhi Institute of Development Research (IGIDR), <http://www.igidr.ac.in/pdf/publication/WP-2014-032.pdf>
- Gelir İdaresi Başkanlığı, <https://www.gib.gov.tr/>
- Gobachew, N., Debela, K.L., & Shibiru, W. (2018). Determinants of Tax Revenue in Ethiopia. *Economics*, 6(6), 58-64.
- Ghura, M.D. (1998). *Tax Revenue in Sub-Saharan Africa: Effects of Economic Policies and Corruption*. IMF Working Paper, Washington: International Monetary Fund, 1-25.
- Gupta, A.S. (2007). *Determinants of Tax Revenue Efforts in Developing Countries*. (No. 7-184). IMF Working Paper. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Determinants-of-Tax-Revenue-Efforts-in-Developing-Countries-21040>
- Gwartney, J., & Lawson, R. (2003). The Concept and Measurement of Economic Freedom. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 405-430.
- Jaffri, A.A., Tabassum, F., & Asjed, R. (2015). An Empirical Investigation of The Relationship Between Trade Liberalization and Tax Revenue In Pakistan. *Pakistan Economic and Social Review*, 53(2), 317-330.
- Kutbay, H. (2020). Ekonomik Özgürlük ve Vergi Gelir Performansı Arasındaki İlişki: Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Panel Veri Analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 303-318.
- Lee, J., & Strazicich, M.C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.

- Lee, J., & Strazicich, M.C. (2004). Minimum LM Unit Root Test with One Structural Break. *Appalachian State University Working Papers*, 4(17), 1-15.
- Leuthold, J.H. (1991). Tax Shares in Developing Economies a Panel Study. *Journal of Development Economics*, 35(1), 173-185.
- Liu, H., Nguyen, H.C., Nguyen, H.S., & Tran, T.H. (2012). Analysis of Differences of the Personal Income Tax Regime between Vietnam and China. *International Proceedings of Economics Development & Research*, 43, 231-237.
- Lotz, J.R., & Morss, E.R. (1967). Measuring Tax Effort in Developing Countries. *Staff Papers*, 14(3), 478-499.
- Pius, K., & Raymond, E. (2014). Factors Affecting Tax Revenue in Pakistan. *International Journal of Advanced Research*, 2(2), 449-458.
- Sameti, M., & Shahchera, M. (2006). Economic Freedom, Economic Growth & Governments Tax Revenue in (MENA). *Iranian Economic Review*, 10(17), 67-86.
- Schmidt, P., & Phillips, P.C.B. (1992). LM Tests for a Unit Root in the Presence of Deterministic Trends. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 54(3), 257-287.
- Stotsky, M.J.G., & WoldeMariam, M.A. (1997). *Tax Effort in Sub-Saharan Africa* (No. 97-107). International Monetary Fund.
- Tait, A.A., Grätz, W.L., & Eichengreen, B.J. (1979). International Comparisons of Taxation for Selected Developing Countries, 1972-76. *Staff Papers*, 26(1), 123-156.
- Tanzi, V. (1992). Structural Factors and Tax Revenue in Developing Countries: a Decade of Evidence. In *Open Economies: Structural Adjustment and Agriculture*, Ed. Ian Goldin & L. Alan Winters, Cambridge: Cambridge University Press, 267-281.
- Tekin, A., Güney, T. & Sağdıç, E.N. (2018). The Effect of Economic Freedom on Tax Evasion and Social Welfare: An Empirical Evidence. *Journal of Management and Economics*, 25(1), 1-13.
- Yalman, İ.N., Sandalcılar, A., & Demirkoparan, F. (2011). Özgürlükler ve Ekonomik Kalkınma: Latin Amerika ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25, 431-444.
- World Bank, <https://www.worldbank.org>

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2020, 4 (2): 551/565

Türkiye'nin Enerji İthalatı ve Yenilenebilir Enerji Arasındaki İlişkinin
Ampirik Olarak İncelenmesi¹

&

The Empirical Analysis of the Relationship Between Energy Imports
and Renewable Energy in Turkey

Selim İNANÇLI

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, SBF, İktisat Bölümü

sinancli@sakarya.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-7363-6216

Aylin AKI

YL Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi SBE

aylin.aki1@ogr.sakarya.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-0952-4735

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 29.12.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 30.12.2020
Yayın Tarihi / Published : 30.12.2020
Yayın Sezonu : Aralık
Pub Date Season : December
Cilt / Volume: 4 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 551-565

¹ Bu makale Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Atf/Cite as: İnançlı, S , Akı, A . (2020). Türkiye'nin Enerji İthalatı ve Yenilenebilir Enerji Arasındaki İlişkinin Ampirik Olarak İncelenmesi . Econder International Academic Journal , 4 (2) , 551-564 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/57015/849015>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Türkiye'nin Enerji İthalatı ve Yenilenebilir Enerji Arasındaki İlişkinin Ampirik Olarak İncelenmesi

Öz

Ülkeler ekonomik gelişme düzeylerine bağlı olarak enerji talebi de hızlı bir şekilde artmıştır. Yetersiz enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler bu ihtiyacı enerji ithalatı ile karşılamışlardır. Enerji ithalatında artışta ülkenin enerji bağımlılığını arttırmıştır. Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararlarıyla ekonomide dışa açık sanayileşme politikası izlenmiş, böylece ekonomik faaliyetlerin hızlanmasıyla özellikle petrol, doğalgaz, kömür gibi fosil enerji girdi ithalatı giderek artmıştır. Bu da Türkiye'nin enerji bağımlılığının artmasına sebep olmuştur. Türkiye, enerji bağımlılığını azaltmak için alternatif enerji kaynaklarına yönelmekte ve yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımları ve üretimi arttırmaktadır. Bu çalışmada 1990-2019 enerji verileri kullanılarak Türkiye' de yenilenebilir enerji yatırımlarındaki artışın enerji ithalatı ve bağımlılığı üzerinde etkileri tartışılmıştır. Yapılan ampirik analizde yenilenebilir enerji yatırımlarındaki ve üretimindeki artışın enerji ithalatı ve bağımlılığını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji, İthalat, Enerji İthalatı, Yenilenebilir Enerji, Türkiye

The Empirical Analysis of the Relationship Between Energy Imports and Renewable Energy in Turkey

Abstract

Energy demand has increased rapidly depending on the economic development levels of the countries. Countries with insufficient energy resources have meet this need with energy imports. Growth in energy imports increases the country's energy dependency. Outward industrialization policy decisions on the economy, on January 24 1980 in Turkey were made. Thus, with the acceleration of economic activities, the import of fossil energy resources such as oil, natural gas and coal increased rapidly. This has led to an increase in Turkey's energy dependence. Turkey is turning to alternative energy sources to reduce energy dependence and expanding investments and production for renewable energy. In this study, effects of increase in investment in renewabe energy resources on energy Imports and dependency were discussed. It is concluded that the increase in renewable energy investments and production reduces energy imports and dependency.

Keywords: Energy, Import, Energy Import, Renewable Energy, Turkey

Econder |

ECONDER
International Academic Journal
[Issn: 2602-3806]

Cilt / Vol : 4,
Sayı/Issue: 2,
2020

Giriş

Dünya ülkelerinde ekonomik gelişme, sanayileşme, hızlı nüfus artışı, göç ve kentleşme olgusu enerjiye olan talebi giderek artmıştır. Enerji tüketim artışı ile birlikte enerji fiyatlarının sürekli artış göstermesi, üretimi ve ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemiştir (Şengül ve Tuncer,2006:1-2). 1970'lerden önce enerji ithalatının ucuz ve kolay olması özellikle sanayileşmiş ülkeler için bir sorun oluşturmamıştır. Ancak 1970'lerde ortaya çıkan petrole bağımlı enerji krizi, sanayileşmekte olan ve sanayileşmiş ülkelerin ekonomilerinde önemli sorunlara yol açmış, özellikle sanayileşmiş ülkeler, enerji ithalatı maliyeti nedeniyle olumsuz etkilenmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak dünyada, enerji tüketiminde özellikle petrolün etkinliğini azaltacak araştırma – geliştirme çalışmaları, mevcut kaynakların daha verimli kullanımı ve alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır (Saatçioğlu ve Küçükaksoy, 2004:5).

Ekonomik büyüme ile birlikte enerji ihtiyacı daha çok fosil yakıtlar olan petrol, doğalgaz ve kömüre olan talebi arttırmış, bu da yenilenemeyen enerji kaynaklarının pahallılaşmasına ve kullanımının artmasına neden olmuştur. Böylece ülkeler GSYİH içinde bu kaynaklara daha fazla pay ayırarak enerji bağımlılığının artmasına neden olmuşlardır. Fosil enerji kaynaklarının yoğun kullanılması ile küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi global çevre sorunları ortaya çıkması ise yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik yatırımların ve üretimin artmasına sebep olmuştur.

Enerjide dışa bağımlı olan ülkelerin çoğunda enerji tüketimi, ithalatı ve cari açık arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Özellikle ekonomik kalkınma ve büyümenin yüksek düzeyde olduğu gelişme yolundaki ülkelerde artan enerji talebi, petrol ve doğalgaz gibi yenilenemeyen enerji kaynaklarının tüketiminde ve ithalatında artış yetersiz döviz girdisi nedeniyle ülkelerin cari açıkla karşılaşmalarına neden olmaktadır (Demir,2013:14).

Enerji üretimi, tüketimi, ithalatı, bağımlılığı ve cari açık Türkiye'de enerji politikalarının oluşturulmasında oldukça önem arz eden ekonomik faktörler arasında yer almaktadır. Türkiye'de 1973-1974 ve 1978-1979 yıllarında petrol fiyatları artışlarına paralel olarak enerji bağımlılığının artmasına neden olmuştur. Nitekim 1980 sonrasında da Türkiye'de nüfusun ve sanayileşmenin hız kazanması ile enerji tüketimi hızla artış göstermiştir. Bu dönemde ekonomik gelişmenin hızlanmasıyla enerji, daha fazla kullanılmaya başlamıştır. Ekonomi de yaşanan gelişme ve değişimler daha fazla enerji kullanımını gerektirdiği için özellikle petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil yakıtlara olan talepte de artış gözlenmiştir (Efeoğlu ve Pehlivan,2018:105-106). Bu kapsamda enerjiye olan dış bağımlılığın azaltılması için diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yüksek potansiyele sahip alternatif enerji kaynaklarına yönelmek ve bu yönde yatırımları ve üretimi arttırması gerekmektedir. Bunun için de, nükleer enerji, rüzgar enerjisi, güneş enerjisi, jeotermal enerji ve bio yakıtlar gibi enerji türleri üzerinde çalışmalara devam edilmektedir. Ayrıca, gelecekte enerjinin temel kaynaklarından biri haline gelecek olan bor madeninin işlenmesi için de gerekli olan çalışmalar yapılmaktadır (Hepaktan,2018:142-157).

Bu çalışmada Türkiye’de enerji ithalatı, bağımlılığı ve yenilenebilir enerji üretimi ve tüketimi arasındaki ilişki ampirik olarak analiz edilmektedir.

1- Türkiye’de Enerji İthalatı, Bağımlılığı ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Fosil enerji açısından yetersiz kaynaklara sahip olan Türkiye’nin yıllık enerji ithalat harcamaları yüksek düzeyde bulunmakta bu da dış ticaret açığının nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Türkiye enerji bağımlılığı nedeniyle enerji açığını ithalat yoluyla petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtlarla karşılamakta, bu da döviz giderlerinin artmasına neden olmaktadır. Türkiye’de fosil enerji kaynaklarının yetersizliği ve yenilenebilir enerji potansiyeli yüksek olmasına rağmen yatırım ve üretim azlığı Türkiye’nin enerjide dışa bağımlılığını devam ettirmekte bu da dış borçların ve cari açığın artmasının nedenlerinden biri olmaktadır.

Tablo-1: 1990-2019 Türkiye’de Enerji İthalatı ve Bağımlılık Oranı (%)

Yıllar	Enerji İthalatı (Milyar \$)	Enerji İthalatı/ Toplam İthalat(%)	Enerji İthalatının Bağımlılık Oranı (%)
1990	4,718	21,1	52,7
1995	4,413	12,3	58,21
2000	9,398	23,1	67,53
2005	21,226	18,2	72,62
2006	28,828	20,7	73,9
2007	33,846	19,9	74,66
2008	48,252	23,9	72,37
2009	29,889	21,2	71,36
2010	38,467	20,7	69,64
2011	53,999	22,4	72,1
2012	59,843	25,3	73,63
2013	55,915	21,4	74,36
2014	54,889	21,8	75,28
2015	37,843	17,7	76,87
2016	27,169	13,4	75,48
2017	37,200	15,5	77,16
2018	43,005	18,6	75,64
2019	41,184	19,5	74,11

Kaynak: Enerji İthalatı, Top. İthalat: TÜİK:www.tuik.gov.tr , DTM:www.dtm.gov.tr

Enerji İthalatının Bağımlılık Oranı: <https://www.statista.com/statistics>

Türkiye’nin enerjide ithalatı ve bağımlılığı yıllar itibariyle dalgalanma göstermiş, genel olarak artış eğilimi içinde olmuştur. 1990 yılında yüzde 52,7 olan bağımlılık oranı yıllar itibariyle artış göstermiş ve 2019 yılında yüzde 74,11’e artmıştır. Son 10 yılda bağımlılık oranının en düşük olduğu sene ise yüzde 69,64 ile 2010 yılı olmuştur. Türkiye 2019 yılında enerji ihtiyacının yüzde 70’ ten fazlasını ithalat yoluyla karşılamaktadır.

Türkiye’ de günlük yaşamda kullanılan elektrik, ısınmada kullanılan doğalgaz, üretimde kullanılan girdilere kadar pek çok alanda enerjiye olan talebin artması cari işlemler açığının artmasına neden olmuştur. Türkiye’nin enerjiye bağımlı olmasından dolayı gerçekleştirmiş olduğu enerji ithalatı, ara malı ve yatırım malı dengesindeki açığın önemli nedenlerinden biridir. Bunun için Türkiye kendi kaynaklarına yönelerek enerjide dışa bağımlılığı azaltmak için nükleer enerji, rüzgar enerjisi, güneş enerjisi, jeotermal enerji ve bio yakıtlar gibi enerji türleri üzerinde çalışmalara devam edilmektedir (Hepaktan,2018:142-157), (Eti Menkul Kıymetler A.Ş.,2010:7-8).

Bu nedenle yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji arzı içindeki payının artırılması, enerji verimliliğinin artırılması, ve yatırım ortamının iyileşmesi gerekmektedir. (ETKB,2010-2014 Stratejik Planı).Türkiye yenilenebilir enerji kaynakları potansiyeli yönünden fosil kaynaklara göre daha avantajlı durumdadır. Bu enerji kaynaklarının potansiyelini belirleme ve üretim değerlerini yükseltmek için son yıllarda yoğun bir çaba gösterilmektedir (Yılmaz,2012:38-40).

Tablo-2: Yenilenebilir Enerji Üretimi ve Tüketimi (GWh) (1990-2019)

Yıllar	Hidroelek. Üretimi	Rüzgar Enerjisi Üretimi	Güneş Enerjisi Üretimi	Jeotermal Enerji Üretimi	Biyokütle Enerji Üretimi	Yenilenebilir En./En. Tük.(%)
1990	23148	0	32,5	503	-	0,05
1995	35541	0	166,2	593,8	222,0	0,064
2000	30879	33,0	304,5	829	174,0	0,047
2005	39561	59,0	447,4	1170,2	44,0	0,054
2006	44338	127,0	468,4	1143,6	72,0	0,054
2007	36007	355,0	488,1	1162,2	109,0	0,043
2008	33270	847,0	488,1	1337	154,0	0,042
2009	35959	1495,0	498,6	1888,7	264,0	0,046
2010	51759	2916,0	502	2284,6	346,0	0,063
2011	52339	4724,0	732,2	2394,2	363,0	0,063
2012	57865	5861,0	892,5	2599,2	609,0	0,067
2013	59420,5	7557,5	924	3063,7	894,0	0,072
2014	40645	8520,0	933,2	4095,4	1095,0	0,055
2015	67146	11653,0	962,3	5584,2	1263,0	0,079
2016	67231	15517,0	1065,7	7012,4	1659,0	0,081
2017	58218	17904,0	1272,6	8284	2124,0	0,072
2018	59938	19949	1798	9696	2672,0	0,079
2019	88823	21731	1885	11216	3283,0	0,109

Kaynak: ETKB: enerji.gov.tr/enerji-isleri-genel-mudurlugu-denge-tablolari

Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde en önemli potansiyellerden biri hidrolik enerjidir. Türkiye’nin 1990 yılında hidrolik enerjisi kurulu gücü 6764,3 MW iken her yıl düzenli olarak artış göstererek 2019 yılında kurulu hidrolik enerjisi gücü 28503,0MW olarak gerçekleşmiştir. Ülke hidroelektrik potansiyeli dünya potansiyeli dünya potansiyelinin %1’i, ekonomik potansiyeli ise Avrupa ekonomik potansiyelinin % 16’ sıdır. Ülkemizin yenilenebilir enerji potansiyeli içinde en önemli yeri tutan hidrolik kaynaklarımızın hidroelektrik potansiyeli 433 milyar kWh olup teknik olarak değerlendirilebilir potansiyel 216 milyar kWh ve ekonomik hidroelektrik enerji potansiyel ise 160 milyar kWh/yıl’dır. 2018 yılında hidroelektrik kaynaklı 59,9 milyar

kWh elektrik üretilmiştir. 2019 yılında ise hidrolik kaynaklı elektrik üretimi 88.8 GWh değerine ulaşmıştır (ETKB,2019).

Türkiye için bir başka temiz ve güvenilir enerji kaynağı rüzgar enerjisidir. Türkiye'deki rüzgar enerjisi potansiyeli; rüzgar hızına ve rüzgarın sürekliliğine bağlı olarak bölgeler ölçeğinde farklılık göstermektedir. Bu çalışmalar ışığında Türkiye'de elektrik üretilebilecek rüzgar enerjisi potansiyeli rüzgar hızı 7,0 m/sn üzeri değerlere göre hesaplandığında 10.463 MW deniz, 37.386 MW kara olmak üzere toplam 47.849 MW olarak belirlenmiştir. REPA'ya göre Ege ve Marmara sahilleri Türkiye'nin en iyi rüzgar potansiyeline sahip olan alanlardır. Türkiye'de 2006 yılına kadar rüzgar enerjisi ile ilgili önemli bir gelişme sağlanamamıştır (Yılmaz,2012:41-42). Türkiye'nin 1998 yılında rüzgar enerjisi kurulu gücü 8,7 MW iken her yıl düzenli olarak artış göstermiş, 2005 yılında rüzgar enerjisini teşvik etmeye yönelik kanunların hazırlanmasıyla 2007 yılından itibaren artmaya başlamıştır. 2010 yılında bu teşviklerin daha da yaygınlaştırılmasıyla artış daha da ivmelenerek 2016 yılında 15517 Gwh üretim miktarına ulaşmıştır. 2019 yılında ise kurulu rüzgar enerjisi gücü 7591,2 MW olarak gerçekleşmiştir (TÜREB,2019:11-14).

Türkiye bulunduğu coğrafi konumdan dolayı güneş alma derecesi ve potansiyel açısından dünya ülkeleri içinde ilk sıralarda yer almaktadır (Yılmaz ve Can Öziç,2018:527). Türkiye'de güneşlenme süresi 2737 saattir. Yıllık ortalama güneşten elde edilen enerji miktarı 1527kWh/m² 'dir (KPMG,2018:62). Kurulu güneş enerjisi gücü 2014 yılında 40,2 MW iken 2019 yılında ise 5995,2 MW olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılından 2019 yılına kadar kurulu güneş enerji arzının sürekli arttığı görülmektedir. Elektrik üretiminde ise 2015 yılından itibaren kullanılmaktadır. Tabloya göre, 1990 yılında 32,5 Gwh olan güneş enerjisinden elektrik üretimi, 1993 yılında 102,3 Gwh'e 2016 yılında ise 1065,7 Gwh değerine yükselmiştir.2019 yılında ise bu değer 1885 Gwh olmuştur.

Türkiye jeotermal kaynak bakımından oldukça zengindir ve ülkemizde 1.000 tane dolayında doğal çıkışlı farklı ısılarda çok fazla jeotermal kaynak bulunmaktadır. Türkiye doğrudan jeotermal enerji kullanımında ilk beş ülke arasındadır Türkiye jeotermal kaynak bakımından zengin olmasına rağmen bu kaynaklardan elektrik enerjisi üretimi yeterli değildir. Bundan dolayı jeotermal enerji araştırılmasına, geliştirilmesine ve korunmasına daha fazla önem verilerek elde edilen verim artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır (MTA,2020). Türkiye jeotermal potansiyeli bakımından Avrupa'nın 1. ülkesi ve kurulu güç bakımından ise Dünyanın 4. ülkesi konumundadır. Jeotermal enerjiden elektrik üretiminde ilk beş ülke; ABD, Endonezya, Filipinler, Türkiye ve Yeni Zelanda şeklindedir. Jeotermal kaynaklarımızın %90'ı düşük ve orta sıcaklıkta olup doğrudan uygulamalar (ısıtma, termal turizm, çeşitli endüstriyel uygulamalar vb.) için, %10' u ise dolaylı uygulamalar (elektrik enerjisi üretimi) için uygundur. Türkiye'nin muhtemel jeotermal ısı potansiyeli 31500 MWt elektrik üretimi için olan potansiyel 2000 MWe olarak tahmin edilmektedir (ETKB,2019). Kurulu jeotermal enerjisi gücü incelendiğinde 1990 yılında 17,5 MW iken 2019 yılına ise 1514,7 MW olarak gerçekleşmiştir. Özellikle 2012 yılından sonra kurulu güç değerinde önemli

artışlar görülmüştür. 1990'dan 2019 yılına kadar kurulu gücün sürekli arttığı görülmektedir.

Az gelişmiş ülkelerin enerji tüketiminde büyük paya sahip olan ve genellikle direk yakma sonucu elde edilen biyokütle enerjisi, günümüzde modern teknoloji kullanılarak üretilen, çevre dostu, önemli bir enerji kaynağıdır. Diğer yenilenebilir enerji kaynaklarından farklı olarak biyokütle hem yakıt, hem elektrik elde edilebilen, sürekli üretim yapılabilen ve kırsal kesimin ihtiyaçlarını düşük maliyetle karşılayabilecek tek kaynaktır. Biyokütleden elde edilen biyoyakıtlar başta tarım sektörü olmak üzere enerjiden çevreye, ulaştırmadan ekonomiye kadar pek çok sektörle bağlantılıdır. Türkiye' de çoğunlukla, ekonomik olmayan bir yöntem olan biyokütlenin doğrudan yakılarak değerlendirilmesi yoluna gidilmektedir. Ancak, son yıllarda, biyokütlenin biyoyakıt elde edilmesinde kullanımı arttırılmaya başlanmıştır. Biyokütle bakımından Türkiye oldukça zengin potansiyele sahip olup bu kaynağın geliştirilmesi için yeterli imkanlara sahiptir (DEK-TMK,2012:201). Türkiye' de kurulu biyokütle enerjisi gücüne bakıldığında 2001 yılında 10 MW'dir. 2018 yılına gelindiğinde ise biyokütle enerji kurulu gücü 739 MW olarak gerçekleşmiştir. Özellikle 2017 yılından sonra kurulu güç değerinde önemli artışlar görülmüştür. 2000'den 2019 yılına kadar kurulu gücün sürekli arttığı görülmektedir.

Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığını azaltması için yenilenebilir enerji ile ilgili projelere destek verilmesi ve enerji sektöründeki AR&GE harcamalarını arttırması gerekmektedir. Özellikle güneş, rüzgâr, hidrolik ve jeotermal enerji açısından önemli potansiyele sahip olan Türkiye' nin, enerjide dışa bağımlılığın azaltılması için bu kaynakların en verimli şekilde kullanılması büyük önem arz etmektedir. Devletin de yenilenebilir enerji kaynaklarının üretim ve tüketimine yönelik teşvik politikalarını genişletmesi gerekmektedir (Çoban ve Şahbaz,2011:17).

2- Literatür

Literatürde enerji ithalatı, bağımlılığı ve yenilenebilir enerji arasındaki ilişki ile ilgili ülke ve ülke grupları için yapılan ulusal ve ulusal düzeyde çalışmalar az sayıdadır. Türkiye' de enerji bağımlılığı ve yenilenebilir enerji ile ilgili çalışmalar incelendiğinde sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Çalışmalar genel olarak incelendiğinde, yenilenebilir enerji kaynakları üretimindeki artışın, enerji ithalatı ve bağımlılığını azalttığı ve bu yönde yatırımların ve üretimin arttırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Sözen (2009) çalışmasında yapay sinir ağı tekniğini 1998-2006 yılı verileri kullanarak Türkiye' de enerji bağımlılığını temel enerji göstergeleri ve sektörel enerji tüketimine dayalı olarak tahmin etmek için denklem oluşturmuş, bu amaçla iki farklı model kullanılmıştır. Model-1 de yapay sinir ağının girdi değişkeni olarak kişi başı toplam birincil enerji üretimi, kişi başına nihai enerji tüketimi gibi temel göstergeleri, model-2 de ise kişi başı sektörel enerji tüketimi değişkeni olarak ele alınmıştır. Enerji bağımlılığı her iki model için çıktı değişkeni olarak kullanılmış ve gelecekte yüksek güven aralığında tahmin etmek için farklı modeller uygulanmıştır. Her iki modelde de R² değerleri 0,999 olarak bulunmuştur. Analiz sonuçlarına göre 14 yıl içinde enerji

bağımlılığının %72' den %82' ye çıkması tahmin edilmektedir. Bağımlılığı azaltmak için Türkiye'nin yenilenebilir ve nükleer enerji yatırım ve üretimine yönelmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Yanar ve Kerimoğlu (2011), Cari açık, büyüme ve enerji tüketimi arasındaki ilişki 1975-2009 yılları arasında yıllık veriler kullanılarak ele alındığı bu çalışmada büyümenin enerji tüketimini etkileyen bir değişken olup olmadığı ve enerji tüketiminin cari açık üzerindeki etkisi incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve cari açık arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu Johansen eş bütünleşme analizi testi ile belirlenmiş vektör hata düzeltme modeli ile büyümeyi arttıkça enerji tüketiminde artış meydana geleceği ve buda cari açığı arttırıcı etki yapacağı sonucuna varılmıştır. Ayrıca enerji tüketiminden büyümeye doğru güçlü bir nedensellik ilişkisi oluşurken, büyüme ile cari açık arasında çift yönlü fakat zayıf bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular kapsamında enerji ithalatından kaynaklanan cari açığı azaltmak için yenilenebilir enerji üretim ve yatırımlarının artırılması gerektiği ifade edilmektedir.

Demir (2013) çalışmasında 1987-2012 dönemine ait yıllık verileri kullanarak VAR analizi uygulamışlardır. Bu kapsamda sanayi üretimi, enerji ithalatı ve cari açık arasında ilişki eşbütünleşme, Granger nedensellik testi ve hata düzeltme modeli kullanılarak test edilmiştir. Ampirik bulgular sanayi üretimi ve enerji ithalatından cari açığa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. Sonuçta enerji ithalatının ve bağımlılığın azaltılmasında yenilenebilir enerji üretiminin önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Uysal, Yılmaz ve Taş (2015), çalışmalarında 1980-2012 yıllarına ait veriler kullanılarak cari açık, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Var analizi uygulanarak elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Ayrıca değişkenlere dürtü yanıt ve varyans ayrıştırma analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre enerji tüketimi ile cari açık arasında güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bunun için yerli enerji kaynaklarının değerlendirilmesinin önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Katırcıoğlu ve diğerleri (2017) çalışmasında Türkiye'nin ithalatı ve enerji tüketimi arasındaki etkileşimleri incelemektedir. Ampirik sonuçlar, enerji tüketiminin hem kısa hem de uzun vadede ithalat üzerinde önemli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Nedensellik, dürtü tepkileri ve varyans ayrıştırma analizlerinden elde edilen sonuçlar da enerji tüketiminin Türkiye'de reel gelir ve reel döviz kurları üzerinde önemli etkiler meydana getirdiğini göstermektedir. Başlıca bulgular, Türkiye'de dışa bağımlılığın ve cari açıkların azaltılması için alternatif yerel enerji kaynaklarına ve yenilenebilir enerji kaynaklarına ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

Acaravcı ve Yıldız (2018), Türkiye'nin Enerji Bağımlılığı adlı çalışmada 1981-2015 dönemi verilerini kullanarak enerji bağımlılığı için net enerji ithalatı, cari açık için GSYH içindeki cari açığın yüzde oranı, ekonomik büyüme için kişi başına reel milli gelir, enflasyon için göreceli fiyatlar ve yatırım için gayri safi sabit sermaye oluşumu değişkenleri kullanılmaktadır. Çalışmada öncelikle ADF ve PP birim kök testleri, 1. Model için değişkenler arasında ARDL eş bütünleşme ilişkisi olmadığı için kısa

dönemli ilişkiyi araştırmak için VAR analizi ve Granger nedensellik analizi yapılmıştır. 2. Model için değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisini araştırmak için uzun ve kısa dönem kayşayı tahmini yapılmıştır.. Analiz sonuçlarına göre Türkiye’de görelî fiyatların ve yatırımların artması ekonomik büyümeyi arttırdığı, enerji bağımlılığının makroekonomik değişkenleri görelî fiyatlar yolu ile etkilediği, görelî fiyatların artması ekonomik büyümeyi ve cari açığı artırıcı yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu yüzden Türkiye’nin enerji tasarrufu yapması, halkı enerji tasarrufu yapması konusunda bilinçlendirecek politikalar uygulaması gerekmektedir. Aynı zamanda kullandığı enerji kaynaklarını yerli ve yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde seçmesi, enerjiyi daha ucuz yollardan elde etmesi açısından önemlidir. Yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması, hem dış borçlanması azalacaktır hem de elinde kalan kaynaklarla yatırımlarını artırabilecektir.

Bulut ve Muratoğlu (2018), makalesinde Türkiye’ de yenilenebilir enerji tüketiminin GSYİH’ yı arttırıp arttırmadığı 1990-2015 yılları verileri kullanılarak eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Bulgular Türkiye’ de GSYİH artışının yenilenebilir enerji tüketimi ile ilgili olmadığı ve GSYİH ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Böyle bir sonucun yenilenebilir enerjinin toplam enerji içinde düşük paya sahip olabileceğinden kaynaklanabileceği, Türkiye’nin ekonomik faaliyetler için enerji ihtiyacının karşılanabilmesi için yenilenebilir enerjiden daha fazla yararlanması gerektiği bunun çevre sorunlarını, enerji bağımlılığını ve cari açığı azaltabileceği ifade edilmektedir.

Aslan ve Solak (2019), Türkiye’de yenilenebilir enerji tüketiminin ithalat üzerindeki etkisinin 1984-2017 yıllarına ait verileri kullanarak VAR analiziyle test edildiği çalışmada serilerin durağanlıkları Augmented Dickey Fuller (ADF) testi ile sınanmış, seriler düzeyde birim kök içerdikleri için, birinci farkları alınmış, Yapılan Johansen Eş Bütünleşme testi ile değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmamıştır. Etki-Tepki fonksiyonları, yenilenebilir enerji tüketimindeki artışın ithalatı da arttırdığını göstermiş, sonuçta ithal edilen yenilenebilir enerji teknolojileri toplam ithalatı arttırsa da son yıllarda yerli teknoloji üretimi için yapılan yatırımlar yenilenebilir enerji alanında maliyetleri azaltarak enerji üretimini arttırabilir.

3- Veri Seti

Bu çalışmada Türkiye’de enerji ithalatı, bağımlılığı ve yenilenebilir enerji arasındaki ilişki 1990 -2019 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılarak ampirik olarak analiz edilmiştir. Analizde enerji İthalatı, enerji ithalatı/ toplam ithalat , yenilenebilir enerji üretimi ve tüketimi değişkenleri kullanılmıştır. Enerji ithalatı ve toplam ithalat verileri TÜİK ve DTM veri tabanından, yenilenebilir enerji üretimi ve tüketimi ETKB, enerji.gov.tr/enerji-isleri-genel-mudurlugu-denge-tablolarından elde edilmiştir.

4- Yöntem ve Bulgular

Ampirik analizlerde zaman serisi çalışmalarının ilk aşamasında serilerin durağanlık düzeyleri belirlenmektedir. Durağan olmayan zaman serileriyle durağan varsayımı yapılan analizler sapmalı sonuçlar ortaya koymaktadır (Kocak,2014: 66). Bu sapmalı sonuçlar Granger ve Newbold (1974), te sahte regresyonun olarak tanımlamaktadır. Bu sebeplerle durağanlık analizlerinin yapılması önemlidir. Durağanlık genellikle serilerin farkının alınması ile sınımlanmaktadır. Ancak fark alma işleminin dezavantajda söz konusudur. Farkı alınan serilerde bilgi kaybı yaşanabilir ve seriler arasında var olan ilişki ortadan kaybolabilir (Tarı ve Yıldırım, 2009:100).

Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif (autoregressive distributed lag - ARDL) sınır testi yaklaşımı, açıklanan sorunların giderilmesinde alternatif eşbütünleşme testidir. ARDL Sınır Testi yaklaşımı kapsadığı çeşitli avantajlardan dolayı ampirik analizlerde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Pesaran vd. (2001) tarafından ortaya koyulan sınır testi yaklaşımı, analize dahil edilen değişkenlerin I(0) veya I(1) olma durumu dikkate alınmaksızın eşbütünleşme ilişkisinin sonuçlarını ortaya koyabilmektedir (Pesaran vd., 2001:290). Narayan ve Narayan (2006) ve Narayan ve Smyth (2006) çalışmalarında ARDL testinin Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme testlerine göre daha güvenilir sonuçlar ortaya koyduğunu ve küçük örneklemlerde dahi bu durumun geçerli olduğunu ifade etmektedirler. ARDL sınır testinde 3 aşamalı bir model söz konusudur. İlk aşamada değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı sınır testi ile araştırılır. Daha sonra uzun dönem katsayıları, üçüncü aşamada ise kısa dönem katsayılar elde edilir (Narayan ve Smyth, 2006: 337).

Kapsadığı avantajlardan dolayı çalışmada enerji ithalatı ile yenilenebilir enerji arasındaki ilişki ARDL Sınır Testi yardımıyla incelenmiştir Pesaran vd. (2001) çalışmasındaki kritik değerler değişkenlerin I(0) ve I(1) durumlarında göre tablolatırıldığından, değişkenlerin I(2) olma ihtimaline karşın birim kök testlerinin yapılması faydalı olacaktır (Öncel ve İnal, 2006: 794). Tablo.1 değişkenlere ait birim kök sonuçlarını ortaya koymaktadır.

Tablo-3: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF	PP
	Test İstatistiği	Test İstatistiği
Yen.enr.	-0.678281 (0.839)	-1.769349 (0.378)
Enr.İth.	-2.511786 (1.230)	-5.693515 (0.321)
Δ Yen.enr.	-5.024271 (0.004)	-3.639138 (0.011)
Δ Enr.ith.	-4.251612 (0.025)	-7.654515 (0.001)

Not: Δ birinci farkları göstermektedir. Parantez içerisindeki değerler olasılık değerleridir.

ADF ve PP birim kök testi sınamaları sonucunda çalışmada kullanılan yenilenebilir enerji ve enerji ithalatı değişkenlerinin durağanlık mertebelerinin I(1) olduğu belirlenmiştir. Seriler düzey değerlerinde birim köklü iken farkları alındığında durağanlaşmaktadır. Serilerin I(2) yani ikinci farklarında durağanlaşmadığının ispatı yapıldıktan sonra aralarındaki eş bütünleşmeye ilişkin araştırma Sınır Testi yardımıyla yapılmış ve sonuçlar Tablo.2’de raporlanmıştır. Sınır testi, F istatistik değeri üzerinden sonuç vermektedir. Hesaplanan F istatistik değeri üst sınır üzerinde yer alıyor ise eşbütünleşme olduğu sonucu çıkarılır.

Tablo-4: Sınır Testi Sonuçları

k	F istatistiği	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
1	4.187914	3.62	4.16

Not: k, bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir. Kritik değerler, Pesaran vd.(2001:300) ‘den alınmış olup %5 anlamlılık düzeyindeki değerlerdir.

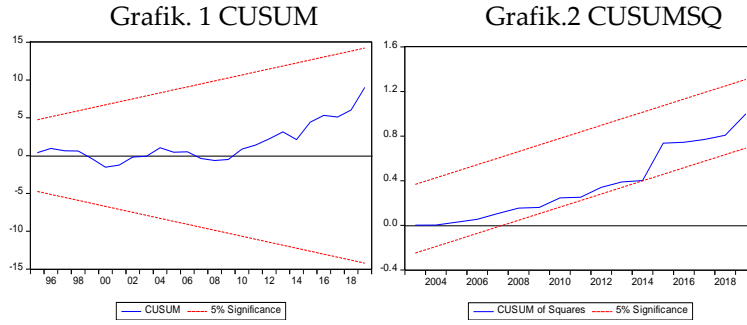
Bu çalışmada, ARDL sınır testi yaklaşımın ilk aşaması olarak değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi araştırılmıştır. Elde edilen bulgular enerji ithalatı ve yenilenebilir enerji serileri arasında uzun dönem ilişki olduğu yönündedir. Sonrasında ARDL sınır testi yaklaşımın uzun dönem katsayı tahmin aşamalarına geçilmemiştir. Tablo 3 eşbütünleşme ilişkisine ait uzun dönem katsayı büyüklüklerini göstermektedir.

Tablo-5: ARDL (2,0) Uzun Dönem Katsayı Sonuçları

Değişken	Katsayı	T istatistik
Yen.enr	-0.0411	-3.99124*
C	8.274322	4.910840

Uzun dönem eşbütünleşme ilişkisine ait sonuçlara göre yenilenebilir enerji de meydana gelecek %1 lik bir değişim enerji ithalatında %0.041’ lik bir azalmaya neden olacaktır. Ulaşılan bu sonuç yenilenebilir enerjinin, Türkiye’de enerji ithalatı üzerinde sınırlı

olsa azaltıcı bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmanın son aşamasında tahmin edilen katsayıların ilgili dönem içerisinde istikrarlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan CUSUM (cumulative sum) ve CUSUMSQ (cumulative sum of squares) grafiklerine yer verilmiştir. Grafik 1 ve Grafik 2 de görülen sonuçlar kümülatif hata terimlerine dayalı olarak yapılan modeldeki parametre tahminlerinin istikrarlı olduğunu göstermektedir.

5- Sonuç

Dünyada gerek sanayileşmiş gerekse sanayileşmekte olan ülkelerde ekonomik faaliyet artışlarına bağlı olarak enerji ihtiyacı giderek artmıştır. Bu kapsamda petrol, doğal gaz, kömür gibi yenilenemeyen enerji talebindeki artış ve bu enerji girdi fiyatlarında dalgalanmalar ve artışlar üretim maliyetlerini arttırmıştır. Özellikle yenilenemeyen enerji kaynakları açısından yeterli rezervlere sahip olamayan gelişme yolundaki ülkeler bu girdileri ithalat yoluyla sağlamışlar, yetersiz olan döviz kaynaklarının önemli bir kısmını bu ithalat için harcamışlar, buda enerji ithalat bağımlılığının ve dış ticaret açığının artmasına yol açmıştır. Son yıllarda ülkeler yenilenemeyen enerji kaynaklarına olan ithalat bağımlılığı ve bu kaynakların yol açtığı çevre kirliliğini azaltmak için yenilenebilir enerji üretimine yönelmekte ve enerji ihtiyacının bir bölümünü bu kaynaklardan sağlamaktadırlar. Yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımların artırılması ülkelerin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır

Yenilenemeyen enerji kaynakları açısından yetersiz rezervlere sahip olan Türkiye, 1980 sonrası ekonomik faaliyetlerin hızlanmasıyla birlikte özellikle petrol, doğalgaz, kömür, gibi enerji tüketimi ve ithalatı hızlı bir şekilde artmıştır. Türkiye’ de cari açığın artmasının sebeplerinden biri de yıllar itibariyle enerji ithalatı ve bağımlılığının artmasıdır. Bu nedenle yenilenemeyen enerji kaynaklarına olan bağımlılığı azaltılması için zengin rezervlere ve potansiyele sahip Türkiye’ de hidroelektrik, rüzgar, güneş, jeotermal, biyokütle gibi yenilenebilir enerji kaynaklarını değerlendirmek ve bu yönde yatırımları arttırmak gerekmektedir.

Çalışmada Türkiye’ de yenilenebilir enerji üretim artışının enerji ithalatı ve bağımlılığı üzerindeki etkisi ampirik olarak araştırılmıştır. ADF ve PP birim kök testi uygulaması sonucunda yenilenebilir enerji ve enerji ithalatı değişkenlerinin durağanlık mertebelerinin I(1) olduğu, seriler düzey değerlerinde birim köklü iken farkları

alındığında durağanlaşmaktadır. Serilerin I(2) yani ikinci farklarında durağanlaşmadığının ispatı yapıldıktan sonra aralarındaki eş bütünleşmeye ilişkin sına sınırlar testi yardımıyla yapılmış ve sonuçlar ARDL sınırlar testi yaklaşımının ilk aşaması olarak değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi araştırılmıştır. Elde edilen bulgular enerji ithalatı ile yenilenebilir enerji serileri arasında uzun dönemde bir ilişkinin var olduğu test edilmiştir. Uzun dönem eşbütünleşme ilişkisine ait sonuçlara göre yenilenebilir enerji de meydana gelecek %1 lik bir değişim enerji ithalatında %0.041' lik bir azalmaya neden olacaktır. Ulaşılan bu sonuç yenilenebilir enerjinin, Türkiye'de enerji ithalatı üzerinde sınırlı olsa azaltıcı bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bunun nedeni ise enerji üretim ve tüketiminin toplam enerji tüketimi içinde payının %10 gibi düşük düzeyde olmasıdır. Bunun için yenilenebilir enerji kaynakları potansiyelinin iyi değerlendirilmesi ve bu konuda projelerin desteklenmesi, AR&GE ve altyapı yatırımlarının artırılmasıyla enerji ithalatı ve bağımlılığı azaltılabilir.

Kaynakça

Acaravcı A. & Yıldız T. (2018). Türkiye'nin Enerji Bağımlılığı, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 4(2), 137-152.

Arslan, E., & Solak, A. (2019). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Tüketiminin İthalat Üzerindeki Etkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 1380-1407.

Bulut, U., & Muratoglu, G. (2018). Renewable energy in Turkey: Great potential, low but increasing utilization, and an empirical analysis on renewable energy-growth nexus. *Energy Policy*, 123, 240-250.

Çoban, O. & Şahbaz N. (2011). AR&GE Harcamaları ve GSMH'nin Enerji İthalatına Etkisi: Türkiye Örneği, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21), 11-19.

Demir, M. (2013). Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, Var Analizi İle Türkiye Üzerine Bir İnceleme, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi / Journal of Academic Researches and Studies*, 5(9), 1-27.

Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi (2012), *Enerji Raporu*, Ankara.

Efeoğlu, R. ve Pehlivan C. (2018). Türkiye'de Enerji Tüketimi ve Cari Açığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi, *Politik Ekonomik Kuram*, 2(1), 104-105.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010-2014 Stratejik Planı.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2019). <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-hidrolik>

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı(2019). <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-jeotermal>

- Eti Menkul Kıymetler A.Ş (2010). *Enerji Sektörü Raporu*.
- Granger, C.W. & Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics, *Journal of Econometrics*, 2(2), 111-120
- Hepaktan, C. E. (2018). Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme Ve Cari İşlemler Açığı İlişkisinin Yapısal Kırılmalar Altında Ekonometrik Analizi, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(4), 141-160.
- Katircioğlu, S., Katircioğlu, S., & Altınay, M. (2017). Interactions between energy consumption and imports: empirical evidence from Turkey. *Journal of Comparative Asian Development*, 16(2), 161-178.
- Koçak, E. (2014). Türkiye’de Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Geçerliliği: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 62-73.
- KPMG, *Sektörel Bakış* (2018).
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (2020), Türkiye Jeotermal Enerji Potansiyeli ve Arama Çalışmaları: <https://www.mta.gov.tr/v3.0/arastirmalar/jeotermal-enerji-arastirmalari>
- Narayan, P.K. & Narayan, S. (2006). Savings Behaviour in Fiji: An Empirical Assessment Using the ARDL Approach to Cointegration, *International journal of social economics*, 33(7), 468-480.
- Narayan, P. K. & Smyth, R. (2006). What determines migration flows from low-income to high-income countries? An empirical investigation of Fiji–Us migration 1972–2001. *Contemporary Economic Policy*, 24(2), 332-342.
- Öncel, A., & İnal, V. (2016). Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile Dış Ticaret Dengesi Arasındaki İlişki: 2000-2015 Dönemi İçin ARDL Modeli ile Ampirik Bir Analiz. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 786-799.
- Pesaran, M.H., Shin, Y., & Smith, R.J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Saatçioğlu, C., Küçükaksoy İ. (2004). Türkiye Ekonomisinin Enerji Yoğunluğu Ve Önemli Enerji Taşıma Projelerinin Ekonomiye Etkisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 19-39.
- Sözen A. (2009). Future projection of the energy dependency of Turkey using artificial neural network, *Energy Policy*, 37, 4827-4833.
- Şengül, S., & Tuncer İ. (2006). Türkiye’de Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme: 1960-2000, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 21(242), 1-16.
- Tari, R., & Yildirim, D. Ç. (2009). Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama. *Journal of Management & Economics*, 16(2), 95-105.

- Türkiye Rüzgar Enerjisi Birliği (2019). *Türkiye Rüzgar Enerjisi İstatistik Raporu*, Ankara.
- Yanar R. & Kerimoğlu G. (2011). "Türkiye'de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari açık İlişkisi". *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2) 191-201.
- Yılmaz, E. A., & Can Öziç, H. (2018). *Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Potansiyeli ve Gelecek Hedefleri*, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 525-535.
- Yılmaz, M. (2012). Türkiye'nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4(2), 33-54.

Yayın Esasları/Writing and Publishing Policies

Econder Uluslararası Akademik Dergisi (Econder) sosyal bilimler (Ekonomi ve İşletme) alanlarında yapılmış telif ve tercüme makale, metin neşri ve tercümeleri; sempozyum, seminer, konferans, panel gibi bilimsel etkinlik tanıtım ve değerlendirmeleri deneysel, betimsel ve kuramsal çalışmalar; model önerileri, vb. yazılar yayınlanmaktadır.

Dergiye gönderilen makaleler daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış ve yayımına karar verilmemiş olmalıdır.

Derginin yazı dili Türkçe olmakla beraber yabancı dilde yazılar da yayınlanabilir.

Econder Uluslararası Akademik Dergisi Haziran ve Aralık dilimlerinde olmak üzere yılda 2 (iki) sayı yayınlanmaktadır.

Yazıların Değerlendirilmesi

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen yazılar amaç, kapsam, içerik, yöntem, yazım kurallarına uygunluk açılarından yayın kurulunca incelenir. Çalışmalar intihal taramasından geçirilir. Uygun bulunan yazılar bilimsel yetkinlikleri açısından değerlendirilmek üzere alanında uzman iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarının olumlu olması durumunda çalışma Editör incelemesinden sonra yayınlanır; hakemlerden birinin olumsuz rapor vermesi durumunda yazının yayınlanmasına Editör veya Yayın Kurulu karar verir. Yayınlanma onayı alınan çalışma, yayın sırasına alınır. Hakem raporları gizlidir. Yazar(lar)a çalışmalarıyla ilgili dönem içerisinde cevap verilir.

Yazarlar, yayın kurulu ve hakemlerin raporlarını dikkate almak zorundadırlar. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal açıdan sorumluluğu yazarına aittir. Yayın kurulu gönderilen yazıyı yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez. Yazarların yayınlanan yazıları yayın kurulu kararı doğrultusunda yayından kaldırılabilir. Yayınlanan yazılar Yayın Kurulu Kararı dışında geri çekilemez. Yazarlara telif ücreti ödenmez.

Yayınlanmış yazıların her türlü hakkı Econder Uluslararası Akademik Dergisi'ne aittir. Dergide yayınlanmış yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Dergiye Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, öncelikle Editör, Editör Yardımcısı ve Yayın Kurulunca incelenir. Sonrasında Hakemlere yönlendirilir. Hakemler 7 (Yedi) gün içerisinde Hakemliği kabul ettiklerini beyan eder. Hakemlerin gönderilen yazıları değerlendirme süresi 30 gündür. İncelenen çalışmaların kesinlikle derginin yayın politikasına uygun olması gerekmektedir. Hakemler ve Editör tarafından yayınlanması kabul gören çalışmalar ise dergide yer alır.

Yazım Kuralları

Econder Uluslararası Akademik Dergisi Yazım Kuralları [ISSN: 2602-3806]

Dergiye gönderilen makaleler daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış ve yayımına karar verilmemiş olmalıdır.

1. Başlık: Makalenin İçeriği ile uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle 12 Punto Palatino Linotype Her Sözcüğü Büyük Harfle yazılmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.

2. Yazar adı ve kurum bilgileri: Sisteme yüklenecek olan çalışma hakemlere gideceğinden dolayı yazar ad ve kurum bilgileri yazılmamalıdır. Yazı yayınlanması için onay aldıktan sonra son şekliyle yüklenmeden önce Ad-Soyad, Kurum Bilgileri (TR&ENG), email ve Orcid ID şablonunda belirtildiği üzere yazılmalıdır.

3. Öz: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 100, en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe-İngilizce özet bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir.

4. Anahtar Kelimeler: Özün altında, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler mutlaka verilmelidir. Anahtar kelimelerin Her Sözcüğü Büyük Harfle yazılmalıdır ve aralarında virgül kullanılmalıdır.

5. Ana Metin: Gönderilen yazılar resim, şekil, harita vb. ekleri de dâhil olmak üzere 35 dergi sayfasını (8,000 sözcük) aşmamalıdır. Dergiye gönderilecek yazılar A4 boyutlarında beyaz kâğıda üst, alt, sağ 4 cm ve sol taraflardan 5 cm boşluk bırakılarak "en az, 12nk" satır aralıklı, iki yana dayalı, satır sonu tirelemesiz ve 10 punto "Palatino Linotype" yazı karakteri kullanılarak yazılmalıdır. (Detaylı ve görsel bilgi için mizanpaj sayfasındaki "dergi sayfa düzeni örneği"ne bakılmalıdır.) Bununla birlikte, gönderilen tablo, şekil, resim, grafik

ve benzerlerinin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması ve daha kolay kullanılmaları için 12x17 cm'lik alanı aşmaması gerekir. Bu nedenle tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlarda daha küçük punto ve tek aralık kullanılabilir. Dipnot ve kaynakça gösteriminde "APA" sistemi kullanılacaktır.

6 Bölüm Başlıkları: Makalede, içerik ile uyumu sağlamak kaydıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Bu başlıklar Her Sözcüğü Büyük Harfle yazılmalıdır.

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Dergiye gönderilen tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması ve daha kolay kullanılmaları için 12x17 cm'lik alanı aşmaması gerekir. Bu nedenle tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlarda daha küçük punto ve tek aralık kullanılabilir.

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı (yazının üçte birini) aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler.

8. Alıntı ve Göndermeler: Doğrudan alıntılar turnak içinde verilmelidir. 3 satırdan az alıntılar satır arasında; 3 satırdan uzun alıntılar satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1.5 satır aralığıyla 9 punto olarak yazılmalıdır. Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı, yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve (Office Word) otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.

Alıntı ve Kaynakların ayrıntılı bilgisi için bakınız. http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

"Econder International Academic Journal" ekonomi, işletme ve bu alanlarla ilgili nitelikli bilimsel makaleleri yayımlamak amacıyla aşağıda belirtilen etik ilkeler ve kurallara bağlı olarak yayımlanan hakemli bir dergidir. Econder International Academic Journal'a gönderilen makaleler çift taraflı kör hakemlik süreciyle değerlendirilmekte ve ücretsiz erişimle elektronik olarak yayımlanmaktadır. Aşağıda yazarların, dergi editörünün, hakemlerin ve yayıncının etik sorumlulukları, rolleri ve görevleri yer almaktadır. Aşağıda yer alan etik ilkeler ve kurallar 'Yayın Etiği Komitesi'nin (Committee on Publication Ethics - COPE (<https://publicationethics.org/>)) yönergesine göre hazırlanmıştır. Ayrıca Econder International Academic Journal da intihal ve etik dışı davranışlar olarak kabul edilen durumlara ilişkin bilgi verilmiştir.

Yazar(lar)

- Econder International Academic Journal a gönderilen makalelerin iktisat, işletme ve bu alanlarla ilgili özgün çalışmalar olması gerekmektedir.
- Makalelerde yararlanılan tüm kaynaklar (yazarlar, çevrimiçi sayfalar, kişisel görüşmeler, vb.) için doğru ve uygun bir şekilde kaynak gösterilmelidir.
- Dergiye gönderilen makalelerin başka bir dergiye gönderilmediği belirtilmeli ve Telif Hakkı Devir Formu (Makale yüklerken) doldurulmalıdır.
- Makaleye fikren katkıda bulunmayan kişiler yazar olarak belirtilmemelidir.
- Gönderilen makaleye ilişkin çıkar çatışmaları belirtilmeli ve nedeni açıklanmalıdır.
- Yazarların, hakem sürecindeyken çalışmalarına ilişkin ham verileri editörler kuruluna iletmesi istenebilir, bu durumda yazarların ham verilerini editörler kuruluyla paylaşmaları beklenmektedir. Yazarlar, yayımlanan bir makaleye ilişkin verileri 5 yıl süreyle saklamakla yükümlüdürler.
- Yazarlar çalışmalarında bir hata tespit ettiklerinde editörü ve editörler kurulunu bilgilendirmeli, düzeltme ya da geri çekme süreci için işbirliği kurmalıdırlar.

Hakemler

Econder International Academic Journal dergisine gönderilen tüm makaleler çift taraflı kör hakemlik süreci ile değerlendirilmektedir. Çift taraflı kör hakemlik, yansız, nesnel ve bağımsız bir değerlendirme sürecinin sağlanabilmesi için yazarların hakemlerden, hakemlerin de yazarlardan gizli tutulması anlamına gelmektedir. Hakemlere makaleler değerlendirilmek üzere dergi yönetim sisteminden iletilmektedir. Hakemlerin, değerlendirdikleri makalenin İktisat, İşletme ve bu alanlarla ilgili katkısı ve makalenin yayımlanabilir olup olmadığına ilişkin kararları ve bu kararlarına ilişkin gerekçelerini içeren bir form doldurmaları gerekmektedir. Econder International Academic Journal hakemlerinin etik sorumlulukları ve rolleri aşağıda belirtildiği gibidir:

- Hakemlerin yalnızca uzmanlık alanlarına ilişkin makalelere hakemlik yapmaları gerekmektedir.
- Hakemlerden çıkar çatışmaları bulunmayan makalelere hakemlik yapmayı kabul etmeleri beklenmektedir. Hakemler herhangi bir çıkar çatışması fark ettiklerinde editörü bilgilendirmeli ve ilgili makalenin hakemliğini yapmayı reddetmelidirler.
- Hakemler makaleleri yansız ve nesnel olarak değerlendirmelidirler.
- Hakemlerin değerlendirdikleri makalelere ilişkin Hakem Değerlendirme Formu'nu doldurmaları gerekmekte, çift taraflı kör hakemlik sürecine zarar vermemek için formlarda isimlerini belirtmemeleri

beklenmektedir. Hakemlerin değerlendirdikleri makalenin yayımlanabilir olup olmadığına ilişkin kararları ile kararlarına ilişkin gerekçelerini de bu formda belirtmeleri gerekmektedir.

- Hakemlerin önerilerinde kullandıkları üslubun kibar, saygılı ve bilimsel olması gerekmektedir. Hakemler saldırgan, saygısız ve öznel kişisel yorumlardan kaçınmalıdırlar. Hakemlerin bu tür bilimsel olmayan yorumlarda buldukları tespit edildiğinde yorumlarını yeniden gözden geçirmeleri ve düzeltmeleri için editör ya da editörler kurulu tarafından kendileriyle iletişime geçilebilmektedir.
- Hakemlerin kendilerine verilen süre içerisinde değerlendirmelerini tamamlamaları gerekmekte ve burada belirtilen etik sorumluluklara uymaları beklenmektedir.

Editör

Editörün 'Yayın Etiği Komitesi'nin (Committee on Publication Ethics - COPE (<https://publicationethics.org/>)) yayınlamış olduğu 'COPE Dergi Editörleri için Etik Davranışlar ve En İyi Uygulamalar Kılavuzu' (COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors (https://publicationethics.org/files/Code_of_conduct_for_journal_editors_Mar11.pdf)) ve 'COPE Dergi Editörleri için En İyi Uygulamalar Kılavuzu'nda (COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors (https://publicationethics.org/files/u2/Best_Practice.pdf)) yer alan ve aşağıda listelenen etik sorumluluklara uyması gerekmektedir.

Editör dergide basılan tüm makalelerden sorumludur. Editörün etik görevleri ve sorumlulukları aşağıdaki gibidir:

Genel Sorumluluklar

- Editör derginin niteliğinin artırılması ve gelişimine katkıda bulunmak için çaba sarf etmekle yükümlüdür.
- Editörün, yazarların ifade özgürlüğünü desteklemesi gerekmektedir.

Okuyucularla İlişkiler

- Editörün, dergide hakem değerlendirmesinin gerekli olmadığı bölümlerin (editöre mektup, davetli yazılar, konferans duyuruları vb.) açıkça belirtildiğinden emin olması gerekmektedir.
- Editörün yayımlanan makalelerin dergi okuyucularının bilgi ve becerileriyle uyumlu olabilmesi için çaba sarf etmesi gerekmektedir.

Hakemlerle İlişkiler

- Editör, hakemlerin bilgi ve uzmanlıklarına uygun makaleleri değerlendirmelerini istemelidir. Böylece makalelerin alanında uzman kişilerce uygun bir şekilde değerlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Editör, hakemlerin bir makaleyi değerlendirmeden önce makaleye ilişkin çıkar çatışmaları bulunmadığını belirtmelerini talep etmekle yükümlüdür.
- Editörün hakem değerlendirme sürecine ilişkin gerekli tüm bilgileri ve hakemlerden yapması beklenenleri hakemlere iletmesi gerekmektedir.
- Editör, hakem değerlendirme sürecinin çift taraflı kör hakemlik ile sürdürüldüğünden emin olmalı ve yazarlara hakemleri, hakemlere de yazarları ifşa etmemelidir.
- Editör, hakemleri zamanlama ve performanslarına göre değerlendirmelidir.
- Editör, hakemlere ilişkin bir veri tabanı oluşturmalı ve hakemlerin performansına göre veri tabanını güncellemelidir.
- Editör, kaba ve niteliksiz yorumlarda bulunan ya da geç dönen hakemleri hakem listesinden çıkarmalıdır.
- Editör, hakem listesini hakemlerin uzmanlık alanlarına göre sürekli yenilemeli ve genişletmelidir.

Yazarlarla İlişkiler

- Editör, yazarlara kendilerinden ne beklendiğine ilişkin yayım ve yazım kuralları ile örnek şablonu sürekli güncellemelidir.
- Editör dergiye gönderilen makaleleri dergi yazım kuralları, çalışmanın önemi, özgünlüğü açısından değerlendirmeli ve makaleyi ilk gönderim sürecinde reddetme kararı alırsa, yazarlara bunun nedenini açık ve yansız bir şekilde iletmelidir. Bu süreçte, makalenin dilbilgisi, noktalama ve/veya yazım kuralları (kenar boşlukları, uygun şekilde referans gösterme, vb.) açısından tekrar gözden geçirilmesi gerektiğine karar verilirse, yazarlar bu konuda bilgilendirilmeli ve gerekli düzeltmeleri yapabilmeleri için kendilerine zaman tanınmalıdır.
- Makalelerde gönderim ve yayıma kabul tarihleri yer almalıdır.
- Yazarların makalelerinin durumuna ilişkin bilgi talebi olduğunda çift taraflı kör hakemlik sürecini

bozmayacak şekilde yazarlara makalelerinin durumuna ilişkin bilgi verilmelidir.

Editörler Kurulu ile İlişkiler

- Editör, yeni editörler kurulu üyelerine yayım ve yazım kurallarını iletmeli ve kendilerinden beklenenleri açıklamalıdır.
- Editör, editörler kurulu üyelerine yayım ve yazım kurallarının en güncel halini iletmelidir.
- Editör, editörler kurulu üyelerini değerlendirmeli ve derginin gelişimine aktif olarak katılım gösterecek üyeleri editörler kuruluna seçmelidir.
- Editör, editörler kurulu üyelerini aşağıda yer alan rolleri ve sorumluluklarına ilişkin bilgilendirmelidir
 - Derginin gelişimini desteklemek
 - Kendilerinden istendiğinde uzmanlık alanlarına ilişkin derlemeler yazmak
 - Yayım ve yazım kurallarını gözden geçirmek ve iyileştirmek
 - Derginin işletiminde gerekli sorumlulukları yerine getirmek

Yayıncı

Econder International Academic Journal Dergisi, dergipark tarafından yayımlanmaktadır. Yayıncının etik sorumlulukları aşağıdaki gibidir:

- Yayıncı, Econder International Academic Journal Dergisi'nde makale yayımlama sürecinde karar mercinin ve hakemlik sürecinin editörün sorumluluğu olduğunu kabul eder.
- Yayıncı derginin web sayfasında derginin açık, elektronik ve ücretsiz erişimini sağlar.

İntihal ve Etik Dışı Davranışlar

Econder International Academic Journal Dergisi'ne gönderilen tüm makaleler basılmadan önce IThenticate (<http://www.ithenticate.com/>) ya da Turnitin (<https://www.turnitin.com/>) yazılım programı ile taranmaktadır. Benzerlik oranı %20 dur ve altında olan makaleler yayına kabul edilir. Bu oranı aşan makaleler ayrıntılı olarak incelenir ve gerekli görülürse gözden geçirilmesi ya da düzeltilmesi için yazarlara geri gönderilir, intihal ya da etik dışı davranışlar tespit edilirse yayımlanması reddedilir.

Aşağıda etik dışı bazı davranışlar listelenmiştir:

- Çalışmaya fikren katkıda bulunmayan kişilerin yazar olarak belirtilmesi.
- Çalışmaya fikren katkıda bulunan kişilerin yazar olarak belirtilmemesi.
- Makale yazarın yüksek lisans/doktora tezinden ya da bir projeden üretilmişse bunun belirtilmemesi.
- Dilimleme yapılması yani, tek bir çalışmadan birden fazla makale yayımlanması.
- Gönderilen makalelere ilişkin çıkar çatışmalarının bildirilmemesi.
- Çift taraflı kör hakemlik sürecinin deşifre edilmesi.

İletişim: [www. https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder](http://www.dergipark.org.tr/pub/econder)

Writing and Publishing Policies

In this Journal, articles and translation articles, texts and translations made in the fields of social sciences related to (Economy and Business) symposiums, seminars, conferences, panel discussions and evaluations of scientific activities such as experimental, descriptive and theoretical studies; model recommendation, etc. writings are published.

The material submitted for publication may not be previously published or accepted for publication by another publisher.

Although the journal is published in Turkish, articles in foreign languages are also welcome.

Econder International Academic Journal [Econder], 2 (two) issues are published annually in June and December in a year.

Evaluation of Articles

Written articles to be published in the journal will be reviewed by the editorial board in terms of purpose, scope, content, method, and conformity to the writing rules. The work goes through plagiarism. The appropriate letters will be sent to two referees in the field to be evaluated in terms of their scientific competence.

If the referee reports are positive, the study is published after the editorial review; In the event that one of the arbitrators reports negatively, the Editor or Editorial Board decides to publish the article. The work for

which approval of publication is received is carried out at the time of publication. Referee reports are secret. The author (s) will be responded to during his / her studies.

The revision and improvement demanded by the referees must be implemented in order for an article to be published. Authors are informed within three months about the decision regarding the publication of their material.

Material submitted to the journal is not returned, even if it is not accepted for publication. Authors assume the responsibility of the article with regard to the style, content, scholarly value and legal aspects.

The material published in the journal is copyrighted; it cannot be used without proper reference.

Journal Articles sent for publication are first reviewed by the Editorial Board and Editorial Board. It is then forwarded to the Referees.

They declare their acceptance of the refereeing within 7 (seven) days. The submissions of the referees are 30 days of evaluation. The studies that are examined must definitely be in accordance with the publication policy of the magazine. The works accepted by the editor are published in the journal.

Writing Rules

Econder International Academic Journal [Econder] Writing Rules [ISSN: 2602-3806]

The material submitted for publication may not be previously published or accepted for publication by another publisher.

1. Title of the Article: The title should suit the content and express, and should be written in bold letters. in 12 Punto Palatino Linotype each word.

2. Author Name and Institution Information: Author name and institution information should not be written as they will go to the study referees who will be installed on the system. The article must be typed exactly as it appears in the Name, Surname, Organization Information (TR & ENG), email and Orcid ID before receiving the final approval.

3. Abstract: The article should include an abstract in Turkish at the beginning. The abstract should explain the topic clearly and concisely in a minimum of 100 and a maximum of 150 words. The abstract should not include references to sources, figures and charts.

4. Keywords: Keywords of 5 to 8 words should be placed at the end of the abstract. Each word of the keywords must be written in Capital letters and a comma must be used between them.

5. Body Text: The texts sent, pictures, maps etc. should not exceed 35 journal pages (8,000 words), including the attachments. Written letters should be written in A4 size with white space at the top, bottom, right 4 cm and 5 cm from the left side with "at least 12nk" line spacing, two sides, without line hyphenation and 10 points "Palatino Linotype" font. (For detailed and visual information, the "journal page layout example" should be looked at on the layout page.) However, the submitted tables, figures, pictures, graphics and the like should not exceed 12x17 cm in order for the magazine not to go beyond the page dimensions and to be easier to use. For this reason, tables, figures, pictures, graphics and so on. smaller points and single spacing can be used in the elements. The "APA" system will be used for footnotes and references.

6 Section Titles: In the article, main, intermediate and subtitles can be used in order to provide compatibility with the content. These headings should be written in Capitalized Word.

6. Tables and Figures: Tables should have numbers and captions. The tables, figures, pictures, graphics and the like sent to the journal must not exceed 12x17 cm in order for the magazine not to go beyond the page dimensions and to be used more easily. For this reason, tables, figures, pictures, graphics and so on. smaller points and single spacing can be used in the elements.

7. Pictures: Pictures should be attached to the articles scanned in high-resolution print quality. The same rules for figures and tables apply in naming pictures.

The number of pages for figures, tables and pictures should not exceed 10 pages (one-third of the article). Authors having the necessary technical equipment and software may themselves insert their figures, drawings and pictures into the text provided these are ready for printing.

8. Quotations and Citations:: Direct quotations should be placed in quotation marks. Quotations shorter than 3 lines should be placed within the flowing text. If the quotation is longer that 3 lines, it should be turned into a block quote with a 1.5 cm indentation on the right and left, and the font size should be 9 punto. Footnotes and endnotes should be avoided as much as possible. They should only be used for essential explanations and should be numbered (Office Word) automatically.

You can look for more information on Quotations and Resources. http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf
"Econder International Academic Journal" is a refereed journal published in accordance with the

ethical principles and rules stated below in order to publish qualified scientific articles on economics, business and these fields. Below are the ethical responsibilities, roles and duties of the authors, journal editor, referees and publisher. In addition, Econder International Academic Journal also provided information on situations considered as plagiarism and unethical behavior.

Writers)

- Articles submitted to Econder International Academic Journal should be original studies on economics, business and these fields.
- All sources used in the articles (authors, online pages, personal interviews, etc.) should be cited